

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

1939 IN DER YIDISHER LITERATUR

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05818-1

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

ORDERS MAY BE PLACED BY PHONE AT (413) 256-4900 X155; BY FAX AT
(413) 256-4700; BY E-MAIL AT ORDERS@BIKHER.ORG; OR BY MAIL AT
NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER, 1021 WEST STREET,
AMHERST, MA 01002-3375 U.S.A.

©1999 NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional
symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our
colophon comes from a design by the noted artist
Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

BOOK DESIGN BY PAUL BACON

PRINTED IN THE U.S.A. ON ACID-FREE PAPER

1 9 3 9

אין דער יידישער ליטעראטור

מיסטערווערק

ס'ן דער

יידישער ליטעראטור

דוד טוריאנסקי-פאָנד

FOR USE PERSONAL SIN FINES COMERCIALES

1939 IN DER IDISHER LITERATUR

1939 En la Literatura Idish

Copyright 1979, by
ATENEEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

79סטער באַנד פֿון ציקל
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
מיט דער סובסידיע פֿון
דוד טוריִאנסקי־פֿאַנד
אַרויסגעגעבן פֿון דער
ליטעראַטור־געזעלשאַפט ביים יוואָ אין אַרגענטינע
אונטער דער רעדאַקציע
פֿון
שמואל ראָזשאַנסקי
קאַרקטור
מיכל שמוּלעוויטש
טיראַזש 1.000 עקזעמפּלאַרן
יאָר ה'תש"מ — 1979

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Este libro se terminó de imprimir el 15 de noviembre de 1979 en los Tall. Gráf. "Zlotopioro S.A.C.I.F.", Sarmiento 3149, Bs. As.

אנטאלאגיע

1 9 3 9

אין דער יידישער ליטעראטור

פראגמענטן פון פארשארבעטן
צו דער כאראקטעריסטיק
זכרונות, בילדער

אונטער דער רעדאקציע
פון
שמאל ראזשאנסקי

ALL USE PERSONAL SIN IT IS COMMERCIAL

פארבאמערקונגען

◆ מיט דעם דאזיקן באַנד (79), אונטערן טיטל 1939 אין דער יידישער ליטע-ראַטור, וואָס דערשיינט סוף נאָוועמבער 1979, טרעט אַרײַן די ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט בנים יװאָ אין אַ נייעם עטאַפּ, צו אויסענדיקן דעם אָנגעצײכנטן פּלאַן פאַר די מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור אין 1957 צווישן שמואל ראָזשאַנסקי און יוסף ליפשיץ ע״ה. ביז זײַן פּטירה (אין אויגוסט 1976) האָט דער בעל־הפּאַנד צערטלעך אָפּגעהיט זײַן אָפּמאַך — די גאַנצע 19 יאָר און אָפּילו 4 יאָר נאָך פאַרוואַקטיקייט ביים נאַטאַר אַרײַנגעשריבן און פאַרחתמהט אין זײַן צוואַה, אויף צו פאַרזיכערן, אַז זײַן יערלעכע סובסידיע זאָל אויטאָמאַטיש אײַנגעצאָלט ווערן, ביז צום פאַרענדיקן די 100 בענד, צו 4 בענד יערלעך.

◆ די לעצטע 3 יאָר זײַנען אָבער געווען די שווערסטע פון די 22 יאָר, וואָס די מוסטער־ווערק לעבן. אין די 3 יאָר האָט די ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט נישט באַקומען קײַן איין פּרוטה פון דער גאַראַנטירטער סובסידיע. די יורשים האָבן זײַער פּליכט איבערגעלאָזט פאַר די טריבונאַל... די האַרציקע באַציונג, וואָס זײַ האָבן אַרויסגעוויזן ביים טאַטנט לעבן צו די מוסטער־ווערק, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין פאַרשטיינערט שטומשוויגן...

◆ אין די 3 יאָר האָט די ל״ג געמאַכט די גרעסטע אָנשטרענונגען, בעת קײַן פּרוטה סובסידיע איז נישט אַרײַן, בעת דער יקרות אין דרוקווערן איז שוידער־לעך געשטיגן און בעת קײַן טורן פאַר די מ״ו האָט די אָנפירונג נישט געקאָנט מאַכן, און די ביכער זײַנען אַרויס גאָך פּינקטלעכער ווי ווען עס איז פּרילער. אַ חלק אין דעם האָבן די האַרציקע פּרײַנד, אָבאַנענטן, וועלכע האָבן זײַ אָנגעבאַטן צוזאַמענצושטעלן פאַרציעלע סובסידיעס; די אָנבאַטן האָבן אונדז געריירט, אָבער אַקצעפּטירט האָבן מיר זײַ נישט.

◆ בלחש האָבן מיר אָבער סײַ געפּאָדערט, אַז על פי דין און על פי יושר זאָל אָפּגעהיט ווערן די צוואַה פון י. ל. מיר זאָגן זײַ פון דעם רעכט, לכל הדעות, אויך איצט נישט אָפּ. און מיר גלייבן נאָך אַלץ, אַז די יורשים וועלן זײַער חוב פאַרט דעקן. אָבער אין אונדזער געראַנגל האָבן מיר זײַ אָפּגעשטעלט אויף צוויי ברירות: 1) געדולדיק איבערוואַרטן... 2) פאַרבינדן די מ״ו מיט אַ נייעם סובסידיע־פּאַנד.

◆ איצט קענען מיר דערוואַרטן, אַז דער אָנגעצײכנטער פּלאַן פאַר די מוסטער־ווערק זאָל אויסגעענדיקט ווערן כּדבעי. דאָס איז דערפאַר, ווייל ס׳איז ספּעציעל פאַר די מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור געשאַפּן געוואָרן אַ סוב־סידיע־פּאַנד אויפן נאָמען פון דוד טוריאַנסקי ע״ה, וועלכער איז אַ סך יאָרן געווען אַן איבערגעגעבענער יוואָזיטער, עטלעכע קאָדענצן — קאַסיר פון יוואָ; אײַנער פון זײַנע זײַג, ד״ר לעאַן טוריאַנסקי, איז אַ פּראָמינענטער נעוואַלאַג; זײַן שוואַגער, לעאַן פּאַז, איז אַן אָנגעזעענער מאַלער, אַ מיטבאַטייליקטער אין פאַרשידענע אַרבעטן פון יוואָ.

◆ אַזוי אַרום ווערט מיט אַט דעם באַנד 79 — דורך דעם וואָס פּרוי טיילי קוסטיין־טוריאַנסקי און די קינדער האָבן עטאַבלירט דעם דוד טוריאַנסקי־פּאַנד — אָנגעהויבן דער לעצטער עטאַפּ פון דער ל״ג, צו אויסענדיקן די 22 בענד, כּדי צו דערפירן די מוסטער־ווערק צו די געבענטשטע 100.

תוכן

זיטן

4	פארבאמערקונגען
	שמואל ראזשאנסקי — די יידישע ליטעראטור פֿון 1939
5	סיגנאליזירט דעם כאַאָס אין לעבן
17	1 / די וועלט גייט זיך איבערקערן
18	אַלטער עסעלין — ייד
19	מאַטל סאַקציער — בני וועלכע טייכן ?
21	ה. לייזיק — דער וועג פֿון אונדזער לעבן
22	י. י. שוואַרק — דאָס ווייס איך גענוי
22	שרה רייזען — אין קיינעמס לאַנד
23	קעהאַס קליגער — אַ גרויס מנין שטעטל
26	אַבאָ שטאַלצענבערג — פֿון מיטן שלאָף מיך אויפֿגעוועקט
28	מ. באַסין — 1939
29	נחום י. — אַ תּפֿילה
30	י. א. ווייסמאַן — עשׂוס בגדים
32	מאַרטין בירנבוים — דו און איך
34	מ. א. סול — אַרטשאַרד סטריט
35	מלך ראָוויטש — איך האָב אַ געשריי געטאַן
37	אַהרן צייטלין — אין קיינעמס לאַנד, דראַמ' זענונג אין 14 בילדער
130	מאַני לייב — פֿאַר וואָר
131	2 / וועט דער פרעמדער זיך דערבאַרעמען ?
132	רחל קאַרן — דו
134	ירחמיאל שטייגמאַן — אַליין
135	יוסף רובינשטיין — שטיילעבן
136	שלמה בורשטיין — אַ וואַלקן
137	שלמה גילבערט — מעכל
143	דוד פליסקין — אַ ליידיקע שטוב
144	הערץ ריווקין — באַגעגעניש
148	לייב מאַרגנטוי — דאָס וואָרט
149	צעלינע בעקער — מנין שטאַמלענדיקער יידיש
150	מ. בורשטיין — סטודענטן
171	יאָסל קאַן — אַ געבעט

174	וויללי גאטליב — פֿון בוך „דאָס וואָרט פֿון צאַרן“
178	אלחנן וואַגלער — עס שטאַרבט דער שליאַך
184	אַבֿרהם סוצקעווער — מלחמה
185	איך וועל שפּרינגען
185	זיים גראַדע — „חורבין“
188	חנה בלאַנקשטיין — דער דעקערעט
201	יוסף רובינשטיין — איך וועל זיך אומקערן
202	נחום יוד — צו אַ ייִדישן העלד
203	3 / וווּ ביסטו, וווּ דערלייזער ?
204	אַבֿרהם לעוו — תּפֿילות פֿון דער צייט
206	י. פּאַפּיערניקאָוו — זינג, נח, זינג !
207	ש. איזבאַן — צוויי פֿעלאַכן
217	י. פּאַפּיערניקאָוו — פֿון ציקל „לידער פֿון דער היים“
218	בנים טאַטנס טיש
219	4 / אויפֿן שטריק אַ וויגל מיט גליק
220	שיקע דריז — סטאַלין האָט געשווירן, ליולינקע-ליוליו
221	פּרץ מאַרקיש — אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן !
224	איציק פֿעפֿער — פֿרייד און פֿריידן
225	אַ. קושניראָוו — ביראַ און בידושאַן, אַ שמחה אין בירעפֿעלד
227	ש. כאַלאַדענקאַ — דאָס זאַפֿטיקע וואָרט
229	נח לוריע — אַ שטיק געזונט
234	דוד האַפֿשטיין — אַ בייזער פֿרײַנד, אינדזער טאַג
235	רחל בוימוואַל — ווי דער פֿויגל פֿרײַ
236	סיוועט ווידער פֿרילינג זיין
236	א. קושניראָוו — לינדנשאַפֿט
237	איציק פֿעפֿער — אַ באַלאַדע וועגן אַ ברענענדיקן הויז
245	י. בוכבינדער — אַן אַנטענע
247	5 / צו דער כאַראַקטעריסטיק פֿון 1939
247	א. טשעריקאָווער — די טראַגעדיע פֿון אַ שוואַכן דור
275	מאַרק שאַגאַל — קינסטלערס און ייִדישע קינסטלערס
277	אַהרן צייטלין — פּראַבלעמען פֿון ייִדישן אַפּווער
281	לעאַ קעניג — דאַרף די ייִדישע ליטעראַטור אַ מיסיע ?
284	ביאַ-ביבליאָגראַפֿיע
285	אויסוויז פֿון די פּרײַערדיקע 78 בענד מוסטער־ווערק

די יידישע ליטעראטור פון 1939 סיגנאל־זיכרונות דעם כאַאָס אין לעבן

די מורא צו ריידן און דער מוט אין שטום־לשון

ווען מ'באקענט זיך מיט דער יידישער בעלעטריסטיק, וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין 1939 אין פֿאַרשיידענע לענדער, און מ'פֿאַר־גלייכט זי, דערזעט מען דעם באַזונדערן צוגאַנג אין יעדן ישוב־און מ'דערשפירט די באַזונדערע אַטמאָספֿערע פֿון זיין לאַנד, אין דעם גורל־יאָר פֿון מלחמה־אויסבראָך, וואָס האָט געפֿירט צום חורבן פֿון אַריאַפעישן ייִדנטום, בעת עס האָט ווייניק געפֿעלט, אַז אַ האַלבע וועלט זאָל חרוב־ווערן.

בעת אַ טייל פֿון דער ייִדישער פֿאַעזיע, פֿראַנז, דראַמע און עסי פֿון 1939 ייִט־אייבער קלאַר דאָס געשפּענסט פֿון קריג, איז דער אַנ־דערער טייל, להיפּוך, רמזימדיק, מיט אַנצוהערענישן, מיט אַן אי־בערפֿלוס פֿון מעטאָפֿאָרן, אַפֿט בדרך־משל, בלשון סגי־גהור. דורך דעם שטום־לשון באַגרייפֿט מען דעם טראַגישן פֿון ייִדישן לעבן אין 1939 טיפּער און שאַרפֿער ווי דורך דער וויזשנישקע פֿון דער פּובליציסטיק, ס'וויינט פֿון אים אַרויס די אומבאַהאַלפֿנקייט, די פֿאַרלירנקייט, ס'דערדריקן די זוכענישן, די פֿראַגעס אַן ענטפֿערס. די הויכפּונקטן פֿון דעם כאַראַקטעריסטישן ייִדישן וואַרטשאַפֿן אין דעם יאָר זיינען: אַהרן צייטלינס דראַמע „אין קיינעמס לאַנד“¹, אַלחנן וואַגלערס פֿאַעמע „צוויי בעריאַזעס ביים טראַקט“² און א. טשעריקאָווערס חשבון־הגפֿשדיקער עסי „די טראַגעדיע פֿון אַ שוואַכן דור“³. זיי זיינען ליכטצייכנס אויפֿן צעבושעוועטן ים. מנילשטייגער. סיגנאַל. פֿאַר אַלן...

¹ זאַמליכער, באַנד 4, רעד' י. אַפּאַטאַשו און ה. לייזיק, ז' 382-299, ניר יאָרק, יוני 1939.

² אַרויסג' ייִדישער ליטעראַטור־פֿאַראַיין און פ. ע. נ. קלוב, 168 זייטן, ווילנע 1939.

³ אויפֿן שייִדוועג, זאַמלבוך 1, רעד' א. טשעריקאָווער און י. עפרויקין, ז' 285, פֿאַריז 1939.

איז קיין נניס נישט, און מ'זאל אין צייטן פון סכנות באניצן געהיימשריפט. אונטער די שפיצל-אויגן פון קריגס-פאליציי און שטראפצענזור איז שטום-לשון — א פרווילעגירטע קונסט.

בעת אין נארמאלע צייטן זוכט מען דורכן ווארט ארויסצוברענגן גען וואס מער קלארוזיכטיק געפילן און מחשבות, זוכט מען אין צייטן פון געפארן צו אויסבאהאלטן זיי אין געהיימשריפט און שטום-לשון. מיט א פיוון — אומקלאר, צווייטזייטיק, פארנעפלט, די מליצה און דער מעטאפאר דינט פאר א דעקמאנטל. די רייד זינען ווי א בונד קער... די מליצה און דער מעטאפאר — הענטשאקע-לשון.

אבער אין שטום-לשון, באזונדער אין צייטן פון סכנה, איז און דארף זיין א הייליק געבאט דאס פאלקסווערטל "ריידן איז זילבער און שווינגן איז גאלד". אין אזא צייט איז באריידעוודיקייט א נאר רישקייט, אויב נישט קיין קללה... אפילו ווען די באריידעוודיקייט איז באפוצט מיט גילדערנע פעדערן...

אלחנן וואגלער איז דעריבער טרעפלעך, ווען ער זאגט: "גליטשיק זינען די בריקן פון די מעטאפארן: זיי האבן ניט קיין פארענטשן: און ס'איז מעגלעך, אז כ'בין ערטערווייז געשטרויכלט געווארן".⁴ דאס איז ריכטיק וריכטיק, זיין פאעמע פון 1939, ווי זי איז א ליטעראריש מיניסטערשטיק, איז אזוי איבערגעלאדן מיט בילדערישע פארגלייכן, אז צו יעדער שורה דארף מען צוגעבן פירושים, טיטשן און שליסלען... גמרא איז אנטקעגן דעם ליכט. דאס רעאלע טרויעריקע לעבן אין ליטע-פוילן ערב דער 2טער וועלט-מלחמה איז טאקע א שיינער נמשל צו דעם משל מיטן "טראקט" און "בעריאזעס", פונקט ווי "דאס נוס-ביימל זאגט קדיש נאכן טראקט" און "דער חיה רעהס פיאלעטע שפורן זינען די זמירות פון סידור"... די בילדערישקייט ראשט טאקע איבער מיט איר אריגינעלקייט און איר טיפאזיניקייט, אבער — "צו"...

אריינגליטשן זיך אין מאדערניסטישע קונסט-קאנקורסן און מלי-

⁴ פרועד — ז' 4.

צה איז גאר נישט קיין טובה פאר דער יידישער ליטעראטור און אוודאי נישט פארן ליינער.

אנגיין מיט שטום-לשון אויך נאך דער מלחמה אדער אויסבא- האלטן זיך אין פרידנצייט הינטער בערג מעטאפארן און סימבאלן, ווי אין בונקערס, איז פונקט ווי אנגעהייערן זומער דעם פריפעטשיק... ווי ווייניק צוטרוי מיר האבן צו דער דאזיקער פרידנצייט, קען מען זי פארט ניט צוגלייכן צו דער צייט פון קריגסווילקיר. פארט אנדערע צייטן, און אנדערע צייטן מוזן ברענגען אנדערע אינהאלטן און אנדערע פארמען. מיר ווילן דאך פארט גלייבן אין דעם מין מענטש!

און דערוואכט די אמונה אין מענטש, דארף זי קומען באגלייט פון בארויקנדיקער געמיטלעכקייט, אויף אן אמת אויסגעווארעמט פון אויפריכטיקייט.

וואס ווייזט אונדז אבער 1939?

„האבן מיר נאך איין-איינציקע יידישע ליטעראטור?“

די דאזיקע פראגע האט געשטעלט מלך ראויטש, וועלכער איז ביי זיין גאנצער לינדנשאפט צו שטעלן קשיות, דיסקוטירן, אנטקע- גנשטעלן זיך דעם „עטאבלישמענט“ אין דער ליטעראטור, גלייכציי- טיק געווען א רודף-שלומניק, א פשרה-מאכער, א בארויקער, וועל- כער האט אפט צונויפגעפירט דעם יא מיטן ניין... „איך שטעל די פראגע קורץ און שארף — הייבט-אן ראויטש פון סאמע סוף — צי האבן מיר נאך איין-איינציקע יידישע ליטעראטור אין יידיש?“. ער גיט גלייך צו: „דאס ווארט נאך וואלט אין דעם צוזאמענהאנג פאר צוואנציק יארן ערשט געווען אן אומזין — היינט איז עס זייער אויפן פלאץ... מיר האבן אן איינציקע יידישע ליטעראטור אין יידיש, א צעקריגטע און א צעזונגענע אין דער זעלביקער צייט“⁵.

⁵ מלך ראויטש — „ווי איז דער צענטער פון דער יידישער ליטעראטור?“, די צוקנפט, פעברואר 1939, ניו-יארק.

דער קלענסטער פרווה, וואָס מיר מאַכן, צו פֿאַרגלייכן די ייִדישע ליטעראַרישע שאַפֿונגען אין ראַטן-פֿאַרבאַנד מיט דער בעלעטריסטיק אין אַמעריקע, פּוילן, אַרץ-ישראל און רומעניע — וויזנט אונדז אַ פּהּוּם... שוידערלעכע ווידערשפּרוכן!

בכדי דאָס צו באַנעמען ווי געהעריק, לאַמיר הערן, וואָס אונדזער אַקאַדעמישער קריטיקער האָט געמאַנט פֿון „אונדזער לעבן — און אונדזער ליטעראַטור“⁶ אין דעם גורל-יאָר פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק. „וואָס טוט מען?“ — האָט ער געפֿרעגט — „עפּעס מוז געטאָן ווערן“, האָבן מיר איינע צו די אַנדערע געשרייען, „אויב נישט מעשים, אויב נישט הילף פֿאַר גוף און נשמה, אויב נישט ממשותדיקע רעטונג, איז ווער דאַרף אין גאַנצן האָבן ליטעראַטור אין אַזאַ צייט? ייִדישע חכמים האָבן אין אַזוינע צייטן געוואָלט גוזר זיין, מען זאָל נישט האָבן מער קיין קינדער“. איז אַפֿשר אַ סבֿרה, מען זאָל כאַטש גינסטיק אויפֿהערן פּראָדוצירן? צו וואָס שאַפֿן גינסטיק אין אַ וועלט, וואָס שענדט דעם גינסט און מאַרדעט זיינע אומשולדיקע קינדער?“

וואָס זעען מיר אָבער אין 1939?

אין דער זעלביקער צייט, וואָס די ייִדישע דיכטונג אין אַמעריקע, פּוילן, אַרץ-ישראל, פֿראַנקרײַך, ענגלאַנד, רומעניע ברענגט צום אויס-דרוק דעם צער, ווייטיק און צאַרן קעגן היטלעריסטישן בלוט-מבול, איז בײַ די ייִדישע שרייַבערס אין ראַטן-פֿאַרבאַנד — „פֿרייַד און פֿרייַד“...

אַז מען מישט-אויף דעם מאַסקווער ליטעראַרישן אַלמאַנאַך „סאַ-וועטיש“ און דעם קיזעווער חודשניק „סאַוועטישע ליטעראַטור“ פֿון 1939, גיט אַ רײַס אין האַרצן — פֿון ווייטיק און חרפהּ... .

⁶ שמואל גיגער — די צוקונפט, נײַ, יאַנואַר 1939, זײַ 43-48.

⁷ אין דער דראַסטישער פֿאַרעם שטעלט אַהרן צייטלין אַוועק די דאָזיקע פּראָבלעם אין זײַן דראַמע אין קיינעמס לאַנד (1939), פֿאַרן חורבן, און מילדער באַליכט די פּראָבלעם ה. לייזיק, אין 10 יאָר אַרום, שוין נאָכן חורבן, אין זײַן דראַמאַטישער פֿאַעמע די חתונה אין פּערטנוואַלד (1949).

קיינער פֿון די סאָוועטישע שרייבערס האָט קיין מוט נישט געהאַט — ווייניקסטנס צו שווייגן, אויב ס'איז נישט דערלויבט געווען, לכל הפחות, צו לאָזן אַ טרער...

פֿאַרקערט. גראַד זיינען אין 1939 אויסגעפֿאַלן עטלעכע יוביליען, וויכטיקע פֿאַר מאַסקווער מלכות — האָבן זיך ייִדישע פּאָעטן „גע־פֿרייט“ און זיך אַרײַנגעכאַפּט אין רעדל... און ספּעציעל געזוכט זיך אויסצופֿיינען פֿאַר דעם שטאַרקסטן אוקראַינישן פּאָעט, טאַראַס שעוור־טשענקאָ. ווייל אין 1939 איז אויסגעפֿאַלן זיין 125סטער געבוירן־טאָג. אַליין אַ באַפֿרייטער לייבקנעכט, פֿאַלט שעווטשענקאָ אַרײַן אין התפעלות פֿאַר זיין פֿאַלק און לאַנד⁸: אַז „מען האָט די ליאַכן און זשײַדעס אָן רחמנות געמאַרדעט“, און „ער באַזינגט די מענטשן, וואָס האָבן אין אומאַן, אין מיטן מאַרק, אינעם בלוט פֿון די אויסגעקוילע־טע, אויסגעשטעלט טישן און געהויליעט אַ גאַנצע נאַכט“⁹.

קומט איציק פֿעפֿער און שטעלט־פֿאַר אין „אַ באַלאַדע וועגן אַ ברענענדיקן הויז“, ווי דער פֿרייך האָט מיט זיינע משרתים אונטער־געצונדן די שענק פֿון אַרעמען ייִדן, אָבער ס'איז בסתר אונטערגעקו־מען אַ צדיק און מיט עמערס וואָסער אינגעלאַשן ס'פֿיינער.

„האַט דער ייִד געפרעגט ביז אַלע, אַלע :

— ס'איז אַ מענטש מיין רעטער, צי אַ מאַלעכ ?

און אַ פּויער האָט געענטפֿערט : ס'איז טאַראַס !“¹⁰

דוד האַפֿשטיין, פֿאַר זיינע לידער פֿון 1917-1922 באַטראַכט ווי דער דיכטער פֿון געוויסן אין דער רעוואָלוציע, דערשיינט אין 1939, חוץ מיט דער איבערזעצונג פֿון שעווטשענקאָס אַ בוך¹¹, אויך מיט

⁸ קאַבזאַר — אוקראַינישער פֿאַלקזינגער ; זיינע פֿאַלקסלידער — „דומי“, דאָרט רעדט שעווטשענקאָ אויך וועגן יודעצ און ציון... (24 אָקטאָבער 1859).

⁹ שמעון דובנאָו — די נײַסטע געש׳ פון ייִד פֿאַלק, ב' פ, ב"א 1955, ז' 201.

¹⁰ סאָוועטישע ליטעראַטור, קיעוו, פעווראַל 1939, ז' 42-49.

¹¹ אַ שפּאַציר מיט פֿאַרנעניגן און ניט אַן מאַראַל, 238 ז'י, קיעוו 1939.

זיין פאָעמע „קייסאַרימ“, וו 4 דוד המלך, באַטיטלט ווי „דער צאָר דער
נאַווי“, ווערט געוויזן אין אַזאַ חזק-סצענע :

„דער אַלטער קאַטער האָט באַלעקט זיכ,
אימ רינט די סלינע מאַמעש,
ער האָט געגעלעכ צעשטעקט
און צוגעגאַנגען צו דער שונאַמיס —
און אַך און וויי איז איר געווען שוין !“¹²

פּרץ מאַרקיזש, וועלכער האָט מיט צוואַנציק יאָר פֿריער רעאַגירט
אויף די פּאָגראַמען מיטן ווייגעשריי „די קופּע“, איז בנחם גרעסערן
פֿאַלקסאומגליק, וואָס האָט געדראָט מיט וועלטאומגליק, גאַר אַרויס-
געקומען מיט אַ ... פּאַנעגיריק, „אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן ... פֿאַר
פֿרייד ווי פֿרילינג-שטראַמען באַרגיקע צעריזלט“¹³ ... וואָס פֿאַר
אַ לויבגעזאַנגען פֿאַרן מאַרגנדיקן תּליון פֿון 12טן אויגוסט 1952 !
אינעם געיעג נאָך פּאַנעגיריק פֿאַרן האָר (בשעת מ'האָט געציי-
טערט אַ וואָרט אויסצוריידין וועגן אייגענעם פֿאַלקסאומגליק) האָט דער
סענטימענטאַלער שיקע דריז אויסגעבאַרגט זיין וואַרעמסטע געמיט-
לעכקייט, אַרײַנגעלייגט לעניגען אין אַ וויגליד און סטאַלינען אַרויפֿ-
געזעצט אויף אַ שטערנדל¹⁴ ...

קען מען זיך פֿאַרשטעלן, אַז די ייִדישע דיכטערס אין רוסלאַנד
האַבן נישט געוואוסט, וואָס זיי האַבן געטאַן ? האַבן זיי רויק געגעסן
זייער ברויט און געשלאָפֿן אין די נעכט, בעת מיליאָנען ייִדן זײַנען
געלעגן אונטער דער האַק ?

האַבן זיי טאַקע באַדאַרפֿט וואַרטן אויפֿן 12טן אויגוסט 1952,
כדי זיך אָפּצוגעבן רעכענונג פֿון זייער ראַלע און זייער פֿליכט ?
האַט מען דען נאָך די מאַסקווער פּראַצעסן פֿון 1936-1937 באַ-
דאַרפֿט זיין אַ נביא, כדי צו גלייבן, אַז ס'קען קומען דאָס אומגלייב-
לעכסטע ?

¹² סאַוו' ליט, ד"ז, ז' 17.

¹³ סאַוועטיש, ליטעראַרישער אַלמאַנאַך, 10'9, מאַסקווע 1939, ז' 5.

¹⁴ סאַוו' ליטעראַטור, קיזעו, סענטיאַבער 1939, ז' 47'48.

צווישן „פֿאַלקס־פֿראַנט“ און „בל ישראל הַכְּרִים“

דאָס, וואָס איז אין 1939 פֿאַרגעקומען אין דער ייִדישער ליטע־ראַטור, איז אייגנטלעך געווען אַ קאָנסעקווענץ פֿון דעם אַנטשיידנדיקן צוזאַמענשטויס צווישן די צוויי קעגנזעצלעכע אידעאָלאָגיעס אינעם ייִדישן לעבן: איינע איז די אוראַלטע טראַדיציע פֿון כל ישראל חֵב־רים און די צווייטע איז די מאַסקווער אַריענטאַציע מאַסקירט אין דעמאָקראַטישע מדינות אונטערן נאָמען פֿאַלקס־פֿראַנט. די ערשטע שיטה דרינגט־אַרויס פֿון ייִדישע באַדער־פֿענישן פֿאַר ייִדישע באַדער־פֿענישן — פֿאַר ייִדן אין דער גאַנצער וועלט. אין גייסט פֿון וועלט־פֿאַלק. די צווייטע שיטה מאַכט די ייִדישע באַדער־פֿענישן אונטערטע־ניק צו צוהעליקע אינטערנאַציאָנאַלע פֿאַליטישע אינטערעסן. דאָס האָט מען געזען צום קלאַרסטן ערבֿ דער 2טער וועלט־מלחמה אויפֿן גרינדונג־צוזאַמענפֿאַר פֿון „ייִקוף“ אין פֿאַריז: אונטער מאַסקווער לאַזונגען איז דער קאַנגרעס פֿאַרוואָפֿן געוואָרן און פֿון דער גאַנצער וועלט זינען געקומען דעלעגאַטן, נאָר פֿון ראַטן־פֿאַרבאַנד איז קיינער־קיינער נישט געקומען — אַפֿילו קיין באַגריסונג איז פֿון מאַסקווע נישט אָנגעקומען! ...

צוליב דעם זעלביקן טעם האָבן ייִדישע שרייבערס אין ראַטן־פֿאַר־באַנד נישט געטראַרט דרוקן קיין איין וואָרט וועגן דעם גרויסן אומגליק וואָס האָט געטראַפֿן דאָס ייִדישע פֿאַלק, ווייל דאָס האָט פֿאַרלאַנגט דער סטאַלין־היטלער־פֿאַקט ... האָט מען אין יענע חדשים, ווען מײַ־ליאַנען ייִדן זינען געלאַפֿן וואַנזיניק צו די גרענעצן, געזונגען אויף די סאָוועטישע ראַדיאָס דאָס פֿריילעכע לידל „מיר מאַכן אַ לחיים / פֿאַר אַ לעבן אַ נײַעם“ ...

אַבער אין אַלע אַנדערע לענדער האָבן ייִדן געלאַזט דורך זייער ליטעראַטור הערן דאָס קול פֿון ייִדישן געוויסן. אַפֿילו אין די לענדער, וואָס זייערע רעגירונגען האָבן קאַקעטירט מיטן נאַציזם, האָבן ייִדן געזוכט — אַפֿט מאל אויפֿן מאַראַנען־שטייגער — צו קומען צום אויס־דרוק. דורך דער שיינער ליטעראַטור איז דאָס גרינגער אָנגעקומען

ווי דורך דער זשורנאליסטיק. אויב נישט אָפֿן — איז דורך שטום-
לשון, דורך דער געהיימשריפֿט פֿון קונסט — — —

אין נאָנטן פֿון וועלטפֿאַלק, מיטן כּוח פֿון כל ישראל חברים, האָט
אָפּגעקלונגען דער רוף צו סאַלידאַריטעט פֿון מזרח ביז מערבֿ, פֿון
צפֿון ביז דרום, אויף אַלע קאָנטיגענטן, ווי נאָר דער ייד האָט דאָס
רעכט אָדער די מעגלעכקייט געהאַט צו פֿאַרטיידיקן זיך, ביודעים
און בלאַ יודעים.

אַזוי איז שוין אין 1933 אַרויסגעקומען אַהרן צייטלין מיט זײַן
שאַרפֿער וואַרענונג צו דער וועלט פֿאַר דער אַנלויפֿנדיקער געפֿאַר.
אונטער דעם אומשולדיקן טיטל „פֿיר סטראָפֿן“ האָט צייטלין גע-
בראַכט איינע פֿון די שאַרפֿזיניקסטע לידער פֿון דער ייִדישער פּאָעזיע.
מסתמא וואָלט די צענזור אַזאַ רוף נישט געלאָזט קומען אויף דער
ליכטיקער שײַן, ווען דער טיטל וואָלט געווען אַזוי שאַרף ווי דאָס
ליד גופּא איז ¹⁵. „אונטערגאַנג איז שולד“, האָט געזאָגט אונדזער דיכ-
טער-מקובל, „און שטראָף וועט אונדז נישט מײַדן“ — „אונדז וועלן
גאַן אויסווערן!“! — — — און אין 1939, „אין קיינעם לאַנד“,
זאָגט הַבֿל-הַבֿלימדיק צייטלינג שמש, אויפֿן פֿעלד פֿון הפֿקר : (1) „דורך
בלוט קויפֿט מען קיין זינד נישט אויס“ : (2) „נאַרישער מענטש...
מ'האַט דיך פֿאַרפֿירט“. דווקא, ווען עס שטײַגט דער דראַנג צו נקמה,
קומט דער „שמש“ פֿון דיכטער-מקובל מאַנען רחמים און צדק. אַודאי
זעט דאָס אויס פֿאַרדאַקסאַל, קינדיש, בטלניש — „נאַרישער
מענטש“! ס'וועט אָבער קומען אַ צײַט, ווען די נאַראַנים וועלן זײַן
די חכמים... פֿון תּם קומט דער איש תּמים.

די ווירקונג פֿון קלאַנג און עכאָ אין דער יידנוועלט

גרויס, אפֿשר איבערראַשנדיק גרויס, איז די צאָל ייִדישע שרײַ-
בערס, וועלכע האָבן דורך דער בעלעטריסטיק געלאָזט הערן, ווי עס

¹⁵ גלאָבוס נ' 18, וואַרשע, דעצעמבער 1933, ז' 60.

האַבן דורך זיי געווינקט די טרויעריקע געשעענישן אין די ישובים, וועלכע דער גאַציום האָט אונטערגעצונדן. דאָס כאַראַקטעריסטישע דערבנ איז, וואָס דער שטח און די צייט האָט קיין ראַלע נישט גע- שפּילט. טייל מאָל איז דער אַפרוף פֿון די, וועלכע האָבן געהערט דעם עכאָ בלויז, ווייל זיי זינען ווייט געווען פֿון די היימען אין פֿלאַ- מען, איז געווען ניט שוואַכער, אויב גיט שטאַרקער, ווי פֿון די, וועלכע זינען פֿאַרטויבט גקוואַרן פֿון די גסיסה-קרעכצן... אין פּוילן, ווי דער צוזאַמענבראַך איז געווען דער שוידערלעכס- טער, האָבן אין 1939 בלויז געציילטע באַוויון זיך צו קאַנצענטרירן פּנים אל פּנים מיט דער פֿאַרשטיינדיקער טראַגעדיע, משה בראַ- דערוואַן האָט דאָס באַוויון אין 1939 אַרויסצוברענגען אין זיין ציקל פֿון פֿופֿציק לידער אונטערן אות „י“, (געדרוקט מיט אַ כּיוון מיט רוי- טער טיפּט), ער האָט מוטיק אויסגערופֿן: „כּ׳בין שולדיק, כּ׳ווייס עס: איך בין שולדיק... / דער ערשטער חטא מ׳זינען — איך בין געווען געדולדיק“¹⁶.

שוין אין 1938 האָט זיך געלאָזט הערן דער גרויסער חשבון- הנפֿש פֿון געפּיניקטן יידן, אָבער די דאָזיקע שטים איז געקומען גראַד נישט פֿון אייראָפע, גניערט פֿון אַמעריקע. יעקבֿ גלאַטשטיין, דער וועלטלעכער ייד, וועלכער איז אין גאַנצן פֿריי געווען פֿון פֿאַר- טיי-חובות, האָט מיט זיין בייסיקן פּראָטעסטליד „אַ גוטע נאַכט, וועלט!“ אויסגעדריקט די אַנטשלאַסנקייט אויפֿצורייסן אַלעמענס אויגן צו מאָל מיט טויטע קללות, אַפֿילו מיט פֿינצטערע סקאַנדאַלן, צו מאָל מיטן ראַשיקסטן באַיקאַט — אָבי די וועלט, אין דער ערשטער ריי די יידישע וועלט, זאָל זיך אומקוקן אויף די פֿאַרברעכנס, וועלכע

¹⁶ דאָס דאָזיקע בוך, דערשינען אין לאַדזש אין 1939, דערגאַנגען אין אויס- לאַנד קוים צו עטלעכע שרייבערס, איז אַריין אין גאַנצן אין 70ן באַנד מוסטער- ווערק פֿון דער יידישער ליטעראַטור: משה בראַדערוואַן / אויסגעקליבענע שריפטן לידער, דראַמאַלעטן, מעשהלעך, מיט ניגונים צו 18 לידער, 272 זייטן, בוענאָס-איירעס 1959; צווייטע אויפֿלאַגע אין 1972.

ס' באגייט דער „חזירישער דאָטש, עיפּוּשדיקער ליאַך, / עמלק גנב, לאַנד פֿון זויפֿן און פֿרעסן, / שלאָברע דעמאָקראַטיע“¹⁷ ... בעת אין פּוילן פֿרעגט די דיכטערין פֿאַריאַושט: „וועלכעס לאַנד וועט אונדז אויפֿנעמען / דיך, / מיך / און דאָס נישט-געבוירענע?“ (רחל קאַרן); בעת די סטודענטקע, דעם רבֿס טאַכטער, פֿילט אַזאַ דאַנקשאַפֿט צום פֿרעמדן, פֿאַר זיין מיטגעפֿיל און וועלן מיט איר שטיין הינטער די גויִשע בענק, אַז זי גייט מיט אים אַוועק וווינען, און דער טאַטע, דער רבֿ (!), מאַכט שלום מיטן גורל (מ. בורשטיין / „סטודענטן“) — איז מער געוואָגט דער דיכטער פֿון בוקאַרעשט און ער פֿרעגט: „ביי וועלכע טייכן / וועלן אונדז ווי זייער גלייכן / אויפֿנעמען די פֿעלקער...?“ (מאַטל סאַקציער); און נאָך זעלבשטענדיג דיקער איז דער דיכטער אין ארץ-ישראל, וועלכער בעט: „טרינק מיך אָן און הייל-אויסעט דעם וויי, / וואָס ליגט פֿאַרשאַלטן ביי מיר אין די גלידער“ (אַברהם לעוו); און דער אמתער ישראל-ייד ענטפֿערט צו אַראַבער מיט באַיקאַט אויף באַיקאַט (ש. איזבאַן / „צוויי פֿעלאַכן“). אין פּוילן, אַפֿילו אין ירושלים דליטע, האָט דער גרויסער מקובן געוואָרנט: „וויין ניט אויפֿן קול און טענה ניט, עס קענען נאָך דער-הערן אין דער שענק די שיפורע ערלים“ (חיים גראַדע / חורבין“). זעען מיר, פֿילן און באַנעמען אין דער ייִדישער ליטעראַטור פֿון דעם גורל-יאָר 1939, אי דעם גרויל פֿון דער עפֿאַכע, אי דעם פֿאַלי-טישן קלימאַט און ייִדישן סטאַטוס אין די לענדער, אי דעם ייִדישן גנסט און מוט, מיט וואָס און ווי זיי קומען צום אויסדרוק, — צי מיר זינען בלויז קינדער פֿון אַ פֿאַלק אָדער טאַקע אַ געאייניקט וועלט־פֿאַלק, וואָס פֿאַרשעמט ניט זיין שם ווייניקסטנס אין טאָג פֿון גרויסן נסיון.

שמואל ראזשאנסקי

¹⁷ אינזיך, רעד' א. לעיעלעס, באַנד 8, נ' 3 אפריל 1938, ז' 66, ניו-יאָרק.

1

די וועלט גייט זיך איבערקערן!

י"ד

דיר איז באַשערט צו זיין וואָס קיינער קען נישט ווערן ;
חכם, אָפּגענאַרטער קעניג אָן מדינה,
דורך דיר גייט-אויף דער רוף צו לאַס און צו הײַנע¹ —
זײַט גרייט! די וועלט גייט באַלד זיך איבערקערן.

מיט אַרגוס²-אויגן איבער אַלע ימען,
זעט אַלין, הערט אַלין, דאָס נישט געאַנטסטע-אַנען,
קין אויסמינד איז נישטאַ; אַזיל און ווידער שפּאַנען
דורך בלוט. ווי האַניק קלעפּן די אינפּערנאַ³-פּלאַמען.

האַסט פֿאַר אַלין געצאַלט הויכפּרייז און פּפּלים,
פֿאַר לופּט, באַדן, פֿאַר שטעכדראַט בײַ דער געטאַ;
אַט איז די לאַנדקאַרט דינע: יאַלטע, פּראַג, טאַלעדאַ,
סאַראַ לאַנגער רויטער שטרעפּ פֿון וואַרשע ביז מצרים.

און יעדעס מאַל אַ נײַער פּיגמי⁴ האַסטיקט מיט דערפֿאַלגן,
זײַן דרייסטער פֿאַקל צייכנט: „נײַע וועלט-אידיע“;
דין אַלטער פּנים קראַמפּט, דיין ווינסע באַרד און פּאה
זע איך דורכן נעפל ווי אַ ירמיהו אין וואַלקן.

¹ אַנטקעגנגעשטעלט דאָס אומשולדיקע לעמעלע דער בלוטדאַרשטיקער תּיה. —
² מיטאַלאַגישע פיגור, אַ גריכישער פּרינץ מיט הונדערט אויגן, פּופציק פּון זיי
שטענדיק אָפּן, פּערמאַנענט אויף דער וואַך. — ³ גיהנום. — ⁴ קאַרליק, אַ נישטיק
מענטשל.

גליקלעכער — נישט-גליקלעכע — אין אַלע פֿאַלקס-אַנאַלן
ז'נישטאַ אַזאַ טערמין, וואָס זאָל באַרעכטיקן דיין קיום,
און נאָך יעדן שטורעם הייבסטו-אַן ערשט בליען,
שטאַלצער, שטאַרקער נאָך — נאָך יעדן פֿאַלן.

ווי ביסטו נישט געווען? וואָס האָסטו נישט געהאַט שוין?
הבל הבלים! און זע, סאַראַ אַזאַרט — דיין שעפֿערישער כוח.
נאָך יעדן חורבן קומסטו מיט דעם אַלטן למנצח,
מיט אַ משל פֿון דער חיה אויף דער גוטסקייט פֿון מענטשן.

ליטעראַרישע בלעטער נ' 2, וואַרשע 1939

מאַטל סאַקציער / בוקאַרעשט 1939

בני וועלכע טייכן?

ווי, בני וועלכע טייכן
וועלן מיר פֿון וואַנדער מיד שוין מעגן
אויפֿן גרינעם ברעגראַז זיך אַנידערלייגן,
אויסוואַשן די אויגן, וואָס ס'האַט ווינט
זיי דורכגעברענט און דורכגעפֿרוירן,
זיך אַרומבינדן די פֿיס, וואָס שאַרפֿער דאַרן
האַט דערשטאַכן ווי מיט גלאַז,
און נישט מורא האָבן, אַז מען וועט אונדו ווידער
איבערענטפֿערן אין דעם פֿאַרטיליקערס רשות.

בני וועלכע טייכן
וועלן לאָזן אונדו די נאַציעס
אונטער זייערע ווערבעס זיך אַנידערזעצן,
אונטער זייערע ווערבעס צי אין קילן שאַטן פֿון אַקאַציעס.
באַרגן אונדו זייער אַקער, באַרגן זייערע נעצן.

און מען וועט שוין מער דעם אויסוואַרף קעגן אונדז ניט העצן...
 און ניט שענדן אונדזער ווערדע.
 ווי סע שענדעט היינט זי די פֿאַרלענדער-טשערעדע
 אין אַן אַרגיע פֿון האַס אין אַלע גרויסע רייכן? ...

זאָג, ביי וועלכע טייכן
 וועט מען מער ניט פֿיניקן,
 וועט מען מער ניט ראַטעווען,
 און די הייליקטימער, וואָס מיר וועלן ראַטעווען
 פֿון די שניטערהויפֿנס, פֿון דעם הויכן פֿייער,
 אַרום וועלכן אין אַ ווילד געיוויל
 ס'טאַנצט דער גיטלעךער מנובֿל,
 וועלן איבערגעבן מיר דער גייער
 היים צו שטייער.
 וועלן מיר אויך אונדזער חלום — שטאַלץ מיט קלוגן,
 אויסגעפרוווטן טראַט — צו איר דערטראַגן,
 דורך נאַכט-געוויטער און דורך שטורעם,
 אונדזער חלום, וואָס מען וועט מיט שטיינער אים פֿאַריאַגן,
 ווי אַ וויסע טויב פֿון שכלס העלן טורעם.

ביי וועלכע טייכן
 וועלן אונדז ווי זייער גלייכן
 אויפֿגעמען די פֿעלקער — אונדז ניט זידלען
 און אויף אונדז די ציין ניט שאַרפֿן,
 אויסטאַן פֿון די אַקסלען אונדז דעם וואַנדער-טלימעק¹
 און אונדז בעטן ווידער אַנשטימען די פֿידלען,
 און אונדז בעטן ווידער אַנשטימען די האַרפֿן,
 וואָס זיי האַבן אין דער וועלט אַריין געקלונגען
 אַזוי טיף און לויטער-שטימיק.

¹ פֿעקל־זעקל.

ה. לייזויק

דער וועג פון אונדזער לעבן

געוויידמעט א. לעיעלעסן

דער וועג פון אונדזער לעבן איז אי גלעך, אי זיגזאגיק.
ווער עס גייט דעם וועג גלעך, ווער עס גייט דעם וועג קרום.
אָבער איין זאך ווייס איך : דער גאָט פֿון טראַגיק
מיטן זעלבן אימפעט איבער אונדז שוועבט-אַרום.

ניט איין מאָל געשפירט דעם שאַרף פֿון זיין פֿליגל,
ווי די שאַרף פֿון אַ שווערד איבער באַק, איבער ברעם —
טראַגט אַיעדער אַ שניט ווי אַ גליקן זיגל,
ווי אַ צייכן פֿון בונד מיטן הייליקן שם.

ניט איין מאָל געקלאַפט זיך אין טירן פֿאַרמאַכטע,
ניט איין מאָל געקלאַגט אויף פֿאַרראַט און באַטרוג.
אָבער איין זאך ווייס איך : אין רגעס דערוואַכטע
געטראַגן מנין זעל ווי אַן אַפֿענעם קרוג.

ס'איז קיין מאָל ניטאָ צווישן נעמען און געבן
קיין גליכע פֿאַרטיילונג — און גוט וואָס ניטאָ —
אָבער איין זאך ווייס איך : עס גייט אונדזער לעבן
אַלץ בענטער, נענטער צו זיין ליכטיקער שעה.

לאַמיר זינגען דאָס ליד פֿון וואָס גאַנצערע מאַסן,
לאַמיר זינגען דאָס ליד פֿון וואָס פֿולערן כּוּס —
און אידער דער לעצטער סטראַף ווערט געשלאָסן,
לאַמיר זינגען דאָס ליד פֿון וואָס העלערן אות.

י. י. שוואַרץ / ניו־יאָרק 1939

דאָס ווייס איך גענוי ...

וואָס וואָלטן קאַנט אָדער געטהע אין זייער גרויסער חכמה געזאָגט
וועגן אַ מאַרד פֿון אַ פֿאַלק וואָס זיצט פֿרידלעך בײַ זיי אינעם לאַנד?
וועגן די הענט פֿון אַ פֿאַלק, זייער פֿאַלק, וועלכע רויכן פֿון בלוט?
קען זײַן, ס'וואָלט עפעס געזאָגט זיי דער טרוימער פֿון „ריינעם
פֿאַרנונפֿט“.

קען זײַן, דער שאַפֿער פֿון „פֿאַוסט“ וואָלט אַראָפּ פֿון אַלימפּ,
עפעס געזאָגט זיי אַזוינס — אָבער זיכער אין דעם בין איך ניט.

וואָס אָבער מיכה, דער מאַן פֿון מורשת, אויף דעם וואָלט געזאָגט,
צי עמוס פֿון תקוע, דער פֿאַסטער — דאָס ווייס איך גענוי.

שרה רייזען

אין קיינעמס לאַנד

ס'איז שפעט די שעה

און קלאַנגען פֿון דער וועלט — זיי קומען־אַן צו מיר,

קלאַנגען פֿון דער וועלט, פֿון קיינעמס לאַנד;

איך זע פֿון ווייט, געשפּרייט נאָך הילף, אַ בלייכע האַנט ...

אַ שטימע רעדט און בעט:

— אַ, העלפֿט, אַ, העלפֿט, ביז ס'איז ניט שפעט ...

די שטימע רעדט,

צעפֿליסטערט שטיל זיך אין געוויק:

— אַ, לעבן, זאָג, וווּ זאָלן מיר פֿון דאַנען גיין?!

ס'איז שפעט די שעה

און ס'וויינט דער ווינט אין לופֿט.

ניין! ס'איז ניט דער ווינט.
 די שטימע פֿון מיין פֿאַלק נאָך הילף עס רופֿט...
 פֿון קיינעמס לאַנד,
 דורך ים געשפּרייט איך זע די בלייכע האַנט...

ס'איז שפּעט די שעה
 און ס'וויינט דער אַסיענווינט¹...
 — דאָס וויינט מיין פֿאַלק,
 ווי אַ פֿאַרלאָזט קינד אין קיינעמס לאַנד
 און איבערן ים עס שטרעקט זיין בלייכע האַנט.

די פעדער, 1939

קעהאַס קליגער / ב"א 1939

א גרוס מיין שמעטל

אַ גרוס צו דיר, שמעטל מינס, גרינער קנאַספּ וואַלינער,
 כאַטקעלעך צעשאַטענע, גערטנדלעך און ביימער —
 דיין זון, אַ גרוס אַ ליכטיקן, שיקט פֿון אַרגענטינע,
 אין ליכטיקע מינוטן, נישט־דערוונגענע, ווי קיין מאַל.

מיט ווערטער פֿרייד, ווי קיין מאַל, נישט־דערמאָלענע, פֿון רינגען
 אויפֿגעריסענע אין לעצטן בראַך פֿון פּוילנס האַרן,
 ווען שמעטלעך האַבן זיך אַ הייב געטאָן הויך צו זינגען
 איבער גרענעצן דאָס ליד פֿון אויסגעבענקטע יאָרן.

פֿון אויסגעבענקטע יאָרן צוואַנציק — פּיין, יאָרן הונגער,
 דורך יאָרן צוואַנציק — שוואַרצע טשאַטעס וואַנעס.

¹ האַרבסטווינט.

ווען ס'לעבונטענע העמד און שטיוולטריט אויפֿגעזונגען
האַבן אין סוף געראַנגל מיט די בייזע פּאַנעס ¹.

איבער באַוואַנצטע פֿליאַקעס ² האַבן אַ וויי געטאַן געוועטן
פֿון ברידערלעך מיט הענט, ווי פרענט, ווי שטאַבעס —
האַט אַ פּלאַץ געטאַן דער יאָך און צעשטויבט, צעטראַטן
אים אין איינעם מיט די פּריצים, מיט די כראַביעס ³.

די ראַדזיווילס, ליובאַמירסקיס, סאַפּיעהאַס ⁴ און ווי זיי הייסן,
פֿון גאַליציע, פּאַלעסיע, פֿון וואַלין און פּאַדאָליע,
ווען איבער זיי האַט אַ בראַט געטאַן, אַ פֿלאַם געטאַן די הייסע
שרויטיקע פֿויסט פֿון בעזאָלאָויע ⁵ און בהלה.

ווען די פּאַלאַצלעך אויסגעפּוצטע, די אויסגעצירטע דוואַרן ⁶
האַבן אַ קנול געטאַן מיט רויך, מיט צונגעדיקע פֿלאַמען
אין נקמהדיקע גרויסע טעג פֿאַר פֿיל נקמהדיקע יאָרן —
בלוט און לעבנס פֿון זין, פֿון טאַטעס, פֿון מאַמעס.

היי, איך צעגי פֿון די אַנגערונענע, די יערנדיקע פּאַקן,
די זיסע פֿריידן אין מנינע אויפֿגעזונטע גרוסן
און מנינע ווערטער איצט — שטאַרק און אומדערשראַקן,
זי ווילן אַנך, ווי הענט, אַרומנעמען און קושן.

אויסקושן ביז איינעם — אַנך, אויפֿגעשטאַנענע און גרייטע,
אַ שלאַג פֿון דעם האַמער פֿון געזונטער האַרעוואַניע
פֿאַר טישן ליכטיקע און זאַטע, פֿאַר דאַרף און שטעטל
היימען אויפֿגעזונגענע, ווי ישוב איז פֿאַראַנען.

¹ פּריוילעגירטע, פּריצים, האַרן. — ² (זידלואַרט) פּאַליאַקן. — ³ גראַפּן. —
⁴ באַרימטסטע משפּחות פֿון אַדלקאַס. — ⁵ ווילדקייטן. — ⁶ פּריצישע הויפּן.

ווי פֿאַראַנען זײַנען כאַטעס, קלוניעס⁷ און סטאַדאַלעס⁸,
שוואַרצע ערד פֿאַרן קאַרן, פֿאַר האַבער, פֿאַר ווייצן;
ווי הימלען שפּרייטן זיך אַוועק, ווי ברייטע, בלויע פֿאַלעס,
און אַ זון, אַ יונגער, הייסער אַגער אַ צעפֿלייצטער.

פֿאַראַן איז אַ שטאַט, ווי אַלע שטעט, מיט ראַטן, מיט רעכטן,
אַרעמס אויפֿגעפֿנטע, ווי גרינער קנאַספּ וואַלינער;
מיט ליבשאַפֿט שפּאַנט דער הינט אַריבער שוואַהדיקן נעכטן —
אַ ליבשאַפֿט אַ לויטערע, ווי העלקייט פֿון באַגינען.

די ליבשאַפֿט צו אייגן ערד פֿאַראַקערטע, פֿאַרזייט, געשניטן,
ליבשאַפֿט צו אייגן לאַנד, פֿאַלק און פֿעלקער-ברידער
דורך אַרבעט, דורך לעבן, דורכן טיף-פֿריידיקסטן צייטער
אין איין משפּחה אַ גרויסע אַ שטאַרקע, פֿאַרגליווערט.

פֿאַרגלידערט מיט האַפֿענונג, מיט גלויבן, ציל און זינען,
אַז פֿאַר קומענדיקע יאָרן, פֿאַר קומענדיקע דורות
זאָל אויפֿגיין פּלוג און האַמער, ווי זינגענדיקער הימען —
ס'ליכט פֿון פֿרינען מענטשן אין זיין העלסטן גורל.

אַ, זיי געגריסט, שטעטל מיינס, לאַנד מיינס, ברידער-בראַטקעס⁹,
פּויערלעך אין קורטקעס¹⁰, אין סיערמינגעס¹¹, שטיוואַליעס¹² —
זאָל מיינ ליד דערגיין צו אַנך אין אַזערע הייסע כאַטקעס,
ווי דאָס ליד פֿון אַזער ליכטיק-אויפֿגעשניטער דאָליע¹³.

⁷ שניערן, — ⁸ שטאַלן, — ⁹ גוטען ברידערלעך, — ¹⁰ קורטקע, וואַרעמע
אייבער-רעקלעך, — ¹¹ פּויערשע מאַנטעלעך, — ¹² צעכליאַפּעטע, צעטראַטענע
שטיוול, — ¹³ מזל.

אַבאָ שטאַלצענבערג

פֿון מיטן שלאָף מיד אויפגעוועקט

פֿון מיטן שלאָף מיד אויפגעוועקט
 און גיך געהייסן אַנטאָן זיך.
 דעם מאַנטל קוים אַרויפגעשלעפט
 און קוים פֿאַרבונדן זיך די שיד, ¹
 נישט געלאָזט דאָס פנים וואָשן
 און נישט פֿאַרקעמען זיך די האָר.
 געפֿירט מיד איבער טונקעלע גאַסן
 מער אין חלום ווי אין וואָר.

אין לאַנגע רייען שטיינ און האָרן ¹
 פֿון רעגן ווערן דורכגעווייקט.
 די פֿיבערדיקע אויגן שטאַרן
 אויף קופּעס מענטשן אויסגעלייגט.
 טעמפע קלעפּ מיטן שייַדל שפּאַלטן,
 בלוט געזאַלצן פֿליסט אין מויל.
 איך שטרעק די הענט זיך אַנצוהאַלטן,
 דאָס לייב פֿאַרדרייט זיך אין אַ קנויל.

יסורים מאַטערן אין דרימל
 און דאַרשט מיט צוואַנגען צוויקט די קעל ²,
 פֿון טוכלע ווענט דער ריח פֿון שימל
 שלאָגט דורך דער הויט אין יעדער צעל.
 איך בין אַ שווערן וועג געגאַנגען,
 צעגליט ווי ציגל ברייט דער קאַפּ.

¹ וואַרטן. — ² האַלדורער.

זומפ און שליים און ביזע שלאנגען,
וויילדע אַגערס³ אין גאַלאַפּ.

ערגעץ שנינען איצטער שטערן
און מענטשן גיען אונטער זיי.
גראַבן קאַלד און האַקן זאַלצשטיין,
באַרוועס קנעטן זיי אין שניי.
אין מוטנער גרויקייט קלערן, קלערן,
די אויגן ברעכן-דורך די ווענט...
פֿינטלעך ברענען אַלע שטערן,
אַ קאַלטע כוואַליע מיך פֿאַרלענדט.

עס פֿינט די בייטש אויף מנינע פלייצעס,
מקנא בין איך דעם וואָס פֿאַלט.
מ'נעמט-אַראַפּ די שווערע לייצעס —
באַפֿרייט אין טויט דאָס פנים שטראַלט.
עס וויל דער טויט מיך נישט באַפֿרייען
אין שפּאַן די לייצע ווייטער ציט;
מיט טשוויק פֿון בייטש די בלוטן שרייען
וואַנזין אין די אויגן גליט.

פֿון מיטן שלאַף מיך אויפֿגעוועקט
און גיך געהייסן אַנטאָן זיך.
דורך נאַקעט פֿעלד, דורך קאַלטע ריקעס⁴,
דורך שוואַס לאַגער וואַנדער איך.
און הפֿקר בין איך ווי אַ וואַרעם,
וואָס יעדערער צערעטן מעג.
נאַקעט פֿעלד און קאַלטע ריקעס —
אין אַנגסט פֿאַרגייען מנינע טעג.

³ פּערד זכרים. — ⁴ טיכען.

מ. באַטין / נ"י

1939

אַ מיטן-נאַכטיקער אַקאַרד,
 אַ ווייטער, אומרויִקער טאַן —
 פֿון וועלכער וועט? — פֿון זיד, פֿון נאַרד?
 פֿון וועלכער צייט? — ניט קלאַר, ניט קלאַר...
 זינגט ווער „מיניאָן“? „איל טראָוועדאַר“?
 צי ברומט עס „געטער-דעמערונג“,
 מיט שטומער צונג, מיט חיה-שפרונג?
 נאַר אַפֿשר קלאַגט עס גאַר „לאַ-זשוויוו“,
 ווי ס'קלאַגט אַ זינקענדיקע שיף
 אין מיטן נאַכט, אין מיטן ים?

אַ מיטן-נאַכטיק געשריי,
 דורך גריליץ פֿון שאַרפֿנדיקן שטאַל,
 ווי ס'יאַמערט אומגליק אויפֿן קול.
 שאַרפֿט ווער זען שווערד? רופֿט ווער נאָך הילף?
 וואָס שטייט אין קאַן? — זאַג-אַן, זאַג-אַן!
 איז דאָס פֿאַרני, בריטאַניע, רוים,
 צי דו, געטרעיע יוגנטהיים?
 צי דו, בערלין, מנן בעט פֿון סדום?
 און אַפֿשר דו, פֿאַרשפּראַכן לאַנד,
 אין קלאַמערניש אַרום דיין „וואַנט“
 קומסט-אום, קומסט-אום — פֿון וועמעס האַנט?

אַ מיטן-נאַכטיק געוויין,
 וואָס רינסט זיך דורך פֿאַרהאַקטע ציין,
 פֿון שטומעניש אין זיך אַליין,
 ניטאָ קיין גואל און קיין ציל,

כאַטש נעם — אויף דער לבנה ביל!
 די נאַכט איז פֿול, ווי מײַן געמיט,
 מיט ראַנגלעניש און בייזע טריט...
 ס'האַט ווער געגלויבט, ס'האַט ווער גענאַרט —
 אַ גאַנצע וועלט, אין אימה שטאַרט
 און האַרנט, און צערט, און — וואַרט, און וואַרט,
 אַיעדע רגע פֿון מעת-לעת —
 אויף וועלכן נס, אויף וועלכן נס?

נחום י.

א תפילה

אַלץ גידעריקער לאַזט זיך שוין די זון אַראָפּ
 אויף מײַן פֿאַרוואַגלטן און מידן קאַפּ;
 עס פֿליען שוין צוריק אין נעסט די טויבן,
 אַ שטערן צינדט זיך אַן פֿון אויבן
 און מיט געביילטע טריט קומט-אַן די נאַכט.
 אין חושך פֿון איר טראַכט
 פֿאַרבאַרגן —
 וועט ווידער אויפֿשניצען דער מאַרגן,
 און ווידער וועט די זון אַרויס,
 און וועט באַלויכטן יעדן ווינקל אין מײַן הויז,
 און וועט באַשניצען יעדעס זעמדל בײַ מײַן טיר...
 נאָר איך? אוי, וועלן וואַלט זיך מיר —
 אַזוי ווי פֿון אַ בליץ אַ פֿולער שנייער —
 זאַל איך אַוועק מיט פֿלאַמען-פֿנייער
 אין דער נאַכט...
 נ"י, אַקטאָבער 1939

י. א. ווייסמאַן

עשׂום בגדים

מײַן זון גייט היינט אין דער מלחמה —
 קען איך אים עפעס מיטגעבן אין וועג?
 דער זיידע האָט זיך מיט מיר יאָרן לאַנג געראַנגלט,
 איך זאָל פֿון דעם שטאַלענעם וואַלדאַרשין,
 וואָס האָט דורות געזשאַווערט אין אונדזער קעלער
 און אויף וועלכן איך האָב נאָך קינדווייז
 געוואָרפֿן אַן אויג.
 נישט אויסשאַרפֿן קיין שווערד קעגן שונא.
 עשׂום בגדים מאַך ניט פֿאַר דײַן שפּילצייג —
 זײַנען געווען זײַנע תּורהדיקע, איידעלע רײד.
 ניט אויסגעפֿירט האָט אָבער דער זיידע זײַנס —
 אין אַ שײַנעם טאַג, ווען עס האָט געפֿייערט מיט פּחד,
 האָב איך זיך געיאָוועט אין מאַרק.
 אַ גאַנצער שישקע מיט דער שווערד בני דער זײַט.
 גאַנץ שטאַט איז אַרויס פֿון די לעכער,
 באַקוקן דאָס בײַזווונדער —
 משה פיפּמאַנס אייניקל אין עשׂום בגדים.
 דער זיידע האָט זיך געטויליעט בניים עק פֿון מאַרק,
 הינטער אַ צעפּוילטן סלופּ,
 פֿון דער ווייטנס צוגעזען וואָס עס איז געוואָרן
 פֿון זײַן בנאָק און פֿון זײַן תּורה.
 כ׳געדענק נאָך דאָס געשפּאַט, דעם גרילצנדיקן אַפּלאַך
 פֿון די קלוגע יידן אין די טכורענע טולעפלעך, —
 זע נאָר דעם גבֿר וואָס טרעט־אַרײַן אין קריג!
 עס טרילערט נאָך דאָס געלעכטער פֿון די חדר־ײַנגלעך

און פֿון די אידעלע בנים
 ביי וועמען איך בין איבער נאָכט געוואָרן
 דער העלד פֿון טאָג.
 מײַן ייִנגלישקייט האָב איך שוין לאַנג געלאָזט הינטער זיך,
 איצט גייט מײַן זון אין דער מלחמה.
 איך פֿרעג ביי זיך, וואָס קען איך אים
 מיטגעבן אין וועג, חוץ מײַן ייִנגלישקייט
 און מײַנע עשוּדיקע בגדים?

דער פֿאַרנאַכט קילט מיר הננט דאָס האַרץ —
 אין איראַפּע שטייען גרויסע שלאַכטן.
 דער ווינט דערטראַגט שוין אַהער
 די שאַרפֿע ריחות פֿון אַפֿענע ווינדן.
 מיר זיצן נאָך דאָ ווי די אוידיענץ ביי אַן אַקסנקאַמף,
 ווען עס האַלט שוין אין סאַמע רעכטן מיטן פֿון דער שפּיל —
 אונדזערע גראַבע פּינגער אויף אַראַפּ.
 ליאַרעמען מיר צו צעזאָרן: בלוט! בלוט!
 מײַן זונס קאַפּל בליאַסקעט
 קעגן דער פֿאַרנאַכטיקער זון מיט אַ טויטן רויט.
 נאָר ער, אויסגעצירט אין סאַלדאַטישן עסיק־און־האַניק,
 שטעלט פֿעסטע טריט קעגן דעם פֿאַרנאַכט,
 און וווּ ער לאָזט ניט דעם בליק פֿאַרווייט ער זיג.
 אויף וועלכע ערדן פּגּרן איצט מײַנע זיגן?
 איך קוק אים נאָך און זע אין אים
 אַן אַוועקגייענדיקן, אַ פֿאַרלירענעם זיג.

דער זיידע שטייט נאָך אַלץ הינטערן סלופּ,
 נאָך מיט אַ טרויעריקערן בליק —
 וואָס האַסטו אויסגעפֿירט, אייניק, מיט דינע פּלי־זיין?
 וואַלטסטו דעם וואַלדאַרשין געלאָזט אין קעלער,
 זיך ניט אַרויסגעלאָזט מיט אים איבער די וועגן

איבערמאכן די וועלט,
 וואלט נאך איבערגעבליבן דער זכר,
 אז פון זיין שטאל קען מען א נני ווונדער מאכן,
 און אפשר פאר א שפילצינג שמידן —
 אבער די וועלט? לאז-אפ! מען וועט נאך פון דיר לאכן.

ניו־יארק 1939

מארטין בירנבוים

דו און איך

דו און איך —
 איך ווייס נישט ווער מיר זינגען;
 נישט וועלכע קראפט ס'האט מיר א ווארף געטאן צו דיר.
 כ'פיל — די אלטע ווונדן ברענגען,
 מנין יעדער נערוו
 ווערט וואך בני דיין באריר.

דו שווינגסט.
 דיין שווינגן איז א ליגן.
 און רעדסטו — וואקסט דער ליגן זיך בניגאנד.
 כ'לאז זיך פון דיין שווינגן,
 כ'לאז פון דינע ווערטער זיך פאררויגן,
 איך מאך די אויגן צו — און זע זי נישט,
 די טונקלקייט פון ראנד.

מיד קענסטו נישט.
 דיך טאר איך נישט דערקענען.
 אין טיפסטער נאענטקייט —
 איך בלייב דיר אזוי פרעמד.

אין דינע אויפגעשטראלטע אויגן —
 אזא קאלטקייט זע איך ברענען,
 אז דו אליין, יא, דו אליין
 וואלטסט זיך פאר איר געשעמט.

ס'ווערט פון דורת שוין אין דיר
 אזוי פיל שוועסטער-זאמען.
 אויף יעדן אמת דינעם
 גייט די פאלשקייט אויף ווי א בוריאן.
 דו ביסט דער המשך
 פון אן אלטן, אלטן נאמען...
 און איך
 דער נאר, דער אייביקער — דער מאן...

איך ווייס:
 א נאכט, א שאטן-שווערע נאכט וועט קומען,
 דיין בלינד געזיכט וועט שטיין פאר מיר צום לעצטן מאל.
 אנטקעגן דיר —

מכינע ליפן וועלן אויך מיט ליגן שטומען...
 און וועל איך ריידן —
 וועלן ווערטער זיין ווי קאלטער שטאל.

שטיל וועל איך דערנאך אינזאם שפאנען,
 טראכטן, אז ס'איז ס'זי ווי שוין געווען גענוג.
 טראכטן —

ס'זינען שוועסטער דינע
 נאך א סך, א סך פאראנען
 און אז איך וועל קיין מאל, קיין מאל שוין נישט ווערן קלוג...

מ. א. סול

אַרטשאַרד סטריט

אַרטשאַרד סטריט,

מציאה-גאָס.

— אויף אינדול פֿון מאַנהעטן —

מען קריגט בני דיר פֿון עפּלקוואַס

ביז קנעפלעך פֿון מאַנזשעטן.

פֿון אַן אַלט-פֿאַרגעלטער תּחינה

ביז אַ נייעם טלית-קטן,

פֿון אַ זייגערל-ספרווישינע

ביז אַ גענדול געבראַטנס.

— אַרטשאַרד סטריט —

כּוואַלט רופֿן דיר

„גאָס מנחם-מענדל“ —

דו האַלטסט אַ פעני אין דער האַנט,

און מיינסט, עס איז אַ רענדל.

דו ביסט אַ גליד-געשוועסטער-קינד

די וואָלווקעס¹ פֿון וואַרשע,

דו האַנדלסט אַליץ איינס מיט ווינט,

אַפֿילו ווען ס'איז קאַרשן, אַפֿילו ווען ס'איז ציבעלעס

און רעטעכלעך און פֿלוימען.

עס קאַכן זיך קאַרטאַפֿליעס בלויז,

נאַר ס'זעצט אַ רויך פֿון קוימען,

אַזוי ווי ס'וואַלטן קאַטשקעס נאַר

אין אַויוון זיך געבראַטן.

¹ דער וואַרשעווער מאַרק פֿון ביליקע זאַכן, געגנבעטע אַדער געפעלערטע.

עס דאכט זיך דיר : אָט איז עס, אָט —
 ס'איז גאָר ניט — ס'איז שאַטן.

אָט שטייט אַ ייד מיט פּושקאַרטל
 פֿאַרשמזעט און פֿאַרהאַוועט
 און זופּט אויף גיך — אין אַזעלעניש
 דאָס הייסע טעפל קאַווע.

ר'איז אָנגעדראַלט און טרייבט דערפֿאַר
 די פֿאַרע אָזש פֿון טעפל.
 וואָס איז? אַ קונה איז פֿאַרבליגעגאַנגן,
 אַ טאַפּ געטאַן אָן עפל.

געמיינט האָט ער — אָט איז עס, אָט,
 אָט לייזט ער שוין אַ ניקל,
 ערשט — עס בלייבט ביים טאַפּ און ס'לאָזט זיך אויס
 אַ בוידעם פֿון די גליקן.

אַרטשאַרד סטריט,

כ'וואַלט רופֿן דיך

„גאָס מנחם-מענדל“ —

דו האַלטסט אַ פעני אין דער האַנט

און מיינסטן עס איז אַ רענדל.

ניו־יאָרק 1939

מלך ראָוויטש

איך האָב געוואַלט אַ געשריי טאָן ...

איך האָב געוואַלט אַ געשריי טאָן צו גאָט פֿון טיפֿן האַרצן אין דער
 איצטיקער צייט,
 איז דאָס קול אַרויס פֿון מנין האַלדו ווי ס'קול פֿון אַ
 נישט־דערשאַכטענעם האָן וואָס קרייט.

איך האָב געוואָלט ווי תמיד ברענגען אין אַ ליד מײַן צער
פֿון האַרצן אַרויס,
האַבן די ווערטער אויפֿן פּאַפּיר געמאַכט אַ צוזאַמענלויף, ווי דולע
אין אַ משוגעים־הויז.
איך האָב געוואָלט אין אַ תּפֿילה אַנדרער־פֿאַלן פֿאַר גאָט אויף דער ערד,
האַט די ערד מיט מיר אַ וואָרף געטאָן, ווי ס'וואַרפֿט מיט אַ רייטער
אַ קיין מאָל נאָך נישט געריטן פֿערד.
איך האָב געוואָלט מיך צעוויינען, פשוט צעוויינען מיך ווי אַ קינד,
זינען די אויגן טרוקן געבליבן און ברענען גענומען, ווי איך וואָלט
געהאַלטן בײַ ווערן בלינד.
איך האָב געוואָלט לעסטערן אויף גאָט, ווי אַ שיכור וואָס קריגט זיך
מיטן שענקער אין שענק,
האַט מיך דער שענקער מיט די פֿויסטן זאַטשמעליעט, ווי כ'האַב נאָר
אַ וואָרט אַרויסגעברענגט.
איך האָב געוואָלט פשוט אַנטשלאָפֿן ווערן, פֿאַרגעסן אין גאָט און
אין מענטשן און אין צייט.
האַט די נאַכט זיך אַוועקגעזעצט וואָכן איבער מיר און געוואָרן אַ
שלאָפֿלאָזע אייביקייט.
איך האָב געוואָלט אין מײַן צער מיך צעלאָכן — און איך האָב מיך
טאַקע אויף אַ קול צעלאָכט,
און מיט מיר די שטוב, דאָס הויז, די וועלט, די גאַנצע נאַכט —
און מאַמעס און קינדער־הרוגים.
און קינדער פֿון מאַמעס צו קבֿר אונטער פֿאַרשאַטענע הנזער געבראַכט,
און דערטרונקענע פֿון טאַרפּעדאַ־שיפֿן מיט מײַלער ווי הנפֿישן
אויפֿגעמאַכט —
און העכער פֿון דער גאַנצער כאַליאַסטרע האָב איך אַליין געלאָכט
און געלאָכט.

אָהרן צייטלין

אין קיינעם לאַנד

א דראַמאַטישע זעננג אין 14 בילדער

עס דערשיינט אין אַט דער אָרדענונג :

דער הער	ערשטער זעלנער
גראַטגאווער	שולצע
דער וואָס ווערט געיאָגט	היינצע
דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד	האַזע
צווייטער זשאַנדאָר	אַנערל
ראַבינער	קאַמענדאַנט
פּאַסטאָר	סטריפּישיל
פֿירשט פֿון דער פֿינצטערניש	פֿריץ
קול פֿון ליכט אַרויס	עדנאַ
זשורנאַליסט	בלינדער
מאַנסטערס	אַלטיטשקער
שמיד	אַ פֿרוי
איביקע	מאַריץ קאַן
זאַוואַזאַדלאַ	ערשטער זשאַנדאָר

בילד 1

סודעטיש־דייטשישע גרענעצוואַך. — אַמטשטוב.

ערשטער זעלנער: קומט־אַרײַן. הייל היטלער! אַ שיינער טאָג
 היינט, נישט? אַ שיינער סעפטעמבער־טאָג. בלויער, גאַנץ בלויער
 הימל. דייטשישער הימל. נעמט־אַראָפּ די ביקס, שטעלטו זי אין ווינקל.
 אוף! פֿאַרמאַטערט. גאַנץ פֿאַרמאַטערט, שולצע! יידן געשלעפט.
 שולצע: נאָך אַלץ די יידן? גאָט, דאָס איז דאָך אַן אומענדלעך פֿאַלק.
 מע טרייבט און מע טרייבט און אַלץ נישט גענוג פֿאַרטריבן. מע
 שיסט און מע שיסט און אַלץ נישט גענוג אויסגעשאַסן.
 ערשטער זעלנער: עפעס צום טרינקען, שולצע. טרוקן אין קעל.
 האַסט געדאַרפֿט אַנקוקן ייִדישקעס. איינע איז דאָרט געווען...
 שולצע: נו, נו, שנויץ האַלטן! ראַסנשאַנד.
 ערשטער זעלנער: אָבער אַזוי, שולצע, צווישן זיך... אַ שאַד.
 האָט צו פֿיל זיך געוואַרפֿן, די קאַנאַליע, זיך קעגנגעשטעלט. איך —
 צו איר: קיין טשעכיע, הור דו איינע, קיין טשעכיע. דאָ איז סודעטן־
 לאַנד, פֿאַרשטאַנען, איצט איז עס דייטשלאַנד, פֿאַרשטאַנען? דו און
 אַלע סודעטן־חזיר־יידן מוזן אַוועק — מאַרש קיין טשעכנלאַנד. דער
 היטלער — דער דאַרף אַנך נישט דאָ. און זי: יאָ; מײַן הויז האָט
 איר מיר צוגערויבט און מיך פֿאַרטריבן אין דעם איינעם העמד; אָבער
 פֿאַר וואָס האָט איר נאָך מײַן בייטל צוגענומען אויף דער פֿאַרשאַלטע־
 נער גרענעץ? נאָך דאָ, אויף דער גרענעץ, האָט איר מיך באַגנבֿעט.
 גנבֿים וואָס איר זענט! מיר דאָס לעצטע ביסל מטבעות צוגענומען.
 דאָס האָט זי מיך געמיינט, שולצע. איך האָב איר ווירקלעך צוגענומען
 איר טאַשנגעלט — — קומט צו נוץ. נעמט־אַרויס אַ קליין דאַמען־
 טייטשערל. נו, דאָ איז עס מיר שוין געווען צו פֿיל. אַזאַ שיינער
 סעפטעמבער־טאָג. בלויער הימל, ווירקלעך גאַנץ בלויער הימל. און
 דאָ — אַזעלכע הינטישע רייד! שוויג, קאַנאַליע! און — אַ קויל
 אין נאַקן. קורצע פּויזע. אַ שאַד.

שולצע: מיט פֿאַרווירף, דו היינצע, וואָס דו באַדויערסט אַלץ!
 היינצע: אַ שיינער נאַקן, אַ שיינער פֿרויען-נאַקן.
 שולצע: דו, ראַסן-שענדער. הייבט זיך אויף, נו, איצט איז די ריי
 אויף מיר. אַ שיינער טאַג, אַבער קאַלט. און דאָ, אין אַמטשטוב, איז
 אַנגעהייצט. און עס ווילט זיך נישט אַנקוקן די ייִדן-געזיכטער.
 אַזעלכע איבערגעשראַקענע. גענעצט, ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגן?
 די גרעטל איז גוט, אַבער זי מאַכט מיד. נאָך אַלץ נישט אויסגעשלאָפֿן,
 צום הענקער! און דאָ — גאָ דיר — ייִדן.
 היינצע: פֿון גאַנץ סודעטן שלעפט מען זיי אַלץ אַהער, צו דער
 גרענעץ. ווער האָט דאָס כוח? נאָך ווייניק שטורעם-טרופערס, מוז
 אויך דער האַאָזע העלפֿן שלעפֿן און דער שמידעקע און דער וואַלפֿקע.
 אַן אַרבעט אַ ביסל! האָבן אַלץ געמוזט פֿאַרלאָזן, די דרעקיידן,
 סינאַגאָגע, הויז, געשעפֿט, דער היטלער — דער דאַרף זיי ניט דאָ.
 שולצע: סודעטן-לאַנד. פֿאַטערלאַנד. דער היטלער — דער דאַרף
 זיי נישט דאָ.

האַאַזע: אַ דריטער זעלנער, קומט-אַרין.

שולצע: נו, האַאָזע, ווי גייט'ס?

האַאַזע: אַ גאַנצן טאַג די ייִדן. מע פֿירט דאָס צו די טשעכן ווי
 די קעלבער. יעדער פֿון זיי — ווי אַ גייסט. גרייט צו ווערן נאַכן
 טויט קריסטלעכע קינדער. ווייסע באַנדאַזשן, נאָך וויסערע געזיכ-
 טער. טיכטיק צעקלאַפֿט.

היינצע: מיט שרעק, ווי האַסטו דאָס געזאַגט? גרייט צו ווערן
 נאַכן טויט? ווערן? נו, רייך נישט קיין נאַרישקייטן! טרינק בעסער.
 גיסט-אַן זיך און האַאַזע. פֿראַזיט¹ הנל היטלער. טרינקט-אויס,
 זינגט. אַ דו ליבער אויגוסטין, אויגוסטין...

האַאַזע: דו זינג עס נישט, ס'איז אַ ווימאַרער לידל, אויסגעטראַכט
 פֿון די קאַבאַרעט-ייִדן און די סאַציאַליסטן. מיר, דאָ, אין סודעטן-
 לאַנד, זינגען דאָס האַרסט-וועסעל²-לידל. אַ שייך ליד. עס ווערט פֿריי-
 לעך, אַז מע זינגט עס.

¹ לחיים! — ² דאָס אַנטיסעמיטישע נאַצישע געזאַנג.

שולצע: זייער אַ שיין ליד.

האַאַזע: זינגט: ווען יידנבלוט פֿון מעסער שפּריצט — / דאַן איז עס ווידער גוט. / צו היינצען: נו, שטויס־אַך, קאַמעראַד! געטרונג־קען! טרינקען ביידע.

שולצע: קוקט אויף זיי מיט קנאה, טוט־אַן די ביקס, לאַזט זיך צו דער טיר. די גרעטל — די האָט מיך מיד געמאַכט, צום הענקער. קאַן נאָך אַלץ צו זיך נישט קומען. היינט נאַכט נעם איך מיר די אַנערל. זי איז אַ גוטמוטיקע, אַ דיקע, און לאַזט זיך קנעטן ווי מען וויל. און די גרעטל — די מאַכט מיד. שפּייט־אויס. אַפּ.

היינצע: זינגט: ווען יידנבלוט פֿון מעסער שפּריצט — / דאַן איז עס ווידער גוט. / פּלוצלינג — זיך אַנבייגנדיק צו האַאַזע, שטיל. יידנבלוט... הערסטו, קאַמעראַד, אַז דו וועסט נישט אויסזאָגן, וועל איך דיר אַ סוד פֿאַרטרויען. אַבער דו טאַרסט נישט אויסזאָגן.

האַאַזע. אַז וואָס? אַז דו האָסט אַ קרענק אַזאַ באַקומען, ווי? און ווייסט נישט פֿון וועמען, פֿון יענער, פֿון דער אַנדערער, אַדער גאַר פֿון דער דריטער...

היינצע: אַבער ניין, לאַז דאָך אַפּ מיט די וויצן. הער, קאַמעראַד: יידנבלוט איז ווי דעטשנבלוט. אַליין געזען.

האַאַזע: אַ גוטער זעלנער זאָל אַזוי לייכט ווערן שיפור. וואָס דו פּלוידערסט אַלץ, נאַרישער היינצע!

היינצע: לומפיקער האַאַזע וואָס דו ביסט! איך שיפור? איך בין נישט שיפור. איך זאָג, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען.

האַאַזע: האָסט גאַנץ אידיאַטישע אויגן, היינצע.

היינצע: ניין, וועסט מיך נישט איבערריידן. האָב איר, דער יידיש־קע, אַ קויל אין נאַקן פֿאַרזעצט... מיט אייגענע אויגן איר בלוט געזען... ווי דען בלוט, ווי אַלע מענטשנס בלוט. יאָ, האַאַזע, בני גאַט. דאָס איז געווען מענטשנבלוט.

האַאַזע: נו, איז וואָס?

היינצע: ווערט מיר קאַלט.

האַאַזע: די שטוב איז גוט געהייעט.
 היינצע: ציטערט, אָבער — איך ווייס נישט ווי מיר איז — מיר
 איז פֿאַרדאַמט קאַלט. קוקט ווילד צו דער ביקס. אַט מיט ד ע ר
 ביקס... אַט פֿון ד ע ר ביקס... פֿאַרשטייסט? אַ קויל אין נאַקן.
 האַאַזע: נו, דאָס איז דאָך אַבסאַלוט גאַר נישט. וואָס קומט דיר
 דערפֿאַר? דאָס איז דאָך נאָך אַ יידישקע.

פֿון דרויסן הערט זיך אַן אימהדיק, צעצויגן געוויין.

היינצע: שוידערט: ווער וויינט?
 האַאַזע: פֿרעג נישט. טרינק!
 היינצע: אָבער ווער?
 האַאַזע: אַ גאַנץ לניזיקע געשיכטע, אַ חזיר-יידן, אַזאַ קאַמישע.
 איז שוואַנגער מיט אַ יידנקינד, האָט זי מורא, טאַמער וועט איר דאָס
 חזירל, וואָס זי דאַרף אַרויסוואַרפֿן, אויסריבען אין די געדערעם.
 מען וועט זי בינדן, דערלאַנגען אַ פֿאַר קלעפּ... באַגריפֿסטו? אַ
 פֿאַר קלעפּ... דאָן אויפֿן לאַסטוואַגן... און אַזוי צושטעלן צו די
 גאַט-פֿאַרדאַמטע טשעכן. גאַנץ לניזיק, הע?

עס קומט-אַן די דיקע אַנערל.

אַנערל: הנּל. ווי וואַרעם דאָ איז.
 האַאַזע: אַ, די אַנערל! ווייסט נישט, קאַץ דיקבניקע, אַז ביי טאַג
 איז דינסטצייט? נו, מאַכט נישט, מאַכט נישט. קום זעץ דיר, דערפֿריי
 אַ זעלנערס האַרץ.
 אַנערל: שפּרינגט אים אַרויף אויף די קני.
 האַאַזע: אין מיטן טאַג. אומדערהערט. די פֿרעכקייט! קריכט שוין
 אין מיטן טאַג. און ווי, אַז דער קאַמענדאַנט...
 אַנערל: דו, שלעכטער האַאַזע. איך בין דאָך אַריערין.
 האַאַזע: שטימט.
 אַנערל: און דער קאַמענדאַנט קען מיך שוין. ווינקט מיט אַן אייגל.
 און איך קען דעם קאַמענדאַנט.

האַאַזע: לאַכט. שטימט.
 אַנערל: ווייסט? מ'האַט מיר געזאָגט, דו ביסט רינד געוואָרן.
 האַאַזע: איך? דו ים-קאַץ, איך?
 אַנערל: דו האַסט אַ בריליאַנט פֿון דעם גראַף.
 האַאַזע: פֿון אַ משוגענעם גראַף?
 אַנערל: און אַ פעלץ האַסטו אויך.
 האַאַזע: אַ פעלץ? פֿון וועמען?
 אַנערל: פֿון דעם גראַף.
 האַאַזע: אַלץ פֿון דעם גראַף?
 אַנערל: נאַטירלעך.
 האַאַזע: ווער האַט עס דיר געזאָגט?
 אַנערל: מע ווייס שוין. פֿון דעם גראַף, נו, פֿון דעם אַראָן גראַף,
 דעם ייד, דער, וואָס האַט זיך הויז פֿאַרלאָזט, זיך פֿאַבריק און איז
 דאָ אויף דער גרענעץ, דעם מאַרד באַגאַנגען.
 האַאַזע: דעם מאַרד?
 אַנערל: איך מיין — דעם זעלבסטמאָרד.
 האַאַזע: קאַץ, ווי דו ווייסט עס אַלץ, פֿאַרשרייב זיך אין שפּיאַנאַזש-
 דינסט.
 אַנערל: איך בין פֿריילעך הננט, וויל דיך אומזיסט באַגליקן. ביי
 מיין לינקער זאַק, גאַנץ אומזיסט. דערפֿאַר בין אין מיטן טאַג
 — נו, יאָ, פֿאַר וואָס נישט אין מיטן טאַג? נעם מיך אַרום. קאַץ
 און קאַטער — אַט דאָס איז נעט! איך בין אַזוי פֿריילעך! פֿאַרטרוי-
 לעך. האָב דרויסן געטראַפֿן דעם שולצע. או, ווי ביין! וויל מיך אויף
 ביינאַכט. מנאָ דאָס גייט נישט מער. איך פֿרעג נישט נאָך אים.
 ערנוואַרט. בלויז דו, בלויז דער האַאַזע. אָבער וואָס גיט ער מיר
 דערפֿאַר, דער האַאַזע?
 האַאַזע: האַסט דען נישט געזאָגט, אַז אומזיסט?
 אַנערל: יאָ, אָבער דער דאַמענפעלץ — ביסט דען אַ דאַמע?
 האַאַזע: איך? ניין. איך בין האַאַזע. אָבער אויך דו ביסט קיין
 דאַמע נישט.

אַנער: און דו ביסט קיין ערנמאן נישט. וועסט דאך דעם דאַמענ-
פעליץ נישט פֿאַרקויפֿן, האָף איך.

האַאַ: פֿאַלשע האַפֿענונג.

אַנער: איך שענק מיך דיר אומזיסט, אויך דו מוזסט שענקען.

האַאַ: דעם פעליץ אָדער מײַן ליבע?

אַנער: דעם פעליץ.

האַאַ: נו, דאָס וועט מען זען.

אַנער: דו, טיפּוּל! דערזעט בײַ הײַנצען דאָס דאַמען-בײַטל. מענטש,
קום-צו, די אַריער שענק איך מיך אומזיסט. וואָס איז עס בײַ דיר

פֿאַר אַ בײַטל? הײַנצע ענטפֿערט נישט. וואָס ענטפֿערסטו נישט,
ביזער קלויסטער-ברודער?

הײַנצע: האַרסט. וואָס טוען זיי מיט איר? זי דאַרף דאָך אַ מענטש
געבוירן — וואָס טוען זיי? ס'איז משוגע צו ווערן. ס'איז אומגלייב-

לעך, אַ מענטש זאל אַזוי וויינען. עס איז, ווי די גאַנצע וועלט, ווי

אַלע מענטשן, ווי אַלע געשלאָגענע וואַלטן דורך איר געוויינט. אומ-

מעגלעך צו הערן. איך וועל אַ צווייט מאָל שייסן. זי אָדער זיך. איז

עס נישט אַ מאָל די וואָס איך האָב...? האַ, אויפֿגעלעבט אפֿשר,

ניין? דורך יידישן פישוף אויפֿגעלעבט און...

שלידערט-אַונק די ביקס, פֿאַרשטעלט דאָס פנים מיט די הענט.

האַאַ: אַ ביסל פֿאַרריקט. וועט איבערגיין.

דאָס געוויין אין דרויסן שטאַרקט זיך.

האַאַ: אַ ביסל פֿאַרריקט. וועט איבערגיין. נו, אַנערל, פֿול-גע-

שטאַפֿער מיטקאַסטן! דו האָסט דאָך קאַלאַראַטור ווי אַ געשטאַר-

בענע פרימאָדאַנע. זינג, פֿרויענזאַך, כוועל מיטזינגען.

אַנער: אָבער דו ווייסט דאָך.

האַאַ: וואָס? דער פעליץ?

אַנער: דער דאַמענפעליץ.

האַאַ: זינג, זאַגט מען דיר, אָדער דו פֿליסט פֿון מײַן שויס גלייך

אין מיטקאַסטן.

אַנערל: נו, שטיל, בייזער זיך דאָך נישט. איך זינג, געשטיוולטער קאַטער, איך זינג.

זינגען ביידע.

היינצע: וואָס זינגט איר, פֿאַרשאַלטן פֿי? דרויסן וויינט מען און איר זינגט.

אַנערל: קלויסטער־ברודער!

היינצע: דו, זונה!

אַנערל: האַזע, דו וועסט לאָזן באַלידיקן אַ דאַמע?

האַזע: האַסט דאָך געהערט: אַ ביסל פֿאַרריקט. לאַז אים.

היינצע: קוקט אויפֿן בייטל און אויף דער ביקס: נעמט־אַרויס פֿונעם דאַמע־בייטל אַ פֿאַר מטבעות, קוקט, שרייט־אויס: בלוט!

אַנערל: וואָס פֿאַר אַ בלוט?

היינצע: בלוט אויף די מטבעות. ידנבלוט. מענטשנבלוט. פֿרויענ־בלוט. ווען איך קאָן עס איר צוריקגעבן, דאַס בנזטל! אָבער זי איז טויט.

אַנערל: גיב מיר.

היינצע: שוויג, פֿאַרפֿלוקטע, נעמט־צונויף מיט ציטערדיקע פֿינגער די מטבעות. וועל איך נישט אַנרירן מער, מטבעות. כּוועל דיך, בנזטל, אויף מנין האַלדז אָנהענגען, דיך אונטערן העמד טראַגן, און זאָל עס מיך ברענען. בלוט אויף מנין האַלדז — ידנבלוט, מענטשנ־בלוט.

אַנערל: עלעפט עפעס בגנבֿה אַרויס פֿון האַזען.

האַזע: כאַפט זיך. קאַץ, האַסט מיר מנין בריליאַנט אַרויסגעשלעפט.

אַנערל: איך?

האַזע: נישטערטן אין די קעשענעס, געפֿינט נישט דעם בריליאַנט. גיב־אַפּ!

אַנערל: דעם ידגס בריליאַנט?

האַזע: מנין בריליאַנט!

אַנערל: דעם בריליאַנט, וואָס דו האַסט בנים אַראָן גראַף...

האַאַט: גיסט נישט אָפּ? וועט קיינער מיט דיר נישט שלאָפֿן, וועל
 איך דיך — איך וועל דיך...
 אַנערל': איך פֿרעג נישט מער נאָך דינס גלייכן, זיי געזונט, האַאַזע.
 און לאַז מיר גריסן דיין גאַטזעליקע טאַנטע, אַנטלויפֿט.
 האַאַט: האַלט! אַ גנבֿה! אַ גנבֿה! לאַזט זיך לויפֿן נאָך איר.

אַ טומל דרויסן.

היינצט: קוקט שטאַרק נאָך. דרעק איז ער, דער בריליאַנט זייערער.
 די פאַר מטבעות דאָ זינגען מער ווי דער בריליאַנט. מער ווי אַלע
 בריליאַנטן. דאָס בלוט מאַכט עס, דאָס פֿאַרגאַסענע מענטשנבלוט.

בילד 2

טשעכישע גרענעצוואַך. אַמטשטוב. קאַמענדאַנט, אַ זעלנער.
 קאַמענדאַנט: ענדיקט ליינענן די צייטונג. פּוסט. נישטאָ קיין ניס.
 בענעש אַוועק קיין אַמעריקע, ווערט פּראָפֿעסאָר. וואָס דען זאָל ער
 ווערן? סיראַווי זאַגט: דאָס נייע טשעכיע דאַרף זיך האַלטן פֿעסט.
 וואָס דען זאָל ער זאָגן? און דאָס הייסט ניס בני זיי. גענעצט. דו,
 סטריפּישיל, עס איז אַ שיינער סעפטעמבער-טאַג הינט, ווי מיינסטו?
 בלויער טשעכישער הימל. און איבער הויפט...
 סטריפּישיל: יאָ, טשעכאַסלאַוואַקישער הימל.

קאַמענדאַנט: טשעכאַסלאַוואַקישער? זעסטו, דאָס וועל איך נישט
 זאָגן. טשעכאַסלאַוואַקישער הימל? דער אויסדרוק געפֿעלט מיר
 נישט. איך בין, אמת, אַ ביסל שיכור פֿון געכטן נאָך, אַבער פֿאַר-
 שטיין — פֿאַרשטיי איך אַלץ. מיט די סלאַוואַקן, סטריפּישיל, בין
 איך נישט זיכער. מ'איז גאָר נישט מער זיכער, סטריפּישיל. פֿראַג-
 רייך — גאָר נישט. ענגלאַנד — גאָר נישט. פֿעלקערבונד — גאָר
 נישט. דייטשלאַנד — אַלץ. געכטן איז דאָ גאָר נישט געווען, הינט
 האַסטו שוין דאָ אַ גרענעץ. מיינסט, ביסט שוין פֿאַרטיק? גיין, סטרי-

פישיל. הער-אויס א ווארטשפיל, גולם פארטשאדעטער: נישטא קיין גרענעץ צו די גרענעצן, וואס דנטשלאנד גייט אלץ מאכן. ווייסטו, וואס דאס איז אזוינס ווארטשפיל?
 סטריפישיל: נישט געהערט פון אזא שפיל.

טעלעפאן: קלינגט.

קאמענדאנט: סטריפישיל, נעם-אויף! דאס מוז די פאסקודסטווע קלינגען — ווי רופט מען זי... כ'האב איר א שיינעם נאמען געגעבן. ליגע רוף איך זי, פעלקער-ליגע.
 סטריפישיל: נעםט-אויף. ווי? ווער? פון ברנא? דעם קאמענדאנט?
 קאמענדאנט: א, מין רעזידענץ-שטאט ברנא!
 סטריפישיל: הער קאמענדאנט, פון ברנא רעדט מען, פון דער צענטראלע.

קאמענדאנט: יא צענטראלע, נישט צענטראלע. יא, ברנא, נישט ברנא — אלץ איינס. אומזין. גייט-צו. יא, דער קאמענדאנט, יידן? פון די סודעטן — אהער צו אונדז? פארטיעסוויי צו דער גרענעץ? צו וויסן געבן אויף אלע פונקטן? נישט אריינלאזן? מאמענט — ווי אזוי? אהא! סודעטן-יידן זינען פאר אונדז נישט מער קיין טשעכישע בירגער. נו, יא, פארשטייט זיך. די דנטשן טרעבן זיי צו אונדז. מיר וועלן טרעבן צוריק, זעלבפארשטענדלעך. ארויסגעשיקט פרישע זעלנער-פאטרולן? אויסגעצייכנט. צוריקטרייבן? יא, אלץ פארשטאנען: צוריקטרייבן, ווי? אין קיינעם לאנד? אהא, צום נייטראלן פאס. צום קילאמעטער-לאנגן נייטראלן פאס. גוט. אויסגע-צייכנט. לייגט-אפ דעם טעלעפאן. נו, סטריפישיל, דו ווייסט נאך אלץ נישט, וואס א ווארטשפיל איז? א ווארטשפיל דאס איז, ווען איך זאג: פאר די דנטשן זינען די סודעטן-יידן טשעכן, פאר די טשעכן זינען די סודעטן-יידן דנטשן. ווארעם וואס איז איצט סודעטן-לאנד? דנטשלאנד. ערגא: די סודעטן-יידן זינען סודעטן-דנטשן. אט דאס איז א ווארטשפיל. א ווארטשפיל אדער א שדים-שפיל איז, ווען איך זאג: טשעכיע איז טשעכיע און דנטשלאנד איז דנטשלאנד, אבער

דינטשלאַנד וויל, און טשעכיע זאל זיין דינטשלאַנד. סטריפישיל, איי-דיאָט איינער, וואָס האָסטו געטאָן? האָסטו געהאַט אַ לאַנד, איז גע-קומען צו פֿליען אַ פרעמיער און...

סטריפישיל: איך נישט, הער קאָמענדאַנט. איך בין ניט שולדיק. קאָמענדאַנט: ווער דען? איר, די סטריפישילס. אַלץ איר, וואָס גלאַצסטו, טשעמבערליין איינער? שוין געלאָפֿן, פֿאַררעטער וואָס דו ביסט, שאַר מיר צונויף די פֿאַרשלאָפֿענע פֿייגל. ס'וועט זיין אַרבעט. שאַ, לויף נאָך נישט. שטעל זיך צום באַפֿעל. אַט אזוי! דינסט איז דינסט. איך בין, אמת, שיכור אַ ביסל נאָך פֿון נעכטן, אָבער פֿאַרשטיין פֿאַרשטיי איך אַלץ. שנעלער, די פֿיס אויף די פֿלייצעס. דאָ שמוגלט מען יידן, און זיי שלאָפֿן. טשעכיע האָט גענוג די יידן. דאָס נניע טשעכיע. נו, ריר זיך, גולם. וואָס שלאָפֿט איר דאָ אַלע? טשעכיע וועט דערוויל פֿאַרפֿלייצט ווערן — דאָס פֿאַטערלאַנד אין געפֿאַר.

סטריפישיל אָפּ.

קאָמענדאַנט: צו זיך. צום נייטראַלן פּאַס. נאָך פֿאַראַן אויף דער וועלט אַ לאַנדפּאַס, וווּ די דינטשן זינען נישטאַ. קיינעמס לאַנד. המ... און אַהין צוריקטרייבן די יידן! וואָס וויל מען פֿון זיי? אומזין. דאָס פֿאַטערלאַנד אין געפֿאַר — אומזין. אָבער דו ווילסט דאָך נישט פֿליען פֿון דיין אַמט, אמת? דאָס וואָלט געווען אומזין.

דרויטן — אַ טומל, געשרייען, קולות, באַפֿעלן.

קאָמענדאַנט: קוקט אַרויס צום פֿענצטער. אַהא! ריכלאוואַק אַר-בעט מיט די הענט! זאַוואַדלאַ רייסט זיך! מנינע שלעפֿן שוין אַ פֿאַרטייע. וועלן צוריקגעיאַגט ווערן ווי די הינט. איך וועל נישט לאָזן, דאָס פֿאַטערלאַנד זאל... פֿון דרויסן טראַגט זיך אַן אימהדיק געוויין פֿון אַ פֿרוי. ער שוידערט-אויף, עפֿנט מיט אַ טראַסק די טיר, שרייט אַרויס צום דרויסן. וואָס פֿאַר אַ געוויין דאַרט? ווער וואַגט דאָס אזוי צו וויינען? דאָ איז גרענעצאַמט, איך דערלויב נישט. ס'איז אומזין! אַ שוואַנגערע יידן? אומזין! גיט איר קלעפּ! ווער דאַרף דאָס קינד

אירס? מיט וואָס פֿאַר אַ רעכט וויינט זי? איך פֿרעג: מיט וואָס פֿאַר אַ רעכט? עס מעג צוריקגיין, דאָס קינד! צוריקגיין זאָל עס, צוריקגיין! איבעריק! מ'דאַרף נישט! דאָס קינד באַקומט נישט קיין וויזע! אַ שוואַנגערע יידן? דאָס איז שמוגל! דאָס איז קינדער־שמוגל! ס'טאָר מער נישט צוקומען קיין יידן. דאָ איז אַלץ געענדיקט. אויס יידן — די גרענעץ! דאָ איז די גרענעץ! די מינוט אויפֿהערן וויינען, אָדער זי הערט אויף צו עקסיסטירן. עס רעגט מיך אויף. צום טיילו, שלעפּערס! דאָ איז טשעכישע ערד, דאָרט דעטשישע, און אַנער ערד וווּ איז? אין ערגעץ נישט! באַגריפֿט איר וואָס דאָס הייסט? אין ערגעץ נישט! הויך, באַפֿעלעריע, די האַנט אויס־געטוטערקט. סטריפּישיל, גולם פֿאַרקאַטערטער! זאַוואַדלאָ, געלער הונט, דיוואַדלאָ, פּאַפּישיל! יאַגט זיי אין קיינעם לאַנד אַרזן! הער קיינער נישט זאָל זייער פּרעזידענט זיין! אין שיכרות־פּאַזע, האַלב־וואַקלדיק, די האַנט צום סאַלוט. סאַלוט, קיינער נישט, אומגעזעענ־סטער פֿון פּרעזידענטן! ווייז דורך אין דיין אומגעזעענקייט און נעם דיר אַוועק דיינע יידן!

בילד 3

נייטראַלער פּאַס. אַ פֿעלד. אין הינטערגרונט — וואַלד, באַ־ראַקן. אַ טריבער טאָג. פֿון רעכטס קומט אַן פּריץ, פֿון לינקס — אַ וויילע דערנאָך — עדנאָ. גאַפֿן אַרום זיך. באַמערקן איינס דאָס אַנדערע. קוקן זיך אַן שטילשווייגנדיק.

דערנענטערן זיך איינס צום צווייטן.

פּריץ: דאָרט הייבט זיך עס אָן, דאָ איז דער סוף. מיר — אין מיטן. עדנאָ: אַ פֿעלד. איינפֿאַך. אַ פֿעלד. פּריץ: פּאַ, גיב נאָר אַ קוק. . . ס'געפֿעלט דיר? קוקט זיך אום. פֿאַרגעס אַלץ, אַז פּאַ איז נישטאַ. צו עדנאָן. ס'האַט מיך געטריבן פֿון דאָרט.

עדנאָ: פֿון וואָלד? מיך אויך.
 פֿרייַץ: כ'קען נישט צוקוקן, ווי די פֿרוי מאַטערט זיך דאָרט, אין באַראַק נומער איינס.
 עדנאָ: איך ווייס, מע האָט זי געבראַכט געבונדענערהייט.
 פֿרייַץ: עס טוט אַלעמען אַזוי וויי.
 עדנאָ: אַלע וואַרטן אויפֿן קינד, פֿאַטער און מוטער — אין קיינעמס לאַנד, און דאָס קינד? מע ווייסט נישט, צי עס וועט וועלן געבוירן ווערן, וואָס וועט עס דאָ טאָן?
 פֿרייַץ: דאָס זעלביקע וואָס איך.
 עדנאָ: וואָס טוסטו דען דאָ?
 פֿרייַץ: צי אַטעם דורך די נאָזלעכער.
 עדנאָ: דאָס הייסט נישט געטאָן, הייסטו נישט אַ מאָל פעטער?
 פֿרייַץ: פֿאַר וואָס מיינסטו?
 עדנאָ: ווייל דאָס איז אַ שיינער נאָמען.
 פֿרייַץ: און פֿרייַץ איז דען מיאָוס?
 עדנאָ: דו הייסט דען פֿרייַץ?
 פֿרייַץ: געוויס, איך בין פֿרייַץ גראַסמאַן, און דו?
 עדנאָ: נו, יאָ, איך בין אויך, אָבער ניין, איך בין נישט.
 פֿרייַץ: דו אומגעבילדעט מיידל! דו רעדסט אַזוי נישט לאַגיש, דו ביסט א ו י ך ? דו ביסט נישט?
 עדנאָ: נו, יאָ, איך בין אויך אַזאַ... אויך אַזאַ איינע... ווי דו, ווי זיי אַלע... אָבער ניין, איך בין נישט, עס דאַכט זיך נאָר, דאָס מוז געוויס זיין אַ חלום.
 פֿרייַץ: מיך זעסטו אין חלום? מיידל וואָס דו ביסט, איך בין פֿרייַץ גראַסמאַן, ליצעאַל-שילער.
 עדנאָ: דאָס איז דאָך אָבער אוממעגלעך.
 פֿרייַץ: איראַניש, אַבסאָלוט און קאַמפלעט.
 עדנאָ: דאָס איז גאַנץ זיכער אַ חלום, איך מוז דאָך מאַרגן פֿרי...
 פֿרייַץ: אין דער שול גיין? וווּ איז דען דײַן שול, מיידל?
 עדנאָ: נו, דאָך דאָרט, ווייסט נישט, אויף האַרסט-וועסל-פּלאַץ, בין

דאָך עדנאָ אַלטשילער. פֿון לייטמערין. דאָס איז דאָך ווירקלעך אומ-
מעגלעך ...

פֿריץ: דאָס איז אַבסורדאַל וואָס דו רעדסט. דאָס איז די ווירקלעכ-
קייט.

עדנאָ: ווי מיינסטו עס?

פֿריץ: דאָס איז די ווירקלעכקייט — פֿלעגט זאָגן פֿאַ. ער פֿלעגט
שמייכלעך דערבני. די ווירקלעכקייט! אויס, ער שמייכלט נישט מער.

עדנאָ: וווּ איז ער דען?

פֿריץ: האָבן אים דאָרט דרויסן, אין קאַנצלאַגער. האַקט-אַפּ, ווייַזט
ערגעץ-ווּהין מיט אַ שטומען זשעסט, ווערט שטיל.

עדנאָ: איד פֿאַרשטיי ...

פֿריץ: און וווּ איז דינער?

עדנאָ: מיינעם האָבן זיי ביי אונדז אין דער היים. האַקט-אַפּ.

פֿריץ: דערשאַסן?

עדנאָ: יאָ, און מאַ איז אויך נישטאַ.

פֿריץ: וווּ איז זי דען?

עדנאָ: נישט שוין צו זאָגן.

פֿריץ: שעמסט זיך? זי איז דאָך נישט אויף דער גאַס, מיין איד.

עדנאָ: אַך, וואָס! אין אַן אַבשטאַלט.

פֿריץ: און דו שעמסט זיך?

עדנאָ: אין אַ... נו, אַבער זאָג עס קיינעם נישט, פעטער.

פֿריץ: איד בין דאָך נישט פעטער. איד בין פֿריץ.

עדנאָ: יאָ, פֿריץ, זאָג עס נישט קיינעם. מאַ איז נערוונקראַנק, זי

איז אין אַ היילאַבשטאַלט. טראַגט אַ העמד.

פֿריץ: איז עס אַ שאַנד? איד קען אַ סך אַזעלכע. די זינען די גליק-

לעכסטע — פֿלעגט זאָגן פֿאַ.

עדנאָ: מאַ איז אַזוי שרעקלעך. פֿאַ לעבט נישט מער — ער איז ניט

שרעקלעך. אַבער מאַ איז שוידערלעך. זי שלאָגט. און זי שרייַט

אַזוי. ווען דו הערסט, ווי זי שרייַט. אַליק, ווייל זיי האָבן דעם פֿאַ

געשאַסן. ווייַנט.

פריץ: נעמט זי אן פֿאַר אַ האַנט, צערטלעך. מײַן מוטער, עמי, האָט
עס בעסער געמאַכט.

עדנאַ: איד הייס עדנאַ, פֿריץ.

פריץ: ס'אַר אַ ווונדערלעכער נאַמען.

עדנאַ: איד הער דײַך, פֿריץ.

פריץ: מײַן מוטער האָט עס בעסער געמאַכט. ווען זיי האָבן אים צום
טויט פֿאַרפֿעניקט — דאָרט דרויסן אין קאַנצלאַגער — איז זי פֿרײַ-
וויליק, פֿאַרשטייט... .

עדנאַ: איד פֿאַרשטיי נישט, פֿריץ.

פריץ: אַך, דו ביסט אַזאַ נאַריש מיידל. ווייסט נישט, וואָס פֿרײַ-
טויט איז?

עדנאַ: פֿרײַטויט - יא, גאַט, איד דערמאָן מײַך. אַנקל ראָבערט האָט
עס געטאַן, ווען זיי זענען אַריין צו אים בײַ נאַכט... .

פריץ: עדנאַ... .

עדנאַ: וואָס איז דען, פֿריץ?

פריץ: מיר זענען ביידע אַליין. אַזוי אין גאַנצן, אין גאַנצן אַליין.

עדנאַ: אין קיינעמס לאַנד.

פריץ: אויפֿן פֿעלד.

עדנאַ: צווישן צוויי גרענעצן.

פריץ: זעסט, דאָרט וווּ די זון גייט-אונטער, איז טשעכיע.

עדנאַ: און דאָרט, וווּ דער הימל איז אַזוי בלוטיק, איז דײַטשלאַנד.

פריץ: און מיר זענען אַליין — אין מיטן.

עדנאַ: דאָרט אין וואַלד, צווישן די באַראַקן, האָבן מיר נישט קײַ-

נעם, און אויף דער איבעריקער וועלט, אויף דער גאַנצער, גאַנצער

וועלט, אויך דאָרט זענען מיר אַליין, גאַנץ אַליין, אָן מוטער, אָן פֿאַ-

טער, אָן היים, אָן לאַנד, אָן... .

פריץ: און אָן ביכער אַפֿשר? מנאַ, דאָ האַסטו אַ טעות. באַקומט-אַרויס

אַ טאַשן-ווערטערבוך.

עדנאַ: וואָס טויג עס דיר, פֿריץ?

פריץ: געהיימנישפֿול. נאַר, דאָס איז דאָך ענגליש.

עדנאַ: אַן ענגליש ווערטערבוך ?
 פֿרײַ: דײַטש־ענגליש און ענגליש־דײַטש. איך וועל מיך אויסלערן-
 נען די ענגלישע שפראַך, פֿאַרשטייט.
 עדנאַ: און אַז דו וועסט האָבן אויסגעלערנט, וועסטו נישט זײַן
 אַליין ?
 פֿרײַ: וועל איך אַוועק אין דער וועלט, עדנאַ.
 עדנאַ: אָבער מען לאָזט דאָך נישט. מען לאָזט דאָך נישט אין ער-
 געץ. מיר זענען דאָך יידן.
 פֿרײַ: מיר זענען יונג, און די אַלע ביזע מענטשן וועלן דאָך
 אייביק נישט לעבן. איך בין ערשט זיבעצן יאָר אַלט.
 עדנאַ: אַ, דאַן ביסטו זייער אַלט. ווייל איך בין ערשט זעכצן.
 פֿרײַ: אין צען יאָר אַרום וועט די וועלט זײַן אַן אַנדערע. נײַן,
 פֿרײַער ווי אין צען יאָר. אין צען יאָר אַרום וועט דאָך שוין זײַן 1948
 — גלייבסטו, אַז די ביזע מענטשן וועלן נאָך אַזוי לאַנג לעבן ?
 אויסגעשלאָסן. אין פֿינף יאָר אַרום וועט זײַן נאָך אַלעם. מעגלעך
 אַפֿילו, אַז אין אַ יאָר אַרום.
 עדנאַ: וואָס דו זאָגסט ?
 פֿרײַ: איך בין זיבעצן, דו זעכצן — פֿאַרשטייטו דען נישט, אַז
 מיר וועלן זײַן איבערלעבן ?
 עדנאַ: דו רעדסט ריכטיק, פֿרײַ. דו רעדסט אַזוי, ווי דו וואַלסט
 אַלט געווען צוואַנציק.
 פֿרײַ: רייצט זיך מיט איר. און דו רעדסט אַזוי, ווי דו וואַלסט אַלט
 געווען דרייצן.
 עדנאַ: דו שלעכטער קערל, דו באַליידיקסט מיך.
 פֿרײַ: דײַך פֿאַרדריסט עס ?
 עדנאַ: געוויס.
 פֿרײַ: דו האָסט טרערן אין די אויגן.
 עדנאַ: ווען אַן אַנדערער זאָגט עס מיר, וואַלט עס מיך נישט פֿאַר-
 דראָסן. אָבער דו...
 פֿרײַ: דו קענסט מיך דען ?

עדנאָ: דו ביסט דאָך פֿריין.
 פֿריין: יאָ, פֿריין גראַסמאַן, אָבער מיר האָבן זיך ערשט באַקענט.
 עדנאָ: דו האַסט אַזאַ שיינעם בליק. פאַ פֿלעגט אַזוי בליקן אויף מיר. ער האָט מיך ליב געהאַט.
 פֿריין: ווי אַזוי האָט ער דיך ליב געהאַט?
 עדנאָ: ער פֿלעגט מיר אין די אויגן קוקן. און דערנאָך פֿלעגט ער מיר פֿאַרוואַרפֿן דעם קאַפּ אויף אַהינטער און מיך קושן. לאַנג, לאַנג.
 פֿריין: וואָס וואַלט געווען, ווען איך טו דאָס זעלביקע? דו וואַלטסט זיך געווערט?
 עדנאָ: איך ווייס נישט. אָבער מיר דאַכט זיך, אַז דאָס וואַלט געווען אַזוי גוט. פאַ פֿלעגט קוקן אויף מיר מיט אַזעלכע אויגן ווי דו, און דערנאָך פֿלעגט ווערן אַזוי גוט. ווייל עס פֿלעגן קומען די קושן.
 פֿריין: עדנאָ...
 עדנאָ: וואָס איז דען, פֿריין?
 פֿריין: דו וואַלטסט געוואַלט זיין אָן מיר? אַט, צום בנשפּיל, ווען איך גיי צוריק צום וואַלד און לאַז דיך דאָ איבער אַליין אויפֿן פֿעלד...
 עדנאָ: אַן דיר וואַלט געווען נישט גוט. און דו אָן מיר וואַלטסט געוואַלט דאָ בלייבן?
 פֿריין: ניין. אָבער מיט דיר קאָן זיין אומעטום.
 עדנאָ: הער מיך אויס, פֿריין, דו ווילסט אַוועק, זאַגסטו?
 פֿריין: נו, יאָ. קיין אַמעריקע. דאָרט זינען פֿרייע מענטשן. דאָרט פּיניקט מען נישט.
 עדנאָ: און מיך וואַלטסטו נישט מיטגענומען?
 פֿריין: זיכער, דיך אויך. און דערווייל, נישט צו פֿאַרלירן צייט, וועל איך לערנען ענגליש פֿון ווערטערבוך.
 עדנאָ: אַליין?
 פֿריין: ניין. מיר ביידע. מיר וועלן אויסלערנען ביידע, גוט?
 עדנאָ: ענגליש איז אַזאַ שטאַלצע שפּראַך.
 פֿריין: ווייל דאָס איז אַ שפּראַך פֿון פֿרייע מענטשן.
 עדנאָ: עס מוז זיין אַזוי ווינדערלעך פֿריי צו זיין. עס מוז זיין אַזוי

ווינדערלעך, ווען קיינער קאָן דיך נישט שיסן, ווייל דו ביסט אַ ייד.
 פֿרײַן: דאָס אַלץ וועל איך שרײַבן אין מײַן בריוו.
 עֲדֵנָאָ: אין וועלכן בריוו?
 פֿרײַן: נו, אין דעם בריוו צו רוזוועלטן.
 עֲדֵנָאָ: איך פֿאַרשטיי נישט.
 פֿרײַן: נאַריש קינד, איך שרײַב אַ בריוו צו רוזוועלטן. דאָס מוז
 זײַן אַ סוד. וועסט נישט אויסזאָגן?
 עֲדֵנָאָ: נײַן, אָבער דו קענסט אים דען? דו ביסט דאָך פֿרײַן
 גראַסמאַן.
 פֿרײַן: דאָס מאַכט נישט. איך וועל אים אַלץ דערציילן. אַלץ, וואָס
 אין קיינעמס לאַנד קומט-פֿאַר, און ווי מיר זענען געקומען אַהער.
 און אַז איך וויל, ער זאָל מיך — ער זאָל אונדז בײַדן — אַרײַנגלאָזן.
 עֲדֵנָאָ: דאָס איז ווינדערלעך. אָבער דו קענסט דאָך נישט קײַן
 ענגליש.
 פֿרײַן: נו, איך וועל פֿסדר אין ווערטערבוך אַרײַנקוקן — פֿאַר-
 שטאַנען? אַ ביסל קען איך. פֿון פֿאַ. דרײַ וואָכן, אײַדער ער איז קײַן
 דאַכאַו אַוועק, האָט ער מיך אָנגעהויבן לערנען. עס איז דאָך נישט
 וויכטיק, עס וועט זײַן אַ שלעכטער ענגליש, די הױפּטזאַך — ער זאָל
 פֿאַרשטיין.
 עֲדֵנָאָ: וואָס איז דאָ נישט צו פֿאַרשטיין? געוויס לײַענט ער דאָך
 צײַטונגען...
 פֿרײַן: איך מײַן אַזוי. קוקט זײַך אום. פֿון טשעכיע בלאַזט אַ קאַל-
 טער אַוונטווינט. אײַבער דײַטשלאַנד איז שוין די זון אין גאַנצן
 פֿאַרגאַנגען.
 עֲדֵנָאָ: זי וועט דאָך מאַרגן ווידער אױפֿגיין.
 פֿרײַן: געוויס. אײַבער טשעכיע אױך. אײַבער דער גאַנצער וועלט.
 עֲדֵנָאָ: מיט לײַכטן צײַטער. קאַלט. גײַען מיר צוריק?
 פֿרײַן: צוריק אין וואַלד? אָבער איך האָב דיך גאַר נישט געקושט.
 איך וויל דיך קושן, עֲדֵנָאָ.
 עֲדֵנָאָ: אַזוי ווי מײַן פֿאַטער?

פּרײַן: יאָ, אַזוי ווי דײַן פּאַטער.
ענדנאַ: פּרײַן!

קושן זיך. פּאַרהאַנג.

בילד 4

אַ פונקט אין וואָלד. רעכטס זיצט אויף אַ שטיין דער בלינדער.
לינקס — אויך אויף אַ שטיין — דער אַלטיטשקער. מענער,
פֿרויען, קינדער. טייל לויפֿן היין־און־צוריק, ווי אין אַ שטייג.
אַנדערע שטייען פֿאַרגליווערט.

בלינדער: רעדט צו זיך אויפֿן קול. וואָלד, זאָגן זיי. און קעגנאיי-
בער — אַ פֿעלד. דאָ און דאָרט — זאָגן זיי — אַ פּאַר באַראַקן. דער
גאַנצער פּאַס — איין קילאָמעטער. הונדערט פֿופֿציק — אויף איין
קילאָמעטער. ניין. ס'וועט שוין נישט זיין קיין הונדערט פֿופֿציק.
נעכטן צוויי געשטאַרבן. אייערנעכטן — דריי. און היינט וועט מען
אויך שטאַרבן. ניין, קיין הונדערט פֿופֿציק וועט שוין ניט זיין.
אַלטיטשקער: איז מיטן נאַכט, אין מיטן נאַכט. מנינע אַכציק
יאָר האָבן זיך געבעטן: נעמט אַיך אַלץ, איך דאַרף גאַר נישט, בלויז
דאָס בעט. אַרויס — האָבן זיי געשריגן. געוואַלט אַ קישן מיטנעמען,
אַן אייגן קישן פֿון בעט אַרויס — נישט געלאָזט. דו ביסט ייד,
האַסט קיין רעכט ניט צו שטאַרבן דאָ. ס'איז סודעטן, ס'איז דייטש-
לאַנד, גיי דיר צו די טשעכן. און די טשעכן האָבן נישט אַרבינגעלאָזט.
קאַן איך ניט שטאַרבן.

בלינדער: רופֿט זיך אַפ. וווּ איז די וועלט? זי וועט אונדז גאַר
נישט העלפֿן?

אַלטיטשקער: נאַרישער מענטש, וווּ האַסטו אַ וועלט?
בלינדער: מען האָט מיר שטענדיק געזאָגט, אַז ס'איז דאָ אַ וועלט,
נאַר איך זע זי נישט.

אַלטיטשקער: נישטאָ, ווו זינגען די שטיבער אונדזערע? ווו זינגען די שטעט, ווו מיר האָבן געוויינט? נישטאָ.

בלינדער: וואָס זשע? דאָס האָט זיך די זעעוויקע אויסגעדאַכט.

אַז ס'איז דאָ אַ וועלט? מע האָט מיך אָפגענאַרט?

אַלטיטשקער: אָפגעלעבט אַכציק יאָר — און אַפילו קיין קישן צום שטאַרבן איז נישטאָ. טאָ וואָס איז יאָ דאָ?

בלינדער: טאַפּט מיט די פֿינגער. גאָר נישט... גאָר נישט...

אויס וועלט... גאָר נישט... צו זיך אַליין. הונדערט פֿופֿציק אויף

איין קילאָמעטער. ס'וועט שוין ניט זיין קיין הונדערט פֿופֿציק. מ'דאַרף

אַראָפּרעכענען די שטאַרבערס. און די נייע? יעדן טאָג שטאַרבט

מען דאָ און יעדן טאָג ברענגט מען נייע צו שלעפּן. מ'דאַרף צורע-

כענען די נייע. ניין, ס'וועט זיין מ ע ר ווי הונדערט פֿופֿציק.

אַ פּרוי: האָלב וואַנזין. ווו, האָט איר מײַן קינד פֿאַרשלעפּט? וואָס

איז אַ קינד אָן אַ מאַמען?

מאָריץ קאַן: אַ ייד אין די שפּעטע פֿערציקער, מיט אַ זעקל אויף

דער פּלייצע, אין ברילן, רופֿט זיך אָן ווי פֿון דער זײַט. דאָס זעלביקע,

וואָס אַ וועלט אָן גאָט.

פּרוי: וואָס איז אַ מאַמע אָן אַ קינד?

מאָריץ קאַן: פֿון דער זײַט. דאָס זעלביקע, וואָס גאָט אָן אַ וועלט.

פּרוי: וויי און וויינד! דאָס קינד איז אָן אַ מאַמען געבליבן, די

מאַמע אָן אַ קינד!

מאָריץ קאַן: ווי פֿרער. די וועלט איז אָן גאָט געבליבן, גאָט אָן

אַ וועלט.

עס קומט־אָן געשלעפּט פֿון אַ גרענעץ־זשאַנדאַר, אָן עלטערער

גוט געקליידטער הער מיט אַ צעטלאָגענעם פֿאַרבאַנדאַזשירטן

קאַפּ און אַ זאַק אונטערן אַרעם.

זשאַנדאַר: שמוציידן, דאָ האָט איר אייך נאָך איינעם פֿון די

איינעריקע. אָפּ.

קולות: זעט, זעט!

— איר ווייסט ווער דאָס איז?

— ער אויך! ער שוין אויך?

דער הער: שטייט אין אַ זײַט, קוקט נישט אויף קיינעם.

מאַרין קאַן: רוקט זיך צו. איר האָט אויך אַ זעקל?

הער: ענטפֿערט נישט.

מאַרין קאַן: איר זענט, דאַכט זיך מיר, פֿון גליוויקן. דער הער

ענטפֿערט נישט. איר זענט אַ שטומער אָדער איר מאַכט זיך נאָר

אַזוי?

הער: מיט פֿאַראַכטונג. איך בין גראַטגאָוער, פֿירמע הוגאָ גראַט-

גאָוער, פֿאַבריקהויז, טירפּיקן.

מאַרין קאַן: ארוואָ, אָן עושר! און איך, זעען זי, בין פֿירמע

מאַרין קאַן, איבער-שמש פֿון דער סינאַגאָגע אין לייטמערין.

הער: כ'בעט ניט צו באַלעסטיקן.

מאַרין קאַן: חלילה, ווער באַלעסטיקט אַנך? מ'האַט אַנך שוין

גענוג באַלעסטיקט, זעען זי. אַ גאַנץ פֿינענער באַנדאָזש.

הער: פּריוואַטאָד, מנן הער, פּריוואַטאָד.

מאַרין קאַן: דער קאַפּ איז בנ אַנך אַ פּריוואַטקאַפּ, אָבער דער

באַנדאָזש אַרום קאַפּ איז נישט קיין פּריוואַט-באַנדאָזש. ס'איז אַ כלל-

זאָך, זעען זי, פּל ישראל חברים. פּל ישראל — הפּקר.

גראַטגאָוער: אַנטשולדיקט, אַנטשולדיקט. בין צופֿעליק דאָ. צינט-

ווייליק. פּראָוויזאָריש. גאַנץ פּראָוויזאָריש.

מאַרין קאַן: זעען זי, איצט זענט איר דער זעלביקער יחסן. א יך

האַב אַ זעקל און א י ר האָט אַ זעקל — וואָס איז דער אונטער-

שייד?

גראַטגאָוער: ווי רעדט איר עס צו פֿירמע גראַטגאָוער? ווער

זענט איר דאָס אַזוינער?

מאַרין קאַן: כ'האַב דאָך אַנך געזאָגט: עקס-איבער-שמש פֿון

דער איצט-פֿאַרברענטער סינאַגאָגע אין לייטמערין. אייגנטלעך — אַ

גאַליציאַנער. ס'הייסט, אויב מען קען אַזוי זאָגן, אַ סודעטן-גאַליציאַ-

נער. עס מעג אַנך אַנשטיין די געזעלשאַפֿט, עקסעלענץ. זעען זי,

יענער הער דאָרט איז אַן אַדוואַקאַט — דער וואָס שטייט אין מיטן

רעדל און האַלט אַ רעדע וועגן גערעכטיקייט. און דער דאָרט, וואָס לויפֿט היין־און־צוריק ווי אין אַ שטינג און ברעכט די הענט, דער איז רעדאָקטאָר פֿון אַ פּראָווינצבלאָט. דער מאַן האָט אַ שיינעם דינטשישן סטיל, אַחוץ דעם האָט ער שוין גאָר נישט. און איך, זעען זי, בין אויך אַ גאַנץ אַנשטענדיקע פֿירמע. אין אַט דעם זאָק האָב איך אַרײַנגעפּאַקט די רעכטע וואַרע: אַ ספֿר — זי פֿאַרשטייען? — אַ ספֿר־תּורה. איך טראָג אויף די פּלייצעס אַ ספֿר־תּורה. איך טראָג אין זאָק די פֿאַרברענטע סינאָגאָגע. אַז קיין אַרונ־קודש איז נישטאָ — בין א י ד דאָס אַרונ־קודש. אפֿשר ווילט איר אַן עליה? גראַטגאַוער: אָבער, אָבער, בין נאָר צופֿעליק אַ ייד. מאַריץ קאַן: צופֿעליק האָט אַיך געבוירן אַנער גאַטזעליקע פֿרוי מאַמאָ?

גראַטגאַוער: אָבער איך פֿאַרזיכער אַיך, אַלץ פּער צופֿאַל.

מאַריץ קאַן: און צופֿעליק האָט מען אַיך צעשלאָגן?

גראַטגאַוער: צופֿעליק. גאַנץ צופֿעליק.

מאַריץ קאַן: אַהאָ, אויב אַזוי, האָב איך צו אַיך גאָר נישט. א י ד האָב, זעען זי, אַלץ דערציילט. וואָס אין זאָק — דאָס אויף דער צונג. און א י ע ר זעקל?

גראַטגאַוער: מיט אַ געהיימענישפֿולער מיגע. דאָס וועט רעכט־צייטיק אַנטדעקט ווערן.

מאַריץ קאַן: איר זענט אַ געהיימענישפֿולער מאַן, הער גראַטגאַוער.

גראַטגאַוער: איד בין דאָ גאַנץ פּראָוויזאָריש — קער מיך אום אין גיכן אין מײַן סודעטן־דינטש פֿאַטערלאַנד.

מאַריץ קאַן: מזל־טובֿ, ווי אַזוי מאַכט איר דאָס?

גראַטגאַוער: דאָס וועט רעכטצייטיק אַנטדעקט ווערן.

מאַריץ קאַן: איר אַליין קערט זיך אום?

גראַטגאַוער: ס'וועלן אַלע קענען.

מאַריץ קאַן: אַלע?

גראַטגאַוער: אויב איר וועט וועלן — וועט איר קענען.

מאָריץ קאַן: און וואָס טויגן אַנד די שליסלען, אויב מען מעג פֿרעגן?

גראַטגאַוער: דאָס זינען דאָך די שליסלען צו מײַן ווינונג און פֿאַבריק. אַזוי לאַנג ווי א י ד האָב די שליסלען...

מאָריץ קאַן: נו, יאָ, זיי קענען קיין טיר נישט אויפֿרייסן.

גראַטגאַוער: אַזוי לאַנג ווי די שליסלען האָב א י ד...

מאָריץ קאַן: זען זי, די שליסלען האָט איר, אָבער די פֿאַבריק האָבן זיי.

גראַטגאַוער: איר זענט אַן אייזלקאַפּ.

אַ געלויפֿערין.

מאָריץ קאַן: וואָס איז דאָס געלאָף? שוין, חלילה, ווידער אַ מת? קולות: די קימפעטאָרין, די קימפעטאָרין פֿון באַראַק נומער

איינס... דער רויטער קרייץ, דער רויטער קרייץ...

מאָריץ קאַן: וואָס? דער אַמבולאַנס? געקומען? גערעדט מיט ברין?

קולות: גערעדט מיט ברין און באַקומען אַן אַפּזאָג.

מאָריץ קאַן: ריזן־שווינערין. דאָס קינד מ ו ז געבוירן ווערן.

גראַטגאַוער: צו וואָס רייצן די אַריער? צו וואָס געבוירן? איר זענט אַלע אייזלקעפּ.

מאָריץ קאַן: זען זי, הער גראַטגאַוער, דאָס קינד מ ו ז גע־בוירן ווערן. ביי דער סינאַגאָגע, אויף מײַנע פּלייצעס... עס מוז

געבוירן ווערן, ווייל — וואָס איז אַ ספֿר־תּורה אַן אַ ייד? אַז עס זינען דאָ יידן, קענען זיי ראַטעווען אַ תּורה.

גראַטגאַוער: יידישע קינדער־פּראָדוקציע קאַלקולירט זיך נישט. אַבסאָלוט. עס פּראָוואַצירט נאָר די אַריער.

מאָריץ קאַן: אַחינו בני ישראל, וואָס טוט מען מיט דער קימפע־טאָרין, כּימין, מיטן קינד?

בליןדער: הייבט־אויף די פֿידל, וואָס ליגט נעבן אים אויף דער ערד; צום אַלטיטשקן. אַז איך שפּיל נישט, דאַכט זיך מיר, ד ו

ביסט גערעכט. נאָר הייב איך אָן צו שפּילן, ווערט ווידער אַ וועלט.
 דאָס אויער, זעט איטלעכן קלאַנג. איטלעכן קלאַנג זעט עס. און די
 קלאַנגען, אַלטיטשקער, באַשאַפֿן די וועלט צוריק.
 אַלטיטשקער: שפּיל נישט! איך בעט דיר, שפּיל נישט. ביסט אַ
 בלינדער נאָר. נישטאָ קיין קלאַנגען, וואָס פֿאַר אַ קלאַנגען? נישטאָ
 קיין לעבן, נישטאָ קיין טויט, נישטאָ קיין קישן צום שטאַרבן. ווען
 די פּידל וואַלט געווען אַ קישן! כּוואַלט אַרױפֿגעלייגט מײַן קאַפּ
 אויף איר און געשטאַרבן. נאָר גיי, שטאַרב, אַז דער טױט אַליין
 איז אַן אויסטראַכטעניש. פֿאַר אַ יוד איז גאָר נישט פֿאַראַן מער. אַ
 שטיין, אַ פּוסטער חלל — זײַ און גלאַץ. אַ פּוסטע אייביקייט —
 דאָס אַלין.

בלינדער: און איך וועל מיר פֿאַרט דאָס מײַניקע טאָן: איך וועל
 שפּילן, שפּילט, נאָר באַלד ווערט די שפּיל פֿאַרשלונגען אין טומל.
 אַ געלאַף, אַ געשריי: אײַנער לױפֿט, אַנדערע — נאָך אים.

געשרייער: האַלט אים! כאַפּט אים! האַלט אים!
 מאַריץ קאַן: וואָס איז, אַ גנב? וואָס האַט ער געקאַנט בײַ אַנך
 גנבֿענען — די בראַך?

דער וואָס ווערט געיאַגט: הויז, דאָר, די באַרד האַלב אויסגע-
 פֿליקט, וואָס ווילט איר? אַ קול איז געווען צו מיר: פֿאַטער פֿונעם
 קינד, דערווערג די טראַגעדיקע און טױט דאָס קינד! און צו דער
 גרענעצוואַך לויף — און שײַם! אויסשיסן אַזאַ וועלט! אויסשיסן
 אַזאַ וועלט! אויסשיסן אַזאַ וועלט!

אַ פּרוי: דער קימפעטאַרינס מאַן! פֿון זיגען אַראַפּ, זיך אויסגע-
 פֿליקט אַ האַלבע באַרד און זיך אַ וואַרף געטאָן אויפֿן ווייב! מ'האַט
 אים אַרױסגעיאַגט פֿון באַראַק, לױפֿט ער שײַסן די זעלנער, אַ גליק,
 וואָס ער האַט נישט מיט וואָס.

דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד: זיי אונדו, מיר זיי.
 אַ סוף! דערווערגן אַלע ווייבער, דערשיסן אַלע לײַבער! אויסשיסן
 אַזאַ וועלט, אויסשיסן אַזאַ וועלט, אויסשיסן אַזאַ וועלט!
 מאַריץ קאַן: און קוילן?

דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד: קוילן? נישטאָ. ווי געם איך קוילן? שטייט אָפּהענטיק און פֿאַרבליפֿט. איך וועל שטיל ווערן. איך וועל שטיל זיין ביז ביי נאַכט. נאָר ביי נאַכט וועט זיך שטאַרקן מײַן רחמנות אויף זיי. איך וועל זיי אומברענגען פֿון רחמנות אויף זיי. אַזוי זאָל גאָט מיר העלפֿן, ווי איך וועל זיי אומברענגען. אַזוי זאָל גאָט מיר העלפֿן, ווי הענט ביי נאַכט וועל איך אונטערצינדן די באַראַקן.

קולות: איר הערט? וואָס שטייט איר? בינדן אים!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: זי וועט פֿאַרברענט ווערן. זי וועט מיטן קינד פֿאַרברענט ווערן. איך בין אַ פֿאַרברעכער: כ'האַב געלאָזט אין איר אויפֿגיין אַ קינד. פֿייער וועט פֿאַרריכטן מײַן זינד. פֿייער איז גוט. ס'וועט רויט ווערן אין קיינעמס לאַנד. כ'וועל שטיל זיין ביז ביינאַכט און דערנאָך — וועל איך פֿייער מאַכן. ס'וועט העל ווערן אין קיינעמס לאַנד.

קולות: אַט זינען שטריק! אַט זינען שטריק!

— בינדט אים! ער קען נאָך האַלטן וואַרט!

— צובינדן צו אַ בוים!

— איזאָלירן!

— אַזוי! איז דאָ אַ דולהויז, אַ צוואַנגיאַקע¹! אַבער דאָ?

— צו אַ בוים בײַם ראַנד פֿון וואַלד! קומט, כ'וועל אַנך ווייניק!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: צעלאַכט זיך ווילד, שוידערט־אויף. אויגן קוקן פֿון דער ערד. טויט פֿאַר טויט, בעטן זיך אויגן. אַ שווערד הענגט פֿון הימל. טויט פֿאַר טויט, באַפֿעלט די שווערד. ווערט געבונדן. וואָס בינדט איר מיך? וועמען בינדט איר? איך בין דאָך אַ י ר. איך בין דאָך אַנער אומגליק.

קולות: צום בוים אים! צום בוים! ווערט אַוועקגעשטעלט.

מאַרין קאַן: אַ וועלט האָט זיך אָנגעזעצט, דאָס קינד זאָל נישט געבוירן ווערן. דער אייגענער טאַטע וויל עס טויטן. הבן יקיר לי

¹צוואַנגהעמד.

אפריים, ארעם נעבעכל, זשאבעלע, וואָס וויל מען פֿון דיר? די אויגן אַרױף. זעען זי, מײנע ליבע הימלישע, אויב איר וועט נישט העלפֿן דעם קליינעם נאָך נישט — שווער איך אײך, און איך נעם אַראָפּ די ספֿר־תורה פֿון די פלייצעס! אויב אײך איז ליב, איז מיר נוחא. איך הייס קאַן, נאָר איך קאַן נישט, וויסן זי, טראָגן די פֿאַראַנט-וואַרטלעכקייט — זי פֿאַרשטייען? וואָס טויג מיר אַ תורה אָן יידן? איך וועל אַוועקוואַרפֿן דאָס פעקל — איר הערט? צו גראַטגאַוערן. דער גאַטזעליקער קאַנטאַר פֿון אונדזער סינאַגאַגע, הער רודאַלף האַלצהאַקער, זכר חזן לברכה, פֿלעגט צו מיר זאָגן: דער שבת איז פֿאַרן ייד, נישט דער ייד פֿאַרן שבת. דענקען זי אַנדערש, פֿירמע גראַטגאַוער?

גראַטגאַוער: סאַבאַט? עס איז נישט פֿון מײן אינדוסטרי-געביט.
מאַריץ קאַן: עס קאַלקולירט זיך נישט?
גראַטגאַוער: אַבער לאַזט מיך צו רו, איר סינאַגאַגע-שמש!

פֿריץ און עדנאָ קומען פֿון פֿעלד.

פֿריץ: מיטן ווערטערבוך אין האַנט. האַסטו געזען דעם אַרעמען מאַן, ווי מע האַט אים געשלעפֿט? ווייסטו, ווי עס איז מ ש ו ג ע-נ ע ר אויף ענגליש? מעדמען.
עדנאָ: וועסט אים אַרײַנשטעלן?
פֿריץ: אַלץ וועל איך אַרײַנשטעלן אין דעם בריוו.
עדנאָ: אין דינעם? און מײנער איז ער נישט?
פֿריץ: נו, נו, קריג זיך נישט.
עדנאָ: געדענק, די וויזע מוז זײַן פֿאַר מיר אויך.
פֿריץ: דאַרפֿסטו מיך צוליב דער וויזע?
עדנאָ: ניין, איך דאַרף די וויזע צוליב דיר.
פֿריץ: דאָס האַסטו גוט געזאָגט: איך אויך אַזוי. צו קענען זיך ליב האַבן אין אַ פֿרײַ לאַנד.
עדנאָ: איבערגעראַשט. זע נאָר, פֿריץ, גיב אַ קוק, דאָ פֿירט מען אַ ראַבינער און דאַרט אַ פּאַסטאָר.

פריץ: אויך דאָס וועלן מיר אַרזנשטעלן אין אונדזער בריוו.
מאַריץ קאַן: פֿירמע גראַטגאָוער, זי זעען? מימיני מיכאל, משמאלי
גבריאַל!

אַ געלאָף.

ערשטער זשאַנדאַר: אַנקומענדיק פֿון רעכטס. נו, ייִדן, נאָך אַלץ
נישט קראַפֿירט? דאָ האָט איר אַ ראַבינער אין אַ צילינדער-הוט.
שפרעכט דזשט און טשעכיש, אַ נעטער מאַן. וועט אַיך העלפֿן גאָט
בעטן, אויב איר האָט נאָך אַ גאָט.

צווייטער זשאַנדאַר: אַנקומענדיק פֿון לינקס. איר דאַרפֿט פֿאַרן
הער פּאַסטאָר נישט מורא האַבן. ס'איז אַן אַינערקער. מיר האַבן
אויסגעפֿונען, ווער זיין באַבע איז געווען. האָט געהאַט אַ גרויסע
קרומע ייִדנאָז.

אַלע גאַפֿן.

ראַבינער: גייט פֿון רעכטס, קוקט שטאַר, זעט דעם גלח פֿון לינקס,
שטעלט טריט צו אים.

פּאַסטאָר: גייט פֿון לינקס, שטעלט טריט צום ראַבינער.

פּאַסטאָר און ראַבינער, ביי אַרומיקער טויטער שטילקייט,
גייט צו נאָענט איינער צום צווייטן, קוקן זיך שטום אָן און דער-
לאַנגען זיך ביידע. נישט אויסריידנדיק קיין וואָרט, די הענט.
די גאַנצע צייט שפּילט-צו, מיט שטיל-פֿאַרהוילענעם טאָן, דעם
בלינדנס פֿידל.

מאַריץ קאַן: לאַזט זיך טאַנצן צווישן רב און פּאַסטאָר מיטן זאָק
אויף די פּלייצעס, זינגט-צו: בלינדער מיטן פֿידל, / שפּיל מיר
אויס דעם שפּאַס! / שפּיל מיר אויס דאָס לידל / אויפֿן מיטן פּאַס, /
שפּיל מיר אויס דאָס לידל / אויפֿן מיטן פּאַס.

בילד 5

ביים ראנד פֿון וואַלד. דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד — צוגעבונדן צום בוים, דאָס פנים אַרויפֿצו.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: דאָ שטיי איך. איך קען די שטריק נישט צערניסן — איך בין צו־שוואַך. די ערד האָט מיך געבונדן און איך מוז צו די הימלען קוקן. גוט, וועל איך די הימלען צינדן. כוועל אונטערלייגן אונטער זיי מוזן געדאַנק — ברענט! פּויע. האָט עס מוזן אויג געצונדן? איז עס פֿון זיך אליין געוואָרן? אָט איז ער, אָט זע איך אים. דאָס האָט ער מיך אין קיינעמס לאַנד פֿאַרשיקט. דאָ האָט זיך קול מיר באַפֿוילן: דערוועג די מוטער און טויט דאָס קינד אין איר... פֿון קעגנאייבער שטראַמט ליכט. עס פֿאַלט אויפֿן פנים און רעדט פֿון אונטער זיך שוואַרצער טראַכט אַפֿער, פֿון אונטער זיך נאַכט אַפֿער. רייד! רייד! איך ווייס, ווער דו ביסט. דו ביסט דער פֿירער.

פירשט פֿון פינצטערניש: א ו י ב ו. קניענדיק. די צייט איז געקומען, דו זאלסט מיך שיקן. וועסטו מיר אַפּזאָגן? דאָס מאַל וועל איך געווינען...

קול פֿון ליכט אַרויס: אזוי פֿיל מאַל דיך אויף דער ערד גע- שיקט. צו ערשט פֿלעגסטו דער זיגער זיך און דער שלעגער, נאָר צוריקקומען פֿלעגסטו שטענדיק אַ געשלאַגענער און באַזיגטער. פירשט פֿון פינצטערניש: דאָס מאַל וועט אַנדערש זיך, האָר פֿון ליכט.

קול פֿון ליכט אַרויס: פֿירשט פֿון פינצטערניש, גלייבסטו אזוי? פירשט פֿון פינצטערניש: איך גלייב.

קול פֿון ליכט אַרויס: פֿאַר וואָס גלייבסטו אזוי? פירשט פֿון פינצטערניש: ווייל אַלץ איז צו מוזן הערשאַפֿט גרייט. נישט געווען אַזאַ צייט, נישט געווען אַזאַ דור. די אינסטריר- מענטן מניען, האָר פֿון ליכט, זינען אַנדערע ווי פֿריער, אַנדערע און בעסערע. איך נעם זיך אונטער, אין גאַנצן צו פֿאַרטיליקן דעם זון

דינעם, דעם מענטש. לאָז מיך נאָר אויף דער ערד אַרונטער, דער-
 לויב, איך זאָל מיט די נניע אינסטרומענטן דיר ווידערשפעניקן —
 די אַלטע האָבן נישט געטויגט. בין איך באַזיגט געוואָרן. געדענקסט?
 ווען איך בין דאָרט אונטן מענטש געווען און האָב דעם נאָמען טאָר-
 קוועמאַדאָ געטראָגן — וואָס האָב איך דען געהאַט אין מנין רשות
 אַחוץ אַ פּאַר אַלטע קאַמישע טאַרטור-מאַשינען? איצט האָב איך
 ראַדיאָ און לופֿטמאַשין, צייטונג און טריבונע — און דו וועסט זען:
 דאָס מאָל זיג אײַך. גיסטו מיר קיין דערלויבעניש נישט — וויסטו,
 וואָס איך וועל זאָגן? אַז דו האָסט מורא, האָר פֿון ליכט! אַז דו
 ציטערסט, האָר פֿון ליכט —

קול פֿון ליכט אַרױס: אין מענטשגעשטאַלט נידער, קלייב דיר
 אויס אַ לאַנד, וואָס דו ווילסט, נעם דיר צו הילף אַליק, וואָס דו דאַרפֿסט,
 ווידערשפעניק וויפֿל דו קענסט, לייג דיר ווי אַ קאַשמאַר אויפֿן האַרץ
 פֿון דער וועלט און פּיניק דאָס פֿאַלק פֿון סיני. נישט נאָר איך גיב
 דיר רשות — איך באַפֿעל דיר! און זאָג נישט, אַז עס קענען ספֿקות
 אַרױפֿשווימען אין מנין אומענדלעכקייט, זאָג נישט, אַז איך האָב מורא.
 זאָג נישט, אַז עס קען פּחד קומען פֿאַר מנין אַנגעזיכט. געדענק
 אָבער: דאָס מאָל, אויב דו ווערסט באַזיגט, ווערסטו באַזיגט אויף
 אייביק.

פירשט פֿון פינצטערניש: איך דאַנק דיר.

קול פֿון ליכט אַרױס: צו דער מחנה פֿון די אײַביקע. נעמט
 אַ צונג מיט פֿענער און לייגט זי אים אין מויל, נעמט די שליסלען
 פֿון דער וועלט און גיט זיי אים אין האַנט, נעמט די קרוין פֿון מאַכט
 און זעצט זי אים אַרױף אויפֿן קאַפּ, איר, אייביקע!

די אייביקע: ווי קענען מיר? ווי זאָלן מיר?

קול פֿון ליכט אַרױס: איך האָב באַפֿוילן.

פירשט פֿון פינצטערניש: איך דאַנק דיר.

קול פֿון ליכט אַרױס: דו ביסט דער אויספרווער. פרוו-אויס
 מיט דינע נניע אינסטרומענטן און גיי-פֿאַרלוירן.

פֿירשט פֿון פֿינצטערניש דאָס מאָל קער איך מיך נישט אום,
סנידן איך וועל דיך האָבן פֿאַרטריבן.
קול פֿון ליכט אַרויס: גיי! טו! ווייס אָבער, אַז איינס איז דיין
סוף: פֿאַרלענדונג.

פֿירשט פֿון פֿינצטערניש: איך האָב קיין מורא נישט, האָר
פֿון ליכט, כ'בין זיכער אין מנין נצחון.
קול פֿון ליכט אַרויס: און איך אין מנינעם, פֿירשט פֿון פֿינצ-
טערניש.

פֿירשט פֿון פֿינצטערניש: נאָך מיר, אַ, אייביקע! ער האָט
מיר אַיך אַוועקגעגעבן.
אייביקע: ער וועט דיך פֿאַרטיליקן.

פֿירשט פֿון פֿינצטערניש: חונפֿים איר, איך וועל אַיך אויס-
לערנען צו חנפֿענען מיך, נישט אים. חנפֿעט מיך, זינגט מיר, און
קענט איר נישט — וועלן מנינע שדים אַיך לערנען.
קול פֿון ליכט אַרויס: דינט אים! ס'איז מנין באַפֿעל.

איינער פֿון די אייביקע: שטיי-אויף, דו פֿינצטערער, מענטש
זאָלסטו ווערן, צו מענטשן זאָלסטו ריידן און צו אַ לעצטער שלאַכט
אַרויסרופֿן מנין האָר! פֿון גאַרנישט זאָלסטו אויפֿקומען, אומגעריכט
פֿאַר אַלע, און אַלץ זאָל זיך בייגן פֿאַר דיר איבער נאָכט — און
מאָכט זאָל ווערן דיין וואָרט. צו די אייביקע: גיט אים די שליסלען
צו אלע טויערן, די צונג פֿון פֿינצטער און די קרוין פֿון מאָכט.

אייביקע: טוען עס. הערש, דו פֿינצטערער! הערש, דו פֿינצטערער!
הערש ביז וואָנען דו פֿאַרגייסט —

קול פֿון ליכט אַרויס: געקרוינט איז ער, אייביקע, און איך באַ-
פֿעל: לאַזט זיך פֿאַנגען פֿון אים.

אייביקע: וויי אונדז!

פֿירשט פֿון דער פֿינצטערניש: איך האָב אים אין דער גאווה
אַריינגעשלאָגן, און איצט איז נאָך אַלעם: די ערד איז מנינע, דער

מענטש קומט-אום. האָר פֿון ליכט, צום ווידערזען אין טאָג פֿון מײַן
נצחון!

קול פֿון ליכט אַרויס: צום ווידערזען אין טאָג פֿון מײַן משפט.

די זענונג פֿאַרשווינדט.

מענטש פֿון דער האַלבער באַרד: נעמען און אוועקשענקען
די שליסלען! מיט וואָס, גניסט פֿון ליכט, ביסטו עס זיכער? דו
זאָגסט: איך וועל זיגן. אָבער יענער זאָגט עס אויך. און ער האָט
נאָך די שליסלען דערצו! איז וועמען פֿון אַיך זאָל גלייבן אַ ייד,
אַ געבוידענער ייד אין קיינעמס לאַנד? איך ווייס נאָר, אַז די קעלט
עסט מײַנע ביינער ווי אַ וואַלף. ברר... ווי קאַלט מיר איז דאָ
צווישן די גרענעצן! צווישן אַיך ביידן ווער איך צעריבן, אויף איי-
ביק צעריבן...

עס קומען-אַן דער ראַבינער און דער פֿאַסטאָר.

פֿאַסטאָר: די אמונה, ראַבינער, שייַדט אונדז פֿונאַנדער, אָבער זיי
זאָגן, אַז עס בינדט אונדז דאָס בלוט.

ראַבינער: און איר? פֿילט איר אין זיך עפעס פֿון אַ ייד, פֿאַסטאָר?
פֿאַסטאָר: פֿערציק יאָר האָב איך אָפּגעלעבט און גישט געפֿילט
קייַן האָר פֿון דעם אַלעמען. איצט, אַז זיי האָבן מיך געשלאָגן, פֿאַר-
טריבן און אַרײַנגעזעצט צווישן אַיך, ווײַל מײַן באַבע איז געווען
אַ יידישע, וועל איך ממילא אַ ייד ווערן. אַ גוי, אַ געקרוידעטער,
אַ געשלאָגענער און אַן אומגליקלעכער — איז אַ ייד.
ראַבינער: אַ ייד, אַ גליקלעכער, אַ זאַטער און אַ זעלבסטצופֿריי-
דענער — איז אַ גוי.

פֿאַסטאָר: אויב אַזוי, הערט-אויף די מורא, אַז יידן זאָלן ווערן גוים,
ווי האָט איר הננט גליקלעכע יידן? ס'איז דאָ אַ פֿאַרקערטע מורא:
די צאָל אומגליקלעכע גוים ווערט אַזוי גרויס, אַז...
ראַבינער: אַ לויט אַיך קומט-אויס, אַז יידן האָבן די גרעסטע
צוקונפֿט. זייער צאָל האַלט אין איין וואַקסן און...

פּאַסטאָר: און זיי קענען מיט דער צייט אַרומנעמען די גאַנצע מענטשהייט. ווען נישט די אמונה, ראַבינער.

ראַבינער: גוט, לאַמיר דערפֿון נישט ריידן. איר ווייסט? עס ווילט זיך אַזוי האַלטן אַ שבת־פּריידיקט און ס'איז נישטאָ פֿאַר וועמען. די מענטשן דאַרט, די אומגליקלעכע מענטשן אינעם לאַגער, וואָס קען מען פֿון זיי פֿאַרלאַנגען? זיי ווילן מיך נישט הערן. דאָס אומגליק האָט פֿאַריאַגט זייער גלויבן. פֿאַראַן דאַרט אַ געוועזענער אייבער־שמש — ווען נישט ער, וואָלט איך געשטאַרבן.

פּאַסטאָר: וואָס זאָל איך שוין זאָגן? קומט זונטיק, ראַבינער, בענקט זיך אַזוי נאָך גלאַקנקלאַנג, אַרגל־געזאַנג. עס פֿעלן די ליכט. עס פֿעלט דער קרוציפֿיקס. עס ווילט זיך אַזוי די קאַנצל־רעדע האַלטן, די זונטיקדיקע קאַנצל־רעדע.

ראַבינער: אַ, איך פֿאַרשטיי אַיך, איך פֿאַרשטיי. בײַ מיר, אַז עס קומט שבת, איז דאָס זעלביקע. עס ווילט זיך אַזוי אַ דרשה האַלטן, אָבער קיין בימה איז נישטאָ. עס פֿעלט אַן אַר־קודש, עס פֿעלט אַליץ. דער אייבער־שמש האָט אַ ספֿר־תּורה אין זאָק, נאָר גיי, טרייב־צונויף אַ מנין, אַז זיי ווילן נישט מער. גאָט — זאָגן זיי — הערט נישט אונדזער געשריי.

פּאַסטאָר: קוקט צום משוגענעם: ווי מיינט איר? דער ביים בוים — דער געבונדענער...

ראַבינער: נו...

פּאַסטאָר: דער וואָלט דאָך אונדז געמוזט אויסהערן, ניין? דער וועט דאָך נישט אַנטלויפֿן.

ראַבינער: זיכער נישט.

פּאַסטאָר: האַלט, ראַבינער, אַינער שבת־רעדע צו אים — און איך וועל האַלטן צו אים מנין זונטיק־רעדע. ווי מיינט איר?

ראַבינער: דאָס איז אַן אַינפֿאַל. אָבער ווי שטעלט איר זיך עס פֿאַר — גלײַכצײַטיק? רעדט איר דער ערשטער — איר זינט דער אינציאַטאַר.

פּאַסטאָר: צום ייִד מיט דער האַלבער באַרד: מיט אַ געדיכטן באַס:

מיט 1938 יאָר צוריק איז גאָט אין מענטשגעשטאַלט אַראָפּ אויף דער ערד. ער האָט זיך באַוווּזן אין די בערג פֿון גליל און דאָרט, צווישן אַרעמע פֿישערלייט...

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: רײַסט אים איבער: אַ מי-סיאַנער?

פֿאַסטאַר: רײַס נישט איבער. הער ווייטער: מיט 1938 יאָר צוריק... מענטש מיט דער האַלבער באַרד: רײַס מיך נישט איבער; הער, וואָס איך וועל זאָגן: אין אונדזערע יאָרן און אין אונדזער צייט איז דער טיפּול — דו הערסט? — דער טיפּול אין מענטש-געשטאַלט אַראָפּ אויף דער ערד. ער האָט זיך באַוווּזן.

פֿאַסטאַר: וואָס פֿלוידערסטו?

ראַבינער: וואָס רעדט ער?

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: איך ווייס. איך האָב געזען. טיפּול אַרויפֿצו: אַט דאָרט, קעגנאיבער. אויף די אונטערגעצונדענע הימלען קעגנאיבער.

פֿאַסטאַר: גיין, ראַבינער, דער פֿלאַן טויג נישט. דאָס איז נישט איינער, וואָס הערט. נאָר איינער, וואָס רעדט. ער וויל אַליין אַ פֿריי-דיקט האַלטן.

ראַבינער: עס איז נישט קיין אוידיטאָריע.

פֿאַסטאַר: מען דאַרף אַן אָמן-זאָגער.

ראַבינער: ווייסט איר? איך האָב אַן אַנדער אידיי: לאַמיר גיין טיפּער אַ ביסל אין וואַלד. איר צו מיר וועט האַלטן אַנזער זונטיק-רעדע און איך צו אַנזך — מײַן שבת-רעדע. געמאַכט?

פֿאַסטאַר: פֿאַרפֿאַלן. קיין אַנדער אויסוועג זע איך נישט.

ראַבינער: אַבער מיר וועלן איינער דעם צווייטן נישט איבעררייסן, אמת?

פֿאַסטאַר: אַפּמאָך איז אַפּמאָך.

ראַבינער: זיפֿצט: שווער צו זיין אַ ייד.

פֿאַסטאַר: זיפֿצט: שווער צו זיין אַ גוי.

ביידע אָפּ ווייטער אין וואָלד אַרײַן : ס'קומט אַן פּרײַץ און ענדאַ.

פּרײַץ : מיטן ווערטערבוך אין האַנט. דער בריוו וואַקסט.

ענדאַ : וויפֿל שורות האָבן מיר שוין, פּרײַץ?

פּרײַץ : אַ, ס'וועט שוין זײַן אַ פֿופֿצן, צוואַנציק. דאָס ענגליש איז שלעכט, ווערי בעד, אָבער וואָס שאַדט עס? רווועלט איז אַ קלוגער. ער וועט שוין פֿאַרשטיין. כ'וועל דאָ אַרײַנשטעלן דעם ראַבינער מיטן פּאַסטאַר, ס'איז שוין דאָ די קימפעטאַרין, וואָס די וועלט האָט איר קיין הילף נישט געגעבן, פֿאַראַן דער מאַריץ קאַן און איצט דאַרף מען אַרײַנשטעלן דעם עלנטן, וואָס שטייט דאָ געבונדן. מיטט אינעם ווערטערבוך. דאָס וואָרט פֿאַר אומגליק קען איך שוין. ב ו י ם וויסטו דאָך ווי עס איז...

ענדאַ : נאָך דאָס זאָל איך נישט וויסן? טרי.

פּרײַץ : אַלרײַט.

ענדאַ : מיין נישט — איך לערן מײַך.

פּרײַץ : און ווי וועט זײַן געבונדן צום בוים?

ענדאַ : באַונד טו דהי טרי, ניין?

פּרײַץ : וועל, ווערי וועל. זעסטו שוין, וואָס אַ ווערטערבוך איז? לאַמיר נאָר אַנקומען קיין אַמעריקע, וועסטו שוין זען, עדנאַ, וואָס פֿאַר אַן ענגליש דו וועסט בײַ מיר ריידן. איך וועל מיר דאָרט פֿאַרשאַפֿן אַפֿשר צען ווערטערביכער.

ענדאַ : אַך, דו הימל, גאַנצע צען?

פּרײַץ : יאַ, און וווּ נאָר אַן ענגליש וואָרט, וועלן מיר עס ביידע וויסן. וויפֿל, מיינסטו, ווערטער האָט ענגליש?

ענדאַ : איך ווייס נישט. און דו ווייסט?

פּרײַץ : נאַרעלע, אַזוי פֿיל וויפֿל דער הימל האָט שטערן!

ענדאַ : און די אַלע ווערטער וועט מען זיך מוזן אויסלערנען? גאַט, דאָס איז דאָך שרעקלעך!

פּרײַץ : נאַריש מיידל וואָס דו ביסט, טאַמער וועלן דיר פֿעלן אַ פֿאַר טויזנט שטערן — מיינסטו, וועט זײַן אַ לאַך אין הימל?

ענדנאָ: אָבער, אז רוזוועלט וועט איבערלייענען — וועט ער אונדז אַרײַנלאָזן?

פֿרײַ: גאַנץ זיכער.

ענדנאָ: דו ווייסט דאָך גאַר נישט זײַן אַדרעס.

פֿרײַ: וואָס פֿאַר אַן אַדרעס? מ'דאַרף אָנשרײַבן אײַן וואָרט: רוז-וועלט — וועלן שוין אַלע וויסן, וועמען מען מײַנט. העכסטנס קען מען, פֿון זיכערקײַט וועגן, צושרײַבן: וואַשינגטאָן. אָבער דאָס, מײַן אײַך, איז אַ זעלבסטפֿאַרשטענדלעכקײַט.

מאָרײַן קאַן: קומט צו לויפֿן: קינדער, נישט געזען דעם ראַבינער? ענדנאָ: יאָ, מײַטן פֿאַסטאַר.

פֿרײַ: לינקס, עטוואָס טיפֿער אין וואַלד.

מאָרײַן קאַן: רק ער ווערט מיר פֿאַרלוירן. ער דאַרף גײַן תהילים זאָגן אין דער קימפעטאַרינס באַראַק — ס'איז דאָך אײַצט זײַן רײַ. אַנשטאַט צו היטן פֿאַר די מזיקים — שפּאַצירט ער גאַר אַרום. עס פֿאַלט אים גאַר נישט אַזײַך, אַז ער קען נאָך פֿאַרפֿעלן אַ מנחה. אײַך ווייס איבער הויפט נישט, וואָס טויג דעם ראַבינער אַ פֿאַסטאַר און וואָס טויג דעם פֿאַסטאַר אַ ראַבינער. דער ראַבינער קען נאָך ווערן אויס ראַבינער און דער פֿאַסטאַר — אויס פֿאַסטאַר, און וואָס וועט דעמאָלט זײַן? אַפּ טיפֿער אין וואַלד.

ענדנאָ: צו פֿרײַ: אָבער דו מוזסט אַרײַנשרײַבן, אַז מיר האָבן זיך ביידע ליב. דאָס איז זײַער וויכטיק.

פֿרײַ: פֿאַר וואָס איז דאָס אַזײַך וויכטיק?

ענדנאָ: ווײַל אַז נישט, וועט מען דיך אַרײַנלאָזן און מיך נישט.

פֿרײַ: אַך, אַזײַך? און אײַך האָב געמײַנט, אַז דאָס איז וויכטיק פֿאַר זיך אַליין. דו ליבסט מיך דען? ווי אַזײַך ליבסטו מיך? גרויס, טיף אָדער געוויינלעך?

פֿרײַ: ווי וואָסטו מיך ליב צו האָבן געוויינלעך?

ענדנאָ: דו פֿאַרשטייסט נישט וואָס אײַך מײַן.

פֿרײַ: נו, אײַך פֿאַרשטיי שוין גוט. דו האָסט מיך ליב זײַער גע-וויינלעך.

עדנאָ: ריכטיק. דאָס הייסט: אַזוי ווי פּאַ און מאַ דאַרפֿן זיך ליב האָבן.

פּרײַ: ווי אַזוי דאַרפֿן זיי זיך ליב האָבן?

עדנאָ: אַר, דו פֿאַרשטייסט נאָך אַלץ נישט. דאָס הייסט, אַז ווען דיר זאָל געשען אַן אומגליק, וואָלט איך אַדער משוגע געוואָרן אַזוי ווי מײַן מאַ אַדער איך וואָלט מיר פֿריזוויליק דעם טויט גענומען, אַזוי ווי דײַן מאַ. פֿאַרשטייסטו שוין?

פּרײַ: איך פֿאַרשטיי, מײַן קליינע, איך פֿאַרשטיי.

עדנאָ: און דו מיינסט, דו ביסט שוין אַזאַ גרויסער? אין גאַנצן מיט איין יאָר עלטער.

פּרײַ: אָבער מיט צען יאָר קליגער.

עדנאָ: ענגלישע ווערטער קען איך שוין כמעט אַזוי פֿיל ווי דו.

פּרײַ: נישט ריכטיק. ווי לאַנג איז, אַז דו האַסט אַפֿילו נישט גע-וויסט, וואָס „ל אַ וו“ מיינט...

עדנאָ: „לאַוו“ איז — אַזוי! כאַפט אים אַרום. זיי קושן זיך לײַדנ-שאַפֿטלעך, פֿאַרזינקען אין זייער יונגן גליק.

דער מענטש ביים בוים: קוקט זיך צו: ווער זאָגט, אַז דאַ איז קיינעמס לאַנד? עס איז דאָך אַ לאַנד פֿון צוויי! פֿירשט פֿון פֿינצ-טערניש, זעסט? אַט זענען זיי!

בילד 6

באַגינען אין לאַגער. ראַבינער קומט-אַן פֿון איין זייט. פּאַסו טאָר פֿון דער צווייטער.

ראַבינער: גריס גאַט, פּאַסטאַר. ווי איז אַדורך די נאַכט?

פּאַסטאַר: בין געהאַט אַנדרימלט געוואָרן, האָבן מיר די גלאַקן אויפֿגעוועקט.

ראַבינער: וועלכע גלאַקן?

פּאַטאַר: נו, יא, וואָס ווייסט איר פֿון גלאַקן, ראַבינער? איך בין מיר אַזוי אַנדרימלט געוואָרן אונטערן פֿרייען הימל — ערשט איך זע: דער הימל-קופּאַל איבער מיר איז דער קופּאַל פֿון אַ ריזיקן דאָם — און איך זוך מיך אין דעם ריזיקן דאָם און ווייס נישט ווי איך בין אַהינגעקומען — און מיט אַ מאַל: איך האָב זיך באַגענגט מיט זיך אַליין, איך האָב זיך דערזען שטיין אויף עפעס אַ ריזיקער אַמבאַנע — די אַמבאַנע הייבט זיך ביז צו די שטערן — פֿון אונטן צייען זיך הענט, אַ וואַלד מיט הענט שטרעקט זיך צו מיר, איך אָבער שטיי אַזוי הויך, אַז אַט-אַט און די שטערן וועלן מיך אַרײַנגעמען צווישן זיך און איך וועל פֿאַרלוירן גיין אין דער אומענדלעכקייט פֿון דער באַוועגונג. און די אַמבאַנע שטייט נישט, זי הייבט זיך אַלץ העכער, ווי געטראָגן אויף פֿליגלען, און איך מיט איר. און ווי איך טראָג מיך אַזוי, הויך, העכער, נאָך העכער, דערפֿיל איך פּלוּצלינג, אַז איך מוז זיך אָנהאַלטן בײַ עפעס, אַז נישט וועל איך קיין מאַל שוין נישט קענען באַגעגענען זיך מיט זיך אַליין — איך וויל מיך אַרונטערבייגן און זיך אָנכאַפּן אין איינער פֿון די הענט — אָבער ניין, זיי גרייכן נישט צו מיר, קיין שום האַנט גרייכט נישט צו מיר, אַלע הענט זײַנען טיף אונטן — און ווי איך זוך אַן אָנהאַלט, פֿאַרטשעפע איך מיך בײַ אַ שטערן, כאַפּ מיך אָן אין אים — און — שטעלט אַנך פֿאַר: די שטערן זײַנען גלאַקן געווען, איך האָב קוים אַנגערירט יענעם שטערן — האַט ער זיך מוראדיק צעקלונגען, ווי ער וואַלט זיך געבייזערט, און אַלע שטערן — נאָך אים, און עס האַט געשטורעמט גלאַק נאָך גלאַק: ס'א ייִד! אַראַפּ, אַראַפּ, אַראַפּ! די אַמבאַנע האַט זיך גענומען אַראַפּלאָזן, אַראַפּלאָזן, די הענט, וואָס האָבן זיך פֿריער געשטרעקט אין אַ געבעט, האָבן זיך אַ לאַז געטאַן נאָך מיר ווי הינט נאָך אַ האַז, און די גלאַקן שרייען, שרייען, פֿונעם טומל האָב איך מיך אויפֿגעכאַפּט און מער נישט געשלאָפֿן. די קעלט האַט געפֿיניקט און די קימפעטאַרין האַט אַזוי געקרעכצט פֿון באַראַק אַרויס, אַז יעדער קרעכץ האַט מיך געהאַלטן וואָך און מינן בלוט איז אויסגעגאַנגען פֿון רחמנות צו איר.

רֶאָבִינער : און מיט מיר, פֿאַטער, איז אַזוי געווען : איך בין אַנ־
 דרימלט געוואָרן, ווי פֿאַרצייטנס יעקבֿ אַבינו מיטן שטיין צוקאַפֿנס,
 נאָר אַנשטאַט אַ לייטער צום הימל האָב איך געזען אַ גאַנג טיף
 אין דער ערד אַראָפּ, און איך, בראש פֿון אַ מנין יידן, בין געגאַנגען
 טרעפֿ־אַראָפּ, אַלץ טיפֿער און טיפֿער, ביז מיר זינגען צוגעקומען צו
 אַ שול, וואָס איז געלעגן אונטער די פֿונדאַמענטן פֿון דער ערד. די
 שול איז געווען פֿינצטער־בלוילעך ווי אַ פֿאַרטאַג, ביים אַרונ־קודש
 זינגען געלעגן לעבעדיקע לייבן, און אַז זיי האָבן אונדז דערזען, האָבן
 זיי אַרויסגעברומט דרײַ מאָל : הייליק, הייליק, הייליק ! אויפֿן פֿרוכת
 פֿון אַרונ־קודש איז מיט אותיות פֿון פֿינער געשריבן : ממעמקים

קראתיך ד' — De profundis clamavi Te Domine

פֿאַטער : איך פֿאַרשטיי.

רֶאָבִינער : און ווען מיר האָבן געוואַלט תפֿילה טאָן, האָט זיך אַרויס־
 געוויזן, אַז מיר האָבן פֿאַרלוירן די מענטשלעכע שפּראַך. אונדזערע
 ליפֿן האָבן זיך נישט באַוועגט און פֿון דעסט וועגן האָט אַלץ אין
 אונדז גערעדט אַ תפֿילה. דאָס איז געווען אַ תפֿילה פֿון אונטערער־
 דישער שטילקייט. און וואָס מער מען האָט תפֿילה געטאָן — אַלץ
 שטילער איז געוואָרן. דאָס קען מען גאָר נישט איבערגעבן, פֿאַסטאַר.
 די שטילקייט איז צום סוף געוואָרן אַזאַ, אַז איך האָב מיך פֿון דער
 שטילקייט אויפֿגעכאַפט, ווי פֿון דעם גרעסטן ליאַרעם. ווינטער איז
 געווען אַזוי ווי מיט אַנך : די קעלט האָט געפֿינגיקט און די קימ־
 פעטאַרין האָט מוראדיק געקרעכצט פֿון באַראַק אַרויס. איך האָב
 תפֿילה געטאָן פֿאַר איר.

פֿאַטער : איך האָב אויך געבעטן גאָט פֿאַר איר. פֿאַר טאַג, אַז די
 קרעכצן האָבן אויפֿגעהערט, איז מיך באַפֿאַלן אַן אימה. איז עס אַ
 מאָל נישט דער סוף ? שפעטער האָב איך געהערט, אַז איר איז בע־
 סער געוואָרן. דער הימל זאָל זיך אַנגעמען פֿאַר איר. צלמט זיך.
 רֶאָבִינער : דער זכות פֿון רחל, רבקה, לאה זאָל איר בנישטיין.
 פֿאַטער : זי וועט געבוירן ? זי וועט נישט, גאָט באַהיט, אויסגיין
 אַזוי ? אַן דאַקטוירים, אין געצעלט פֿון ברעזענטענעם לייזונט...

נו, גוט, מיר גיבן איר אוועק אלץ פֿון מויל, מיר שיצן זי, מיר וואָסן איבער איר — פֿון ברין האָבן יידן בעטגעוואָנט אַרײַנגע-שיקט... אָבער דאָך... מ'האַט זי געשלאָגן... אַ ייד — זאָגן זיי — דאָרף נישט געבוירן ווערן. ווייל אַמאָל, מיט 1938 יאָר צוריק, איז געהאַט געבוירן געוואָרן איינער אַ...
 ראַכנינער: רײסט אים איבער: קומט, לאַמיר בעסער אַרויס אין פֿעלד. איך האָב פֿאַר אײַך אַ גנע פּריידיקט.
 פּאַסטאָר: אַזוי? איך פֿאַר אײַך אויך.

ביידע אָפּ. פּריץ און ענדאָ קומען-אָן.

פּריץ: אַזאַ קילער באַגינען. אַזוי קאַלט געווען בײַ נאַכט. מיט וואָס האָסטו זיך צוגעדעקט?
 ענדאָ: מיט גאָר נישט.
 פּריץ: כ'האַב אַן אויג נישט געקענט צומאַכן. די קימפעטאַרין — אַזוי שרעקלעך געווען צו הערן...
 ענדאָ: איך האָב אויך נישט געקענט צוליב איר. כ'בין געלעגן אויף דער ערד און געטראַכט פֿון מײַן מאַ. און איך האָב דאָך אַזוי געוואַלט אַנטשלאָפֿן ווערן. איך בין מיד פֿון נישט שלאָפֿן, פֿריץ, די פֿיס האַקן מיר זיך אונטער.
 פּריץ: דאָס איז גיכער פֿון הונגער. איך פֿיל דאָס זעלביקע. אָבער איצט פֿיל איך שוין גאָר נישט, אויסער פֿרייד. און דו?
 ענדאָ: איך אויך אַזוי. אַז איך דערזע דיך — גייט אלץ אַריבער. אַז איך זיך מיט דיר אין פֿעלד אָדער טיפֿער אין וואַלד, דאָרט אויפֿן מאַך, און לערן די ענגלישע ווערטער און קוק דיר אין די אויגן און הער די ביימער רוישן — דאַכט זיך מיר, מײַן טאַטע לעבט נאָך, מײַן מאַ לעבט נאָך און אַלע מענטשן זײַנען גוט. אָבער דו וויסט גאָר נישט, וואָס איך האָב צוגעטראַכט די נאַכט.
 פּריץ: וואָס?
 ענדאָ: אפֿשר גאַנצע פֿינף שורות צום בריוו — גנע שורות.
 פּריץ: און איך — נאָך מער ווי פֿינף. אפֿשר צען.

ענדנאָ: דאָס וועט זיין אַ לאַנגער בריוו. ווער ווייס, צי וועט ער צייט האָבן צו לייענען. פאַ פֿלעגט זאָגן, די אַמעריקאַנער האָבן קיין צייט נישט. צייט איז ביי זיי געלט.

פֿריץ: יאָ, אָבער רוזוועלטן האָבן זיי דערויף געמאַכט פֿאַר פֿרע-זידענט, ער זאל האָבן צייט. וואָרעם עמעצער מוז דאָך דאָרט צייט האָבן. זיין בילד האַסטו געזען? כ'האַב אַרויסגעשניטן פֿון אַ ציי-טונג. נעמט-אַרויס, ווייזט איר.

ענדנאָ: דערפֿרייט. פֿריץ, ער וועט זיכער לייענען אונדזער בריוו. זיכער. איך דערקען עס אין די אויגן. ער האָט אין גאַנצן אַנדערע אויגן ווי ... נו, ווי ...

פֿריץ: איך פֿאַרשטיי. רייך נישט. עס ווילט זיך נישט געדענקען. דערמאָן נישט זיין גאַמען — וועסטו זיך אומריין מאַכן די ליפֿן, כ'וועל זיי אַ גאַנצן טאַג נישט קענען קושן. עס איז אַזוי שרעקלעך און אַזוי מיאוס. אָבער מיר זינען יונג. און איבער אונדז איז הימל. דער ריח פֿון וואַלדווינט, דער ריח פֿון זינע האָר — וואָס דאָרף איך מער? ווען מיר זיצן אויפֿן פֿעלדהיגל¹ פֿאַר נאַכט און קוקן ווי שטערן צינדן זיך — איין שטערן נאָכן צווייטן — פֿילסטו דען, אַז ער איז פֿאַראַן? ניין, עדנאָ, דו פֿילסט אים נישט. ער איז נישטאַ אין גאַנצן — ס'איז דאָך נאָר אַ בייזער חלום פֿון אַ קראַנקן קאַפּ. די וועלט האָט אַ קראַנקן קאַפּ באַקומען, און אַז דער קאַפּ טוט וויי, זעט מען אַזעלכע חלומות. נאָר אַז מען שטייט-אויף, איז דער חלום נישטאַ. ס'איז נאָר דאָ זון, ווינט, וועלט ...

ענדנאָ: זון, ווינט, וועלט ...

פֿריץ: ס'וועלן פֿאַרבײַ אַ פֿאַר יאָר — און וואָס, מיינסטו, וועט בלייבן פֿון דעם אַלעם? גאָר נישט. גאָר נישט. ס'וועלן לויפֿן יאָרן און מיר וועלן אַלט ווערן, איך און דו, און מיר וועלן ביידע זיצן — צוויי אַזעלכע קאַמישע אַלטיטשקע — ערגעץ אין אַ שטאַט פֿון אַ ווינט לאַנד, און דרויסן וועט זיין ווינטער, און מיינע האָר און

¹ אַ בערגל אויפֿן פעלד.

דזינע וועלן וויס זיין ווי דער שניי אין דרויסן — און איך וועל מיר דרימלען אין אַ פֿאַטערשטול ...

עדינג: יא, יא, איך זע ...

פריץ: און פֿון באַקוועמלעכקייט וועגן רוק איך מיר צו די פֿאַטער־שטול צום אויוון.

עדינג: ניין! אַזאַ טייערע פֿאַטערשטול צורוקן צום אויוון? מאַכסט דאָך קאַליע דאָס מעבל ...

פריץ: אָבער איד האָב מיר ליב צו מאַכן באַקוועם. וואָס אַרט דיר? אַזוי וויל איך.

עדינג: דעספֿאַט! אַזוי פֿיל יאָרן נאָך דער חתונה, קינדער אויס־געגעבן, און קען זיך נאָך אַלץ נישט אָפּגעוויינען פֿון די קאַפּריזן.

פריץ: נו, לאַז צו רו, אַלטיטשקע. קוק בעסער, ס'אַראַ שיינער שניי אין דרויסן. ווי ליכט עס שנייט, ווי ליכטיק.

עדינג: פֿאַרנאַפֿט. ווי ליכט ... ווי ליכטיק ...

פריץ: דאָס זינען די טרערן פֿון אונדזער יוגנט פֿאַרוואַנדלט גע־וואָרן אין בריליאַנטן ...

עדינג: די טרערן? אַ איך דערמאָן מיך. דאָס מוזסטו מיינען אַ פֿעלד אין קיינעמס לאַנד, נישט וואָר? דאָס מוזסטו מיינען אַ ברוין לאַנד אַזאַ ...

פריץ: נו, אַלטיטשקע, הער־אויף. ברוין? וואָס ברוין? שוין לאַנג אַראַפּגעשווענקט. ווי ליכט עס שנייט, ווי ליכטיק, אַזוי ליכט און ליכטיק האָבן מיר אין טאָג פֿון אונדזער חופּה געטאַנצט. קום, כאַפּסט אַפֿשר אַ טאַנץ אַרום אויוון?

עדינג: האַסט דען נישט געזאַלט אַנדרימלט ווערן, מײַן ליבער קאַ־טער? מיר האָבן שוין אָפּגעטאַנצט. מיר זינען צו־אַלט דערויף.

פריץ: צו־אַלט דערויף? ווי אַלט, מיינסטו, בין איך?

עדינג: ווי אַלט? וואָרט נאָר ... קוקט אים אָן, לאַכט זיך פֿונאַנדער, ווי זי וואַלט אים ערשט איצט דערזען. דו ... דו ביסט עלטער פֿאַר

מיר מיט אַ יאָר!

פריץ: און דו, ווי אַלט ביסטו?

עַדְנָאָ : זעכצן.

פּרײַץ : ריכטיק ! און דער שניי ?

עַדְנָאָ : ווו האַסטו דען שניי ?

פּרײַץ : וואָס ? זײַנען די טרערן פֿון אונדזער יוגנט נאָך נישט פֿאַר-
וואַנדלט אין ברייליאַנטן ? ריכטיק. נאָך נישט. ס'האַט אַבער פֿאַרט
געגלאַנצט ...

עַדְנָאָ : דאָס האָט אין אונדזערע הערצער געגלאַנצט.

פּרײַץ : ריכטיק. אין אונדזערע הערצער. און אונדזערע הערצער
— זיי וועלן נאָך אַרײַנגלאַנצן אין אַנדערע צײַטן, עדנאָ, אין גאַנץ
אַנדערע, ליכטיקע, פֿרײַע צײַטן. דו פֿאַרשטייסט ?

עַדְנָאָ : ווי גוט ס'וועט דעמאָלט זײַן.

פּרײַץ : מיר וועלן עס זען מיט די אייגענע אויגן, עדנאָ.

עַדְנָאָ : זיכער. מיט די אייגענע אויגן.

פּרײַץ : טאָ קום פֿון דאַנען. אין פֿעלד אויפֿן היגל. דאָרט לאַזט זיך
עס מאַכן. מיר וועלן טאַנצן אַרויף, טאַנצן אַראָפּ ... אַדער ניין.
כ'האַב נעכטן אַן אָרט אַנטדעקט אין וואַלד. אַזאָ קליינעם שטילן
דרייעק. צו-ענג צום טאַנצן. דערפֿאַר זעט מען דאָרט, ווי די האַרבסט-
זון טאַנצט. זי טאַנצט-אַרײַן דורך גאַלדענע צווייגן, ווי דורך אַפֿענע
טירן. לאַזט זיך אַוועק איבערן מאַך, ווי איבער אַ געוועקסטן פֿאַרקעט,
און ס'אַראַ באַל-באַלנכטונג ! עס ברענען די האַרבסטביימער ווי גרוי-
סע קאַנדעליאַברעס.

עַדְנָאָ : ווען איך הער דיך ריידן, זע איך די פֿרײַע וועלט, וואָס
וואַרט אויף אונדז ... די נײַע גוטע יאָרן ...

פּרײַץ : זיי וואַרטן אויף אונדז און אויף אַלעמען, אויף אַלע מענטשן,
עדנאָ.

עַדְנָאָ : אויף יידן אויך ?

פּרײַץ : געוויס. אויף יידן אויך.

ביידע אָפּ אין פֿעלד אַרײַן.

אַלטייטשקער : פֿון זײַן שטיין, רעכטס : נו, בלינדער, שוין געעפֿנט
אַן אויג ? איך מײַן : ביסט שוין אויפֿגעשטאַנען ?

בלינדער: יא, איך זיך שוין אויפן שטיין.

אלטיטשקער: א גאנצע נאכט נישט געשלאפן. דער שלאף וויל אויף יידישע אויגן נישט קומען. מען קען נישט לעבן, מען קען ניט שטארבן. א קישן צום שטארבן איז נישטאָ — וואָס זשע איז יאָ דאָ? נישט קיין קישן, נישט קיין בעט, נישט קיין לעבן, נישט קיין טויט — גאָר נישט.

בלינדער: גאָט וועט העלפֿן. וועסט שטארבן, אלטיטשקער, וועסט זען.

אלטיטשקער: איך האָב שוין די האַפֿענונג פֿאַרלוירן, בלינדער.

בלינדער: האָף צו גאָט, אַז דו וועסט לאַנג נישט לעבן.

אלטיטשקער: בלינדער, דער טויט אַפֿילו — דער טויט איז אויך אַוועק. ער איז אַוועק פֿון די יידן. ער וויל זיך נישט צורירן צו זיי. דאָס לעבן אַוועק, דער טויט אַוועק — און גאַרנישט, הוילער גאַרנישט. אַכציק יאָר זיצן נישט־טויט, נישט־לעבעדיק אויף אַ שטיין — און גאַרנישט.

בלינדער: זיי זאָגן, ס'איז בעסער געוואָרן. פֿאַר טאָג איז בעסער געוואָרן.

אלטיטשקער: וועמען?

בלינדער: ווייסט נישט? דער קימפעטאָרין. נו, אַ דאַנק גאָט, אַ דאַנק גאָט. נעכטן אַ גאַנצן טאָג האָב איך מיך פֿאַר צער נישט געקענט צורירן צו דער פֿידל. איצט, אַ דאַנק גאָט, וועל איך שפּילן. אלטיטשקער: אַ בעלנות! הער, וואָס מע זאָגט דיר: נישט קיין קימפעטאָרין, נישט קיין קינד — הוילער גאַרנישט. אַ ייד קען שוין מער ניט שטארבן. קען שוין מער נישט לעבן און קען שוין מער נישט געבוירן ווערן.

בלינדער: איך ווייס נישט. אַבער שפּילן קען מען נאָך. שפּילט.

אלטיטשקער: און דו מיינסט, אַז דאָס זינען טענער? איך וועל דיר זאָגן דעם אמת, איך גלייב גאָר נישט, אַז דו שפּילסט. ווייסט גאָר וואָס? נאָ דיר אַ נדבָה און שפּיל נישט. זוכט אין די קעשענעס, געפֿינט נישט. נישטאָ קיין געלט. איבערגעלאָזט בײַ די ברוינע.

בל'ינדער: ענדיקט דאָס שפּילן. אַמאָל, אַז איך בין געגאַנגען איבער די הויפּן פֿאַרדינען, האָב איך געשפּילט פֿון נדבות וועגן. איצט שפּיל איך פֿאַר זיך אליין, צו זען, צי ט'איז נאָך דאָ אַ וועלט. וואָרעם מ'זעט אויערן זינען זעעוודיק.

מאָריץ קאַן: קומט אָן. אַחינו בני ישראל, ט'איז דאָ אַ בשורה. אַלטייטשקער: וואָס איז? מ'קען שוין שטאַרבן? מאָריץ קאַן: פֿאַרשטייען זי? ס'ווערט איר, ברוך השם, אַלץ בע-סער. די היץ איז אָפּגעלאָפֿן. וואָס דאַרף דען אַ ייד צו ווערן געהאַל-פֿן? אַזוי גוט ווי גאָר נישט. אין קיינעמס לאַנד, אין גאַרנישט-לאַנד איז גאָר נישט — גאָר נישט אַזאַ גאַרנישט. עס שטייט: תּוּלָה אַרץ עַל בְּלִימָה. אַדער ווי דער גאַטזעליקער חזן אונדזערער, הער רודאָלף האַלצהאַקער, זכר חזן לברכה, פֿלעגט זאָגן: גאַרנישט איז אויך עפעס.

אַלטייטשקער: ניין, גאַרנישט איז גאָר נישט. מאָריץ קאַן: אַדרבא, פֿאַרקערט: גאַרנישט איז נישט גאָר-נישט.

אַלטייטשקער: עקסנווודיק: גאַרנישט איז גאָר נישט. גראַטגאַוער קומט אָן מיטן זאַק אונטערן אָרעם. זיין פנים פֿייערלעך.

מאָריץ קאַן: פֿון גאַרנישט האָט גאָט באַשאַפֿן אַ גאַנצע וועלט, דערציילט ער מיר אַ מעשה, אַז גאַרנישט איז גאָר נישט. צום אָנגע-קומענדיקן גראַטגאַוער: הער פֿאַבריקהויז גראַטגאַוער, ווי מ'זעט זי? איר זינט דאָך עפעס יאָ דער גרויס-אינדוסטריעלער, זאָ צו זאָגן. איז איין נול אין חשבון נישט איינע וויכטיקע זאַכע, זאָ צו זאָגן? גראַטגאַוער: אין פעס: איר, סודעטן-גאַליצישער איבער-שמש — הערט-אויף מיט די פֿוילע וויצן! שטעלט זיך אַוועק אין מיטן רעדט הויך און פֿייערלעך צום פֿריש-אויפֿגעשטאַנענעם עולם, וואָס הייבט זיך אָן צונויפֿצוקומען: סודעטן-דייטשן פֿון ייִדישער אָפּשטאַמונג! פֿאַבריקהויז גראַטגאַוער, עקסיסטירט זינט 1890, רופֿט אַזיך צו זעלבסטהילף. אַ גרויסע אידייע, מ'זעט הערן, אַ גרויסע אידייע!

מאָרײַן קאַן: מנאָ, מ'קען קיין מאָל נישט וויסן, ווער דער משיח איז. גראַטוליר, הער גראַטגאָוער, גראַטוליר, זאָל איך שוֹפֶר בלאָזן? גראַטגאָוער: איר! הערט דאָך אויף, זאָג אײך.

קולות: — ער האָט אַן אידייע.

— לאַמיר הערן זײַן אידייע.

בלינדער: אַלטיטשקער, איך הער זאָגן, אַז משיח איז געקומען. איז דאָס אמת?

אַלטיטשקער: בלינדער נאָר, ס'איז קיין שום משיח נישט. ס'איז גאָר נישט. ס'איז גראַטגאָוער, דער מיטן צילינדער.

גראַטגאָוער: בינדט־אויף דעם זאַק, נעמט־אַרויס אַ רידל.

קולות: אַ רידל! אַ רידל!

מאָרײַן קאַן: אַרויס דער רידל פֿון זאַק! ידל מיטן רידל, איך גראַטוליר! זינגט: ידל מיטן פֿידל, / גראַטגאָוער מיטן זאַק... מיינט נישט, זינט איך בין אַ סודעטן־דיטשישער גאַליציאַנער האָב איך נאָך נישט געזען, אַ רידל זאָל זיך אַזוי רידלען. אַט־אַט די פלי האָט איר עס געהאַלטן פֿאַר נייטיק אַרויסצוראַטעווען, הער גראַטגאָוער? גראַטגאָוער: פֿינערלעך: איך האָב עס מיר באַלד אויסגעקאַמביר־נירט. ווען זיי זענען געקומען נאָך מיר, האָב איך עס מיר בליצשנעל אויסגעקאַמבירנירט. איך האָב געפֿרעגט: וווּהין, מננע הערן? און זיי: צו דער טשעכישער גרענעץ. און ווען די טשעכן וועלן נישט אַרעבנלאָזן? נו, האָבן זיי געזאָגט, וועט איר בליבן אין מיטן. אין מיטן? האָב איך מיר געטראַכט. אַזוי? און איך האָב עס מיר באַלד אויסגעקאַמבירנירט. זיי, נאַטירלעך, האָבן געלאַכט. די שליסלען? ביטע זייער! דאָס איז אַנער רעכט. אַ רידל אין זאַק? אַהאָ, זיך אליין אַ קבר אויסגראַבן בײַ אַ געלעגנהייט? ביטע זייער! איך אַבער האָב מיר דאָס מנייקע געוויסט. איך האָב מיר געהאַט מנן געדאַנק דערבײַ. אַ גרויסע אידייע, מננע הערן, אַ גוטע אידייע!

מאָרײַן קאַן: נו, אַ סוף! סוועט אַרויס די אידייע פֿון זאַק אַדער נישט?

גראַטגאַוער: סודעטן־דייטשן פֿון ייִדישער אָפּשטאַמונג, מיר וועלן זיי איבערקליגן! זיי האָבן ערד, מיר האָבן אַ רידל! נאַטירלעך, ווען מיר האָבן רידלעך, זאָגן מיר: אַ רידל אויף אַ מאַן.

מאַריץ קאַן: אַ רידל אויף אַ יידל...

גראַטגאַוער: אַ רידל אויף אַ מאַן — נו, דאַן מאַכן מיר עס איינס־צוויי, אָבער פֿאַרשטייט: מער ווי איין רידל האָב איך דאָך נישט געקאַנט מיטנעמען.

מאַריץ קאַן: נאַטירלעך: איין מענטש, איין זאַק, איין רידל. גראַטגאַוער: מ'קען אָבער, ביי גוטן ווילן און פֿליסיקער טאַג־טעגלעכער אַרבעט, אויך מיט איין רידל דערגראַבן זיך צוריק צו אונדזער סודעטן־דייטשישן פֿאַטערלאַנד און צוריקבאַקומען ווייניג און אונטערנעמונג, וואָרעם אַזוי לאַנג ווי מען האָט די שליסלעך... מאַריץ קאַן: אַזוי לאַנג ווי איר האָט די שליסלעך, האָבן זיי אַ זיך ערגעץ אַנדערש, הער גראַטגאַוער.

גראַטגאַוער: איך בעט ניט שטערן, אַ פֿייערלעכער מאַמענט, מנינע הערן, אַ פֿייערלעכער מאַמענט! ווען אַלע זאָלן גראַבן אַ שעה אין טאַג, ווי לאַנג, מיינט איר, דאַרף געדויערן, אויסצוגראַבן מיט גע־מיינזאַמע כוחות...

מאַריץ קאַן: אַ קבֿר? גוט, דינגט מיך פֿאַר אַ קדיש־זאָגער. גראַטגאַוער: אויסצוגראַבן מיט געמיינזאַמע כוחות און אונטער־ערדישן טונעל? איך מיין: אַ טונעל פֿון דאַנען צוריק צו די סודעטן ביז נאָך דער גרענעץ...

קולות: — ער וויל צוריק קיין מצרים.

— זאל ער אליין גראַבן.

— מיר זינען שוין גענוג באַגראַבן.

מאַריץ קאַן: מאַכט נאָך גראַטגאַוערס קול: אַ גרויסע חסר־דעה, מנינע הערן! אַ גרויסע חסר־דעה!

גראַטגאַוער: איך בין אַנטוישט, מנינע הערן, שרעקלעך אַנטוישט. מאַריץ קאַן: די גראַב־אידיע איז באַגראַבן. צו די אַרומיקע: אַחינו בני ישראל, איר האָט אים דערלאַנגט מיט אַ רידל אין קאַפּ.

גראַטגאַווער: ערנסט און פֿייערלעך; טוט מיר ליידי. אָבער א י ך וועל פֿון מײַן אידייע נישט אָפּטרעטן. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז וועל איך מיר אַליין אויסגראַבן אַ טונעל. אַזוי לאַנג ווי א י ך האָב די שליסלען ...

מאַריץ קאַן: און אז זיי וועלן אַנד פּאַקן און צוריקשיקן?

גראַטגאַווער: עקשנותדיק: וועל איך ווידער גראַבן.

מאַריץ קאַן: און אז זיי וועלן אַנד אַ דריט מאָל צוריקשיקן?

גראַטגאַווער: וועל איך אַ דריט מאָל גראַבן.

מאַריץ קאַן: זי פֿאַרשטייען, ער האָט זײַן אידייע אויסגעאַרבעט מיט אַלע שרײַפֿעלעך.

גראַטגאַווער: איך בין אַן אָפּטימיסט. מיר וועלן זען, ווער עס וועט מיד ווערן: גראַטגאַווער אָדער היטלער. אַפּ מיטן רידל, שטעלט זיך פֿון דער ווייטנס גראַבן.

מאַריץ קאַן: מיינט נישט. עס שטייט: ומי כעמד ישראל גוי אחד באַרין. ווער נאָך ווי דײַן פֿאַלק ישראל איז אַ פֿאַלק איינס אין דער אַדמה! דאַכט זיך עס ליגט אין דער אַדמה, ניין, בעמט עס אַ רידל און גראַבט זיך אַרויס. ווי האָט אַקאַרשט געזאָגט מאַריץ קאַן? גאַר נישט, — זאָגט ער, — איז נישט גאַרנישט. פֿון גאַרנישט ווערט אַ רידל, פֿון אַ רידל אַ טונעל און אַזוי ווייטער. דער גאַטזעליקער חזן פֿון אונדזער סינאַגאָגע ... האַקט אַפּ סײַפֿאַרטיאָן מיטן רעס אַן אויטאָ. עס שטייגט אַויס אַ זשוואַווער פֿאַרשוין פֿון אומבאַשטימטער עלטער אין אַ קעסל־צילינדער אויפֿן קאַפּ, מיט אַ נאַטי־ביכל און אַן אייביקער פֿעדער אין האַנט.

זשורנאַליסט: צו מאַריץ קאַן, וועלכער לויפֿט־צו צו אים דער ערשטער: מיט וועמען האָב איך דעם פֿבֿוד? דאָ איז דאָך קיינעמס לאַנד, ווי? איך בין פֿון דער אויסלענדישער פרעסע.

מאַריץ קאַן: שטעלט זיך אויף פֿאַר: און איך — פֿון דער פֿאַר־ברענטער סינאַגאָגע.

קולות: פֿון דער פרעסע! פֿון דער פרעסע! ער וועט אונדז באַשרייבן!

זשורנאַליסט: מיט נערוועזע, אייליקע, פּנועות: קענט איר מיר
ווייזן די זענסווערדיקייטן? שנעלער, טעמפּאַ! אין אַ שעה אַרום,
ניין, אין אַ האַלב שעה אַרום מוז דער באַריכט זיין פּאַרטיק, ווערט
מאַרגן געדרוקט אין צוואַנציק צייטונגען...

מאַריץ קאַן: און ווערט איבערמאַרגן פּאַרגעסן. מאַכט נאָך זיין קול,
טעמפּאַ!

זשורנאַליסט: איר זייט ווי איך פּאַרשטיי — דער וויצלינג פֿון
דעם לאַגער. נו, פֿיין. איך האָב שוין די ערשטע שורות. דיקטירט
זיך אַליין אויפֿן קול, שרייבנדיק גלייכצייטיק אויפֿן בלאַק. אַ וויצ-
לינג אין קיינעמס לאַנד. געלעכטער דורך טרערן. צו קאַנען. וואָס
ווייטער?

מאַריץ קאַן: דאָס פֿרעג איך דאָך: וואָס ווייטער? מיר וועלן דאָ
זיצן אין געהאַקטע צרות — און איר, שיינע מענטשן, וועט שרייבן
פֿון אונדז אין די בלעטער?

זשורנאַליסט: אויסגעצייכנט. דיקטירט זיך אַליין און שרייבט
אייליק, וואָס וועט זיין מיט אונדז? — ווערט דער וויצלינג טראַגיש
— וועלן מיר דאָ שטאַרבן — זאָגט ער — פֿון הונגער און קעלט —
און גאַרנישט? און עס ווייט פֿון זיין פּראַגע מיט יענער שוידער-
לעכער איינפֿאַכקייט, מיט וועלכער האַמלעט, פּרינץ פֿון דענעמאַרק,
האַט אַ זאָג געטאָן: זיין אַדער גיט זיין?

מאַריץ קאַן: הייבט זיך גאַר נישט אָן. כּהאַב עס גאַר נישט גע-
פֿרעגט ווי אַ פּרינץ פֿון דענעמאַרק. כּהאַב עס געפֿרעגט ווי אָן
אייבער-שמש פֿון אַ סינאַגאָגע, וואָס איז געשטאַנען פֿינף הונדערט
יאָר און איז פֿאַרברענט געוואָרן אין איין נאַכט.

דער עולם אַרום ווערט אַלץ גרעסער.

קולות: — ראַטעוועט!

— נעמט זיך אָן פֿאַר אונדז!

— זאָל די וועלט זיך אָננעמען פֿאַר אונדז!

— עפֿנט די גרענעץ!

— גיט אונדז אַ לאַנד!

זשורנאַליסט: איך בין גערירט. שרייבט: ראַטעוועט אונדז, דערהער איך אַ געשריי; זאַל די וועלט זיך אָננעמען פֿאַר אונדז, — טראַגן זיך פֿאַרצווייפֿלטע קולות. עפֿנט אונדז אַ גרענעץ! גיט אונדז אַ לאַנד! צו די אַרומיקע: איר מאַכט עס זייער דראַמאַטיש. דאָס געשריי: עפֿנט אונדז אַ גרענעץ, גיט אונדז אַ לאַנד — איז עפֿעקטפֿול. צוגעפֿאַסט צו דער טראַגישער סיטואַציע. און איצט אינפֿאַרמירט מיר: שוין אַ סך אויסגעשטאַרבן צווישן אַנז? זינט איר זייער הונגעריק? איבעריקנס, פֿראַגעס זינען איבעריק. איך זע שוין, איך זע שוין. ווירקלעך זייער טראַגיש. פֿאַרשרייבט: די שטערבלעכקייט איז גרויס, דער הונגערטויט שנעל מיט זיך קאַסע אויף רעכטס און אויף לינקס, מענטשן פֿאַלן ווי די פֿליגן...

אַ פֿרייליך: לויפֿט צו; בלייב, די האַר צעוואַרפֿן: ליבער הער, נעמט מיך מיט. פֿירט מיך אַרויס. אין אַנער אויטאָ איז דאָ אַרט פֿאַר צווייען. מיט אַנך צוזאַמען וועט מיך די וואַך אַדורכלאָזן. איר זינט דאָך אַ זשורנאַליסט, איך וועל דאָ שטאַרבן. גאַנץ זיכער שטאַרבן.

זשורנאַליסט: פֿינן, זייער פֿינן. שרייבט: אַ פֿרייליך מיט ווילד-צעשויערטע האַר, אַ געשטאַלט פֿון אַ משוגענער מאַדאַנע, לויפֿט צו פֿלוצלינג, כאַפט מיך אָן ביי אַ האַנט און שרייט היסטעריש: „נעמט מיך מיט אין אַנער אויטאָ! איך באַשווער אַנך! טוט מיט מיר וואָס איר ווילט! שענדט מיך, פֿאַרקויפֿט קיין בוענאַס-אַנרעס! איך וועל ווערן אַנער שקלאַפֿין!“... זי רייסט פֿון זיך די קליידער, בלייבט שטיין נאָקעט, און איך דערזע פֿאַר זיך אַלע געהיימענישן פֿון אַ בליענדיקן פֿרויען-קערפֿער. מײַן געוויסן דערלויבט מיר אַבער נישט אָנצונעמען אַן אַנבאַט, וואָס איז פֿונקט אַזוי אוממאַראַליש ווי טראַגיש. צו דער פֿרייליך: אַנטשולדיקט. איך האָב אַבסאָלוט קיין צייט נישט. שנעל, שנעל, טעמפֿאַ. וווּ זינען די זעענווערדיקייטן? צו מאַריץ קאַן: איר האַט מיר געזאַלט באַווייזן. אַדער ניין, נאָך

וואָס? איך האָב שרעקלעך קיין צייט נישט. זאָגט מיר אַזוי, אויף אויסנווייניק. טעמפּאַ!

מאַריץ קאַן: אַ שאַד, וואָס איר זינט אויף שרויפֿן, אַנישט וואַלט איך אַנד געוויזן דעם ראַבינער מיטן פּאַסטאַר...

זשורנאַליסט: ראַבינער? פּאַסטאַר?

מאַריץ קאַן: אַ שאַד, איך האָב זיי דאָ נישט אונטער דער האַנט. ווי נאָר גאַט גיט דעם פֿרימאַרגן, אַנטלויפֿן זיי אין פֿעלד. דער פּאַסטאַר האַלט אַ פֿריידיקט פֿאַרן ראַבינער, דער ראַבינער האַלט אַ דרשה פֿאַרן פּאַסטאַר און...

זשורנאַליסט: וואָס נאָך? טעמפּאַ! מאַכט עס שנעלער!

מאַריץ קאַן: ציילט אויף די פֿינגער: דער ראַבינער מיטן פּאַסטאַר; דאָס יידל מיטן רידל; דער משוגענער בנים בוים; די ספֿר־תּורה אין זאַק; דאָס קינד אין בויך...

זשורנאַליסט: רעדט, רעדט, רעדט! וואָס איז עס פֿאַר אַ בויך? ווי הייסט דאָס קינד?

מאַריץ קאַן: דאָס קינד? אַז עס וועט געבוירן ווערן, וועט מען עס אַ נאָמען געבן.

זשורנאַליסט: פֿאַרשרייבט: פֿאַראַן דאָ פֿאַרשיידענע זעענסווער-דיקייטן; אַ רבֿ מיט אַ פּאַסטאַר, דערביי איז דער רבֿ געטויפֿט און דער פּאַסטאַר טראַגט אַ מגן-דוד; אַ קינד אין בויך, אַ קלוב פֿון זעלבסטמערדער, אונטערערדישע היילן און אַזוי ווייטער. טייל אומגליקלעכע האַבן ערגעץ באַקומן האַשיש און נאַרקאָטיזירן זיך. אַנדערע האַבן אויס פֿאַרצווייפֿלונג באַשלאָסן צו ווערן אַפּאַשן. צו אַלע: נו, גוט. איך וועל שרײַען, אַלאַרמירן, מאַנען גערעכטיקייט, אַרט אונטער דער זון, אַ ווינקל, וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן און אַזוי ווייטער.

אַלע: ווי פֿאַרשיפֿט: גערעכטיקייט: מענטשלעכקייט: אַן אַרט אונטער דער זון! אַ ווינקל וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן...

אַלטיטשקנער: אַן אייגן בעט צום שטאַרבן. אַן אייגענעם קישן.

בלײַנדער: אַ פּאַס! זיי האַבן מיר דאָך אַלץ אַוועקגענומען. איך

בין א בלינדער אן א פאס — און דער דארט, דער מענטש פֿון דער וועלט, ער מוז געוויס האבן א פאס מיט וויזעס.

קולות: דאָס מוז שוין איין מאָל זיין א פאָס!

בלינדער: וויזעס! גאָט, לאָזט מיך צוקומען צו אים! די וועלט איז געקומען — און איך זיך אויפֿן שטיין. פֿירט מיך צו צו דער וועלט! פֿירט-צו א בלינדן קאַליקע, האָט רחמנות!

מאָרין קאַן: גייט-צו צום בלינדן, הייבט אים אויף, פֿירט אים צו צום זשורנאַליסט: קום, קוק-אַן מיט דינע בלינדע אויגן דעם שקר און האָב נחת.

בלינדער: קומט-צו נאָענט: דאָס ביסטו, מענטש פֿון דער וועלט? לאָז דיך אַנטאַפֿן.

זשורנאַליסט: נעמט אים צו. ער איז אומריין. וועט מיך אַנשטעקן. בלינדער: זיי גישט ביין, מענטש פֿון דער וועלט. איך וויל דיך נאָר באַווונדערן. דיין פאָס ווייזט מיר, מענטש פֿון דער וועלט, די וויזעס ווייזט מיר!

זשורנאַליסט: וועסט דען זען? ביסט דאָך א בלינדער.

בלינדער: וועל שוין מיט די פֿינגער באַטאַפֿן. מיינע פֿינגער וועלן זיך אַזוי פֿרייען, מענטש פֿון דער וועלט.

קולות: מיר ווילן זען! מיר ווילן זען!

זשורנאַליסט: גיט א קוק! אַבער שוועל, טעמפּאַ, איך האָב אַבסאַ-לוט קייט צייט נישט. ווייזט דעם פאָס.

קולות: באַגייסטערונג. געזען א פאָס? אַט דאָס הייסט א פאָס!

בלינדער: באַטאַפט דעם פאָס, מישט די בלעטלעך, שמעקט צו זיי ווי אַ שפּירהונט: וויזעס, וויזעס: כ'טאַפּ עס אָן, אַט איז עס!

קולות: וויזעס! וויזעס!

בלינדער: גלאַצט ערגעץ ווייט, ווי ער וואָלט לענדער געזען: וויזעס קיין אורוגוויי. פאַראַגוויי, אַלאַסקע, קאַמטשאַטקע, טאַיטי, — האַיטי — צענעפּרייט די פֿינגער: לענדער, לענדער, ימען, ימען...

קולות: ווי פֿאַרכישופֿט: לענדער, לענדער, ימען, ימען!

בלינדער: קאַקאַסניס... פאַלמענביימער... זינגענדיקע נעגערס...

קולות: קאַקאַסניס... פאַלמענביימער... זינגענדיקע נעגערס...
 בלינדער: תפילהדיק־צעשטראַלט: זאַנ־זי־באַר! ווי ווונדער־באַר!
 זאַנ־זי־באַר!

אַלע: ווי אויבן: ווונדער־באַר! זאַנ־זי־באַר!
 בלינדער: מאדאָ־גאַס־קאַר! ווי ווונדער־באַר!
 אַלע: ווונדער־באַר! מאדאָ־גאַס־קאַר!
 בלינדער: גליקלעך פֿאַרהאַרכט אין דעם קלאַנג, וואָס ער ברענגט־
 אַרויס: מי־סי־סי־פי.

אַלע: נאָך אים: מי־סי־סי־פי.
 בלינדער: פאַל־עס־טי־נאַ! איר זעט, איר הערט? אייגן לאַנד מנינס
 — אייגענע ערד — מנין ירדן — מנין פרמל גרינט...

אַלע: דער ירדן זינגט — דער פרמל גרינט...
 בלינדער: תל־אַב־יב! מנינס, מנין אייגנס! עס פֿרייט אַזוי טיף
 תל־אַב־יב! נאָר מען לאָזט נישט — מען לאָזט נישט אַרײַן...
 אַלע: טרויער: נאָר מען לאָזט נישט — מען לאָזט נישט אַרײַן...
 בלינדער: און אַט — דער אַטלאַנטיק! אַדיע, תל־אַב־יב! איך שוויים,
 איך שוויים אויף אַ ריזיקער שיף... מעוועס שרײַען, ווינטן הוליען,
 ווינטן קוליען זיך איבערן ים... לונגען טרינקען־אויס דעם גאַנצן
 ווינט... און אַט... יבשה גרינט... עס אַנקערט די שיף... דאָס
 גרויסע לאַנד, דאָס פֿרייע לאַנד... די שיינע פֿרוי דאַרט... מיטן
 פֿאַקל אין האַנט... די שיינע פֿרוי: די פֿרייהייט... די הויכע סטאַ־
 טוע פֿון פֿרייהייט...

אַלע: פֿאַרקוקט אין אַ ווייזע פֿון דער צוקונפֿט: די שיינע פֿרוי...
 די פֿרייהייט... די הויכע סטאַטוע פֿון פֿרייהייט...

עס ווייזט זיך אין דער ווייט די פֿרייהייט־סטאַטוע אויף דעם
 אַמעריקאַנער ים־ברעג, די זענוג פֿאַרשווינדט פונקט אַזוי שנעל
 ווי זי ווייזט זיך.

זשורנאַליסט: גענוג, פֿירט דעם בלינדן צוריק, האָב איך דען
 צייט דערצו? אַהער דעם פֿאַס, בלינדער!

בלינדער: אך, א שאד. אזא חלום!

קולות: אזא חלום!

בלינדער: כאטש נאך א רגע.

זשורנאליסט: קיין צייט נישט, טעמפא.

בלינדער: מ'איז געפארן ... געפארן ...

קולות: געפארן ... געפארן ...

בלינדער: יאמערדיק: און ווהין דערפארן?

זשורנאליסט: נעמט אים צו!

בלינדער: און ווילסטו נישט, מענטש פֿון דער וועלט, איך זאל

אויף מיין פֿידל כאטש אויסשפילן באוונדערונג צו דיר? דערלויב

כאטש, איך זאל דיך מיט פֿידלשפיל באוונדערן ...

זשורנאליסט: ניין, ניין, א דאנק, די מוזיק איז איבעריק.

בלינדער ווערט צוריקגעפֿירט.

זשורנאליסט: שרייבט: א בלינדער ייד האט מיט טיפֿער פֿרייד

און שיער נישט געצנדינערשער באַניסטערונג באַטאַפֿט מיט די

פֿינגער מיין פֿאַס מיט די וויזעס. אלע אַרום האָבן זיך אַנטציקט.

וויזעס, וויזעס! — האָבן זיי געשריגן. אַן אַנטפֿלעקונג איז עס געווען

פֿאַר זיי. די מענטשן האָבן גאַר ניט געקענט די אויגן אַפֿרייסן פֿון

מיין פֿאַס. איך האָב זיי געגעבן די מעגלעכקייט צו קוויקן זיך וואָס

לענגער. שעהן-לאַנג זינגען זיי געשטאַנען און זיך אַנטציקט און איד,

פֿול מיט געדולד, האָב מיך צוגעקוקט איין שעה און נאָך אַ שעה.

קען מען ביי אומגליקלעכע צורויבן זיער חלום? דאָס וואָלט געווען

גרויזאַם. איז די צייט געפֿלויגן און איך האָב מיט טיפֿן סימפֿאַטיע-

געפֿיל מיך צוגעקוקט פֿון דער זייט, פֿול מיט סטאַישער זעלבסטבאַ-

הערשונג און מיט דעם באַווסטזיין, אַז איך פֿאַרשאַף די אומגליק-

לעכע אַ ביסל פֿאַרגעניגן.

מאַרין קאַן: וואָס זשע טוט גאָט? איז עס אַ ליגן.

זשורנאליסט: שרייבט ווייטער: איך האָב געבראַכט מיט זיך פֿעק-

לעך שאַקאַלאַד און געטיילט צווישן די הונגעריקע קינדער, מ'האַט געדאַרפֿט זען די שמחה.

מאַריץ קאַן: שרייבט־אַריבער צום בלינדן: בלינדער, האָסט געזען? זיי אַן עדות!

זשורנאַליסט: שרייבט ווייטער: און ווי די קינדערלעך עסן אַזוי דעם שאַקאַלאַד, רוקט זיך אַרויס פֿון צווישן די רייען אַן אַלטער ייד מיטן פנים פֿון אַ פּראָפֿעט. וווּ איז דער פֿעלקערבונד, — פֿרעגט ער שטרענג — וווּ איז דער פֿעלקערבונד?

מאַריץ קאַן: מנאָ, דאָס איז אַ צו־נאַרישע פֿראַגע פֿאַר אַ יידן. אַפֿילו היילע סעלאַסיע פֿרעגט שוין נישט, מפּלישפּן — אַ ייד.

זשורנאַליסט: שרייבט ווייטער: אַך! — ענטפֿערט דעם אַלטן פּראָפֿעט דער טראַגישער וויצלינג — דיין פֿראַגע איז צו־נאַריש פֿאַר אַ יידן. ווייסטו דען נישט, אַז דער פֿעלקערבונד איז פּאַראַלי־זירט?

מאַריץ קאַן: ווען האָט עס געזאָגט מאַריץ קאַן? פֿון ווען אַן איז עס אַ וויץ און פֿון ווען אַן הייסט געפּגרט — פּאַראַליזירט?

זשורנאַליסט: שרייבט ווייטער: און ווען איך זאָג צו די אומגליק־לעכע: איך וועל אַנדך באַשרייבן אין צוואַנציק צייטונגען, צעשטראַלן זיך די אינגעפֿאַלענע פּנימער, אַ פֿייערל פֿון האַפֿענונג צינדט זיך אַן אין די פֿאַרלאַשענע אויגן און די פֿאַרטריקנטע ליפּן שעפּטשען אַ תּפֿילה, צו די אַרומיקע: נו, אַ דאַנק פֿאַר די טעמע. ס'איז מיר געווען זייער אָנגענעם, זייער אָנגענעם. איר מוזט נאָר האָבן אַ ביסל געדולד און זיך לאָזן אַראַפּכאַפּן. שטעלט־אָן זיין אַפּאַרט: אַכטונג, איך פֿאַטאַגראַפֿיר! הער וויצלינג, מאַכט אַ קאַמי־טראַגיש געזיכט, עס זאָל אויסקוקן פֿאַטאַגעניש.

מאַריץ קאַן: פֿאַרגעסט נאָר נישט צו פֿאַטאַגראַפֿירן די קינדער־לעך, וואָס באַלעקן זיך מיט אייער שאַקאַלאַד.

זשורנאַליסט: שנעל, שנעל, טעמפּאַ! פֿאַטאַגראַפֿירט שנעל, לויפֿט צום אויטאָ, פֿאַכעט מיטן דער האַנט: גוד־ביי! צום ווידערזען! אַרוואַר! אַדיאַ!

קולות: — ווען מיר קענען אזוי!
 — גאר נישט: זעצט זיך און פֿאַרט!
 — אָן אָפֿענע וועלט פֿאַר אים.
 בלינדער: הילפֿלאָז פֿון שטיין אַראָפּ: וואָס איז? די וועלט פֿאַרט-
 אָפּ?! אויף וועמען לֵאָזט זי אונדז איבער?
 מאַריץ קאַן: שרייט צו אים אַריבער: די וועלט האָט נישט קיין
 צייט. צום זשורנאַליסט: אַ רגע, אַ רגעלע. כּוּויל אַנך עפעס מיטגעבן
 צום אַנדענק.
 זשורנאַליסט: שנעלער, טעמפּאַ פֿאַרהאַלט מיך נישט.
 מאַריץ קאַן: כּוּויל אַנך מיטגעבן אַ „שפּוך חמתך“.
 זשורנאַליסט: גיט־זשע שנעלער, וווּ איז עס?
 מאַריץ קאַן: אין דער הגדה! שפּוך חמתך — גיס־אויס דיין גרימ־
 צאַרן, על הגויים אַשר לאַ ידעוך — אויף די פֿעלקער, וואָס האָבן
 דיך נישט געקענט, ועל ממלכות, אַשר בשמך לאַ קראו — און אויף
 מלכות, וואָס האָבן נישט געוואָלט דיין נאַמען הערן. שפּוך עליהם
 זעמך — גיס־אויס אויף זיי דיין ווּוּטיקייט, וחרון אפך ישיגם —
 און דיין גרויסער פֿאַרדראַס זאַל זיי טרעפֿן, פי אַכלו את יעקב־
 ווייל זיי האָבן יעקב־ס לזב געפֿרעסן, ואת נהוה השמו — און זיין
 וויין פֿאַרוויסט. תּרדוף באַף — מיט צאַרן זאַלסטו זיי רודפֿן, ותשמידם
 — און פֿאַרטיליקן מתחת שמי אַדוני — פֿון אונטער דינע הימלען.

ביילד 7

אַ זייטיק ווינקל אין קיינעם לאַנד. גראַטגאַוער, ווילד באַ-
 וואַקסן, אין אַ ליכטן זומער־מאַנטל, דעם זאַק אויף די פלייצעס,
 שטייט און גראַבט.

גראַטגאַוער: אַ שעה און נאָך אַ שעה — ווערט צוויי, פֿון צוויי
 שעה ווערט דריי, פֿון דריי — פֿיר, פֿינף, זעקס. זעקס שעה איז שוין

אַ האַלבער טאַג. פֿון אַ האַלבען טאַג איז שוין נישט ווײַט צו אַ גאַנצן. און אַזוי — אַ שעה צו אַ שעה, אַ טאַג צו אַ טאַג — ביטע שייַן, הער גראַטגאַוער, פֿאַבריקהויז גראַטגאַוער — דאָ האָט איר עס: אַ טונעל! קוקט זיך אום, הערט־אויף אַ רגע צו גראַבן, ווישט דעם שווייס. אויף, דער שווייס רינט. דער שווייס איז הייס, דער קערפּער איז קאַלט. אַ צאַן קלאַפט אָן אַ צאַן. ס'איז האַרבסט און קיין אויוון איז דאָ נישטאַ. מיטנעמען דעם פעליץ האָט מען נישט געלאָזט. פֿיר־מע גראַטגאַוער ציטערט אין ליכטן זומער־מאַנטל. דאָס איז אַזוי אומפֿאַרשטענדלעך. אַ ז אַ פֿירמע! אַ ז אַ פֿירמע! האָב איך נישט אויסגעפֿירט ראַיעל די מינדסטע באַשטעלונג? האָב איך ווען עס איז אויסגעשטעלט טשעקן אָן דעקונג? אַט קום איר, פֿאַבריק מײַנע, אַט קום איר! געדולד! זעצט זיך צו אַ פֿאַרמאַטערטער אויף אַן אָפּגעהאַקטן שטאַם. מוז מיך אָפרוען. שוין דער צווייטער טאַג אַזוי. גאָר נישט געהאַט אין מויל — נישט הננט, נישט נעכטן. און ס'איז פֿאַרפֿלוקט קאַלט. שוידערלעך קאַלט.

מאַריץ קאַן: קומט־אַן: נו, ווי גייט'ס, הער גראַטגאַוער? נאָך אַלין אויבן? איך האָב געמיינט, אַז איר ליגט שוין אונטן.

גראַטגאַוער: איר נאַרישער מענטש, הערט־אויף מיט די שפּאַסן.

מאַריץ קאַן: וואָס איז אַיך? איר ציטערט?

גראַטגאַוער: עס מאַכט נישט. עס מאַכט נישט. די אַרבעט גייט ווינטער.

מאַריץ קאַן: אַט דאָס הייסט אַ פֿיבערדיקע אַרבעט!

גראַטגאַוער: צו וואָס די איראַניע? ביסלעכווייז, ביסלעכווייז און...

מאַריץ קאַן: ניין, איך זאָג עס אַקעגן דעם, וואָס איר פֿיבערט טאַקע.

גראַטגאַוער: איך? וואָס אַיך פֿאַלט־אַיין, איר נאַרישער אייבער־שמש!

מאַריץ קאַן: פֿאַלגט מיך, מײַן ליבער גראַטגאַוער...

גראַטגאַוער: נאָר אַן באַדויער. פֿירמע גראַטגאַוער נייטיקט זיך

נישט אין קאנדאלענצן. נישטא די מאכט, וואס קען זי ליקווידירן.
דער טונעל...

מאריץ קאן: פאלגט מיד, ווארפט-ארויס דעם טונעל פון קאפ.
גראטגאווער: ווער נייטיקט זיך דען אין אנערע קאנסולטאציעס?
איר זינט נישט מוזן פראקורענט.

מאריץ קאן: ווארפט-ארויס דעם טונעל פון קאפ, דעם רידל פון
האנט און קומט-צוריק אין לאגער. מעט שוין ווי עס איז מאכן פאר
אנד אן ארט אין א באראק...

גראטגאווער: וואס ווילט איר פון מיר מאכן? אן אינוואליד?
א קימפעטאריין?

מאריץ קאן: איר זינט דאך קראנק.
גראטגאווער: אויסגעשלאסן. פירמע גראטגאווער קען נישט קראנק
ווערן, אזוי לאנג ווי זי האט נישט צוריק די פאבריק.

מאריץ קאן: ארעמע פירמע. זי דארף א פאבריק, גיט מען איר
א באראק.

גראטגאווער: דער באטריב! דער באטריב! מענטש, איך וויל דעם
באטריב! נישט דאס לעבן איז וויכטיק, די פאבריק איז וויכטיק...
מאריץ קאן: מיט רחמנות: יא, יא, נאטירלעך. איר דארפט האבן
דעם באטריב, און וואס האט איר? דאס קדחת. קומט, איך מאך אנד אן
ארט אין א באראק...

גראטגאווער: נישט פאר מיר. א דאנק. נישט פאר מיר. נעמט-
ארויס די שליסלען, קלינגט מיט זיי: מיינע שליסלען! איר פאר-
שטייט? מיינע!

מאריץ קאן: זייערע.
גראטגאווער: מיינע! קלינגט מיט זיי: איר הערט ווי עס קלינגט? איך
ווער ווידער מענטש, ווען איך הער דעם קלאנג. דער שווייס וואלט
נאר אזוי נישט גערונען. אפשר האט איר א טיכל, אייבער-שמש?
מאריץ קאן: א טיכל איז גאר נישט, איר דארפט א האנטעך.
גראטגאווער: סאפעט שווער: דער קאפ איז ווי אונטערגעצונדן.

און די הענט — קאַלט. דאָס איז דאָך אומפֿאַרשטענדלעך. אזוי הייס — און קאַלט. די ציין טאַנצן — די פֿיס גליווערן.

מאַריין קאַן: וויסן זי, דער לוח פֿון אייער קערפּער איז משוגע געוואָרן. אין קאַפּ איז תּמוז, אין די פֿיס שבת, און אויב איר וועט נישט וואַרפֿן דעם רידל, קען חלילה, ווערן תּשעה-באב.

גראַטגאַוער: אויסגעשלאָסן. נישטאָ די מאַכט, וואָס קען ליקווידירן אַזאַ פֿירמע, אַזאַ אונטערנעמונג, אַזאַ... ווערט פּלוצלינג שטייל, סאָ-פּעט.

מאַריין קאַן: איר זינט אַן עקשן, גראַטגאַוער. נעמט אים שלעפּן מיט געוואָלט: איך וועל איך נישט אַפּלאָזן? נאָט איך מײַן מאַנטל, טוט אים אָן אויף אייערן. אַהער דעם רידל! שטעלט זיך אויף, לענט זיך אָן אויף מיר... אַט אזוי... און קומט!

גראַטגאַוער: גייט, קוים שלעפּנדיק די פֿיס, אַנגעלענט אויף דעם שמחט אַקסלען: דאָס איז דאָך קאַמיש. די אידיע איז דאָך אַ געזונטע. די קאַלקולאַציע אַ פּעסטע. פֿון צוויי שעה ווערט דריי, פֿון דריי — פֿיר, פֿינף, זעקס. זעקס שעה איז שוין אַ האַלבער טאַג... פֿון אַ האַלבן טאַג ווערט אַ גאַנצער... פֿון אַ באַשטימטער צאָל טעג מיט אַ באַשטימטן קוואַנטום אַרבעט ווערט אַ טונעל. דערנאָך... פּלוצ-לינג מיט שרעק: מענטש, אייבער-שמש, האָב איך נישט פֿאַרגעסן די שליסלען? אַ איך האָב זיי, איך האָב זיי... און דער רידל? מענטש, הייבט מיר אים אויף! לאַזט נישט אויף הפֿקר דעם רידל! מאַריין קאַן: רעדט נישט, גראַטגאַוער. איך שאַדט דאָס ריידן. זאַגט קדיש נאָכן טונעל, אַז נישט וועט מען מוזן קדיש זאָגן נאָך אייך!

גראַטגאַוער: וואָס פּלוידערט איר? מענטש, אייבער-שמש, וואָס פּלוידערט איר? דאָס איז דאָך סקאַנדאַליעז, וואָס איר זאַגט. הייבט-אויף דעם רידל! טוט אַ ציטער פֿון קאַפּ ביז פֿיס, גיט זיך אַ וואַקל, שפּרייט-אויס די הענט ווי צו כאַפּן לופּט און פּאַלט-אום אויף דער ערד: דאָס האַרץ... די שליסלען... דאָס האַרץ...

מאָריץ קאַן: פֿאַרלוירן: וואָס טוט מען, האָ? נעמט שרייען צום
לאַגער צו: ראַטעוועט! ראַטעוועט!
גראַטגאַוער: ליגט אויסגעצויגן: עפעס אין האַרץ... ס'ווערט
וואַרעם... רופֿן דעם פֿאַסטאַר...
מאָריץ קאַן: האַסטו דיר! איר זינט דען אַ געטויפֿטער?

גראַטגאַוער: דעם ראַבינער אויך. ביידין, אַ גוי'שן פֿאַס געהאַט,
אַ יידישן — אויך.

מאָריץ קאַן: שרייט: ראַבינער! פֿאַסטאַר! פֿאַסטאַר! ראַבינער!
אַ ייד שטאַרבט! אַ גוי שטאַרבט! אַ משומד שטאַרבט! אַ מענטש
שטאַרבט! שנעלער! ראַבינער! פֿאַסטאַר! ראַבינער! לאַזט ויך לויפֿן
צום לאַגער צו.

ראַבינער און פֿאַסטאַר: דערהערן דאָס געשריי, קומען אַינליק אָן.
גראַטגאַוער: פֿאַסטאַר, איך שטאַרב. איך שטאַרב, ראַבינער. איז
דאָס מעגלעך? אזאַ פֿירמע! אזאַ פֿירמע! ס'איז דאָך מנין פֿאַבריק...
רויבער, ס'איז דאָך מנינס! ס'איז דאָך... פֿאַרוואַרפֿט דעם קאַפּ,
שטאַרבט.

פֿאַסטאַר: Requiescot im pace!

ראַבינער: ברוך דיין אמת.

מאָריץ קאַן: שטייט אַ רגע שטיל, ליגט דאָן אַרויף די שליסלען
אויפֿן טויטן קערפּער: נאָ דיר די שליסלען, גראַטגאַוער. קענסט
מאַנען דיין פֿאַבריק ביי דער העכערער גערעכטיקייט.

בילד 8

דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד שטייט ביים בוים
און קוקט אַרויפֿצו. שפעטער קומען אַן פּריץ און ענדאָ.
דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד זעט אויבן אַ שמי-
דעריי. אַ שמיד, אַ שוואַרצער, מיט אַ ריזיקן האַמער אין האַנט,
שטייט איבערן קוזשניעקלאַץ. אַרום איז אַלץ געהילט אין פֿינצ-

טערניש. בלויז פֿייער־ברענט אין ריזיקע אויוונס, פֿלאָמען קנאַקן־
אַרויס, פֿונקען שפּריצן, ווי אומענדלעכע שטערן־שופן. אין דער
פֿייערדיקער חשכות טאַנצן מאַנסטער־געשטאַלטן. זיי באַדינען
דעם שמיד, טוען זײַן באַפֿעל כּהרף־עין, טראַגן אים אונטער
אַלץ וואָס ער דאַרף, ווערן באַלויכטן דורך פֿייער־צונגען און
פֿונקן־שפּריצן, קלעטערן־אויף און־אַפּ, וואַיען און פֿיפֿן.

מאַנסטערס: שמיד? וואָס שמידסטו, שמיד?

שמיד: אַ וועלט אָן גאַט און אָן אַ ייִד.

אַ וועלט אָן זכר אויף אַמאַל!

געבעט, געוויין — ס'איז אַלץ אַמאַליק!

איך שמיד אַ וועלט פֿון לויטער שטאַל,

איך שמיד אַ טראַגשטול פֿאַר עמלק.

מאַנסטערס: גיי־אויף, דו, וועלט פֿון לויטער שטאַל!

גיי־אויף דו טראַגשטול פֿאַר עמלק!

שמיד: די גרויסע קייט פֿאַר קייט און קינד,

די קייט פֿון קייטן טו איך שמידן.

אייביקע ווערן געבראַכט אין געפֿאַנגענשאַפֿט. זייערע פֿליגל

זײַנען געבונדן. מאַנסטערס, צווינגען זיי מיטצחינגען.

מאַנסטערס: מיט לויב און טריישאַפֿט דינט אים, דינט!

זינגט־אויף ווי בעטלערס אויף יאַרידן!

אייביקע: לויבט דעם שטן!

ציט די דראַטן

פֿון דעם אומזין —

לויבט דעם שטן!

מאַנסטערס: ס'איז דעם שטן

ווייל געראַטן —

זינגט אים, זינגט אים,

זינגט דעם שטן!

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: נעם איד, מאַך אַ הויכע ברכה:

ש ל א ע ש נ י י י ד —

וואָס? אַ ייד בין איד? ס'אָ חלום!

מיט געפֿאַנגענע גאַטס קינדער

און צעהוליעטע טשוואַלים

זינג איד מיט:

לויבט דעם שטן!

ציט די דראַטן

פֿון דעם אומזין —

לויבט דעם שטן!

זיין קול, מיטט זיך אויס מיטן געזאַנג פֿון מאַנסטערס און אייביקע. די מאַנסטערס בילג, לאַכן, הירזשען, די אייביקע זינגען טטיל און ווייט, ווי ווייטע און טיפֿע כאַראַלן. דער בויס טרייסלט זיך. דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד כאַפט אים אַרום, ווי צו טאַנצן מיט אים, רייסט די שטריק, פֿאַרבילד טיקט זיך די הענט אין עקסטאַז פֿון זעונג. פֿריץ און עדנאַ קומען אָן.

פֿריץ: איד פֿיל אין זיך אַזא קלאַרקייט.

עדנאַ: אויך מיר איז פֿריילעך.

פֿריץ: מיר איז גאָר נישט קאַלט.

עדנאַ: און איד בין גאָר נישט הונגעריק, ניין, אַ האָר נישט. זעסט

די וואַלדרייז? איד שטיי-אויף אין דער פֿרי... איד זוך עפעס...

עפעס פֿעלט מיר. איד גיי. איד פֿיל אַ ריח. דער ריח פֿירט מיך.

אַ ריח פֿון אַ וואַלדרייז. אַזוי האָב איד זי געפֿונען. נאַ, זעסט?

פֿריץ: נעמט די רויז אין די הענט. גלעט אירע בלעטער: אַזא

רויט-רויט-רויטע, אַזא פֿורפֿור-פֿורפֿורדיקע. די ריכטיקע האַרבסט-

רויז. עפעס האָט זי אין זיך פֿון דזינע ליפֿן.

עדנאַ: דערלאַנג אים די ליפֿן. ער קושט זיי. קורצע פּוּזע. דער

וואַלד איז שייך.

- פּרײַך : פֿאַרזלומט : האַרבסטרויזן אין קיינעם לאַנד.
 עדנאַ : קוקט זיך אום : און אונדזער משוגענער איז אַלץ נאָך
 משוגע. זע, זע ! ווי ער שפּרינגט, ווי ער וואַרפֿט זיך.
 פּרײַך : רײסט זיך שטיקער פֿלייש פֿון פנים ! וויסטו וואָס מיר
 פֿאַלט־אַפֿן ? דער משוגענער איז משוגע געוואָרן !
 עדנאַ : כ'האַב אים געכטן ווידער צוגעטראָגן עסן.
 פּרײַך : לאַמיר אים ניט שטערן צו זײַן משוגע. שטערט ער דען
 אונדז צו זײַן פֿריילעך ?
 עדנאַ : ניין, דורכויס נישט.
 פּרײַך : אַט דאָ וועלן מיר זיצן. איך האָב אַ בשורה.
 עדנאַ : ניין, וואָס דו זאָגסט — אַ בשורה ?
 פּרײַך : איך האָב שוין דעם גאַנצן בריוו.
 עדנאַ : אוממעגלעך.
 פּרײַך : וואָס דו הערסט. עס פֿעלן נאָר אַ פּאַר שורות. אַז דאָס קינד
 וועט געבוירן ווערן — וועל איך צושרײַבן : מיסטער רוזוועלט,
 ענדלעך איז געבוירן געוואָרן דאָס קינד. דאָס באַזונט, אַז דאָס לעבן
 מוז זיגן.
 עדנאַ : און אויב זי וועט שטאַרבן מיטן קינד אין איינעם ?
 פּרײַך : גיי, רייך נישט אַזעלכע זאַכן. דו ביסט אַ נאַר.
 עדנאַ : און דו ביסט אַ שלעכטער.
 פּרײַך : נו, נו, זיי נישט בייו. קושט זי. נאָ דיר דעם בריוו און לייען.
 עדנאַ : גוט, אָבער דו מוזסט זאָגן, אַז איך בין אַ קלוגע.
 פּרײַך : איך שווער בײַ דעם משוגענעם, אַז דו ביסט קלוג.
 עדנאַ : פֿאַר וואָס לאַכסטו פֿון מיר, פּרײַך ?
 פּרײַך : נאַרעלע, ווייל איך האָב דיך ליב.
 עדנאַ : וויצו מיר, ווי אַזוי.
 פּרײַך : אַט אַזוי האַלדזן זיך.
 מענטש מיט דער האַלבער באַרד : פֿון קעגנאיבער : אַ נײַער
 תהלים.

אָ ביזער תהלים,
הערט ווי איך זאָג אים,
הערט ווי איך ביל אים:
פל הגשמה,
פל הגשמה תהלל טיזול!

אויבו ווערט אָן ענדערונג. עס גווימט־אָרויף איבער דער פֿייער־
דיקער פֿינצטערניש אָ פנים פֿון אָ קינד. די אייביקע
ווענדן צו אים זיער, פנים.

אייביקע: ניי, גישט טיזול! ס'קומט דאָס קינד!

קינד איז ניי, איז אייביק ניי.
קינד בינדט־אויף, וואָס פֿאַטער בינדט.
קינד באַפֿרענט, וועלל קינד איז פֿרע.
פֿליגל איר, געפֿאַנגען בלינד,
פֿליגל איר אין טיזולס דינסט —
פֿרייט אַיך, פֿרייט אַיך מיטן קינד!
קינד, דו קומט — און דו געווינסט!
מאַנסטערט: צאַרנדיק־צישנדיק: קינד, פֿאַרשווינד!

קינד, פֿאַרשוויים!

טויטן וועט דיך

אונדזער גרים.

שמיד: מיין האַמער וואַרף איך אים אין קאַפּ!

אים אין קאַפּ

פֿלי, האַמער שווערער!

און אַיך, פֿאַרשווערער,

קלאַפּ איך די פֿליגלען אָפּ ווי שלעסער!

מערדערהענט מאַך איך אַיך,

גיב אַיך אין די הענט אָ מעסער —

גייט און שעכט!

האַט גישט אַנער האַר אַיך

פֿאַרקויפֿט צו קנעכט?

אייביקע: יא, נאר ס'קינד באַפֿרעט אונדז!

ער, דער מענטש דער נצער!

זיין נאָמען איז: באַפֿרעטער.

ערדקויל איז זיין קאָפּ

דער גאַנצער גלאָב, דער גאַנצער גלאָב.

דיין האַמער וועט נישט טרעפֿן,

ער וועט דעם קאָפּ נישט שפּאַלטן.

דיין מאַכט וועט לאַנג ניט שרעקן,

דיין מאַכט וועט לאַנג נישט האַלטן.

שמיד: ווער קען מיין גרים פֿאַרהאַלטן?

וואַרפֿט דעם האַמער. דער האַמער פֿאַלט מיט דונערקלאַנג,

מאַנסטערס לאַכן-אויף מיט אַ געלעכטער פֿון היענעס. דאָס

קינדער-פֿנים בלייבט אומבאַרירט, צייכנט זיך בלייך איבער דער

פֿיערדיקער חשכות ווי אַ פֿרילינג-לבֿנה.

שמיד: הילפֿלאַז: וווּ איז ער, מיין האַמער?

וואָס העלפֿט איר נישט, שדים?

מאַנסטערס פֿאַרקריכן אין די ווינקלען, הענגען ווי טויטע

פֿלעדערמיז. דאָס פֿיער אין די אויוונס לעשט זיך. די פֿליגלען

פֿון די אייביקע שטאַרקן זיך אין ליכטיקייט.

אייביקע: זיי וועלן נישט העלפֿן,

נישט העלפֿן, די שדים!

זיי קערן נישט אום

די פֿאַרלוירענע פֿרייד אים!

ער האַט נישט באַדאַרפֿן —

דעם האַמער צו וואַרפֿן.

ער האַט אים פֿאַרוואַרפֿן —

וועט מער שוין נישט וואַרפֿן.

דער האַמער אַנטלאַפֿן,

דאָס קינד נישט געטראַפֿן.

דאָס ליד פֿון די ביזע

וועט מער זיך ניט לידן.
פֿאַרפֿלויגן דער האַמער
אין מיטן דעם שמידן.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: שטייט אין געוואַלדיקער
שטילקייט. די זעונג צערינט.
פֿרייך: צו עדנאַן: לייען!

עדנאַן: האַלט אַ בויגן פֿאַפּיר אין האַנט. לייענט: מיסטער רוזוועלט:
עס שרייבן אייך צוויי פֿון קיינעמס לאַנד. פֿרייך, זיבעצן יאָר, עדנאַן
— זעכצן יאָר. מיר געפֿינען זיך הינטער לינדענבורג, צוזאַמען מיט
אַ סך מענער, פֿרויען און קינדער. פֿון די סודעטן האַט מען אונדז
פֿאַרטריבן, קיין טשעכיע נישט אַרײַנגעלאַזט. אונדז איז זייער שלעכט.
עסנוואַרג שטעלט אונדז צו פֿון צײַט צו צײַט די ייִדישע געמיינדע
אין בריין. אָבער ניט שטענדיק. מיר האָבן נישט מיט וואָס זיך צוצו-
דעקן. די מערהייט שלאָפֿט אויף דער הוילער ערד. און עס איז דאָך
שוין ניט זומער. עס איז האַרבסט. מיר האָבן אַ פֿאַר ליצוונטענע באַ-
ראַקן. דאָרט ליגן קראַנקע. דאָרט ליגט אויך איינע אַ פֿרוי — דאָרף
זי אַ קינד געבוירן. מען האַט זי אַ געבונדענע געבראַכט אַהער. מע
זאָגט, אַז מע האַט זי אויף דער גרענעץ געשלאָגן. זי איז געלעגן
אין היץ די גאַנצע צײַט. דער לאַגער איז זייער באַזאָרגט וועגן איר.
איצט איז איר בעסער. די היץ פֿאַלט אָפֿ. דאָס איז געשען פֿון זיך
אַליין, אַן דאָקטוירים, ווייל דער רויטער קרייץ האַט זיך אָפּגעזאָגט.
גוטער הער רוזוועלט, דאָס איז אַ מערקווערדיקע געשיכטע, און
הער מאַרייך קאָן געוועזענער אייבער־שמש פֿון אַ סינאַגאָגע, זאָגט,
אַז דאָס איז גאָטס פֿינגער. ווייטער איז דאָ צווישן אונדז איינער,
וואָס איז פֿון זינען אַראָפּ. מענטשן זאָגן, אַז אויב די הילף וועט
נישט קומען, וועלן מיר אַלע פֿון זינען אַראָפּ. אָבער מיר מיט עדנאַן
גלייבן זיך נישט. אַז קיין הילף וועט נישט קומען. עס זײַנען דאָ
גוטע מענטשן, וואָס האָבן פֿינגט די שלעכטע, און די גוטע זײַנען
גרייט צו העלפֿן די, וואָס ליידן צוליב שלעכטע. ווייטער איז דאָ
צווישן אונדז אַ ראַבינער, אַ פֿאַרנעמער מאַן, און אַ פֿאַסטאַר, אויך

זייער א פֿאַרנעמער. זיי זינען גוטע פֿרײַנד. זיי שפּאַצירן צוזאַמען. דער פּאַסטאָר איז ניט שולדיק. זײַן באַבע איז געווען אַ ייִדישע — האָט מען אים פֿאַרטריבן און מען לאָזט אים אין ערגעץ נישט אַרײַן. איינער פֿון אונדזער לאַגער — ער האָט געהאַט אַ פֿאַבריק, האָט געוואָלט אויסברעכן אַן אונטערערדישן טונעל און זיך צוריק אַרײַן באַקומען אין די סודעטן. אָבער ער איז קראַנק געוואָרן און געשטאַרבן — בײַ אונדז שטאַרבט מען יעדן טאָג. מען זאָגט, אויב עס וועט ווינטער אַזוי גיין און מיר וועלן נישט קריגן קיין הילף — וועלן מיר אַלע שטאַרבן. אָבער מיר מיט עדנאַן גלייבט זיך נישט, ווייל מיר זינען זיכער, אַז די מענטשן זינען געבוירן צו לעבן אויף אַ פֿרײַער ערד און ניט צו שטאַרבן אין קיינעמס לאַנד. מיר זינען יונג, מיר האָבן זיך ליב, מיר שפּאַצירן איבערן פֿעלד און מיר זעען, אַז דער הימל האָט זיך נישט געענדערט, די שטערן זינען די זעלבע, די זון איז די זעלביקע. איר האָט פֿון אונדז קיין מאָל נישט געהערט. איר וויסט נישט ווער עס איז פֿרייך און וויסט נישט ווער עס איז עדנאַ. אָבער מיר, פֿרייך און עדנאַ, וויסן, ווער עס איז רוד-וועלט. דאָס, מיסטער רוזוועלט, איז דער אונטערשייד צווישן אונדז און אײַך. אײַך גייט עס גוט, מיר אָבער האָבן נישט קיין פּאַטער און קיין מוטער. מיר זינען זייער אַליין און מיר ווילן, אַז איר זאָלט איבערלייענען אונדזער בריוו און אַרויסגעבן אַ באַפֿעל, מע זאָל אונדז אַרײַנגלאָזן אין אַנזער לאַנד. מיר וועלן דאָרט חתונה האָבן, ווייל מיר האָבן זיך ליב, איך און עדנאַ, און מיר זינען זיכער, אַז מיר טוען אַ גוטע זאַך, וואָס מיר האָבן זיך ליב, ווייל צוזאַמען איז אונדז שוין נישט אַזוי שרעקלעך, פֿאַרקערט, צוזאַמען איז אונדז פֿריילעך. און ווען מיר דערמאָנען זיך, אַז מיר שרײַבן אײַך אַ בריוו, ווערט אונדז נאָך פֿריילעכער, ווייל איר וועט דאָך אונדז געוויס ענט-פֿערן און וועט שוין פֿון איצט אָן וויסן, ווער מיר זינען. אַנטשול-דיקט, וואָס מיר שרײַבן אַזאַ שלעכטן ענגליש. דאָרט, וווּ מיר האָבן נישט געוויסט דאָס ענגלישע וואָרט, האָבן מיר גענוצט דאָס דײַטשי-

שע וואָרט. מיר בעטן פֿאַרצײַונג¹. ענטפֿערט אונדז באַלד נאָכן דער-
האַלטן דעם בריוו. אונדזער אַדרעס איז: פֿרייך גראַסמאַן און עדנאָ
אַלטשילער, קיינעמס לאַנד, צווישן טשעכיע און סודעטן. מיר שיקן
נאָך נישט אַרויס דעם בריוו, ווייל מיר אַלע וואָרטן אַויפֿן קינד. מיר
רעזערווירן אַן אָרט פֿאַר אינפֿאַרמאַציע. ווערשנילעך זײַט איר אויך
פֿאַראַינטערעסירט צו וויסן, וואָס עס איז געוואָרן מיט דער אַרעמער
קימפעטאָרין.

פֿרייך: נו?

עדנאָ: נעמט אים אַרום: דו ביסט אַ גרויסער פֿראַפֿעסאָר. און דו
האַסט אַ נייע שפראַך דערפֿונדן — אַ געמיש פֿון ענגליש מיט דײַטש.
פֿרייך: אויף אַזאַ בריוו מוז ער דאָך ענטפֿערן, נישט?
עדנאָ: געוויס מוז ער, אויב נאָר דער סעקרעטאַר וועט אים אַי-
בערגעבן...

פֿרייך: א, ער האָט מער ווי איין סעקרעטאַר.

עדנאָ: נאָך מער? גאָט, דאָס טויג ווירקלעך נישט.

פֿרייך: נאַרעלע, אויפֿן קאָנווערט וועט שטיין אויסדריקלעך: אַי-
בערגעבן דעם פֿרעזידענט פֿערזענלעך. סעקרעטאַרן ווערן געבעטן צו
באַהאַנדלען ווי אַ פֿריוואַטבריוו.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: קוקט דורכדרינגלעך און
שטיל אין דער זײַט פֿון פֿרייך און עדנאָ.

עדנאָ: זע נאָר, דער מענטש איז מיט אַ מאַל אַזוי שטיל געוואָרן.

פֿרייך: ער האָט שוין נישט קיין כוח צו זײַן משוגע.

עדנאָ: וואָס קען דאָס זײַן? אַזוי שטיל... גייען ביידע צו נענטער.

איר ווילט עפעס? עס איז אַנך עפעס?

מענטש: איצט איז מיר גוט. זייער גוט.

פֿרייך: איראַניש: דאָס זעט מען.

מענטש: דו זעסט גאָר נישט. א יך זע.

עדנאָ: אַלץ אויבן?

¹ מוחל זײַן.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: טיילט אַרויפֿצו: קעגן איבער. מיר איז אזוי גוט געוואָרן, מ'האַט מיר אַ קינד געוויזן און איך האָב מיך נאָך מײַן קינד פֿאַרבענקט, דעם נאָך נישט געבוירענעם קינד, וואַרט, וואַרט! דאָס טעאַטער שפּילט שוין ווידער! דער פֿאַר-דאַנג הייבט זיך.

פֿריץ: מיר האָבן נישט קיין בילעטן. מיר זעען גאָר נישט. מענטש מיט דער האַלבער באַרד: וועל איך איך אַלץ שיל-דערן, קינדער.

ענדאָ: אַהאַ ווי אַ ספּיקער דורך דער ראַדיאָ. מענטש מיט דער האַלבער באַרד: אַלץ, וועגן וואָס ער רעדט, ווייזט זיך אין דער הויך — אים קעגנאיבער. אַ וועגעלע, קינדער, אַ מענטש. אַ דערוואַקסענער מענטש אין אַ קינדער-וועגעלע. אַ לאַכע-דיקער. פֿאַראַליזירט. קען מיט די פֿיס נישט רירן. אַ מענטש אַ לאַ-כעדיקער, אַבער אָן פֿיס. אַ שאַטן מיט אַ הינטיש פנים שטעלט זיך קעגנאיבער דעם מענטש. זאָגט: איך בין דער טויט. דער מענטש לאַכט. דער שאַטן זאָגט: מײַן שוועסטער איז די קראַנקייט. ביסט אין די הענט פֿון מײַן שוועסטער. דער מענטש זאָגט: איך האָב קיין מורא נישט. איך וועל דיך פֿאַרטרייבן. דער שאַטן הייבט אַ הינטישע לאַפע. ער וויל שלאָגן דעם מענטש. אַבער דער מענטש לאַכט. די פֿיס פֿאַראַליזירט, דאָס שאַדט נישט. ער קען לאַכן. דער שאַטן לאַזט-אַראָפֿ די לאַפע... קינדער, מיר איז אזוי גוט. אזוי שטיל איז מיר, קינדער, די דעקאַראַציע איז געביטן. דאָס וועגעלע — אין ווינקל. דאָס וועגעלע — ליידיק. דער מענטש איז אַרויס. דער מענטש האַט אַ שטעקן, ער גייט אַרום, געלענט אויף אַ שטעקן. ער שפּאַצירט אי-בערן צימער. ער האַט ווידער פֿיס. איך זע אותיות: U.S.A. פֿריץ: יוניטעד סטייטס אָו אַמעריקאַ.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: דער מענטש איז געוואָרן אַ הערשער. ער הערשט איבער די דרײַ אותיות. דער שאַטן איז ווידער דאָ. ער איז ברוין. ער איז זייער ביין. ער שטעלט זיך אַוועק אין מיטן צימער. ער וויל נישט, דער מענטש זאָל גיין ווייטער. ער

עפֿנט דאָס מויל. איך הער, ווי ער זאָגט: ניצטסט-אויס דיין מאַכט קעגן מיר. איך וועל צונעמען בני דיר די דריי אותיות. ער שטרעקט-אויס די לאַפעס צו די דריי אותיות. ער קען זיי נישט גרייכן. ער שטרעקט-אויס די לאַפעס צום שטעקן. ער וויל אים אַרויסכאַפֿן. עס געלינגט אים נישט. ער קוקט צום וועגעלע אין ווינקל. ער זאָגט: „איך וועל דיך דאַרטן אַרנינוצען צוריק. וועל דיך אויפֿסגני פֿאַר-אַ-ליזירן. וועל שיקן צו דיר מנין שוועסטער“. דער מענטש לאַכט. דער טויט זאָגט: וואָס לאַכסטו? דער מענטש ענטפֿערט: וועל איך האָב אַ שטעקן און וועל איך האָב מיך געשטעלט אויף די פֿיס. דער מענטש ווערט ערנסט. ער הייבט-אויף דעם שטעקן אויפֿן טויט. ער נעמט די דריי אותיות צו הילף. דער טויט בייגט זיך. ער שטעלט זיך אויף אַלע פֿיר. אַ גרויסער הונט — אין גאַנצן בריווין. ער האָט מורא. ער לאַזט-אָרויס אַ ביל. ער אַנטלויפֿט. דער מענטש מיטן שטעקן לאַכט זיך פֿונאַנדער. קינדער, מיר איז אַזוי גוט. אַזוי שטיל איז מיר, קינדער. די דעקאָראַציע איז געביטן. אַ שרייבטיש. דער מענטש ביים שרייבטיש. אויבן — די דריי אותיות. ליכט. איך זע כוואַליעס ליכט. די אותיות נעמען זיך אָן בני די הענט. די ווינטקייט ווערט נאַענט. זי זשומעט ווי אַן אַעראַפּלאַן, וואָס דערנענטערט זיך. דער מענטש קערט זיך אום מיטן פנים אַהער. ער רוקט-צו זיין שטול. ער רוקט זי צו צום סאַמע ראַנד פֿון קיינעמס לאַנד. אַט בייגט ער זיך אַרונטער. אַ גרויסער קנלעכדיקער קאַפּ. אַט ציט ער אויס די האַנט. וואָס וויל ער? קינדער, איר ווייסט נישט וואָס ער וויל?

וַדַּן: פֿרייך, דו זעסט עפעס?

פֿרייך: גאַר נישט.

וַדַּן: איך אויך נישט. קורצע פּויזע. אַבער איך ווייס, ווער דאָס איז. דאָס איז רווועלט. ער שטרעקט-אויס די האַנט נאָך אונדזער בריוו.

בילד 9

בײַ דער טשעכישער גרענעץ. נאַכט. פֿון ביידע זײַטן צײַט זײַך
וואָלד. קעגנאײַבער שוואַרצן זײַך גרענעץ־דראַטן. אַ פֿרוי אײַנע
אַלײן, אונטער אַ טוך, שלײַכט פֿאַרביי, אײַנגעבויגן צו דער ערד,
שטעלט זײַך אָפּ, האַרעכט, לויפֿט מיט דראַבנע טריט ווייטער.
דערהערט אַ שאַרף אין וואָלד. לײַגט זײַך אויף דער ערד, פֿאַר־
האַלט דעם אַטעם.

סטריפֿישיל: קומט־אַן שטילערהײט פֿון וואָלד אַרויס, די ביקס
פֿאַרויס געשטרעקט: זאַוואַזאַדלאַ, דאָ איז געקראַכן עמעצער.
זאַוואַזאַדלאַ: שוין די צווייטע נאַכט, ווי דיר דאַכט זײַך.
סטריפֿישיל: שוין די צווייטע נאַכט ווי עמעצער קריכט דאָ.
זאַוואַזאַדלאַ: דינע חלומות! ווער וועט עס וואַגן צו קריכן?
סטריפֿישיל: איך קלער מיר — אפֿשר אַ פֿרוי.
זאַוואַזאַדלאַ: און אַז אַ פֿרוי?
סטריפֿישיל: און אַז אַ פֿרוי — ביסטו זאַוואַזאַדלאַ, אַ פּויער.
זאַוואַזאַדלאַ: און דו וואָס ביסט — אַ גראַף?
סטריפֿישיל: איך בין מער ווי אַ גראַף, איך האָב שכל. איך קלער
מיר: אויב אַ פֿרוי, וועט זײַך לאַזן עפעס מאַכן.
זאַוואַזאַדלאַ: אַהא, דאָס מײַנסטו?
סטריפֿישיל: און דיר, נאַר, דאַרף מען אַלץ לײַגן אין קאַפּ אַרײַן.
זאַוואַזאַדלאַ: אַבער געדענק: איך וועל האַבן אַ חלק.
סטריפֿישיל: וועדליק דיין חכמה קומט דיר גאַר נישט.
זאַוואַזאַדלאַ: און דו האַסט נישט מורא, אַז איך וועל אויסזאַגן?
סטריפֿישיל: ע, ווער האַט מורא הננטיקע צײַטן! מע האַט שוין
פֿאַר גאַט קיין מורא נישט, וועט מען פֿאַר דײַך מורא האַבן.
זאַוואַזאַדלאַ: נו, בעט איך דײַך, טו אַ חבֿר צוליב.
סטריפֿישיל: זעסטו, אַזוי, פֿון חבֿרשאַפֿט וועגן, דאָס איז עפעס
אַנדערש. דאָס קען שוין יאָ זײַן.

זאָוואַזאָדלאַ: אַבער וווּ איז די נקבָה?
 סטריפּישיל: נישט הינט, וועט זיך מאַרגן. האַרסט. הינט און דאָ.
 דאָ באַענט. עפעס אַטעמט דאָ.

זאָוואַזאָדלאַ: טאַקע, מענטשלעכער אַטעם. אַט, ווען דאָס זאָל זיך
 אַ פֿרוי, וואָלט טאַקע גוט געווען. אַ פֿרוי איינע אַליין און בני נאָכט
 — דאָס וואָלט מוראדיק גוט געווען.

סטריפּישיל: איך בין, ווייסטו, אַן ערלעכער מענטש — אַ פֿאַמי-
 ליע-מענטש. מיט קיין מוידן וועל איך מיך נישט אָפּגעבן — מ'קאָן
 נאָך כאַפֿן די פֿראַגן¹. דאָס איז נישט פֿאַר אַן ערלעכן פֿאַמיליע-
 מענטש. און אַ ביסל ווייב ווילט זיך — וואָס קומט מיר דערפֿאַר?
 און אַזאָ איינע, ווייסטו, אַזאָ, וואָס לויפֿט צו אַ נעער היים, ווייל
 מ'האַט זי פֿאַריאָגט פֿון דער אַלטער — אַזאָ איינע איז דאָך נישט
 פֿון יענע איז דאָך אַ היימישע. דו פֿאַרשטייסט מיך,
 זאָוואַזאָדלאַ?

זאָוואַזאָדלאַ: דו רעדסט קלוג, סטריפּישיל. ערלעכע ווערטער,
 גאָלדענע ווערטער.

סטריפּישיל: שוויג, שוויג, איך האָב עס. ס'האַט דאָ אַ צאָפּל
 געטאָן עפעס לעבעדיקס. גוט. זייער גוט. עפעס לעבעדיקס. עפעס
 וואַרעמס.

זאָוואַזאָדלאַ: און ווי, אַז אַ מאַן?

סטריפּישיל: וועט מען אים שיסן.

זאָוואַזאָדלאַ: אַוודאי. וואָס האָט מען פֿון אַ מאַן? אַ מענטש מער,
 אַ מענטש ווייניקער. און אַ פֿרוי קומט אַלע מאָל צו נוי.

סטריפּישיל: שאַ, ווער דאָרט? שאַ! זאָוואַזאָדלאַ. אַט דאָ. גיב אַ
 שטויס מיטן פֿוס. אַ קרעכץ, הערסט? צינדט-אַן אַן עלעקטריש
 לעמפל. אַ פֿרוי! בני גאַט דעם לעבעדיקן, אַ פֿרוי! מיט די נאָזלעכער
 אַרויסגעשפּירט, מיט די נאָזלעכער.

זאָוואַזאָדלאַ: דו ביסט זייער קלוג, סטריפּישיל.

¹ אַן אַנשטעקנדיקע ווענערישע קרענק.

סטריפּישיל: מאַדאַם, איר ווילט, איך זאָל מיך צו אַיך צולייגן
אַדער וועט איר באַוויליקן אויפֿצושטיין און מיר ווייזן די דאַקומענטן?
די פּרוי: קרעכצט.

סטריפּישיל: איך וואָרט אויף אַייער ענטפֿער.

די פּרוי: איך בעט אַיך, פּיניקט נישט. שיסט מיך.

סטריפּישיל: צו זאַוואַדלאָ. הייב זי אויף!

זאַוואַדלאָ: הייבט זי אויף: אַהער די דאַקומענטן! קוקט-נאָך
ביים שײַן פֿון עלעקטרישן לעמפל: לויזע ווייספֿאַטער. געבוירן 1918.
פֿון כעמניץ. אַ יונג שטיק!

סטריפּישיל: פּרוווטן זי אַרומנעמען: פֿרייליך לויזע, זייער אַנגע-
נעם זיך צו באַקענען. דאָס איז מײַן קאַמעראַד, אַן ערלעכער קריסט.
זאַוואַדלאָ מיטן נאָמען. ווהיך ווילט איר, מיר זאָל אַיך באַגלייטן?
קיי מעריש-בערן? אַדער אַפֿשר דירעקט קיין פּראָג?
די פּרוי: פּראָג... איך וועל שוין נישט דערלעבן דאָרט צו זײַן...
איך האָב אַ חתן אין פּראָג...

סטריפּישיל: זייער אַנגענעם. און אויפֿן וועג צום חתן האָט איר
נאָך צוויי חתנים באַקומען. דער קאַמעראַד מײַנער, זאַוואַדלאָ, איז
נישט נאָר אַן ערלעכער קריסט. ער איז אויך אַ קרעפֿטיקער מאַנס-
ביל. זאַוואַדלאָ, דו וועסט אַבער מוזן אונטערוואַרטן. אַזוי האָט
מען אַפּגערעדט.

זאַוואַדלאָ: ריכטיק, אַזוי איז.

סטריפּישיל: זעט איר, פֿרייליך, דער מענטש איז ערלעך. ווילט
איר נישט פֿאַרנעמען די זעלביקע פּאַזיציע, וואָס פֿריער? עס איז
אַ פֿינצטערע נאַכט, אַבער אַ וואַרעמע. גלייבט מיר, מען קען זיך
גאַנץ גוט וויילן אין אַזאַ נאַכט.

די פּרוי: דאָ איז אַ וואַלד און איר זײַט חיות. צערניסט מיך. שיסט.
צעטרעט. אַבער פּיניקט נישט. און אויב יאָ, איז דערנאָך, ווען דעם
קערפּער וועט זײַן אַלץ איינס.

סטריפּישיל: איר געפֿעלט מיר. איר זײַט אַ כּיטרע. אַבער דער

פלאן געפֿעלט מיר נישט. איך האָב פֿינפט טויטערהייט — דאָס איז נישט פֿאַר אַן ערלעכן מענטש. ווי מיינסטו, זאָוואָזאָדלאָ?

זאָוואָזאָדלאָ: לעבעדיקערהייט, אַוודאי. אַזוי איז לייטישער.

סטריפּיטשיל: נו, פֿרעיליך לויזע, איך בין באמת צופֿרידן פֿון דער באַגעגעניש. דאָ וועט אונדז קיינער ניט שטערן, זאָוואָזאָדלאָ איז אַן אייגענער און אַ שותף. קיין סך צייט האָבן מיר נישט. און שרייען איז, פֿאַרשטייט זיך, נישטאַ צו וועמען. סיידן אפֿשר צו גאַט. אָבער איר זעט דאָך, אַן גאַט הערט אַיך נישט — איך מיין: די יידן.

זאָוואָזאָדלאָ: גאַלדענע ווערטער. ערלעכע קלוגע ווערטער.

סטריפּיטשיל: מיינט נישט, אַן מיר זינען חיות. דאָס דאַכט זיך אַיך אַזוי, ווייל גראַד האָבן מיר זיך געטראָפֿן אין אַ וואַלד. שיסן? מיר זינען גאַר נישט אַזעלכע שלעכטע. אויב איר וועט פֿאַלגן, לאָזן מיר אַיך לעבן. דאָס שווער איך אַיך. אפֿשר וועלן מיר אַיך דורכ־לאָזן די גרענעץ. אַז נישט, וועלן מיר אַיך צופֿירן דאָ נישט ווייט — אין קיינעם לאַנד. אָבער לעבן וועט איר.

זאָוואָזאָדלאָ: פֿאַר וואָס נישט? לעבן וועט איר. איר קענט נאָך נישט איינעם צו נוץ קומען.

סטריפּיטשיל: איר זעט דאָך: מיר ריידן צו אַיך מענטשלעך.

זאָוואָזאָדלאָ: די זאַך איז די, וואָס מיר קענען דאָך נישט מיט גלאַט פֿרויען — מיר זינען לייטישע — און מען קען קיין מאָל נישט וויסן.

סטריפּיטשיל: שווינג, דו נאָר. זיך צעפֿלוידערט.

די פֿרוי: פֿאַר וואָס ווילט איר ניט שיסן? איך גלייב דאָך אַיך — איר זינט נישט קיין חיות — איר זינט מענטשן — נאָר אויב אַזוי — פֿאַר וואָס ווילט איר מיך ניט שיסן?

סטריפּיטשיל: הרגענען לוינט נישט. אי פֿאַר גאַט זיך פֿאַרזינדיקן אי קיין פֿאַרגעניגן נישט האָבן.

זאָוואָזאָדלאָ: דו האָסט זייער קלוג אויסגעקאַמבינירט, סטיפּיטשיל. דו רעדסט ווי אַ מיניסטער.

סטריפּישיל: שווינג, דו נאַר, צו דער פּרוי: דערלויבט, פּריילינג, איך וועל איך העלפן זיך צולייגן.
 די פּרוי: שעפּטשעט מיט פּאַרבאַרענע הענט: האָבן מיך ווי אַ הונט פּאַרטריבן. אַפּילו דעם ברוינינג נישט געלאָזט מיטנעמען, ווען איך האָב אים איצט...
 סטריפּישיל: וואָלט איר אויף אונדז געשאָסן, ווי? פּוסטע פּאַנ-טאַזיעס.
 די פּרוי: זיך וואָלט איך געשאָסן.
 סטריפּישיל: נו, דאָס וואָלט שוין געוויס געווען אַ נאַרישקייט. פֿון וואָס פּריילינגס מאַכן אַ טראַגעדיע, דאָס איז גאַר נישט אַזוי שלעכט. פּריילינג לויזע, גלייבט מיר, דו, זאַוואַזאַדלאַ, לעש-אויס דאָס לעמפל און שטעל דיך אין אַ זנט! שטער נישט אַן ערלעכן פּאַמיליע-פּאַטער. זאַוואַזאַדלאַ לעשט-אויס. פּינצטער, אַ קורץ געראַנגל, דערנאָך — אַ געשריי ווי פֿון אַ פּאַרפּיניקט קינד.

בילד 10

קיינעמס לאַנד, בלייכער פּאַרטאַג.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: ביים בוים: פּריילעך, יום-טובּ, יום-טובּ! קומט אַהער, קומט אַהער, קומט אַהער! איך האָב אַן אַנטפלעקונג געהאַט. האַרכט זיך אײַן. קיינעמס לאַנד שלאַפּט נאָך. איך אָבער ווייס. איצט קען מען מיך אָפּבינדן — כּוועל גאַר נישט טאָן. ס'האַט מיך אַדורכגעלויכטן. איצט קען איך שטיל זען, ווײַל איך בין ווי די שטילקייט, וואָס ווייס אַלץ. כּוועל ביט שייסן, נישט אונטערצינדן, מיט דער מוטער פֿון מײַן קינד זיך איבערבעטן — כּ'האַב אַן אַנטפלעקונג געהאַט. קוקט זיך אום; רעדט אַרויפּצו: לעצטע פּייגל, אַפּפּליענדיקע פּייגל — קומט-אַראַפּ, קומט-אַראַפּ, קומט-אַראַפּ! יום-טובּ, יום-טובּ! איר דאַרפּט נישט מער פּליען דרום-

צו — אין מיר איז דרום, אין מיר איז זון, ווי אזוי איז זי אַרײַן אין מיר? הערט, איך וועל דערציילן, איך האָב מיך צום בוים צוגעהערט — צום בוים, וואָס צו אים בין איך געבונדן — און גרויסע זאַכן בין איך דערגאַנגען. לעצטע זאַכן, צו ערשט האָט דער וואַרצל גע-וויינט. וויי איז מיר — האָט דער וואַרצל געוויינט. פֿינצטער איז מיר, דעם אונטערשטן. אייביק ערד קניען, שטיינער בניסן, אין חושך קריכן און קיין מאָל נישט אַרויסקריכן. צוליב וואָס? ווי לאַנג? דורכן שטאַם, ווי דורך טעלעגראַף-דראַטן, איז דאָס געוויין געגאַנגען. כ׳האַב דאָס אויער צוגעלייגט און געהאַרט. ס׳איז צום שפיץ געלאָפֿן — דער וואַרצל אונטן האָט נישט געוויסט, אַז זיין געוויין גייט אַרויפֿצו. ער האָט געמיינט: מיט אים אין דער ערד וועט זיין געוויין באַגראַבן ווערן. אָבער נין, כ׳האַב אַליין געהערט: ס׳איז אַרויפֿצו געלאָפֿן, ווידער לייג איך צו אַן אויער און אַט הער איך, ווי דער שפיץ רופֿט זיך אָן: איך וועל דיר באַשייד געבן, וואַרצל. דו ווייסט, ווייל דו זעסט דעם בוים נישט. דו ווייסט נישט, אַז צוליב מיר טוסטו ערד קניען, שטיינער בניסן, אין חושך קריכן. פֿדי איך, די קרוין, זאָל זען די זון, מוזסטו אין דער פֿינצטער זוכן זיין שפּיץ. דורך זינען ליידין האָט דער בוים אַ זון, און אַן אַ זון, וואַרצל, וואַלט דער בוים קיין בוים נישט געווען, וואַלטו קיין וואַרצל נישט געווען, וואַלט גאָר נישט געווען. דאָ האָט אויפֿגעהערט וויינען דער וואַרצל און, ווי אַ פֿויגל מיט בריליאַנטענע פֿליגל, האָט די זון זיך געזעצט בניים בוים אויף די פֿלייצעס און דערנאָך איז זי אַראָפֿ צו מיר אין האַרץ, און איך האָב אַלץ באַנומען, און איך האָב פֿאַרשטאַנען דעם זין, און איך ווייס דעם אמת. דאָס איז גאָר נישט, וואָס דער גניסט פֿון ליכט האָט דעם פֿירשט פֿון פֿינצטערניש זיין ממשלה אָפּגעטראַטן — ער וועט דאָס מאָל אויף אייביק פֿאַרלענדט ווערן, ווי דער גניסט פֿון ליכט האָט פֿאַרויסגעזאָגט, און אומזיסט האָב איך לויב דעם שטן געזונגען. און געבוירן זאָל ווערן מנין קינד און דעם גניסט פֿון ליכט זאָל עס דיבען. פֿריי דיך, מוטער פֿונעם קינד, זיין מאַן קערט-צוריק! איצט וואַרט איך נאָר, די הענט, וואָס האָבן געבונדן, זאָלן אויפֿבינדן.

און איך זאל קענען די בשורה אַנזאָגן, צו מײַן קינד קומען, דעם יום-טובֿ אויסרופֿן — אָמן.

געזאָנג פֿון טיפענישן און הויכענישן: אָמן! הללויה!
מענטש מיט דער ראַלבער באַרד: חלילה!

סײַערט שטיל. פֿאַרהאַרט אין קולות איבערערדישע און אונ-
טערערדישע שטייט דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד.
אַ וואַקלדיקע, ווי אויסגעזויגן, קומט אַן די פֿרוי, געפֿירט פֿון
סטריפֿישיל און זאַוואַדלאַ.

סטריפֿישיל: אַט דאָ, פֿרייליך, דאָ איז עס, געדענקט נישט צום
שלעכטן.

זאַוואַדלאַ: דאָ איז קיינעמס לאַנד, דאָ קענט איר צו זיך קומען.
סטריפֿישיל: מיר האָבן וואַרט געהאַלטן, נישט? דאָ זײַט איר
צווישן אַניעריקע.

זאַוואַדלאַ: ביז צו סטריפֿישילן: וואַרט געהאַלטן... ווער רעדט
דאָס פֿון אַ געהאַלטן וואַרט — דו? אוממענטש, דו האַסט צוגעזאָגט,
צוגעזאָגט, און אַז עס איז געקומען צו וואָס...
סטריפֿישיל: שוויג, דו נאַר.

זאַוואַדלאַ: פֿאַר וואָס זאל איך שוויגן? האַסט מיר דען צוגע-
לאָזט?

סטריפֿישיל: און אַז נישט? קום, קום-אָוועק פֿון דאַנען, כּוועל
מיר שוין אַפֿרעכענען מיט דיר.

זאַוואַדלאַ: דו — מיט מיר? דו? אוממענטש וואָס דו ביסט,
אַפֿנאַרער.

סטריפֿישיל: שלעפט אים אָוועק.

ביידע אָפֿ.

פֿרוי: קוקט זיך אום פֿאַרלוירן, דערזעט דעם מענטש ביים בוים,
דערנענטערט זיך: מענטש...
מענטש מיט דער האַלבער באַרד: שמייכלט: פֿרוי...
פֿרוי: וואָס טוסטו דאָ?

מענטש מיט דער האלבער באַרד: מ'האַט מיך געבונדן.

פּרױ: ווער?

מענטש מיט דער האלבער באַרד: מענטשן...

פּרױ: מענטשן... חיות... פּלוצלינג — מױט אַ חלף־בליץ אין די אויגן: כװעל דיך אַפּבינדן!

מענטש מיט דער האלבער באַרד: אַפּבינדן? איצט קען מען איצט דאַרף מען. זאָל גאָט דיך בענטשן. כװאַב געוואַרט דערויף... כװאַב אַן אַנטפּלעקונג געהאַט... כװיל אַנזאַגן... כװיל גיין צו מענטשן...

פּרױ: מענטשן?... גיי! גיי צו די חיות! בינדט אים אָפּ. איך דאַרף די שטריק פֿאַר זיך — צי־אַפּ!

מענטש מיט דער האלבער באַרד: אַ דאַנק דיר, פּרױ. דער־פּילט זיך פּרױ, שפּרייט עקסטאַטיש אויס די הענט; זינגענדיק: יום־טובֿ, יום־טובֿ! קומט־אַהער, קומט־אַהער, קומט־אַהער! אָפּ צום לאַגער. פּרױ: איצט מוזסטו, טויט, צי דו ווילסט, צי נישט. וויג מיך! פֿאַרלייגט אַ שטריק אַרום האַלדז, הענגט זיך אויף אַ צווייג, גיט זיך אַ וויג.

זון גייט־אויף. געזאַנג פֿון הויכענישן און טיפֿענישן: טראַגט זיך פֿון אויבן און אונטן:

וויגט זי, פֿאַרוויגט זי,	שלאַף־אַנן אויף דער צווייג,
און שלעפֿערט זי אַנן.	דו, פֿויגל, אָן נעסט!
וויגט זי, פֿאַרוויגט זי,	וויל דעם וואָס שלאַפֿט־אַנן,
אין אייביקן טרוים.	וויל דעם וואָס פֿאַרגעסט.
טויט איז דער פֿויגל —	וויגט זי, פֿאַרוויגט זי
און אייביק דער בוים.	די גליקע פּנין.

בילד 11

דער זעלביקער פֿאַרטאַג. דער מענטש מיט דער האַלבער באַרד שטייט ביים געצעלט פֿון דער קימפּעטאַרין. שטעקט אַרײַן דעם קאַפּ, ציט אים אַרויס צוריק מיט אַ גליקלעכן שמייכל.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד : דאָס קינד וועבט זיך אין איר און זי שלאָפֿט. שאַ! די ערד, וואָס דו שטייסט אויף איר, איז הייליק. דער הימל ברענט פֿאַרטאַגיק, אַ פֿאַרהאַנג ציט זיך אויף, איבערן געצעלט פֿון דער מוטער ווערט אַ זעונג אויפֿגעשפּילט. דעם פֿאַטער ווערט זי געוויזן, וואָס האָט טויטן געוואָלט דאָס קינד. הנני — אַט בין איך.

אויבן : אַ קרייז בלענדיק, ליכט, קעגנאיבער — אַ קנויל פֿינצטערניש, פֿון דער פֿינצטערניש וואַקסט־אויס אַ פֿיגור אין שוואַרצער טראַכט. פירשט פֿון דער פֿינצטערניש : האַר פֿון ליכט, גערעכטיקייט פֿאַדער איך.

קול פֿון ליכט אַרויס : רייד! איך הער. פירשט פֿון פֿינצטערניש : איך גיי פֿון מאַכט צו מאַכט, איך וואַקס פֿון גלאַריע צו גלאַריע. עס שוועבט מײַן שרעק איבער לענג דער. מײַן וואַרט האָט ווי אַ שלאַנג אַרומגעכאַפט דאָס האַלדז פֿון דער וועלט — אַט ווערט זי דערוואַרן, און זע : די אייביקע, וואָס דו האַסט מיר זייער ליד פֿאַרקויפֿט, זייערע פֿליגל געשאַנקען — זיי ווידערשפעניקן. אומזיסט האָב איך זייערע פֿליגל געבונדן — זיי זינגען צום קינד, וואָס וועט קומען און זייערע פֿליגל אויפֿבינדן. דער מענטש, דער שוין פֿאַראַגענער, דער מענטש, וואָס אים האָב איך געטראַפֿן, אויף דער ערד קומענדיק — אַט דער מענטש האָט זיך דערשראָקן פֿאַר מיר. זײַן שרעק איז מײַן האַפֿענונג, האַר פֿון ליכט, וואָס טו איך אָבער מיט די נישט־געבוירענע? ווי באַוואַרן איך מיך פֿאַר די קומענדיקע? ווי באַוואַרן איך מיך פֿאַרן קינד, וואָס קען

אויפבינדן געפאנגענע פליגל? מיט די פאטערס וועל איך מיר אן
עצה געבן — וואס טו איך מיט די קינדער?
קול פון ליכט אַרויס: פאַרלאַנגסטו דען, פֿירשט פֿון פֿינצטערניש,
איך זאל דיר אַן עצה געבן, ווי אַרום דו זאלסט מיך באַזיגן?
פירשט פון פֿינצטערניש: יא, איך פאַרלאַנג. ווייל אַז נישט
וועל איך זאָגן, אַז דו ביסט כּיטרע, האַר פֿון ליכט. היט דעם אַפּמאַך,
האַר פֿון ליכט! האַסט מיר די שליסלען געגעבן. יא אַדער נישט?
קול פון ליכט אַרויס: איך האָב דיר די שליסלען צו דער וועלט
געגעבן, אָבער נישט די שליסלען צו דער צוקונפֿט.
פירשט פון פֿינצטערניש: אַט דאָס איז עס. האַסט מיך גענאַרט.
די שליסלען צו דער צוקונפֿט גיב מיר!
קול פון ליכט אַרויס: דאָס קען איך נישט, פֿירשט פֿון פֿינצ-
טערניש. אַפֿילו איך קען נישט.
פירשט פון פֿינצטערניש: פאַר וואָס, האַר פֿון ליכט?
קול פון ליכט אַרויס: ווייל אַט די שליסלען זינען נאָך נישטאַ.
ערשט די צוקונפֿט שאַפֿט זיי. דער מענטש שאַפֿט זיי. די קינדער
פֿונעם מענטש. די זין.
פירשט פון פֿינצטערניש: די צוקונפֿט? די קינדער? די זין?
קול פון ליכט אַרויס: אַזוי איז, פֿירשט פֿון פֿינצטערניש.
פירשט פון פֿינצטערניש: און די שליסלען זינען נישטאַ נאָך?
נאַרסטו מיך נישט?
קול פון ליכט אַרויס: נישטאַ נאָך. אָבער זיי וועלן זיין.
פירשט פון פֿינצטערניש: און איך?
קול פון ליכט אַרויס: דו ווערסט פאַרטיליקט.
פירשט פון פֿינצטערניש: פאַרפֿלויכט!
קול פון ליכט אַרויס: פאַרטיליקט!
קולות פון אויבן און אונטן: פאַרטיליקט!
מענטש מיט דער האַלבער באַרד: פאַרטיליקט!
שטיל געזאָגן פֿון אויבן און אונטן:

שטיל! זינגט שטיל!
 דאָ שלאָפֿט די מוטער.
 און דער זון —
 אין נאַכט נאָך רוט ער.
 טאָגליכט זוכט ער.
 ווערן וויל ער.
 שטיל, זינגט שטיל,
 זינגט שטיל און שטילער.
 דאָס געזאַנג ווערט אַלץ דינער. ליכט פֿאַרפֿלייצט דעם לאַגער.

בילד 12

טשעכישע גרענעץ. אַמטשטוב. קאַמענדאַנט און סטריפֿישיל.
 קאַמענדאַנט: ענדיקט צו ליענען די צײַטונג: ווידער אַ פּוסט
 בלאַט. קיין שום ניס. יידן-פּאַגראַמען אין דײַטשלאַנד. אויפֿרעגונג
 אין דער וועלט. אויפֿגעוואַכט דאָס וועלט-געוויסן. פּכע... דאָס
 וועלט-געוויסן. וואָרפֿט-אָוועק דאָס בלאַט. דו, סטריפֿישיל, טשעמ-
 בערליין, וואָס דו ביסט, וואָס טראַכטסטו פֿון דעם וועלט-געוויסן?
 ביסט נישט אַ מאַל אַליין דאָס וועלט-געוויסן? אַ פּאַרד ביסטו, אַן
 אידיאַט אויך — מיט וואָס ביסטו נישט קיין וועלט-געוויסן? אַדער
 ניין, זאָג מיר בעסער: היטסטו די יידן, זיי זאָלן נישט אַריבער-
 טרעטן דעם פּאַס?
 סטריפֿישיל: עס ווערט געהיט, קאַמענדאַנט. עס ווערט שטרענג
 געהיט.
 קאַמענדאַנט: געדענקסטו, אַז זיי זענען אַ געפֿאַר פֿאַרן פּאַטער-
 לאַנד?
 סטריפֿישיל: איר דאַרפֿט מיך נישט דערמאַנען, קאַמענדאַנט. איך
 געדענק.
 קאַמענדאַנט: גאַר נישט געדענקסטו. אַז דו האַסט געהאַט אַ מאַ-
 סאַריק — געדענקסטו? איך שווער, אַז שוין נישט.
 סטריפֿישיל: פֿאַר וואָס? כ'געדענק נאָך.
 קאַמענדאַנט: און אַז אַמאַל איז אַ הוס געווען, יאָן הוס — גע-
 דענקסטו? איך שווער, אַז נישט.

סטריפישיל: ניין, פֿאַר וואָס. אין דער שול געלערנט. אַ גלח אַזאַ — הוס.

קאַמענדאַנט: זאַגסטו, אַז דו היטסט מיר די יידן ווי ס'דאַרף צו זיין?

סטריפישיל: נאָך מער ווי עס דאַרף צו זיין. זיי זינען אַ געפֿאַר פֿאַרן פֿאַטערלאַנד.

קאַמענדאַנט: און אַזוי ווינטער. אייגנטלעך — וואָס ווילסטו פֿון די יידן, סטריפישיל?

סטריפישיל: איך? גאַר נישט.

קאַמענדאַנט: און דאָך...

סטריפישיל: נאָר די דייטשן, אַזעלכע שטאַרקע, האָבן מורא פֿאַר זיי — מוז דאָך עפעס זיין אין דעם, ווייס איך?

קאַמענדאַנט: סטריפישיל, דיין לאַגיק געפֿעלט מיר נישט. וואָס לאַגיק איז — וויסטו?

סטריפישיל: נישט געהערט.

קאַמענדאַנט: ביסט אַ נאַר. האָסט זיך פֿאַרלאָזט אויף פֿראַנקרייך, ווייל דו ביסט אַ נאַר. איצט קוקסטו אויף דייטשלאַנד, ווייל דו ביסט אַ נאַר. און דער אַלטער ראַדזשין טרויערט איבער דיר, ווייל דו ביסט אַ נאַר. און — זאָג נאַר, סטריפישיל: דיר איז אויך אַזוי נישט-אינטעליגענט אויפֿן האַרצן און אַזוי, ווי זאָג איך עס, עלעגיש אין די אויגן?

סטריפישיל: אין די אויגן? ניין, אויגן האָבן איך געזונטע.

קאַמענדאַנט: און אַ געזונטן מאַגן און אַ געזונט געוויסן, יאָ, איך האָב דאָך דיך געפֿרעגט, וואָס טראַכטסטו פֿון געוויסן?

סטריפישיל: מוז מען טראַכטן דערפֿון?

קאַמענדאַנט: געוויסן — דאָס איז אַ הינעראויג. אַט צום ביישפּיל: קעגנאיבער. צווישן אונדז און די דייטשן, קומען-אום באַשעפֿענישן, וואָס מען רופֿט יידן. דאָס איז עפעס אַ שרעקלעך פֿאַלק, נישט ווייל זיי אַליין זינען שרעקלעך, נאָר ווייל אומגליק איז שרעקלעך. זינט

זיי ליגן דאָרט, אין דעם נייטראָלן פּאַס, אַלט און יונג, ציט מיר דאָס
הינעראויג. דיר נישט?

סטריפּישיל: געהאַט אַ הינעראויג, האָב איך אים אויסגעשניטן.
קאַמענדאַנט: בראַוואַ, סטריפּישיל! און ווי האָט זיך דיר עפעס
הינטיקע נאַכט — — — דו וויסט דאָך, וואָס איך מיינ. גאַנץ נעט.
אמת? דו מיינסט, פּאַרך איינער, איך ווייס נישט, וואָס דו האָסט
אַפּגעטאָן מיט איינער אַ...

סטריפּישיל: מיט אַ וועלכער?

קאַמענדאַנט: נו, דערמאַן זיך!

סטריפּישיל: וואָס? זאַוואַדלאַ האָט פּאַרמסרט?

קאַמענדאַנט: דערציילט, ווי דען? ווייל דו האָסט אים אַפּגע-
נאַרט.

סטריפּישיל: הינטישער זון!

קאַמענדאַנט: און ווי מיינסטו — דו האָסט גוט געטאַן?

סטריפּישיל: נו, וואָס, אַ מענטשלעכע זאַך. עס מאַכט זיך, און קיין
קריסטין אויך נישט, און געהרגעט אויך נישט.

קאַמענדאַנט: המ... אַ מענטשלעכע זאַך. געדענקסט יענע, די
שוואַנגערע, די וואָס איז אויבן אויפֿן לאַסטוואַגן געלעגן — די מיט
די רויטע קיילעכדיקע קראַליק-אויגן — מיט די ציגל-פֿלעקן אויפֿן
פנים. ווי זי האָט געוויינט, געדענקסטו?

סטריפּישיל: כ'געדענק, און דער קאַמענדאַנט האָט געשריגן, גע-
זידלט, פּאַרשאַלטן דאָס קינד אין איר לויב, שלאָגן געהייסן. כ'גע-
דענק.

קאַמענדאַנט: אַזעלכע זאַכן געדענקסטו. אַ פּאַרך ביסטו. אַ פּאַר-
גוואַלטיקער. נו, איך מוז אַ קוק טאַן צו די יידן דאָרט קעגנאיבער.
לעבט זי נאָך דאָרט? האָט זי געבוירן? האָט זי געמפּילט? אַדער —
אַדער דו ביסט גערעכט, סטריפּישיל? אַ נאַריש געוויין געווען.
אומזיסטע ליידן. און אויב אַזוי — אויב אַזוי זינען עס דאָך אַלץ
מענטשלעכע זאַכן: אי דאָס, וואָס דו האָסט אַפּגעטאַן יענע נאַכט;
אי דאָס, וואָס זיי האָבן אַפּגעטאַן מיט דיין לאַנד; אי דאָס, וואָס איך

האָב געהייסן שלאָגן די יידישקע מיט די ציגל-פֿלעקן אויפֿן פנים.
 סטריפֿישיל: מענטשלעכע זאכן, קאָמענדאָנט! אַלץ מענטשלעכע
 זאכן. עס לייגט זיך שוין אויס אַזוי — עס ווערט שוין אַזוי פֿון זיך.
 און אַ מענטש דאַרף נישט פֿרעגן. ווייל מען קען סײַ ווי נישט וויסן.
 און וואָס אַנבאַלאַנגט יענער — מוז איך נאָך אַ מאָל זאָגן, אַז זאָ-
 וואַדלאַ איז אַ הינטישער זון. אַזעלכע זאכן דערציילט מען נישט.
 און ער האָט דען נישט געוואָלט? טאָ וואָס האָט ער צו דערציילן?
 אַ מענטש טוט נישט אַזוי.

קאָמענדאָנט: געוויס. עס מוזן זײַן זאכן, וואָס אַ מענטש טוט נישט
 — טאָר נישט טאָן. אָבער וואָס זײַנען דאָס פֿאַר אַ זאכן? דאָס איז
 דאָך נישט אַזוי אין גאַנצן קלאָר, פֿילאָסאָף סטריפֿישיל. דאָס וועט
 מיר אָפֿער קלערער ווערן דאָרט, קעגנאַיבער, אין קיינעמס לאַנד.
 סטריפֿישיל: אָבער די יידן זײַנען דאָך אַ געפֿאַר.

קאָמענדאָנט: כײַמוז גיין אויף אינספעקציע. פֿילאָסאָף סטריפֿישיל.
 סטריפֿישיל: אַהאָ, אינספעקציע. און נישט צוליבן הינעראויג?
 קאָמענדאָנט: אויך! צוליבן געוויסן. אַפֿ.

סטריפֿישיל: קוקט אים נאָך שטילשווייגנדיק; דערנאָך — אַ הייב
 מיט דער פֿלייצע און אַ פינטל מיטן אויג: גע—ווי—סן.

בילד 13

דייטשישע גרענעץ. אַמטשטוב. האַאַזע און היינצע.

האַאַזע: לייענט אַ בלאַט. נו, הינצע, נאָך אַלץ אין טרויער איבער
 דער יידן? מײַן טיפֿסט מיטגעפֿיל. גיב אַ קוק דאָ. זעסט? דאָרט, אין
 בערלין, און אומעטום איבערן לאַנד האָבן זײַ פֿיל מער בלוט פֿאַר-
 גאַסן. יידנבלוט און יידנגוט — אַלץ קאַפוט, סינאַגאָגן — מיטן רויך.
 און דו? דײַן גליק, איך בין דיר אַ פֿרײַנד. ווען איך דערצייל, ווו
 מען דאַרף — ליגסטו אין אַ קאַנצלאַגער, נישט דאָ.
 היינצע: בלוט, אַלץ קאַפוט, מיטן רויך... און די וועלט?

האַאַאַ: נאָ די וועלט... קאַמיש. הערסט דאָך, דער טשעמבערליין, דער פֿון מינכען, דער וואָס האָט זיך דערשראָקן — דער איז שוין אויך מיט די יידן. דער „פֿעלקישער“ שווינגט עס אים נישט.

היינצע: אויפֿגעוואַכט דאָס וועלט־געוויסן. דאָס איז עס. האַאַאַ: קאַמישער יונג, דאָס וועלט־געוויסן איז דרעק. דאָס וועלט־געוויסן עקסיסטירט גאַר נישט. האָסט נישט געהערט, אָ דאָס האָבן די יידן אויסגעטראַכט?

היינצע: איך אָבער פֿיל עס אין מיר — און איך בין דאָך אַן אַריער, ניין? זינט איך האָב איר בלוט געזען...

האַאַאַ: דו הער מיר אויף מיט איר בלוט. דרעק איז עס, נישט קיין בלוט.

היינצע: צוליב אַ האַנטבננטל... צוליב אייניקע מטבעות... אַזאָ שיינער נאַקן... ווי קען איך קוקן אויף מײַן ביקס? וועל אַנטלויפֿן, האַאַאַע.

האַאַאַ: וווּהיין?

היינצע: איך ווייס נישט. איך קען נישט מער. דאָס איז שרעקלעך. האַאַאַ: נו, בײַ מיר וועסטו נישט לויפֿן, איך וועל שיסן. היט זיך, דו רעדסט ווי אַ ייד.

היינצע: און אָ אַ ייד? אייגנטלעך, וואָס ווילסטו פֿון די יידן? איך מײַן: דו אַליין, האַאַאַע.

האַאַאַ: איך? גאַר נישט.

היינצע: און דאָך...

האַאַאַ: די יידן — אָבער זאָג נישט אויס — זײַנען גאַנץ נעמע מענטשן. איך מײַן: אין אַלגעמיין...

היינצע: און דאָך...

האַאַאַ: נאָר אַז זײַ דאַרט, אין בערלין, מײַנען אַנדערש, מוז דאָך עפעס שטעקן אין דעם. ווייס איך?

היינצע: שלעכטע לאַגיק, האַאַאַע.

האַאַאַ: נו, לאַגיק איז אויך דרעק.

היינצע: דו ביסט אַ נאַר. מיר זײַנען אַלע נאַרן. זיך פֿאַרלאַזט

אויף ווילהעלמען, ווייל מיר זענען נאָרן. און איצט... מיר זענען נאָרן. אַזוי, צווישן זיך, האַזע: דיר איז גאָר ניט שרעקלעך פֿון דעם אַלעם?

האַזע: ווייס איך? ווי אַמאָל, אָבער אין אַלגעמיין... היינצע: און מיר איז שרעקלעך. געדענקסט יענע יידישקע, די שוואַנגערע, די, וואָס מ'האַט צו די טשעכן געשלעפט? וואָס מ'האַט זי געשלאָגן?

האַזע: נו, ווייניק יידישקעס האָט מען געשלאָגן?

היינצע: אָבער די איז דאָך געווען אַ טראַגעדיקע.

האַזע: האָט מיך זייער געפֿרייט. מײַן הויכאַכטונג.

היינצע: געדענקסט נישט, ווי זי האָט געוויינט?

האַזע: נו, וואַרשיינלעך אַזוי ווי אַלע.

היינצע: און איך געדענק, איך געדענק גענוי. עס גיט מיר קיין רו נישט, מוז אַ קוק טאָן צו די יידן קעגנאייבער. לעבט זי נאָך, האָט זי געבוירן, אָדער ווי? כ'מוז באַגרייפֿן, האַזע — באַגרייפֿן איר געוויין...

האַזע: נו, דיך וועט מען אַפֿילו אין אַ קאַנצלאַגער נישט האַלטן. מיט דיר בין איך רויק, טיִטלט מיט אַ פֿינגער אויפֿן שטונדן.

היינצע: איך מוז עס דאָך באַגרייפֿן, האַזע. און דאָן ווייס איך, ווי עס איז מיט דעם פֿאַרגאַסענעם בלוט. מיט דעם בלוט, וואָס איך האָב פֿאַרגאַסן און וואָס זיי דאַרט האָבן פֿאַרגאַסן...

האַזע: דו ווילסט צום נייטראַלן פּאַס — און האַסט גאָר נישט מורא, טאַמער פּאַקט דיך דאַרט בײַ שײנעם הענצישן נאַקן דער בלוטדאַרשטיקער גניסט פֿון דיין אומגעבראַכטער ייִדין? היינצע: דאָס איז אַ שפּאַס בײַ דיר? נו, גוט, האַלט דיך מיט די שפּאַסן.

האַזע: דער גניסט, מײַן איך, וועט האָבן די פֿאַרעם פֿון אַ דאַמען־בניטל — אָבער אייגנטלעך וועט עס זײַן אַ גניסט, נישט קײַן דאַמען־בניטל — ווייל דו מוזסט זיך עס נעמען אין זײַן אַרײַן, ליבער הענצע: אַ גניסט און אַ דאַמען־בניטל זענען נישט איינס און דאָס

זעלביקע. עס איז דאָס נעמלעכע, וואָס די אַנערל און די גרעטל. די דיקע אַנערל איז נישט די דיגע גרעטל און די דיגע גרעטל איז נישט די דיקע אַנערל. בײַ דער געלעגנהייט: די דיקע אַנערל האָב איך צוריק, נאָר דעם בריליאַנט — נישט; די מאַכט האָט צוגענומען פֿאַר זיך. וווּ צוויי קריגן זיך, געווינט דער דריטער. היינצע: וואָס גייט מיך אָן דיין בריליאַנט? האַאַזע: און דו מיינסט, אַז דיין האַנטבניטל גייט מיך אָן מער? היינצע: איך גיי. זײַ געזונט און קיצל די אַנערל. אָבער געדענען אַז דו ביסט אַ נאַר. האַאַזע: און דו ביסט אַ ייד. קוקט אים נאָך; דערנאָך — אַ הייב מיט דער פֿלייצע: גע—ווי—סן.

ביילד 14

קיינעמס לאַנד. בלינדער און אַלטיטשקער — יעדער אויף זײַן שטיין.

דער בלינדער: און איך זאָג מיר דאָס מײַניקע: די וועלט איז פֿאַרט אַ וועלט. אויב איך זע זי נישט, הייסט עס, אַז זי איז נישטאַ? אַלטיטשקער: פֿון טאָג צו טאָג ווערסטו אַ גרעסערער נאַר. מע דאַרף אין דער אמתן זײַן אַ בלינדער, נישט צו זען, אַז די וועלט איז קיין וועלט נישט.

דער בלינדער: אַפֿילו דער משוגענער זאָגט דאָך שוין, אַז ס'איז גוט. אַט יענער, וואָס האָט זיך אַפּגעבונדן פֿון בוים, דער קימפע-טאַרינס מאַן. נעכטן האָט ער געשריגן אַ גאַנצן טאָג: יום-טובֿ, יום-טובֿ, יום-טובֿ!

אַלטיטשקער: אַ שמחה אויף אַנער בייַדנס קאַפּ! אַז דער בלינדער גלייבט דעם משוגענעם, איז די וועלט אַ וועלט? בלינדער: דו ווייסט, וואָס ער האָט געזונגען? די זון איז דער זין! די זון איז דער זין! וואָס דען, מײַנע בלינדע אויגן זײַנען דער זין? וואָס קען נאָך זײַן שענער ווי די זון?

אַלטייטשקער: אַוודאי, פֿון וואָס חלומט אַ גאַנז? פֿון האַבער.
און אַז דו ביסט בלינד, חלומט זיך דיר אַ זון.
בלינדער: נו איז וואָס? איז אפשר נישטאָ קיין האַבער? אַז אַ
בלינדער חלומט פֿון דער זון — איז דאָס דאָך גופֿא אַ סימן, אַז די
זון איז פֿאַראַן. שמייכלט אַ גליקלעכער, טאַפֿט מיט די פֿינגער די
לופֿט. זון... זון... זון...
אַלטייטשקער: זון-שמן.
בלינדער: אַלטייטשקער-קאַלטייטשקער.
אַלטייטשקער: הענטיקע צייטן זאָל אַ ייד נאָך גלייבן, אַז עס
איז דאָ אַ זון אויף דער וועלט! איצט, בני אַזאָ חושך-מצרים! ער
מיינט, ער וועט מיך אַנישמועסן, און ווער? אַ בלינדער דערצו. אַ
בלינדער מיט אַ משוגענעם.
מענטש מיט דער האַלבער באַרד: קומט-אַן זינגענדיק:

די זון וואָס איז אַרען אין מיר,
די זון וואָס גיסט איר שנין אין מיר.
אַיך אַלע לאַזט זי וויסן,
אַיך אַלע לאַזט זי גריסן:
די זון איז דער זין!
יום-טובֿ, אַדמס זין,
יום-טובֿ, יום-טובֿ, יום-טובֿ לויפֿט-פֿאַרביי.

אַלטייטשקער: אַ גדולה אויף דער באַבען. פֿרייט זיך, וואָס די
מאַמע האָט אים געהאַט. הוליע, קבצן, דרעק איז וואָלוול. אַוודאי,
אַז מ'לאַזט דאָס פֿרען אַרומלויפֿן. נו, בלינדער, דו האָסט נחת, וואָס?
בלינדער: עס ווערט מיר ליכטיק.
אַלטייטשקער: אַוודאי, ס'ווערט דיר ליכטיק פֿאַר די בלינדע אויגן.
אַט ווי די בלינדע זעען — אַזא פֿנים האָבן זיי און אַזא פֿנים האָט
די זון און אַזא פֿנים האָט די וועלט. אַך-און-ווי צו דעם גאַרנישט,
וואָס דער רבֿנו-של-עולם האָט באַשאַפֿן! וועלט רופֿן זיי דאָס?
בלינדער: נו, און קינדער זינגען אויך גאַרנישט? עס ווערן דען

נישט געבוירן קיין קינדער? קינדער מיט אַפֿענע אייגעלעך — אַזעל-
 כע זיסע... ווי מײַן פֿידל... דריקט צו זײַן פֿידל צו דער ברוסט.
 אַלט־טשקער: דער בלינדער זעט קינדער; מענטש, נישטאַ מער
 קיין קינדער און קיין מאַמעס — קינדלערינס זינען שווינדלערינס.
 נישטאַ קיין געבורט, נישטאַ קיין טויט, נישטאַ קיין אַהין, נישטאַ
 קיין אַהער — בלויז פּוסטע אייביקייט, און דו אויף אַ שטיין, און
 איך אויף אַ שטיין.

אַ יובל. עס לויפֿט־פֿאַרויס מאַרין קאַן מיטן זעקל.
 מאַרין קאַן: מזל־טובֿ! מזל־טובֿ! מיר זינען מכריז ומודיע אין
 אַלע עקן פֿון דער וועלט, אַז אַ ייד איז געבוירן געוואָרן! אונדזער
 קימפעטאַרין האָט למזל געהאַט אַ בן־זכר!
 קולות: — זיי אַלעמען אויף להכעיס.

— אַ ניער ייד.

— אַ ניער מענטש.

— מזל־טובֿ!

מאַרין קאַן: טאַנצט מיט דער ספֿר־תּורה אין האַנט:
 שׁמח־תּורה!
 זינגט־מיט, זינגט־מיט: וויסן זי,
 אַ ייד איז געבוירן, ביז אַ ניער „לאַ תּרצח“,
 אַ ניער ייד, באַגרייפֿן זי,
 אַזוי שוין פֿירט זיך, קומט, נעבעך, ווידער
 פֿאַרשטייען זי, אויף זייער קאַפּ —
 אַז דער „לאַ תּרצח“, און זאַגט זיי: ברידער,
 זעען זי, גענוג שוין! סטאַפּ!

מענטש, מיט דער האַלבער באַרד: קומט ווידער אָן, פֿאַלט
 אויף די קני און זינגט:

כ׳פֿאַל־צו צו דער ערד
 און לויב און בענטש.
 אַ מענטש איז געבוירן,
 אַ ניער מענטש.
 געקומען דער שופֿט,
 געקומען ס׳געריכט!
 מײַן זון וועט העלפֿן
 דעם גניסט פֿון ליכט.

בל'ינדער: פֿירט מיך צו! פֿירט מיך צו! ס'קינד וויל איך אַנקוקן,
מענטשן. מיט די פֿינגער עס אַנקוקן, פֿון וואַנען וויסט איר, אַז ס'איז
נישט משיח?

קולות: משיח! משיח!

אַלטיטשקער: וואָס פֿאַר אַ משיח? ס'איז דאָך גאַר נישט. ס'איז
דאָך דעם משוגענעמס זון.

בל'ינדער: הייבט אויף די פֿידל פֿון דער ערד, שטעלטן זיך אויף,
סטראַיעט זי אָן. לפֿבוד דעם קינד וועל איך שפּילן. לפֿבוד די אויגן,
וואָס האַבן זיך אַקאַרשט געעפֿנט. לפֿבוד די אויגן, וואָס זעען די זון.
מאַריץ קאַן: און מיר וועלן טאַנצן. זעען זי, ס'איז אונדזער אַלע-
מענס קינדעלע. ווי עס שטייט: ילד יולד לנו! אונדז אַלעמען! זי
פֿאַרשטייען? זאָל קיין איין פֿוס נישט בלייבן אין אַ זנט. הרגלים
רגלי יעקב — געטאַנצט זאָל ווערן. אַלטיטשקער, אויפֿגעשטאַנען
און מיטגעטאַנצט! דער גאַטזעליקער קאַנטאַר פֿון אונדזער סינאַ-
גאַגע...

אַלטיטשקער: איך מיט אַנך טאַנצן? כּווייל שטאַרבן.

מאַריץ קאַן: מעגסט דיר שטאַרבן וויפֿל דו ווילסט — איצט מוחסטו
טאַנצן.

אַלטיטשקער: די פֿיס דינען נישט.

מאַריץ קאַן: וועסטו טאַנצן פֿאַמעלעכער, אַ זקן-טענצל. אַבער זיצן
אויף אַ שטיין אין מיטן שִׁמְחַת-תּוֹרָה? פֿע, דאָס פֿאַסט פֿאַר אַ משומד.
לויפֿט-צג, הייבט-אויף דעם אַלטיטשקן און טאַנצט מיט אים. ס'ווערט
אַ קאַראַהאַד.

בל'ינדער: שפּילט.

מענטש מיט דער האַלבער באַרד:

מזני זון איז העל,	מזני זון איז שטאַרק,
זנין פֿנים שטראַלט,	זנין פֿויסט — געבאַלט.
ס'דערפֿרייט די וועלט	ער טרעבט די וועלף
זנין שיין געשטאַלט.	צוריק אין וואַלד.

מאַרין קאַן: אויפגעשפילט לכבוד דעם טאַטן! בלינדער, לכבוד דעם טאַטן! צום מענטש: נו, זעסטו שוין? און דו האַסט, חלילה, גע-וואַלט...

מענטש מיט דער האַלבער באַרד: אַלץ גייט צו דער זון, דער בוים האַט עס מיר געזאָגט.

מאַרין קאַן: דעם בוים? נו, גוט, זאַל זיך פֿון בוים, אַבי צום טאַנצן. כאַפט אים אָן, טאַנצט מיט אים.

ראַבינער און פּאַסטאָר קומען אָן.

ראַבינער: אַף על פי שיתמהמה, חפה אחפה לו בכל יום שיבוא. כאַטש ער זוימט — וואַרט איך פֿון טאָג אויף טאָג, אָן ער וועט קומען. קען מען אַזאַ אומה בניקומען, פּאַסטאָר? ווען אַ קינד ווערט געבוירן, ציטערן-אויף אַלע הערצער: אַפּשר איז עס ער, ער, — דער געגאַרטער — דער נייער — דער נייער מענטשן?!

פּאַסטאָר: גלאַקנקלאַנג הער איך, ראַבינער. נישט-גרויסע גלאַקן מעכטיקע... עס קלינגען גלאַקן קליינע, ווינטע, דאַרפֿישע... זיל-בער קלינגען זיי — און אַזאַ גלאַקנפֿרייד איז איבער דער וועלט.

ראַבינער: און איך, פּאַסטאָר, זע: אויף אַ באַרג שטייט אַ מאַן, אַרום די לענדן אַ פֿעלגאַרטל, האַלט אַ שוּפֿר צום מויל און זאָגט-אָן דערלייזונג די מענטשן פֿון קיינעמס לאַנד. ס'וועט קומען אַ צייט, ווען אַלע לענדער וועלן ווערן קיינעמס לאַנד. אַט דאָס זאָגט-אָן דער שוּפֿר.

קאַמענדאַנט: קומט-אָן פֿון דער טשעכישער גרענעץ. וואָס פֿאַר אַ טומל, יידן?

קולות: דער קאַמענדאַנט. דער פֿון דער טשעכישער גרענעץ.

מאַרין קאַן: טאַנצט-מיט, הער קאַמענדאַנט.

קאַמענדאַנט: וואָס פֿאַר אַ בערזע בני אַנך? פֿאַרדינט אויף אַק-ציעס, וואָס איר פֿרייט אַנך אַזוי? האַט איר אַנער האַב צוריק-באַקומען, אַנערע פֿאַבריקן, אַנערע הַיזער? אַדער האַט איר אַ וויזע געקראָגן?

מאָרײַן קאַן: זעען זי, הער קאַמענדאַנט, דאָס לעצטע איז ריכטיק.
מיר האָבן, פֿאַרשטייען זי, באַקומען אַ וויזע.
קאַמענדאַנט: ווױהין?

מאָרײַן קאַן: אין צוקונפֿטלאַנד. אַ וויזע אין צוקונפֿטלאַנד. מיר האָבן
דאָ אַ געווינעריין אין באַראַק נומער איינס. מ'האַט זי געשלאָגן, גע-
בונדן, געשאַלטן — איר אויך, הער קאַמענדאַנט...

קאַמענדאַנט: נו, איז וואָס? רייך שנעלער! זי לעבט?

מאָרײַן קאַן: זי האָט אַ קינד געבוירן. אַן דאָקטוירים, אַן גאַרנישט.
זי האָט באַשאַפֿן, הער קאַמענדאַנט, אַ וועלט פֿון גאַרנישט, זי האָט
באַשאַפֿן אַ יוד פֿון גאַרנישט. צוקונפֿטלאַנד האָט אונדז אַ וויזע גע-
געבן — אַ קינד.

קאַמענדאַנט: ווער וואָלט זיך פֿאַרגעשטעלט? אַזאַ פֿרייד אין קיי-
נעמס לאַנד. אין אַזאַ איינפֿאַכן גאַט-פֿאַרדאַמטן מיטוואַך. צום טיפּול,
איך וויל מיך מיטפֿרייען. איך וועל דאָס קינד אויף די הענט טראָגן,
קיינעמס לאַנד האָט אַ וויזע באַקומען. קיינעמס לאַנד איז אַ גרויס
לאַנד.

היינצע: קומט-אַן מיט דער ביקס. מענטשן, איך קען נישט מער.
מאָרײַן קאַן: קום טאַנצן!

היינצע: איך האָב זי געטויט. אַ יידישקע טויטגעלייגט.
קולות: ווען? ווי?

היינצע: נישט איצט. נאָר איך האָב זי געטויט. מיט דער ביקס.
צוליב גאַרנישט. צוליב מטבעות. נעמט-אַרונטער פֿון האַלדז אַ דאָ-
מען-בייטל.

מאָרײַן קאַן: וואָס איז דאָס פֿאַר אַ קמיע?

היינצע: בלוט אויף די מטבעות. מענטשנבלוט! ייִדנבלוט איז
מענטשנבלוט.

מאָרײַן קאַן: ווי? דו זאָגסט עס?

היינצע: אַזאַ שיינער נאַקן... ס'האַט זי עמעצער ליב געהאַט,
אין אירע אויגן געקוקט, דעם נאַקן געגלעט. און איך האָב אין נאַקן
אַ קויל אַרײַנגעלאָזט. בלוט אויף די מטבעות, בלוט אויף דער ביקס...

לייזט מיך אויס! דער נאָקן, די קויל, די קויל און דער נאָקן — עס טאָנצט מיר פֿאַר די אויגן, עס פֿעניקט מיך. איך האָב זי נישט גע־קענט, נאָר עס איז מיר, ווי איך וואָלט מײַן געליבטע דערשאַסן. אַזאָ שיינער נאָקן... נאָ דיר, ייִד, די ביקס! שײַם! טײַט מיך! דער־לאַנגט די ביקס מאַרײַן קאַנטן, פֿאַלט אויף די קני.

מאַרײַן קאַן: וואָס, זאַגסטו, זאַל איך טאָן דערמיט? שײַסן? איך בין נישט קײַן שײַסער.

הײַנצע: הרגע! קויף־אויס מײַן זינד!

מאַרײַן קאַן: מיר הרגענען נישט קײַנעם.

הײַנצע: ווילסט מיך פֿעניקן?

מאַרײַן קאַן: חלילה, אָבער מיר הרגענען נישט. עס שטייט: לאַ תּרצח.

הײַנצע: מײַן זינד וויל איך אויסקויפֿן, מענטש!

מאַרײַן קאַן: דורך בלוט קויפֿט מען קײַן זינד נישט אויס.

הײַנצע: זאַל איך אַליין מיך טײַטן? גוט, איך טו עס.

מאַרײַן קאַן: נאַרישער מענטש, מ'דאַרף נישט. מ'האַט דיך פֿאַר־פֿירט — דאָס אַלץ, איצט וויסטו.

הײַנצע: ייִדנבלוט איז מענטשנבלוט.

מאַרײַן קאַן: דו האָסט דיר פֿאַרן פֿרײַז פֿון אַ פֿאַרברעך אָן אמת געקויפֿט. אַ קינדער־אמת, נו, גוט, אָבער דו ביסט דאָך אַ קינד געוואָרן. זײַ האָבן דיך פֿאַר אַ ווילד קינד געמאַכט — און דו האָסט געטײַט. שטיי־אויף! ס'איז אַ שמחה בײַ אונדז — זעסט נישט? אַ גרויסע שמחה.

ראַבײַנער: שטיי־אויף! זאַל גאָט דיך משפֿטן. מיר — נישט.

הײַנצע: צום פֿאַסטאַר: דערבאַרעם דיך, פֿאַטער!

פֿאַסטאַר: אין נאַמען פֿון דיין פֿינן ווערט דיר פֿאַרגעבן, און אין נאַמען פֿון אונדזער פֿרייד ווערט דיר געשאַנקען.

הײַנצע: שטיי־אויף, וואָס פֿאַר אַ פֿרייד בײַ אַנך? דערמאָנט זיך: יאָ, איך וויל אַנך פֿרעגן, ייִדן — אַ פֿרוי איז געווען צווישן אַנך, האָט אַ קינד אין זיך געטראָגן, האָט אַזוי געווינט, נישט ווי זי

איבע, נאָר ווי די וועלט וואָלט צו קינד געגאַנגען און ווי די וועלט וואָלט געבונדן געוואָרן! איר געוויין האָב איך נישט אויפֿגעהערט צו הערן. ערשט איצט, ערשט דאָ האָט אויפֿגעהערט — וואָס איז מיט איר? איך מוז עס וויסן, יידן. האָט זיך די גערעכטיקייט אָנגענומען פֿאַר איר אָדער נישט?

מאָריץ קאַן: זעען זי, הער זעלנער, זי לעבט. און זי האָט, פֿאַר-שטייען זי, געשאַנקען לעבן. אַ קינד איז געקומען אויף דער וועלט. פֿאַרשטייען זי, הער זעלנער?

היינצט אַ, איך פֿאַרשטיי שוין, איך פֿאַרשטיי. האַאַזע, ווען דו ווייסט עס אויך, דו, האַאַזע. די גערעכטיקייט האָט זיך אָנגענומען פֿאַר איר, ווייסטו שוין, האַאַזע? דו ווייסט נאָך נישט, אָבער איך גלייב, דו וועסט נאָך וויסן, האַאַזע.

פֿריץ און עדנאָ קומען אָן.

פֿריץ: איך האָב עס דיר באַלד געזאָגט. איך האָב עס פֿאַרויסגעזען, עדנאָ.

עדנאָ: איך בין גליקלעך. איצט קומען די לעצטע שורות, נישט וואָר?

פֿריץ: נעמט אַרויס דעם בריוו, שפּרייט פֿונאַנדער פֿאַר אַלע. איך וועל אַזוי שרייבן: איצט, הער רוזוועלט, איז דער בריוו געענדיקט. דאָס, אויף וואָס מיר האָבן געוואָרט, איז געקומען. דאָס קינד איז געבוירן. דאָס באַווייזט, אַז דאָס לעבן זיגט איבערן טויט. ציט אַויס אַזער האַנט און העלפֿט אונדז! קיינעמס לאַנד לאַזט אַיך גריסן. קאַמענדאַנט: קיינעמס לאַנד לאַזט גריסן אַלע לענדער. קיינעמס לאַנד איז דאָס גרעסטע לאַנד.

היינצט: אין קיינעמס לאַנד איז די גערעכטיקייט געפֿאַנגען. מענטש מיט דער האַלבער באַרד: זי וועט באַפֿרייט ווערן. מײַן זון דער שטאַרקער, מײַן זון דער ליכטיקער — ער וועט זי באַפֿרייען.

מוזיק

מאַני לייב

פאַר וואָר ...

פּאַעטן ייִדישע פֿון אַלע זיבן עקן וועלט!
 זינגט הויך, זינגט שטיל, נאָר ריין און ערלעך זינגט.
 זינגט ערד, זינגט זון און אונדזער מענטשנס האַרץ,
 די אומגליקן פֿון אונדזער גאַטס גלות-פֿאַלק,
 משיחן דעם אויסלייזער און אונדזער גאַט אַליין;
 זינגט קוואַלן גראָז, וואָס נייגט זיך אונטער אונדזער פֿוס.
 זינגט אַלץ וואָס לייגט זיך אויס אין ליד, פֿאַר וואָר.
 ווייל אַלץ וואָס לעבט — לעבט קאַרג און אַזוי ווינציק טעג
 און שטאַרבט ניט נאָר אין ליד, אין זכות פֿון ליד. פֿאַר וואָר,
 דעריבער זינגט, פּאַעטן ייִדישע, זינגט הויך, זינגט שטיל,
 נאָר וואָס איר זינגט זאָל זיין געזאַנג און ניט געשריי.
 פֿאַר וואָר. איר שרײַט צו פֿיל, נאָך מערער ווי איר זינגט.
 דעריבער — שרײַט ניט, האָט רחמנות אויף דעם ליד
 אויף אונדזער ייִדיש ליד, וואָס איז נאָך יונג און נײַ.
 און מער נאָך האָט רחמנות אויף דעם ייִדישן געהער,
 וואָס איז ניט טויב און גאַרט געזאַנג פֿון ריינעם ליד.

2

**וועט דער פדעמאדער
זיך דערבארעמען?**

רחל קארן

... 17

— 17 —

וועלכעס לאַנד וועט אונדז אויפֿנעמען,

דיך,

מיד

און דאָס נישט־געבוירענע?

ס'בלייבט די ניינטע לבנה אין מזן בלומ,

וועט זיך אויפֿרייסן באַלד מיט אַן אָפֿן מויל

און מיט אַ שריי פֿון גרויל.

פֿון ביימער גייען־אַרויס ווי שאַטנס די צלמים

מיט נאַקעטע הילפֿלאַזע אַרעמס

אַנטקעגן דעם נייעם גאַסט,

אַנטקעגן דער פֿרעמדער, דער מענטשלעכער לאַסט.

די ביימער, וואָס האָבן געזאָלט געבן האַלץ

פֿאַר אַ וויג, פֿאַר אַ בעט,

רוישן־אַריין בלויז אין די נעכט

אַנשטאַט אַ שטיל געבעט.

יעדעס וואָרט איז פֿאַרראַט,

יעדער מענטש איז יודא־אישקאריאַט¹

¹ איינער פֿון יעזוסעס 12 תלמידים, וועלכער האָט פֿאַרראַטן, כּפי דער עוואַנג־געליע, פֿאַרן פֿרייז פֿון 30 זילבערשטיק.

און זינע ליפן רויטער, פֿרעמדער זיגל,
וואָס חתמה-ט-צו דעם גורל פֿון אַ נייעם גאַט.

אַלץ איז שוין גרייט פֿאַר אים :
דער וועג און דער צלם, דער טויט און דער זיג.
נאָר נאָך אַלץ איז נישטאָ קיין אַרט פֿאַר אַ וויג.

אַפֿילו נישט קיין קליינע שטאַל,
אַפֿילו נישט קיין בינטל היי,
ווי ס'זאַל דער אַטעם פֿון אַ קנישן מויל
אַרומנעמען שטיל און געטריב.

מײַן שריט איז שווער און מיד —
אַזוי פֿיל ערד צעמערבט ² אויף שטויב,
אַזוי פֿיל טעג געקנעטן אויף ליים
און נישט קיין דאָך איבערן קאַפּ
און נישט קיין היים.

זאָג, ווער וועט אונדז אויפֿנעמען,
דיך, מיד און דאָס נישט געבוירענע ?
אַז קיין איינציק לאַנד וויל נישט מער דאָס דערלייזונג-שפּיל ?

אויף אַלע וועגן שטייען טונקעלע וואַכן,
ס'פֿינקלט אין דער זון דאָס געווער :
— ווער גייט דאָ, ווער ?

עס זוכן די אויגן, עס זוכן די הענט,
עס ברייט יעדעס וואַרט, עס שטעכט יעדער בליק
שרעק און פֿאַרדאַכט און פּאַס.

² צעריבן.

און אן מ'וועט שוין בודק זיין די וויזע, דעם פאָס,
 די וועש אויפֿן לנב, דאָס בינטל אין האַנט,
 די שיד אויף די פֿיס, די געפֿלעכטענע האָר,
 דעם נעכטיקן טרוים,
 די הינטיקע וואָר
 און דעם פֿאַרבאַרגענעם געדאַנק —
 איז נאָך אַלץ נישט גענוג:
 מען וועט דער מוטערטראַכט נישט גלייבן,
 וויל טאַמער איז דאָס נישט-געבוירענע
 אַ פֿאַרבאַרגענער אויפֿרוף,
 אַ ... פֿאַציפֿיסט,
 אַ ננער יעזו קריסט?

דו,

ווער וועט אונדז אויפֿנעמען.

דיך,

מיד

און דאָס נישט געבוירענע?

אַלץ איז שוין גרייט פֿאַר אים,

דער וועג און דער צלם, דער טויט און דער זיג,

נאָר נאָך אַלץ איז נישטאָ דאָס אַרט פֿאַר אַ וויג.

ליטעראַרישע בלעטער, וואַרשע 1939

ירחמיאל שטייגמאַן / גאַנצטע 1939

אַלץ

עס קלאַפט נישט קיינער אָן אין טיר,
 איך זיך אין איינזאַמקייט פֿאַרשפּאַרט.
 עס שלאַגט די אומרו טיף איר מיר,
 נאָר איך זיך שטום און וואַרט.

אַ שווערער קלאַפּ, אַ פֿינגערריר,
זאָל דאָס אַ פֿריינד, אַ שונא זיין,
נאָר אַנקלאַפּן זאָל ווער אין טיר
און איך זאָל אויסרופֿן : אַרניין !

מיט אַ געבנילטער האַרטער פֿויסט
מיט בלומען אין די ווייסע הענט —
נאָר זאָל די שווינגעניש אַרויס
פֿון מיינע שטאַרנדיקע הענט.

נאָר זאָל זיך אַפּשיילן פֿון שוועל
דער גרינער מאַכיקער געזיי
און פֿון מנין גליווערדיקער קעל
זאָל זיך אַרויסרניסן געשריי.

און זאָל אויפֿציטערן מנין דיל
מיט מענטשלעכע, מיט שווערע טריט,
און זאָל ביי מיר ניט זיין מער שטיל
און פֿינצטער מער אין מנין געמיט.

דערלייזנדיקער טירנסקריפּ,
צי ברענגסט אַ בלייך, צי שטילן גליק —
מאָך־אויף די וועלט פֿאַר מיר און גיב
זי אַ צעשריגענע צ'ריק.

יוסף רובינשטיין / וואַרשע 1939

שטיללעבן

דער יום־טובֿ־טישטעך בלייבט אַ מאַטער אויפֿן טיש,
דאָס ווייסע ווייצנברויט צעשניטן ליגט נאָך פֿריש.

נישט אָנגערירט שטייט פוטער, ס'געלבט פֿאַרשעמט דער קעז
און אומעטיק בלויט-אויף פֿון וואַסערקרוג דער בעז,
ווי ס'וואַלט פֿאַרווונדערט אַלץ זיך דאָ געפֿרעגט:
פֿאַר וואָס איז פּלוצלינג ווער פֿון זאַטן טיש אַוועק?
דער מעסערשניט גרוילט-אויף פֿון יעדן פענעץ ברויט,
ווי בלוט פֿאַרגליווערט שרעקט פֿון פֿאַמידאַר דער רויט.
און ס'פֿלאַטערט פֿול מיט סוד צעשויבערט און פֿאַרצערט,
אויף שנעל געעפֿנט, מיט אַ גוואַלדריס, אַ קאַנווערט,
וואָס ווונדיקט אין אַ זנט און שוידערט-אויס די שרעק:
פֿאַר וואָס ס'איז ווער פֿון טיש דאָ אומגעריכט אַוועק?

שלמה בורשטיין / ביאָליסטאָק

אַ וואַלקן

ס'האַט אַ וואַלקן אויפֿגעהאַנגען זיין געוויין אויף מנינע שויבן
און מיר אָנגעטאַן זיין טרויער.
וואַלט איך אַ גרויער, וויינענדיקער וואַלקן געווען,
וואַלט עמעץ אפֿשר אויך מנינע טרערן דערזען,
בין איך נישט קיין וואַלקן...
זעט קיינער ניט מנין פנין
און ס'גרייכן מנינע טרערן נישט צו קיינעמס שויבן...

ליטעראַרישע בלעטער נ' 2, וואַרשע, 1939

שלמה גילבערט / ביי וואַרשע

מעכל

מעכל איז אַ פליציקער ייד מיט אַ גאַלויניס פנים, מיט שי-טערע האָר אַרום דער גאַמבע. ער עלטערט זיך גאַר נישט. שוין עטלעכע צענדליק יאָר איז ער דער זעלביקער. מיטן גרויסן פאַק אַריבערגעוואָרפֿן איבערן אַקסל. ער טראָגט סני זומער, סני ווינטער, אַ כאַלאַטל. ווינטער איז עס אויף אים קנילעכדיק אַרויפֿגעצויגן, אַ הויט אויף אַ גראַב-וואַטענעם שפּאַנצער¹. זומער איז עס ברייט און פֿאַלנדיק. זינע גרויסע שטיוול קלינגען-צו מיט אַ לויז שטיקל פּאַדקאָווע.

גאַנץ פֿרי קומט ער מיטן פאַק אין בית-מדרש אַריין און ער איז שוין איבער אַלע בנינים. אויפֿן טיש צעלייגט ער זיין סחורה: טלית-קטנס, ציצית, ספֿרימלעך, מעשה-ביכלעך.

ער זיצט אויף דער לאַנגער באַנק, ביי דער וואַנט, און ער שאַקלט זיך אין דער ברייט, הין און-צוריק, ווי אַן אומרו פֿון אַ זייגער. די גאַמבע מיט די עטלעכע שיטערע האָר רודערט זיך: ער זאָגט „פֿון פֿאַרנט“.

אַ יידל שטייט ביים טיש, האַלט אַ נני ספֿרל, בייגט-אַפֿ אַ בלעטל און קוקט-אַריין. מעכל רעדט צו אים:

— לייג-אַוועק! ס'איז דאָך נישט אויפֿגעשניטן.

דאָס יידל ענטפֿערט און קוקט ווינטער אין ספֿר אַריין:

— ווער הייסט דיר נישט אויפֿשניידן?

— לייג-אַוועק, דו מאַכסט מיר אַ תל פֿון ספֿרל!

איצט הייבט דאָס יידל אויף דעם קאַפּ און ענטפֿערט:

— און אפֿשר וויל איך עס קויפֿן, וויל איך דאָך צום ערשטן זען וואָס דאָס איז אַזעלכעס!

¹ שפּענצער, וועסטל (אַנשטאַט אַ רעקל).

— אויף דעם איז דאָ אַ פֿאַדערבלאַט. דו ווילסט אַדורכקוקן
 דאָס ספֿרל. לייג שוין אַוועק!
 דאָס ידל לייגט-אַוועק דאָס ספֿרל, גיט אַ שמייכל און אַ ווונק
 אויף מעכלען:
 — אַ קלוגער!
 אַ יד, אַנגעטאָן אין טלית, נעמט אַ ספֿרל, באַקוקט און וואַרפט-
 צוריק.

— אַלץ באַקוקט, און קויפֿן וועט איר?
 — ברענג עפעס רעכטס, וועל איך ביי דיר קויפֿן.
 — אַז מ'וויל ניט קויפֿן, וואַרפט מען נישט יענעמס סחורה!
 — זעט'ס נאָר דעם יחסן. ער לאָזט גאָר נישט באַקוקן קיין ספֿר!
 — קוקן מעג מען, נאָר נעמען און וואַרפֿן — נישט. איר פֿאַר-
 שטייט?

— אַ חוצפה און העזה פֿון אַ גראַבן יונגאַטש. ער האָט שוין
 דאָ, אין שטעטל, אַנגעזאַמלט אַ מאַיאַנטעק, איך וועל אַראַפֿברענגען
 אַ ביסל ספֿרים און לייזן אונטערן קרן.
 אַ בחור שטייט און לייענט אַ מעשה-ביכל. מעכל רעדט צו אים:
 — און אפשר קען שוין זיין גענוג געלייענט?
 דער בחור ווייזט אים אויף מיט אַ האַנט:
 — וואָס האַסטו דאָ היזק?
 — איך האָב היזק. לייג-אַוועק!
 — באַלד. איך וויל וויסן, וואָס ס'איז דאָ געוואָרן דער סוף.
 — קויף דאָס ביכל, וועסטו וויסן. הער נאָר, ער וויל וויסן דעם
 סוף! דאָס איז דאָך די קונץ פֿון אַ מעשה-ביכל!
 ער שטעלט זיך אויף און שטרעקט-אויס די האַנט נאָכן ביכל.
 דער בחור גיט זיך אַ רוק-אַפֿ, מאַכט גרויסע שפּרינגן אַרום טיש
 און לייענט. ער לויפֿט אים נאָך.

*

מעכל האָט אַ ווייב מיט קינדער. ווען די קינדער זענען געווען

קליין, פלעגט ער נאך צו שטייער געבן אויף פרנסה. איצט גיט ער נישט. נאָר דאָס דירה־געלט, וואָס ער צאָלט.

דער בחור אַרבעט בײַ סטאַלעריי, די מיידלעך דינען אויף „שטעלן“ און דאָס ווייב גייט צו מענטשן וואָשן וועש.

ער קויפֿט פֿאַר זיך אַליין עסן, ווי אַ בחור. ער קויפֿט סמעטענע, קעז, רעטעכלעך, מישט אַלץ צוזאַמען אין אַ טעלער און עסט. ווען ער האָט צו פֿיל, לאָזט ער איבער און זאָגט:

— נעם אַ ביסל, ס'איז גוט.

דאָס ווייב, אַ טונקעלע, דאַרע יידענע, נעמט־צו דעם טעלער. און אַזוי, שווינגנדיק, נעמט איינער ביים צווייטן, וואָס אים קומט. מ'לעבט צוזאַמען און מ'האַט קינדער. ווען דאָס קינד ווערט גרעסער, קריגט ער זיך מיטן ווייב:

— גענוג געגעבן, וואָס עפעס געבן? ווער גיט מיר? אַ קינד דאַרף מען אונטערהאַלטן. אַ מענטש דאַרף אַליין גיין אויף זינע פֿיס. אַ סך מאָל, אויף אַ שבת, אויף אַ יום־טובֿ, לאָזט ער זיך אַוועק קיין וואַרשע. פֿרענטיק, גאַנץ פֿרי, זעט מען אים גיין אויפֿן שאַסיי. מיט דער באַן פֿאַרט ער נישט. מ'קוועטשט, ס'טרייסלט, ס'קלאַפֿט, און איידער מ'קוקט זיך אום — איז מען שוין אין וואַרשע. פֿון אַזאַ ריזע האָט מען נישט קיין הנאה און ס'קאַסט צו פֿיל געלט. גייט מעכל צו פֿוס. דער הימל איז הויך און בלוי. די זון ברענט פֿון דער סאַמער מיט אַראַפֿ. דער שאַסיי איז ווייט און ליידיק. איין מענטש גייט, מיט אַ שאַטן ביי דער זייט.

עס פֿאַרט־אָן אַ פּויעריש פֿורל. אפשר וועט ער זיך קענען אַרויפֿ־כאַפֿן און פֿאַרן אַ שטיקל וועג. אויף אַ פֿורל, מיט אַ ביסל פֿריש היי, איז געשמאַק צו פֿאַרן. ער האָט נישט קיין מורא. ער האַלט אַ גראַבן סענקעוואַטן שטעקן.

אין מיטן וועג רוט ער זיך אָפֿ. ער זעצט זיך, נעמט־אַרויס ברויט מיט קעז און עסט. דערנאָך ציט ער זיך אויס אין ווייכן גראַז. ער האָט הנאה פֿון דער גרויסער ליידיקער שטילקייט, וואָס גייט פֿון די ברייטע פֿעלדער.

זיין געדאנק קוקט צום שטעטל. צו די ידעלעך דארט, וואָס
 איזלן זיך און האָבן קיין מאָל נישט קיין צייט. ער שמייכלט — די
 וויבער האַלטן די לייצעס מיט דער בייטש און שמייסן די פֿערד.
 — אמתע פֿערד! — לאַכט ער, אַרויסווייזנדיק זינע גאַנצע
 ווייסע ציין — ער דאַרף פֿאַר איר אַרבעטן, ווייל זי איז פֿאַר אים
 אַ ווייב. דאַרף זי דאָך פֿאַר דיר אַרבעטן, ווייל דו ביסט איר מאַן!
 קינדער... און דאָס איז אַ ליגן. פֿון קינדער ווערן מענטשן
 און מענטשן זינען דאָ אַ סך. איין מענטש זאָרגט נישט פֿאַרן צווייטן.

*

אין וואַרשע דאָונט ער אין אַ שול, וווּ עס קומען ריכע באַלע-
 באַטיים, און מ'נעמט אים מיט אַהיים ווי אַן אורח.
 דער טיש פֿינקלט מיט גלאַז און זילבער, און איז באַלויכטן
 מיט קלאַרע פֿנימער פֿון פֿרויען און קינדער. מעכל שלינגט די פֿרישע
 אייער-חלה און עסט מיט הנאה דאָס שטיק געפֿילטע פֿיש.
 דער באַלעבאָס קוקט צו אים זייטיק. ער זעט ווי זיין אורח איז
 אויסגעהונגערט, דערלאַנגט ער אים מיטן גאַפּל פֿון זיין טעלער
 נאָך אַ שטיק פֿיש און רוקט אים צו אַ האַלבע חלה.
 דער באַלעבאָס מיט אַ קינדעכדיק־ווייס פנים און מיט אַ שפּאַר
 בייכל, אַן איבערגעזעטיקטער, וואָס פֿילט שוין נישט אין עסן קיין
 שום הנאה, איז צופֿרידן, וואָס ער קען פֿטור ווערן פֿון זיין פֿאַרציע.
 די קינדער קוקן אויף דעם יידן ווי אויף עפעס אַ ווינדערלעכע
 גייס, אויף זיין ביינערדיק פנים וואָס ציטערט ביים עסן, און די
 נאַקעטע גאַמבע מיט די עטלעכע שיטערע האַר טאַנצט-אונטער.
 נאָכן עסן גייט ער געכטיקן אין בית-מדרש אַרײַן. די גרויסע
 שול איז טונקל באַלויכטן פֿון גר-תמיד אויף דער וואַנט, נאָר דאָס
 בית-מדרשל בני דער שול איז אויסגעלאַשן און פֿינצטער.
 מעכל טראַגט מיט זיך אַ פֿלאַש קוואַס. ער האַט אין געוועלבל
 באַצאָלט פֿאַר צוויי פֿלעשער. אויף היינט, נאָכן עסן, און אויף מאַרגן.
 ער קלאַפּט־אָן און בערעלע, דער אונטער-שמעל, ריגלט־אויף. די

פֿענצטער לויכטן-אַרנין מיט דער שטילער טונקלקייט פֿון דער נאַכט און מעכל הייבט-אַן צו זען דעם שולחן, די בענק, ער רוקט-צוזאַמען צוויי בענק אויף אַ ברייט געלעגער. דאָס פֿינצטערע בית-מדרש אַטעמט און קרעכצט.

— וואָס איז דיר, בערעלע?

— ס'איז מיר שווער נאָכן מאַלצייט.

מעכל טוט-אויס דעם לעטניק², מאַכט אַ קנויל און לייגט צו-קאַפּנס. ער צעלייגט זיך.

— וואָס האַסטו אַלץ געגעסן? דערצייל.

— קידוש האָט מען געמאַכט איבער עכטן פרמל-ווייזן. שפיר-טעס³ זעקס-און-נניציקער. לעקעך און שטרודל, גוטע חלה, פֿיש, לאַקשן מיט יויך, הון, קאַמפּאַט, מערן-צימעס. ביר איז געווען גענוג. — דו ביסט אַ שוואַך מענטשל. דו טאַרסט נישט אַזוי פֿיל עסן, אַ גאַנצע וואַך עס איך נישט... ס'קומט שבת, וויל איך עסן, און איך קען נישט.

עס הערט זיך אַ זשליאַקע. מעכל טרינקט פֿון דער פֿלאַש. ער אַטעמט-אַפּ פֿון ווילטאַג.

— איך וועל דיר געבן אַן עצה. פֿון יעדער פּאַרציע עס עפעס. דאָס איבעריקע לייג-אַראָפּ אין דער קעשענע.

— האַסטו אַ פֿלאַש קוואַס, גיב מיר אַ ביסל צו טרינקען.

— דו ביסט אַ מערדער. דו האַסט גאַר נישט קיין רחמנות אויף קיין מענטשן. אויף אַ גאַנצע נאַכט האָב איך נישט מער ווי דאָס איינע פֿלעשל.

— קוואַס האָט גאַנץ עס וואַלט מיך אויפֿגעלייזט און עס וואַלט מיר געוואָרן גרינגער.

— איך וועל דיר נישט געבן. איך האָב דאָס איינע פֿלעשל. פֿרעס נישט אַזוי פֿיל. מאַרגן זאַלסטו פֿון יעדער פּאַרציע אַראָפֿלייגן אין די קעשענעס און ברענגען אַהער. דו הערסט?

² ליכט מאַנטל. — ³ באַנפּן.

אַ פּנימל מיט אַן אויסגעשטרעלט בערדל שמייכלט אין דער פֿינצטער.

— מאַרגן וועסטו ווערן דערוואַרגן. וועסט אַרומלויפֿן און קוויטשען ווי אַן אָפּגעברייט חזיר.

— איך האָב היינט געהאַט אַ גוטע סעודה. דאָפּלטע פּאַרציעס. ס'הערט זיך אַ כליאַקען, אַ טרינקען פֿון דער פֿלאַש. ער אַטעמט-אָפּ פֿון ווילטאָג.

די פֿענצטער לויכטן-אַרבעטן טונקל און שטיל. מעכל ליגט צעלייגט אויף ביידע בענק און כראַפּעט. אַ שמאַל מענטשעלע מיט אַן אַרויס-געשפּאַרט בערדל שטייט אויף די קני און בייגט זיך אַריבער איבערן שלאַפֿנדיקן. דאָס מענטשעלע רודערט זיך און באַוועגט זיך שטיל. ער האַלט שוין דעם אָנגעפּאַקטן בייטל. מ'דאַרף איבערשניידן דאָס שטריקל. מעכל כאַפט אים אָן די האַנט און גיט זיך אַ זעץ-אויף:

— דו האַסט מיך געוואַלט באַגנבענען?

— עס איז מיר נישט גוט געוואַרן, בין איך געקומען דיך אויפֿ-וועקן. דריק מיר נישט די האַנט, עס טוט דאָך מיר שטאַרק וויי!

— איך וועל דיך נישט איבערגעבן צו פּאַליציי און איך וועל ניט מאַכן קיין גערודער, נאָר איך וויל, דו זאָלסט געדענקען.

— לאַז-אָפּ! אוי, עס טוט מיר שרעקלעך וויי! איך קען נישט מיט דער האַנט רירן!

— איצט גיב דאָס נעזל. אַט אַזוי. איך וועל עס דיר אַננפלע-טשען.

— געוואַלד!

— דו וועסט קיינעם נישט באַגנבענען?

— גיין!

— וואָס, גיין?

— איך וועל קיינעם נישט באַגנבענען!

— איצט, קום נאָר צו מיר. איך וועל דיר דאָרט קוועטשן.

— דאָ נישט! איך וועל חלשן.

— וועסטו מיר פֿאַלגן?

— איך וועל פֿאַלגן!
 — מאַרגן, פֿון דער סעודה, זאָלסטו מיר ברענגען האַלבע פֿאַרציעס!
 — איך וועל ברענגען!
 — און איצט קום. דו וועסט ליגן אין הויז, שטענדיק, ווען איך וועל דאָ נעכטיקן, וועסטו ליגן אין הויז.
 ער מאַכט־אויף, שטופט אים אַרויס, פֿאַרמאַכט צוריק די טיר און פֿאַרריגלט. ער לייגט זיך אויף זיין געלעגער.
 — דער שד וואָלט מיך באַגנבֿעט, ווען איך כאָפּ זיך נישט אויף.
 פֿון הויז טראַגט זיך איבערן פֿינצטערן בית־מדרש בערעלעס קרעכצן און זיין געוויין.

פֿאַרווערטס, 1939

דוד פֿליסקין / פֿאַריז

א לידיקע שטוב

שמועסן צוויי שאַטנס אויף די ווענט,
 בייגן מיט די קעפּ און מאַכן מיט די הענט.
 זאָגט איין שאַטן צו דעם צווייטן — הער זיך אַינן:
 ווערטער הער איך אין דער לופֿט, וואָס קאָן עס זיין?
 קיינער איז אין שטוב נישטאָ. פֿאַרשלאָסן אומעטום,
 טאָ פֿון וואַנען פֿליען ווערטער דאָ אין שטוב אַרום?
 ווערטער, צאַרטע, שטילע, ווי אַ תּפֿילה, אַ געבעט,
 פּונקט ווי עמעץ וואָלט אין שטוב פֿאַר אונדז גערעדט.
 זאָגט דער צווייטער שאַטן: יאָ, איך הער אַ קול,
 אפֿשר האָט אַ דיכטער דאָ, אין שטוב, געוויינט אַמאָל?

איז דער דיכטער טויט, פֿון יאָרן לאַנג אין גרוב,
זיין נשמה אָבער איז געבליבן דאָ אין שטוב.

פֿלאַטערט זיין נשמה מיט אַ שטיל געוויין,
לייענט זינע פֿערזן, שטיל, פֿאַר זיך אַליין.

שאַטנס אויף די ווענט, זיי ווערן ביידע שטיל,
קוקן אויף די פֿתֿים, שמות אויפֿן דיל.

מאַט, מיט שפינוועבס, קוקט אַ שפיגל פֿון קאַמין
און אין ווינקל יאָגט זיך אום אין שטויב אַ שפּין.

פֿליט־אַרײַן אַ זונענשטראַל דורכן שויב,
טאַנצט אויף טויטע יאָרן, אַננגעוועבט אין שטויב.

קוקט מיט געלע פֿלעקן דער סופֿיט,
אויף אַ בערגל מיסט — אַ נישט־פֿאַרענדיקט ליד.

אויף די שויבן גיט די זון אַ בלענד,
עס פֿאַרשווינדן שאַטנס פֿון די ווענט.

ליטעראַרישע בלעטער, 1939

הערץ ריווקין / בוקאַרעשט 1939

באַנענעניש

קאַלעאַ וואַקאַרעשט¹
האַלבע נאַכט שוין לאַנג פֿאַרביי.
איינס.
צוויי.
דריי.

¹ די גאַס בוקאַרעשט, די יידן־געגנט פון דער רומענישער הויפטשטאָט.

אינס. צוויי. דרבי.
 ס'האט א זיגער זיך פֿארשפעטיקט.
 האלט ער ערשט אין שלאָגן,
 זינען טאָג און האַלבע נאַכט
 ביידע אָפּ זיך שלאָפֿן לייגן
 מיט לעצטן טראַמוני-וואַגאָן.

אינס. צוויי. דרבי.
 אינס. צוויי. דרבי.

ווער איז דער אַלטער, וואָס ער קומט מיר דאַרט אַקעגן?
 שטויב אויף זינע קליידער. שטויב פֿון וואַנדער-וועגן.
 דאַכט מיר — נאָר אַ שאַטן.
 גיין, ס'איז אַ באַקאַנטער.
 בליקן זינע טריבע ווינקען דאַכט און שמייכלען.
 אין צוויי גרויסע שטיוול היימיש אַזוי שפּאַנט ער.
 יאָ, ס'איז אַ באַקאַנטער.
 יאָ, ס'איז אַ באַקאַנטער.

ט'איז ער נעבן מיר שוין.
 שטעקט מיר אָפּ אַ „שלום“.
 — שלום! — זאָג איך — שלום!
 פֿון וואַנען אַזוי שפעט גאָר, פֿון וואַנען און ווהין?
 שמייכלען זינע אויגן צי גאָר ווילן וויינען.
 בליקן זינע — סאַמעט, בליקן — זיבן חנען.
 יאָ, ס'איז זינע אויגן, אויך די באַרד איז זינע.
 — פֿרעג איצט נישט קיין שאלות, פֿרעג נישט ווהין.
 אָפֿן נאָך אַ טענה?
 קום און פתח-שין.
 גייט פֿון טיי די פּאַרע.
 פּאַרע גאַנצע וואַלקנס.

כ'זע נאָר זינע אויגן, כ'פֿיל נאָר זינע בליקן.
 אָט זיצט ער קעגן מיר נאָך. אָט שוועבט ער צו די באַלקנס.
 וואַרפֿט־אַראָפֿ די שטייול, טוט־אויס די קאַפּאַטע.
 — דערצייל — זאָג איך — ר' טביה, ציט נישט די נשמה!
 וואָס מאַכט עפעס דער טאַטע?
 וואָס טוט עפעס די מאַמע?
 וואָס מאַכן דאָרט י'דן אין אַזאַ עת־צרה? ...

— געדענקסט נאָך — זאָגט ער — הערציק, אַ שטיקעלע גמרא,
 ס'איז דאָ בנ־אונדז אַ מדרש, אַז על אַחרון, אַחרון,
 קעל ראשון, ראשון — — — — —

זיצן מיר דאָ ביידע,
 איך — דער אייניק,
 ער — דער זיידע
 און מיר האַרכן:
 י'דן מידע, כראַפען, כאַרכן
 דאָ אויף אַלע טישן.

— ווער זשע האָט עס אַנגעצויגן דאָ אַזוי די לאַמפּן?
 — ווער האָט אַנגעווייעט דאָ אַזאַ געדיכטן טרויער?

זיץ איך, זיץ און הער (בין גאַלע¹, גאַלע אויער):
 „מסעות טביה“? טביהס ריזע־אָוואַנטורע
 (צום לייצען און צום זינגען מיטן ניגון פֿון גמרא),
 ווי אַזוי ער האָט אַרויסגעריסן זיך פֿון אַ מיט זיבן שלעסער
 צוגעמאַכטן שראַנק מיט ביכער —
 כאַטש געבליבן איז דאָרט גאַנץ דער זיגל —
 און די ווערטער זינע האַבן אַנגעטאָן זיך פֿליגל,
 געפֿלויגן און געפֿלויגן

¹ הוילע, אין גאַנצן.

ווי נאָר ס'האַבן געטראָגן זיי די אויגן,
 אַרײַנגעכאַפּט זיך אין די ייִדיש־אַרעמאַנסקע שטיבער
 דורך בין־השמשותדיקע שויבן
 און אומעטום געפֿלאַנצט נאָר טרייסט, בטחון, גלויבן.
 — ווער זשע, ווער זשע האָט עס אינגעצויגן דאָ אַזוי די לאַמפּן? —
 גלעטן, גלעטן זינע ווערטער.
 אויך די כראָפּנדיקע, מידע יידן רירן זיך — מיר דאַכט — פֿון ערטער,
 ריבן זיך די אויגן אין דער טונקל,
 באַלד וועלן זיי באַפֿאַלן אַלע אונדזער ווינקל
 און טביה וועט פֿאַרקאַטשען זיך די אַרבל
 און וועט אַודאי
 נעמען אונדז דערציילן נייע מעשיות וועגן דער הראַמאַדע.²
 וועגן סטאַראַסטע³ איוואַן פּאַפּערילע
 און אַפֿילו
 וועגן דעם אוריאַטניק⁴ — סאַראַ שלאַק איז
 און אפֿשר אויך אַ נייעם „לך־לך“, אַ נייעם „וחלקקות“,
 און יידן וועלן הערן, וועלן לאַכן, עס וועלן וואַרגן זיי די טרערן
 און ס'וועט אפֿשר לזיכטער ווערן.
 לזיכטער ווערן. — — — — —

קאַלעאַ וואַקאַרעשט.

האַלבע נאַכט שוין לאַנג פֿאַרביי.

איינס. צוויי. דריי.

איינס.

צוויי.

דריי.

1939

² אומקראַנישע דאַרפישע אַנפירונג. — ³ עלטסטער. — ⁴ דאַרפישער פּאַ־ליציסט.

לייב מאַרגנטוי / פּינטק 1939

דאָס וואָרט

דאָס וואָרט האָט אַנגעקלאַפּט צו מיר אין שוויב,
מיט העלער בשורה, ווי נחם טויב:
„איך — בין דער שפרוך, דאָס פּישוף-שליסל,
צום טויער פֿון דיין האַרץ און פֿון געוויסן.
איך — בין פֿאַרן וויין פֿון דיין בענקשאַפֿט — דאָס קריגל,
איך — בין דער פֿורעם פֿאַר דינע ציגל!
אין פֿרענדשאַפֿט געהייליקט, אויף אייביק פֿאַרברידערט,
וועל איך דערהייבן דיין צער פֿון דער נידער,
וועל איך טראַגן דיין פֿרייד אויף אַדלער-פֿליגל!“

דאָס האַרץ מיינט געווען איז דאָן איבערגעלאָדן,
אַזוי ווי אַ טיך, וואָס גייט-איבער די ברעגן —
עס האָבן געפֿילן-ווילקאָנען געזאָדן,
געבענקט האָבן חלום און וויזיע נאָך פֿליגל
און מאָנונגען העלע געזוכט האָבן וועגן
צו מענטשן, צו הערצער — אין ענדלאָזע ווינטן.
ביז — וואָרט איז מיט גבורה און ליבשאַפֿט געקומען,
צעפראַלט טיר-און טויער אין אַלע פֿיר זייטן.

און וואָרט האָט צעשמעטערט די דאַמבע און צוימען,
גענומען האָט פֿלייצן און כוואַליען און שוימען
מיט בונטע פֿאַרלאַנגען, ווי בליצן, ווי פֿלאַמען;
מיט בענקשאַפֿט, מיט גלויבן, מיט ליבע, מיט צאַרן
(צעריסן, צעשיידט און געאייניקט צוזאַמען)...
און גוט איז און לייכט איז דאָס האַרץ מיינט געוואָרן,
אַזוי ווי אַן אַדלער, פֿון קראַטן באַפֿרענט.
וואָס פֿריידיק צום זוניקן הימל נעמט שטינגן...

ווי ווינט טרייסלט צייטיקע פֿרוכטן פֿון צווינגן,
ווי סערפֿ שניידט די ריפֿע, די גאלדענע זאנגען,
שניידט וואָרט מנינע טרוימען און מנינע פֿאַרלאַנגען
און בינדט זיי ווי גאַרבן, ווי זוניקע סנאָפֿעס
(פֿאַר מיר און פֿאַר דיר און פֿאַר אַלע צוזאַמען).
אין שורות, אין סטראָפֿן, אין פֿערזן און גראַמען,
באַשיידן און פֿראַסט, ווי אַ בריוו צו דער מאַמען...

צעלינע בעקער / וואַרשע

מנין שטאַמלענדיקער יידיש

געשטאַנען ביסטו צווישן מיר און פֿאַלק מנינס ווי אַ מויער,
„נישט צו גרייכן הויך“ — געקלערט האָב איך נאַזו.
און נישט געפרוּווט אַפֿילו קלאַפֿן אין דיין טויער —
געקוקט אויף דיר ווי פֿון אַ ווינטער פֿערספעקטיוו.

ביסט קיין מאָל נישט געווען מנין מאַמעס לשון,
דעם פֿאַטער ביסטו אויך געווען אין גאַנצן פֿרעמד,
און כ'האַב נישט וועמען דיר צו לאָזן אַ ירושה,
מנין זון האָט פֿאַר דיר קיין שום סענטימענט...

ביסט נישט געווען די שטימע פֿון מנין ליבע,
אַלץ וואָס מיר איז נאָענט געווען האָט דיר מיט האַס געקלעמט —
טאָ ווי אַזוי בין איך מיט דיר געבליבן
אינע אַליין מיט דאָרשטיק אויסגעשטרעקטע הענט!?

מ'האַט שטענדיק מיך געלערנט: דו ביסט נישטאַ אין גאַנצן,
מען האָט דיר אויסגעטראַכט, ביסט אַ זשאַרגאָן, אַן ווערט,
נאָר איך האָב דיר געפֿילט אין טיפֿעניש פֿון האַרצן,
כ'האַב זיך צו דיר אין חלום צוגעהערט.

ס'איז אויסגעפאלן מיר אַ מאָדנער האַרבער גורל —
 ביז כ'האַב געפונען דרך, ווי מען דערגרייכט אַ פאַרט.
 אַ, לשון מנין, וואָס כ'האַב דרך טראַגיש אָנגעווירן,
 כ'בין ווי אַ שטומער, וואָס רעדט-אויס דאָס ערשטע וואָרט.

אַ ייִדיש! עס איז מיר וווּיל אין דנינע וואַרעמע אַרעמס
 ווי אין דער מאַמעס שויס, ווי אויף אַ זוניקן ברעג.
 כ'פיל מיך אין דנין נאַענט ווי אויף ס'ניי געבוירן
 און כ'זע פאַר זיך אַ נאָך נישט אויסגעטראַטענעם וועג.

ס'קען נאָך אַ גלייביקער, וואָס מאַכט דעם ערשטן קידוש
 פאַרגלייכן זיך מיט מיר, ווען כ'שרייב די פראַסטע רייד
 אין מנין שטאַמלדיקן אויסגעבענקטן ייִדיש,
 וואָס איז מנין גרעסטע פֿרייד...

1939

מ. בורשטיין

סמודענטן

דערציילונג

דאָס ערשטע מאָל, זינט לאַנגע חדשים, האָט רייזל לעווין, דעם
 צינצימינער רבס טאַכטער, פאַרלאָזט דעם אוניווערסיטעט מיט אַן
 אויפֿגעלייגט געמיט. די זומערטעג האָבן זיך דאָס יאָר באַלד פֿון אַג-
 הייב געשטעלט חמימהדיקע. פֿון צעגליטן, שפיגלדיקן אַספּאַלט האָט
 געשלאָגן אַ געדיכטע היץ. מענטשן מיט פֿאַרשטויבטע פּנימער און
 טרוקענע גומענס האָבן, לעכצנדיק נאָך אַ קאַלטן טרונק וואַסער, זיך
 געשאַרט בני די זניטן גאַס מידע און פֿאַרשמאַכטע.
 רייזל איז געווען אָנגעטאָן אין אַ רויטן, שטרויענעם הוט. אַפֿיר
 פֿון אונטערן הוט האָבן אַפֿירגעלאַנצט געדיכטע פּאַסמעס האָר, וואָס

האָבן אין דער היץ געשמעקט מיט אָנגעגליטן וואָלד. זי האָט מיט גרויס מי, גייענדיק, מיט זיגזאָגן, זיך געמאַכט אַ וועג צווישן דער מענטשן־מאַסע, וואָס האָט זיך געאַנזלט אַהיים פֿון די אַמטן און גע־שעפֿטן. אַ פֿאַר מאָל איז רייזל שטיין געבליבן און זיך אָנגעשפּאַרט בײַ אַ מויער, כדי נישט אומצופֿאַלן. די פֿיס האָבן איר, קאַנטיק נישט געדינט, וואָרעם אַזוי אין גאַנצן האָט זי אויסגעזען צו זיך פֿריש און מונטער, און אַפֿילו ליכט אויפֿגערעגט. איר לענגלעך, טונקל פנים האָט געהאַט אויסדרוקפֿולע שטריכן, וואָס האָבן אויסבאַהאַלטן אַ שטילן, זיסן רייץ. גרויסע, וואָרעמע ברוינע אויגן האָבן צוגעצויגן מענטשלעכע בליקן און געוועקט צוטרוי.

בנים פֿלאַץ פֿון די דריי קרייצן, וואָס צוזאַמען מיט דער גאַס האָט ער די פֿאַרעם פֿון אַ לאַנגן ליעק¹, האָט רייזל אויף אַ וויילע זיך צוגעזעצט אין שאַטן פֿון אַן אַקאַציע־בוים. זי האָט פֿרייער אָפּגע־עטעמט. פֿון דאַנען האָט זי שוין געהאַט צוויי טריט צו איר געסל, וווּ בנים אַננאַנג איז געשטאַנען אַ הייליקע פֿיגור מיט אַ רויט אַראָפֿ־הענגנדיק אוילעמפל, ווי אַן איבערגעדרייטער בעכער. זי איז אַרויף צו זיך אויפֿן דאַכשטיבל און מיד פֿון די שטאַקן זיך אַ וואָרף געטאַן אויף דער קאַזעטקע ביים אָפּענעם פֿענצטער.

ס'איז געווען אַן ענגער הויף, אָנגעפּראָפט מיט שכנים. פֿון פֿאַר־טער האָבן זיך געטראָגן שטוביקע ריחות. אַלטע, באַברילטע פֿרויען אין ברייטע קרעטאַנענע קליידער זינען געזעסן אויף פֿוס־בענקעלעך און געצירעוועט זאַקן. האַלב־נאַקעטע קינדער האָבן זיך מיט ליאַרעם געטראָגן איבערן הויף און געקילט אין ווינטל זייערע הייסע קער־פּערלעך. רייזל האָט געטראַכט פֿון צינצימין. אין דער צייט בליען שוין די ליפּעס הינטער איר טאַטע־מאַמעס שטוב. פֿון די לאַנקעס שמעקט מיט פֿרישן היי און די אַלטע באַבע גרינע, מיט אַ ריטל אין דער האַנט, היט־צו די יונגע גענדזלעך אויפֿן פֿעלד.

זי האָט הויך אויפֿגעהויבן די פֿיס און זיי אָנגעשפּאַרט אויפֿן

¹ לייקע.

ראַנד פֿון טיש. ס'איז איר אייגענער אויפֿטו, וואָס אַנדערע סטודענ-
טיגס טוען איר נאָך, ווען זיי קומען אַהיים מידע נאָכן שטיין אויף
די לעקציעס. אין דער היים, ווען זי זיצט אַזוי מיט פֿאַרריסענע פֿיס,
וואַלט דער פֿאַטער אירער מיט די פֿויסטן אין טיש געקלאַפט, ער
וואַלט זי אַנגערופֿן „חצופֿה“, „פֿאַרשייטע מויד“, דאָ אַבער, בני זיך
אין דעם אַפּגעשלאָסענעם צימערל, וואָס האָט נישט מער ווי צוויי
מעטער די ברייט, מוז זי נישט שטענדיק געדענקען, אַז דער טאַטע
אירער איז אַ רבֿ. דאָ קען ער אויף איר נישט אַנוואַרפֿן די משא פֿון
ייִדישקייט. זי קאָן טאָן וואָס זי וויל און קוויקן זיך מיט זעלבשטענ-
דיקייט.

פֿינף שעה האָט זי הינט געהאַרט די לעקציעס שטייענדיקער-
הייט. פֿאַרשיידענע שפּאַט-אויסרופֿן האָבן זיך אַפּגעשלאָגן אין אירע
אויערן. אַ געשטופּלטע סטודענטין האָט זיך אַפּגעקערט פֿון איר
מיט עקל.

— שטופן זיך דאַרטן, וווּ מען דאַרף זיי נישט.

אַ סטודענט אין געלע רייטהויזן האָט זיך געבייזערט:

— אויף דער לינקער זייט, פֿרעיליך, זינען דאָ פֿרעיע פּלעצער.

— אין געטאָ גייט! איר האָט דאָך אַניערע בענק.

פֿון לאַנגן שטיין האָט איר געצויגן ביים האַרץ. זי האָט באַקומען
קאַפּשווינדל און שוואַך געהערט דעם פֿאַרטראַג פֿון פּראָפּעסאָר וועגן
די יסודות פֿון מענטשלעכער עטיק. עס האָט זי באַהערשט אַ מורא,
אַז אַט-אַט ציט זי זיך אויס אין דער גאַנצער לענג פֿאַר די אויגן
פֿון פּראָפּעסאָר.

אַ הויכער דאַרער סטודענט מיט העלבלויע אויגן און אַ ברויך-
אַפּגעברענט פנים, דער זעלביקער, וואָס זי האָט אים שוין אַ פּאַר
מאַל געטראַפֿן אין דער אוניווערסיטעט-ביבליאָטעק, האָט איר אַפּ-
געטראַטן זיין פּלאַץ. עפעס איז איר פֿאַרט פֿאַרבליבן אין זכרון פֿון
דעם פּראָפּעסאָרס הערלעכע געדאַנקען. איצט, אין שטוב, קאָן זי
זיך אין זיי רויק אַרײַנטראַכטן.

אַפּגעזעסן אַ לענגערע ווײַלע ביים פֿענצטער האָט רייזל דערפֿילט

א הונגער. זי האָט אַראָפּגעלאָזן די שוין אויסגערוטע פֿיס און גענו-
מען זוכן עפעס עסן. ביים וואַנט־שפיגעלע איז זי שטיין געבליבן אַ
וויצע. וואָס אַזוינס האָט דער הויכער, העפֿלעכער סטודענט אין איר
דערזען? פֿאַר די צוויי יאָר, וואָס זי שטודירט אין וואַרשע, איז זי
זיכער ניט שענער געוואָרן. דאָס פנים אירס איז געוואָרן טונקעלער.
בני די שלייפֿן האָבן זיך באַוויזן דראָבנע קנייטשן, וואָס אַ פֿרעמדער
דערזעט זיי אפֿשר נישט באַלד. אָבער זיי זענען דאָך דאָ, די קנייטשן.
ביים אַרויסגאַנג פֿון זאָל האָט ער זיך איר פֿאַרגעשטעלט. זי האָט
פֿאַרגעדענקט זיין פֿאַמיליען־נאָמען: אַדערפֿעלד. ווי קומט צו אים
אַזאַ נישט־קריסטלעכער נאָמען?

איבערגעביסן עפעס, זעצט זיך רייזל צוריק אַוועק אויף דער
קאַזעטקע מיט אַ פּאַק בויגנס מאַשינשריפֿט. אַלץ לייענט זיך אַזוי
גלאַטיק. יעדער געדאַנק איז קלאַר און פֿאַרשטענדלעך. געזעץ איז
געזעץ און רעכט איז רעכט. גוט, וואָס זי, דעם צימצימינער רבֿס
טאַכטער, ווערט אַן אייראָפּיערין. זי פֿילט אויף זיך דעם הויך פֿון
קולטור, קומט אין באַרירונג מיט פֿאַרצויעגענע מענטשן. יענער
הויכער, בלאַנדער סטודענט, וואָס רופֿט זיך אַדערפֿעלד, דוכט זיך,
דאַניעל אַדערפֿעלד, האָט זיך זייער נאָבל אויפֿגעפֿירט אַקעגן איר.
אין איר איינזאַמקייט קאָן זי אים אַזאַ זאָך נישט פֿאַרגעסן. די סקריפֿ-
טן פֿאַלן־אַרויס פֿון אירע הענט. אין אַזאַ היץ איז שווער אַרניצור-
טראַכטן זיך טיפֿער אין די פֿרינציפֿן פֿון רעכט, וואָס דער פֿראַפֿע-
סאַר האָט פֿעסטגעשטעלט. עס ציט זי איצט אַרויס אין דרויסן. אַ
שטאַרקער באַגער נעמט זי אַרום צו זען איצט פֿריינד אַדער באַ-
קאַנטע. עס וואַלט געווען זייער נישט דאַנקבאַר פֿון איר זינט, ווען
זי פֿאַררעכנט נישט צו איר קליינעם קרייז באַקאַנטע אויך אַדער-
פֿעלדן, דעם סטודענט דאַניעל אַדערפֿעלד, וואָס האָט אַזוי מוטיק
קעגן איר זינט זיך אויפֿגעפֿירט.

זי טוט זיך אָן אין אַ דין בלוי קליידל, קעמט זיך איבער, אַז
עס זאָל אַרויסקומען אַן אַנדער פֿרייזור, און לאַזט זיך שוין פֿאַרנאַכט-
צו גיין אויפֿן שפּאַציר. אויפֿן „פֿרייהייטפּלאַץ“ וואַרפֿן זיך דורך באַ-

קאַנטע פּנימער. רייזל שטעלט זיך נישט אָפּ, זי לאָזט זיך גיין אין שטאַטישן גאַרטן. דאָ שפּאַצירט זי איינע אַליין צווישן די לאַנגע, שמאַלע אַלייען, וואָס פֿירן צו די עלף טויערן.

עס ווערט גוט טונקל. אויף די בענק, צווישן די צעבליטע קאַש-טאַן-ביימער, זיצן פּאַרלעך און באַהאַלטן זיך אויס פֿון מענטשלעכע אויגן. רייזל קוקט זיך אַינן אין זייערע פּנימער מיט האַרץ-קלאַפּעניש. טאַמער באַמערקט זי אַ באַקאַנט געזיכט פֿון איינעם, וואָס זי וואָלט אים איצט וועלן טרעפֿן. עס קאָן זײַן, אַז דער דאָזיקער מענטש, וואָס זײַן נאָמען איז דאַניעל אָדערפֿעלד, זיצט גאַר מיט אַ פֿרוי. ניין, בעסער אים אין גאַנצן נישט טרעפֿן איידער אין דער געזעל-שאַפֿט פֿון אַ פֿרוי.

נאָך אַ שעה גיין פֿילט רייזל, ווי די פֿיס אירע שטייען-אָפּ פֿון מידקייט. זי וויל זיך צוועצן. באַלד אָבער רופֿט זיך אָפּ דאָס טרו-מייטל פֿון וועכטער. מען שליסט שוין דעם גאַרטן. אַ רעזיגנירטע לאָזט זיך רייזל גיין אַהיים. פֿאַרן טויער פֿון גאַרטן, וווּ עס קרייצן זיך פֿאַרשיידענע גאַסן, בלענדן אָן אַ שיעור קאַלירטע רעקלאַמע-ליכט. די דאָזיקע פּישוף-פֿייערן באַצויבערן רייזלען מיט אַ ווײַטן רייץ. זיי טראָגן זי אַוועק אין אַ פֿאַנטאַסטישער וועלט וווּ מענטשן לעבן צוזאַמען, נישט אָפּגעגרענעצט איינער פֿון אַנדערן. אין דער דאָזיקער וועלט ווערט יעדער מענטש אָפּגעשאַצט לויט זײַן ווערט נאָך און אויך זי, רייזל, הערט-אויף צו זײַן איינזאַם.

אַ ווייכע שטים שלאָגט זיך אָפּ אין איר אויער. אַ וואַרעמע, מענערישע האַנט באַרירט לייכט איר אַרעם.

— קאַלעגין, צי קאָן איד אַינך אָפּפֿירן אַהיים?

רייזל גיט אַ ציטער. אירע אויגן צעעפֿענען זיך ברייט.

— אַך, דאָס זײַט איר, אָדערפֿעלד? נו געוויס... זאָגט זי צו זיך אַליין מיט זעלבפֿאַרשטענדלעכקייט אין טאַן — ביטע זייער, איד גייט דאָך אין מײַן ריכטונג, קאַלעגע אָדערפֿעלד.

אָדערפֿעלד נעמט זי שוין פֿעסטער אונטערן אַרעם. ביידע שווינגן אַ לענגערע ווײַלע. זיי גרייטן זיך צו אַ שטילן פֿאַרמעסט, ווי גע-

וויינלעך צוויי פֿרעמדע מענטשן אין אָנהייב פֿון זייער קאַנטשאַפֿט. אַדערפֿעלד ווערט שנעל פֿאַרטיק מיט זיך. זיין שטים איז הייס. אויפֿ־ גערעגט. ער דערציילט רייזלען די נייסטע אַנעקדאָטן פֿון סטודענטישן לעבן. רייזל האַרנט זיך צו צו זינע רייד מיט האַלב־פֿאַרמאַכטע אויגן. מער פֿון דעם, וואָס ער דערציילט, אינטערעסירט זי די שטים זינע, די זשעסטן. פֿון צייט צו צייט וואַרפֿט זי אַ בליק אויף זיין ברויך־אַפּגעברענגט געזיכט, אויף די געדיכטע ברעמען, וואָס פֿאַלן שעמעוודיק אַראָפּ איבער די העלבלויע אויגן, אויף דער דינער פֿינגער געשניצטער נאָז און אויף דער הויכער, מאַגערער פֿיגור. עס דאַכט זיך איר אויס, אַז די דאָזיקע פֿיגור אַדערפֿעלדס בייגט זיך און אין אַ ליאָדע מינוט ברעכט זי זיך אַזיין.

אַדערפֿעלד טייטשט זיך שלעכט אויס רייזלס שווינגן. ער האַקט־ אָפּ מיט די וויצן. זיין שטים ווערט ערנסטער. ער האָט זיך אין עפעס דערמאָנט.

— יאָ, די זאָך איז זייער פֿינלעך! — רופֿט ער זיך אָפּ אין אַזאַ טאָן, וואָס מען דאַרף דעם געדאַנק נישט אויסטייטשן. מען פֿאַר־ שטייט אים אויפֿן ווונק.

— איר האָט זינגט געהאַנדלט געוואָגט און מענערניש! — זאָגט רייזל, מיינענדיק אויסצודריקן אַדערפֿעלדן איר פֿאַרערונג.

אַדערפֿעלדס שטים ווערט צוטרוילעך:

— כּווייס נישט, צי כּיבין אין גאַנצן מיט זיך אין אַרדענונג. איך געניס פֿון אַ פֿרווילעגניע צוליב אַ ביסל טויפֿוואַסער, וואָס דער פֿאַטער האָט באַנוצט מיט דרײַסיק יאָר צוריק.

רייזל שטעלט־אויס אויף אים אַ פֿאַר פֿאַררחידושטע אויגן.

— אַזוי. איצט פֿאַרשטיי איך שוין. יאָ, איר הייסט דאָך אַדער־ פֿעלד. און איך האָב געהאַט די אילוזיע... אַז איר זײַט אַן אַריער... — האָט זי געזאָגט מיט אַ האַלב־אַנטווישטער שטים.

באַלד אַבער האָט אַ שימער געטאָן אַ פֿינגערל אין אירע ברוינע, וואַרעמע אויגן. אַדערפֿעלד האָט אַפּאַטיש געשאַקלט מיטן קאָפּ:

— יאָ, דער נאַמען מיינער פֿאַרשאַפֿט מיר טייל מאָל אומאַנגע־

נעמלעכקייטן און אַ מאָל אויך שפּאַס. אין דער איצטיקער צייט קו-
מען-פּאַר אַ סך מיספּאַרשטייענישן.

— דאָ ווויין איך! — האָט רייזל זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ הויך-
אינזערנעם טויער — כ'מוז איצט קלעטערן אויפֿן פֿינפֿטן שטאַק. איך
שפיר אין גאַנצן נישט די פֿיס.

— וועל איך אַנדך באַגלייטן! — האָט אָדערפֿעלד לעבּהאַפּט אַ
זאַג געטאַן. אין זײנע אויגן האָט זיך אויסבאַהאַלטן אַ שטילער ווונטש
— ניין כ'וועל אַנדך נישט לאָזן גיין אין אַזאַ שפּעטער שעה איינע
אַליין אויף אַזוי פֿיל שטאַקן! — האָט ער צוגעגעבן דרייסט, אַ ביסל
דעספּאַטיש.

רייזל האָט זיך טיף איינגעקוקט אין אָדערפֿעלדס אויגן, וועלנדיק
אין דער פֿינצטער אַרויסלייענען אין זיי עפעס אַזוינסט, וואָס זאַל
שטאַרקן צו אים איר צוטרוי.

— גוט... — האָט זי געזאָגט מיט אַ האַלב-באַערנדיקער,
האַלב-וואַקלדיקער שטימע — נאָר אונטער איין באַדינג.
אָדערפֿעלד האָט זי פֿריינטלעך אָנגענומען פֿאַר ביידע הענט.
— כ'נעם פֿון פֿאַרויס אָן אַלע באַדינגונגען.
— אַז איר וועט צוזאַמען מיט מיר עסן אַוונטברויט.
אָדערפֿעלדס פּנים האָט אויפֿגעלויכטן.

— נישט אַזאַ שרעקלעכער באַדינג. אויב אַזוי, וואַרט-צו אַ
ווינלע. איך וועל צוגיין אין דער פּאַשטעטערני. מיר וועלן האָבן אַ
בשותפֿותדיק אַוונטברויט.

אין אַ פֿערטל שעה שפּעטער איז דאַניעל אָדערפֿעלד געזעסן
אין רייזלס צימער. ער איז האַלב-געזעסן, האַלב געלעגן אויף דער
קאָזעטקע און אָנגעשלאָגן אַ היימישן טאַן, אַז רייזלען האָט זיך אויס-
געדוכט, אַז זיי קאָנען זיך שוין פֿון זייער לאַנג. עס איז איר פֿאַר-
געקומען נאַטירלעך, ווען אָדערפֿעלד איז פּלוצעם אויפֿגעשטאַנען,
איז צו צום טיש און איר געהאַלפֿן מאַכן די פּוטער-שניטן צום אַוונט-
ברויט. ער האָט עס געמאַכט געשיקט און מיט אַזוי פֿיל חן, אַז

רייזל האָט זיך נישט געקאָנט אַננהאַלטן פֿון געלעכטער און באַ-
מערקט:

— איר זינט, קאַלעגע, זייער געניט אין סערווירן אַ טיש און
איר פֿילט זיך דאָ היימיש ווי ביי זיך אין שטוב.

— נאָך מער ווי אין דער היים — האָט אַדערפֿעלד, איבערגע-
בויגן איבער רייזלען, אַזוי געשמייכלט, אַז זי האָט דערפֿילט זיך
אַטעם אויף אירע האָר.

— ביי אונדז אין שטוב — האָט ער געזאָגט באַטראַכטנדיק איר
לאַנג, שמאַל הענטל — ביי אונדז אין שטוב איז אַפֿילו די לופֿט
שטענדיג און קאַלט. יעדער איינער האָט אַ גערוים צימער. אַ גאַנצן
טאָג איז שטיל, אַז מען קאָן פֿון זינען אַראָפּ פֿון דער דאָזיקער שטיל-
קייט. דאָ, ביי אײַך אין דער ענגשאַפֿט, איז אינטים און וואַרעם.

רייזל האָט אויף אים געוואָרפֿן אַ הייסן, דאַנקבאַרן בליק. מיט
אַ לײַכטן שמייכל. אין גאַנצן אומבאַמערקט, האָט זי באַפֿרענט איר
האַנט פֿון זינער.

אַדערפֿעלד האָט זיך אַוועקגעזעצט אין אַ מעלאַנכאָלישער פּאַזע.
— וואָס זינט איר מיט אַ מאָל שטיל געוואָרן? — האָט רייזל
זיך דערנענטערט צו דער קאָזעטקע אַזוי, אַז זי זאל נישט זיין צו
נאָענט און אויך נישט צו ווייט פֿון אים. — וואָס שווייגט איר אַזוי
אומעטיק?

— ס'איז מיר געקומען אויפֿן זינען, אַז איר פֿאַראַכט מיר,
פֿרײַלייך ראָזאַ, אַז איר דאַרפֿט מיר פֿאַראַכטן. זאָגט אַליין, איז עס
נישט קיין עגאָיזם פֿון מײַן זינט צו זיצן אין אוניווערסיטעט דע-
מאַלט, בשעת איר, ראָזאַ, שטייט?
רייזל האָט זיך האַרציק צעלאַכט.

— אַבער אין דעם, קאַלעגע, זינט איר דאָך נישט שולדיק. אַב-
דערע האָבן דערצו דערפֿירט.

— אַבער איך בין דאָך אויך אַ ייד! — מײַן פֿאַטער איז איין
מאַל אין לעבן געווען אין גזשײַבאָווער קלויסטער... איז דעריבער
מעג איך זיצן באַקוועם, בשעת ביי אַנדערע ווערן די פֿיס געשוואַלן.

ניין, ווייטער גייט עס נישט אזוי. מאַרגן שטעל איך זיך אוועק מיט
אײַך צוזאַמען.

— שוין פֿאַרטיק! — האָט רייזל געענדיקט סערווירן דעם טיש
— איר ווילט, קאַלעגע, זיך צוועצן אָדער מיר וועלן צורוקן דעם
טיש צו דער קאָזעטקע.

רייזלס זאַכלעכע פֿראַגע האָט אָפּגעקילט אָדערפֿעלדס שטראָם
רייד. אַ באַליידיקטער האָט ער זיך שטיל אָפּגערופֿן:

— אַפֿשר זײַט איר גערעכט. דאָס לעבן איז וויכטיקער פֿאַר
אַלעם. גוט, זאָל זײַן בײַ דער קאָזעטקע. וואָרט אַ ווילע, איך וועל
אַליין צורוקן דעם טיש.

די קולות אויפֿן הויף האָבן זיך איינגעשטילט. די לאַמפּן אין די
שטובן האָבן זיך איינציקווייז פֿאַרלאָשן. הינטער די פֿאַרהאַנגען האָט
זיך באַוויזן אַ געדעמפֿט ליכט פֿון נאַכטלעמפלעך, אַ פֿעטע, קנילע-
כיקע לַבְנָה האָט זיך דורכגעגליטשט צווישן די קוימענס פֿון אַקעגנ-
איבערדיקן מויער, אַ קיל ווינטל האָט באַרירט דעם דינעם טיולע-
נעם פֿאַרהאַנג און זי פֿונאַנדערגעבלאָזן איבערן קליינעם צימערל.
אָדערפֿעלד האָט איבערגעריסן די שטילקייט.

— איר ווייסט, וואָס מיר איז איינגעפֿאַלן, פֿרייזלן ראָזאַ? דאָס
מאַלצייט, וואָס מען גרייט זיך אַליין צו, שמעקט גאַר אַנדערש. גיט
מיר נאָך אַ שלונג טיי פֿון איינער גלאָז.

— איר ווילט טיי? ביטע זייער. איך גיס אײַך באַלד אָן אַ
גלאָז טיי.

זי האָט געמאַכט אַ באַוועגונג אויפֿצושטיין.

— ניין! — האָט אָדערפֿעלד זי אָנגעכאַפט פֿאַר דער האַנט — איך
וויל טרינקען פֿון איינער גלאָז, פֿרייזלן ראָזאַ.

— אַך אזוי... — האָט זיך רייזל הויך צעלאַכט — נאָט אײַך,
איר נאַשער... —

— וואָס פֿאַר אַ געטלעך געטראַנק! — האָט אָדערפֿעלד געזאָגט
אין שפּאַס — איצט זײַנען מיר אויף דו: נישט אמת, דו, קליינע?
מאַרגן וועסטו זיצן און איך וועל שטיין. איך האָב שטאַרקע פֿיס.

— דינע, ווי בני א בושעל... — האָט רייזל געשפּאַסט.
דער זייגער אויפֿן פּלאַץ פֿון די דריי קרייצן האָט געקלונגען
צוועלף.

— אַרױאַ! — האָט אַדערפֿעלד געוויגט מיט זיין לענגלעכן קאַפּ
— אַזוי שפּעט. אויפֿן ערשטן טאַג דערלויב איך מיר צו פֿיל. נישט
אמת, רויזעלע?

רייזל האָט אים אַ לאַך געטן אין פנים אַרײַן.

— איך האָב דאָך געזאַגט, אַז איר זײַט אַ נאַשער. אָבער איך
נעם עס אַנך נישט פֿאַר אומגוט. איר זײַט הײַנט געווען מײַן ריטער.
איר האָט דאָך מײַך באַשיצט...

— איר זײַט זיך טועה, אונדזער גורל איז אַ באַשױתֿפֿותֿדיקער...
אַזוי ווי דאָס אַױנטברױט, וואָס מיר האָבן הײַנט בשױתֿפֿותֿ געגעסן,
אַזוי ווי דאָס גלאַז טײַ, פֿון וועלכן מיר האָבן בײַדע געטרונקען.

האָט אַדערפֿעלד אויף איר געוואָלפֿן אַ צױידייטיקן בליק.
אין דער אָפֿענער טיר זײַנען בײַדע נאָך לאַנג געשטאַנען און
שטיל צױישן זיך גערעדט. רייזלס האָר זײַנען געווען ליכט צעלאָזן.
איר מידער קערפּער האָט געשמעקט מיט דער פֿיכטיקייט פֿון דער
נאַכט. זי האָט זיך נישט פֿיל אַרײַנגעטראַכט אין דעם, וואָס אַדער-
פֿעלד האָט איר אַלץ געזאַגט. פֿאַר איר איז גענוג געווען זײַן וואַ-
רעמע מיטבאַטייליקטע שטים.

*

אַ נײַ לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פֿאַר רייזלען. אַ העלפֿט פֿון אירע
זאַרגן, אמתע און אַנגעבילדעטע עגמת־נפֿשן, האָט זי אַריבערגעוואָרפֿן
אויף אַדערפֿעלדן. אַדערפֿעלד אַליין האָט זיי גערן אויף זיך גענומען.
די ענערגיע, וואָס האָט לאַנג אין אים געדרימלט נישט אויסגענוצט,
האָט זיך מיט אַ מאַל אין אים אויפֿגעכאַפּט ווי אַ פֿלאַם, וואָס באַ-
קומט אַ נייעם צופֿלוס ברענאויל. רייזלען האָט דאָס לעבן געשמעלט
פֿיל פֿאַדערונגען. אַדערפֿעלד האָט זיי געהאַט צווייניק. דערצױגן
אין אַ ריכטער שטוב, האָט ער אין גאַנצן נישט געפֿילט דעם דרוק
פֿון מאַטעריעלע זאַרגן. איצטער איז ער געווען באַהערשט פֿון אַ

געדאַנק, וואָס מער פֿליכטן צו נעמען אויף זיך, וואָס מער זיך באַ-
לאַסטן מיט רייזלס זאַרגן. עס האָט אים באַמעכטיקט אַ ווילדע ליי-
דנשאַפֿט אַנצורייסן מיטן לעבן, אַרויסרוֹפֿן צום קאַמף אַלע ווילדע
כוחות, מיט וועלכע אַ מענטש ווערט אַרומגערינגלט, ווען ער וויל
ווערן זעלבשטענדיק. ער איז געוואָרן טראַציק, אַנגרעפֿעריש.

אין „אומרויקע“ טעג, ווען אפֿילו דער פֿאַטער זינער, וואָס
האָט זיך שוין זייער לאַנג נישט געהאַלטן פֿאַר אַ ייד, האָט געמיינט,
אַ ס'איז בעסער צו זיצן אין דער היים, האָט אַדערפֿעלד רייזלען
געפֿירט אויף שפּאַציר, ווי קיין מאַל גאַר נישט. ער האָט אויסגע-
קליבן, ווי עמעצן צו-להכעיס, די געפֿערלעכסטע פּלעצער. דאָס דאָ-
זיקע לינדנשאַפֿטלעכע באַקענען זיך צו יידן האָט אין רייזלען, וואָס
האָט זיך פֿריער פֿאַר אַלעם געהאַלטן פֿאַר אַ מענטש, אַרויסגערוֹפֿן
אַ שטילן פֿאַרדראָס. זי האָט עס אים לייכט פֿאַרגעוואַרפֿן.

— זי נישט אַזוי הייס געבאָדן. מען קאָן נאָך מיינען, אַז דו
ביסט אַ נאַציאָנאַליסט.

שטילערהייט האָט איר הנאה געטאָן די ענדערונג, וואָס איז
פֿאַרגעקומען אין אַדערפֿעלדן. כדי אים איבערצובעטן, ווען אַדער-
פֿעלדס שטערן האָט זיך פֿאַרצויגן מיט אַ וואַלקן, איז זי צוגעגאַנגען
צו אים אַזוי נאָענט, אַז אַדערפֿעלד האָט דערפֿילט די וואַרעמקייט
פֿון איר קערפֿער. זי האָט אַנגעשפּאַרט די הענט אויף זינע אַרעמס
און מיט אַ זיס-אויפֿגערגטער שטים געזאָגט:

— איך ווייס, אַז דאָס אַלץ קומט פֿון דיין ערלעכקייט. נישט
צוליב מיר האָסטו געביטן דינע איבערצייגונגען...

נאָך אַזאַ פֿרינדלעכן איבערווערטלען זיך האָבן זיי זיך גאַנצע
שעה אַרומגעשלענדערט אויף דער פּראַמענאַדע בנים וויסלברעג.
אַדערפֿעלד האָט רייזלען דערציילט פֿון זיין היים, פֿון זיין פֿאַטערס
פּאַטריאַטישער פֿאַרגאַנגענהייט. ער האָט פֿאַר איר געשילדערט די
געווינהייטן פֿון זינע טאַטע-מאַמע, זייערע אַנשויונגען. רייזל האָט זיך
מיט פֿרויען-ניגער צוגעהערט צו זינע רייד. זי האָט מיט זשעדינקייט
אַנגעזאַפט אין זיך די שטוב-סודות פֿון די אַדערפֿעלדס, אַזוי ווי אַ

סטראטעג, וואָס שפּירט פֿריער גוט אויס די פּאָזיציע איידער ער גרייט זיך זי אַניצונעמען.

— דו וויסט, רייזל? — האָט אָדערפֿעלד געזאָגט, בשעת ביידע זינגען געשטאַנען איבערגעבויגן איבער דעם פּאַרענטש פֿון דער בריק און געקוקט אין וואַסער אַרײַן — דו ביסט פֿול מיט יידישן אַפטימיזם. איך בין פֿאַרגווישט. איך בין אָנגעשטעקט מיט סלאַווישער מעלאַנכאָליע... דו, רייזל, מאַכסט מיך מונטערער. זי מײַן באַשי-צערין!

— אַהאַ! — האָט רייזל זיך פּאַמעלעך באַפֿרייט פֿון זינגע אַרעמס — אַזאַ שטאַרקער מאַנסביל און זוכט שוין בײַ אַ פֿרוי. אָדערפֿעלד האָט זיך געשפּילט מיט אירע האַר.

— אַפֿט מאַל דאַכט זיך מיר, אַז כ׳בין נאָר וואָס געבוירן געוואָרן צו אַ טעטיק לעבן. דו, רייזל, ביסט געשטאַנען בײַ מײַן ווידערגע-בורט. איך מוז אַלץ אָנהייבן פֿון דאָס נײַ. ס׳איז אַ זיס געפֿיל צו האָבן געפֿונען דעם אינהאַלט אין לעבן.

רייזל האָט מיט פֿאַרמאַכטע אויגן צוגעהאַרכט זיך צו זינגע ווער-טער. שטיל אין איר איז אויפֿגעגאַנגען אַ פֿרייד.

אין מאַל, שפּעט אין אָונט, ווען אָדערפֿעלד האָט זיך לאַנג געזוימט בײַ רייזלען, האָט ער אין דער פֿאַרטאַגיקער גרויקייט דער-זען אויף דער וואַנט אַ פֿאַר גרויסע, שוואַרצע מענער-אויגן. זיי האָבן געקוקט אויף אים מיט אַ שטרענגן, וואַרענדיקן בליק. ער איז האַסטיק אויפֿגעשפרונגען.

— וואָס איז דאָס, רייזל, פֿאַר אַ בילד? פֿון וואַנען קומט דאָ אַהער אַ פּאַרטערט? אַ רבֿ, האָ?

רייזל איז געווען שטאַרק פֿאַרווונדערט.

— וואָס עפעס פּלוצעם? צום ערשטן מאַל זעסטו דען דאָס בילד? דאָס איז דאָך מײַן פֿאַטער. ער היט אונדז אָפּ, אַז מיר זאָלן נישט טאָן קיין נאַרישקייטן...

— אַבער פֿאַר וואָס, רייזל, האָב איך דאָס בילד בײַ איצט נישט

געזען? דערקלער מיר דאָס דאָזיקע רעטעניש. כ'גיב דיר מײַן וואָרט, או כ'זע דאָס בילד צום ערשטן מאל.

רייזל האָט זיך ערנסט פֿאַרטראַכט. אַ ווינטע אַנטפלעקונג איז אין איר אויפֿגעגאַנגען. זי האָט געמאַסטן יעדעס וואָרט.

— ביז איצט, דאַניעל, האָסטו נישט געהאַט קיין באַדערפֿעניש צו קענען מײַן פֿאַטער. דעריבער האָסטו זיך בילד נישט געזען... מײַן פֿאַטער איז דיר געווען פֿרעמד, אומסימפּאַטיש. ער וואָלט זיך אפשר אַפּגעזאַגט פֿון זיך טאַכטער, ווען ער ווייסט, אַז זי זיצט איצט מיט אַ מאַנסביל אַפּגעשלאָסן אין איין צימער. דערצו נאָך איז דער דאָזיקער מאַנסביל נישט קיין פֿאַרמעלער ייד. איצט אַבער — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ ווונק — האָסטו דורך מיר באַקומען אַ באַדערפֿעניש צו זיך נאָענט צו מײַן פֿאַטער, דעריבער זעסטו אים.

אַדערפֿעלדס אויגן האָבן אויפֿגעבליצט מיט באַוונדערונג:

— ווייסטו, רייזל, וואָס כ'וועל דיר זאָגן? אַחוץ שײַן ביסטו קלוג אויך. ווי פֿיין דו האָסט אויסגעטײטשט די געשיכטע מיט דיין פֿאַטערס בילד. ערנוואָרט, רייזל, ס'איז דער גרעסטער גענוס צו קענען די פֿרוי גלייכצײטיק ליבן און פֿאַרערן. קום, רייזל, קום צו מיר, דו, קלוגע ייִדין, און זאָג דעם טאַטן דינעם, ער זאָל אויף מיר אַזוי נישט קוקן. ער מעג זיך גאַנץ רויק, קיין שלעכטס וועט דיר בני מיר נישט געשען.

די אויפֿגייענדיקע זון האָט זיי ביידן געטראַפֿן דרימלענדיקע בניים פֿענצטער.

*

אין מיטן די ניין טעג² האָט דער צינצימינער רב דערהאַלטן אַ בריוו פֿון דער טאַכטער. רייזל האָט געשריבן, אַז די לעקציעס אין דעם אוניווערסיטעט האָבן זיך שוין געענדיקט. זי אַבער וועט זיך נאָך זוימען אַ פֿאַר וואַכן אין וואַרשע, יהודה־בערס הויכער שטערן

² די 9 טרויערטעג, צו דערמאָנען חורבן ירושלים; מעסט ניט צוליב דעם קיין פֿלייש און מיטרינקט נישט קיין ווייץ.

האָט זיך שטאַרק גערונצלט. ער האָט געוואָלט פֿאַרשטיין דעם פּשט פֿונעם בריוו. אין דער ערשטער מינוט האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין האַרצן. אויב רייזל קאָן נישט קומען, מוז זי אפֿשר ליגן צו בעט. אויב זי ליגט צו בעט, דאַרף מען קלאַפּן אַ דעפעש אָדער אפֿשר אַליין פֿאַרן, צי גאַר שיקן דאָס ווייב. באַלד אָבער האָט ער געהאַט מיט זיך אַ ישוב־הדעת. אַ מענטש טאָר זיך נישט אַנילן נישט מיטן גיין, נישט מיטן טאָן און אויך נישט אין געדאַנק... ער האָט נאָך אַ מאַל איבערגעלייענט דעם בריוו, האָט זיך צוגעקוקט צו די אומגעדולדיק-אַנגעוואַרפֿענע אותיות און אויסגעפֿונען צווישן די שורות אַ סוד, וואָס רייזל האָט אים נישט דערזאָגט.

— אויב זי זוימט זיך, גאָלדע, — האָט ער געגעבן דעם ווייב צו פֿאַרשטיין — מוז עס דאָך זיין צוליב עפעס. די זאך איז נאָר — האָט ער נערזען געקנאָטן די סאַמעט-ווייכע באַרד — צי דאָס זוימען אין דער שטאַט לוינט זיך איר, צי ס'זועט האָבן פֿאַר אירעטוועגן עפעס אַ פעולה...

— איז מײַן דעה, אַז מ'זאָל באַלד ענטפֿערן מיט אַ בריוו! — האָט גאָלדע, אויך אַזאַ מיטלוווקסיקע ווי רייזל, מיט די זעלביקע ברויך־טונקעלע אויגן ווי בײַ דער טאַכטער, זיך געבעטן — דאָס האַרץ זאָגט מיר עפעס נישט קיין גוטס. כּווייס, היינטיקע צייטן... דערצו נאָך אַ מיידל אַליין אין אַ גרויסער שטאַט... און אפֿשר גייט עס וועגן אַ תּכלית, דאַרף מען דאָך אַוודאי וויסן...

— ניין, גאָלדע, נישט געאַנלט זיך. לאַמיר צוואַרטן אַ צוויי וואַכן. זי וועט אַליין שרייבן. אַזוי איז מײַן עצה. וועסט זען, אַז איך בין גערעכט געווען! — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ מיין — דאָ דאַרף זיך בײַ איר עפעס אויסשטיין...

און די זאך איז זיך אויסגעשטאַנען. ראש־השנה־צייט האָט יהודה־בער געקענט אויפֿווייזן דעם ווייב, אַז ער איז גערעכט געווען און האָט אַליין פֿאַרויסגעזאָגט. פֿון רייזלען איז אַנגעקומען אַ צווייטער בריוו. כאַטש אין דעם בריוו האָט נאָך נישט אַליין אויסגעזען צו זיין

קלאַר, האָט יהודה־בער פֿון דעסט וועגן געקענט שוין אַנטאָפֿן דעם סוד, וואָס האָט זיך געטראָגן צווישן די אותיות. רייזל האָט געשריבן:

„צו מײַנע ליבע און האַכגעשעצטע עלטערן. לאַנג האָב איך זיך געגרייט אַהיימצופֿאַרן. אָבער איידער איך האָב זיך אומגעקוקט איז דער זומער שוין באַלד געהאַט פֿאַריבער. יעדן טאָג גיי איך צו דער ווייסל און קוק זיך צו צו די בערלינקעס³ מיט אויבס, וואָס קומען צו שווימען פֿון צינצימין. דאָס איז מײַן גרוס, וואָס כ׳נעם־אַפֿ פֿון דער היים. אַז איך זע די רויטע עפל, די גאַלדענע שאַפֿראַנען, ווייס איך, אַז בײַ אַנך בלאַזט מען שוין שופֿר און מען פֿירט שוין אַהיים די אָפּגעשניטענע תּבֿואה פֿון די פֿעלדער. עס נעמט מיך דע־מאַלט אַרום אַ גרויסע בענקשאַפֿט און איך באַשליס בײַ זיך, אַז מאַרגן אין דער פֿרי שטייג איך אײַן אין דאַמפֿער און פֿאַר אַהיים. אָבער צו מאַרגנס ווערט דערפֿון גאַר נישט. די גרויסע שטאַט שלינגט־אײַן דעם מענטשן און רויבט בײַ אים אַוועק די גאַנצע צײַט. יעדער טאָג ברענגט מיט זיך זאַרגן. דאָ דאַרף מען זיך זוכן אַ נײַע דירה און דאָ מוזן מיר גיין אין געסט אָדער אויפֿנעמען בײַ זיך באַ־קאַנטע. דאָ איז נישט צינצימין. אַלץ איז גענוי פֿאַרויסגעזען און באַשטימט, ווי אַזוי זיך אויפֿצופֿירן מיט מענטשן, זיי נישט צו דער־ווינטערן, חלילה. איצט האַלט איך מיר אין אַנשאַפֿן אַ ביסל ווירט־שאַפֿט אין שטוב אַרײַן. כ׳ווייס נישט, ווען ס׳וועט מיר אויסקומען אַראָפּצוכאַפֿן זיך קיין צינצימין אויף אַ פֿאַר טעג. אפֿשר חול־המועד סוכות. איך בין שוין לאַנג נישט פֿרום. איר ווייסט דאָך. פֿון דעסט וועגן וואַלט איך וועלן, אַז דער טאַטעשי, וואָס פֿלעגט מיך אַלע מאָל בענטשן יום־כיפור פֿאַר כל נדרי, זאָל מיך אין זינען האָבן אויך דאָס מאָל און די מאַמע, אַז זי וועט צינדן ליכט, זאָל זי צושטעלן אויך מײַנע זילבערנע פֿאַר ליכטער, וואָס די באַבעשי גרינע האָט מיר געהאַט געשאַנקען. גלייבט מיר, טײַערע, אַז איך אַליין האָב זיך גאַר

³ לאַסטשיפלעך.

נישט געענדערט. כ'בין די זעלביקע וואָס געווען. איך ווינטש אַז
אַלע און דער גאַנצער משפּחה אַ כתיבה וחתימה טובה.

פֿון מיר, אַזער טאַכטער רייזל.

אַז יהודה־בער האָט איבערגעלייענט גאַלדען דעם בריוו, האָט
ער פֿאַרביסן מיט די ליפּן און לאַנג געקלאַפט מיט די פֿינגער אין
טיש.

— פֿאַרשטייט עפעס, גאַלדע, פֿון דעם אַלעם? — האָט ער
דאָס ווייב דורכגענומען מיט אַ שטרענגן בליק.

גאַלדעס אויגן האָבן אַ וויילע געפינטלט, ווי בנ אַ מענטשן, וואָס
מען רייסט אים פּלוצעם אויף פֿון שלאָף. זי האָט פֿאַרזעצט די ברייל
און באַטאַפט דעם בריוו פֿון אַלע זייטן.

— צוויי זאַכן זע איך... — האָט זי צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ —
ערשטנס, אַז זי האָט געטוישט די דירה; צווייטנס, האַלט זי עפעס
אַפּ אין וואַרשע פֿון אַהיימקומען. אַבער וואָס קאַן דאָס, יהודה־בער,
זיין אַזעלכעס?

יהודה־בער האָט סודותדיק, געשמייכלט, אַזוי שמייכלט אַ מענטש,
וואָס האָט אויפֿגעקלערט אַ גרויס רעטעניש אין לעבן.

— און מער האַסטו, גאַלדע, נישט אויסגעפֿונען אין דעם בריוו,
האַ?... געסט קומען צו אונדז, שרייבט זי, דו פֿאַרשטייט, צו
אונדז, אין לשון רבים... זי איז, הייסט עס, נישט אַליין, ווייטער;
זי ווייסט נישט, ווען ס'וועט איר אויסקומען אַהיימצופֿאַרן, איז ווידער
דאָס זעלביקע. זי איז נישט אַנבאַלאַנגען בלויז פֿון זיך, און דאָס
לעצטע, מען זאָל יום־כיפור אַנצינדן אירע לייכטערס. דאָס האָט פֿיל
צו זאָגן, גאַלדע, זייער אַ סך!

עפעס איז דאָ טאַקע נישט גלאַטיק... האָט גאַלדע מספּים גע-
ווען — כ'זאל זאָגן, אַז אונטער טאַטע־מאַמעס וויסן האָט זי זיך אויס-
געגעבן פֿאַר אַ מאַן.

— אין דעם וואָלט נאָך קיין גרויסער חטא נישט געווען — האָט
יהודה־בער געוויגט מיטן קאַפּ — אַ צערודערונג איז געקומען אויף

דער וועלט. אלץ שאַקלט זיך און ווערט לויז. קינדער, די געבילדעטע, די קלוגע, האָבן אויפֿגעהערט צו פֿרעגן דעות ביי עלטערן, טוען וואָס זיי פֿאַרשטייען. אָבער רייזל באַהאַלט עפעס אויס. זי דערזאָגט נישט אַ סך זאַכן. מען דאַרף, בלי נדר, צופֿאַרן קיין וואַרשע, אַ קוק געבן, וואָס דאַרטן טוט זיך. הלוואַי, כ׳זאַל קיין שלעכטער נביא נישט זיין, נאָר עפעס איז נישט אין אַרדענונג מיט אונדזער בת־יחידה!

— ווילסטו טאַקע פֿאַרן קיין וואַרשע, טאָ דערשרעק זי נישט!
— האָט גאַלדע געזאָגט מיט אַ פֿאַרזאַרגטער שטים — וואַרט־צו ביז איבער סוכות. טאַמער קומט זי נישט, דעמאָלט וועסטו פֿאַרן. צו וואָס קומען אומגעריכטערהייט און אַרײַנברענגען דאָס קינד אין פֿאַר־לעגנהייט ...

— המ... זי איז שוין לאַנג נישט קיין קינד — האָט יהודה־בער ווי פֿאַרשנדיק פֿאַרמרוזשעט דאָס לינקע אויג — זעסט דאָך, אַז זי קאָן איר שטעטל אַליין באַשטיין.

רייזל איז אָבער אויף סוכות נישט געקומען. דער האַרבסט האָט זיך אָנגערוקט. אַרום צינצימין האָבן זיך צעגאַסן זומפן און זעלטן ווער ס׳האַט זיך דעמאָלט געלאָזט פֿון שטאַט אין וועג אַרײַן אויף אַ רײַזע. יהודה־בער האָט אָפּגעלייגט זײַן נסיעה קיין וואַרשע פֿון סוכות אויף חנוכה און פֿון חנוכה אויף פורים. אַרויסגעקומען איז אָבער די רײַזע ערשט אין אַ יאָר אַרום.

*

רייזל און אַדערפֿעלד האָבן שוין לאַנג געווינט צוזאַמען אין דער פֿאַרשטאַט זאַליבאָזש. פֿון רייזלס פֿענצטער האָט זיך געעפֿנט אַ וויסער אויסבליק איבער דער וויסל און אין זוניקע טעג האָבן זיך אויסגעשיילט אינדזלען מיט גרינס — דערפֿער, וואָס זײַנען גע־ווען צעשאַטן איבער ביידע וויסל־ברעגעס. די גאַס אַליין, וווּ רייזל האָט געווינט, האָט אויסגעזען ווי אַ לאַנג דאַרף מיט געמויערטע הײַזער, אָבער צוויי טריט ווייטער, אויף אַ גרויסן פּלאַץ, וווּ די טראַמוויען קרייצן זיך, איז שוין געווען שטאַט. רייזלען איז פֿאַרגע־קומען, ווי זי וואָלט ערגעץ געבליבן שטעקן אין מיטן וועג, צווישן

צינציימין און ווארשע. דאָס הויז אליין, וואָס איז געווען אַרומגע-
רינגלט פֿון דריי זיבן מיט אַ גאַרטן — איז איר פֿאַרגעקומען, נאָך
די בוידעם־שטיבלעך, וווּ זי האָט פֿאַרבראַכט אירע סטודענטישע
יאָרן, ווי אַן אמתער פּאַלאַץ.

די ערשטע צייט האָבן אַדערפֿעלדס עלטערן, וואָס האָבן געחלומט
פֿון אַ ריכטיגן שידוך פֿאַר זייער זון, זיך געברוגזט און נישט געוואָלט
דאָ אַהערקומען. נאָך עטלעכע חדשים צוזאַמענלעבן פֿון די קינדער
האָבן זיי דאָך פֿאַרבעטן די שנוור. רייזל האָט מיט איר באַשיידענער
האַלטונג, מיט דער פּשוטקייט און טרניקייט צו זייער זון שטאַרק
אויסגענומען ביי די אַלטע לייט. דאַניעל אַדערפֿעלד האָט זיך געענ-
דערט צום גוטן. שטענדיק אַ צעטראַגענער, אָן אַ פּלאַן אין לעבן,
איז ער איצט געוואָרן אַרבעטסזאַם און באַמיט זיך צו ווערן זעלב-
שטענדיק. קיין סך אויפֿטאָן ביי יורי האָט ער נישט געקענט, האָט
ער זיך אַרביבערגעוואָרפֿן אויף קונסט־געשיכטע, וואָס דאָס איז געווען
זיין אייגנטלעכער באַרוף. ער האָט געהאַט די אַספּיראַציע צו פֿאַר-
נעמען דעם אַמט פֿון אַ מוזיק־דירעקטאָר אַדער קונסט־קאָנסערוואַ-
טאָר אין אַ גרעסערער שטאָט. דאָס איז געווען פֿאַר אַדערפֿעלדן די
איינציקע שטערונג, אַז ער זאָל זיך פֿאַרמעל אַנערקענען פֿאַר אַ ייד...
— נישט צוליב פֿרומקייט — האָט ער רייזלען דערקלערט —
און אויך נישט צוליב נאַציאָנאַליזם האָבן איר בדעה צו דעקלאַרירן
זיך פֿאַר אַ ייד, נאָר צוליב סאַלידאַריטעט מיט די פֿאַרפֿאַלגטע. איר
וויל נישט זיין פּריווילעגירט — האָט ער געזאָגט ביי, צוליב זיין
אומבאַהאַלפֿענער לאַגע — און איר וויל אויך, אַז אונדזער צוזאַמענ-
לעבן זאָל זיין לעגאַליזירט.

רייזל האָט געשמייכלט :

— מיר דאַרפֿסטו נישט געבן, דאַניעל, קיין באַווייזן. עס איז מיר
אַלץ איינס, וואָס דאָס געזעץ זאָגט... מיר איז גוט אַזוי אויך. ס'וועט
זיין אַזוי, ווי דו וועסט באַשליסן.

אַדערפֿעלד האָט נישט באַמערקט, ווי אויף רייזלס געזיכט פֿלאַך-
טערט אַ שאַטן. ער איז נאָך אַלץ געווען פֿאַרכאַפט פֿון דעם סוד,

וואָס זי האָט אים געהאַט אַינגערוימט מיט אַ פּאַר טעג צוריק. רייזלען אָבער האָט צוזאַמען מיט דער פֿרייד גענאָגט אַ שטומער אומעט, וואָס זי האָט געפרווט אויסבאַהאַלטן פֿאַרן מאַן. ער האָט דאָך באַ- מערקט טיפֿע זאַרג אין די אויגן.

— נישט וועגן מיר גייט דאָ — האָט זי זיך פֿאַרענטפֿערט — דער טאַטע מײַנער... רייזל האָט געוואָסט, אָז דער פֿאַטער אירער קליבט זיך זי צו באַזוכן אין וואַרשע. און כאַטש זי האָט נאָך אים געבענקט, האָט זי דאָך מיט פֿאַרשיידענע אויסריידן געפּוּעלט, אָז דער פֿאַטער זאָל די ריזע יעדעס מאָל אָפּלייגן. אָבער וואָס מער עס איז אין רייזלען געוואַקסן דער „סוד“, אַלץ אומרויקער איז זי געוואָרן צוליבן פֿאַטערס וויזט. דערבײַ נאָך איז צוגעקומען אַ פּינלעכער געדאַנק, וואָס האָט געעגבערט אין מוח: און וואָס וועט זײַן, אויב אַ ייִנגל?...

דאַניעל האָט זי געטרייסט ווי ווייט מעגלעך.

— דער טאַטע דינער וועט קומען? אַדרבה, זאָל ער קומען! כּווייל זיך באַקענען מיט דעם טאַטן דינעם. כּווייס, אָז פֿאַר אים בין איך אַ גוי, אַפֿשר אַן אַנטיסעמיט. אָבער איך וועל אים אויפֿוויזן, אָז ער האָט אַ טעות, אָז ער איז נישט גערעכט. מאַרגן, נײַן, נאָך הײַנט, וועל איך צוגיין צו דער גמינע⁴, כּוועל זיך אינפֿאַרמירן, ווי אַזוי אַנצונעמען דעם ייִדישן גלויבן. כּימוז נישט זײַן קיין מוזיי- דירעקטאַר. כּימוז נישט זײַן קיין קונסט־קאָנסערוואַטאַר. מ'וועט מאַכן, רייזל, ייִדישע פֿאַפּירן. אַזוי וויל איך...

רייזל האָט אים אָנגעכאַפט פֿאַר ביידע הענט:

— צוליב מיר, דאַניעל, שטעלסטו־אַיך אין קאָן דיין קאַריערע? זאָג דעם אמת...

— ס'וועט שוין גוט זײַן, רייזל, ס'וועט שוין גוט זײַן! — דאָ-

⁴ קוויילע (מיט אויסנאַמע אויף דער באַזע פֿון מלוכה־רעכט פֿאַר מינדער־ הייטן).

ניעלס שטים איז געווען אַנטשלאָסן — דו באַרויק זיך נאָר. דו
טאַרסט זיך נישט אויפֿרעגן.

*

ס'איז שוין געווען אַ שטיק אין ווינטער אַרײַן, ווען יהודה־בער
איז געקומען קיין וואַרשע אָפּשטאַטן אַ וויזיט דער טאַכטער זײַנער,
רייזל. ער איז אויסגעשטיגן פֿון טראַמוווי אין זשאַליבאָזש און גע-
לאָזט זיך גיין מיט דער וואַליזע אין דער האַנט אויסזוכן די טאַכטער.
אויפֿן גרוימען ווילסאָן־פּלאַץ איז דער שניי געווען אויפֿגערוימט אין
לאַנגע, געמאַסטענע בערגלעך. די אַננוויינערס, וואָס האָבן דאָ גע-
ווינט, מערסטנטייל העכערע באַאַמטע און אַרבעטנדיקע אינטעלי-
גענץ, האָבן געקוקט אויף יהודה־בערן מיט גרויס נײַגער. זיי האָבן
נישט פֿאַרשטאַנען, פֿון וואַנען עס קומט דאָ אַהער צו זיי אויפֿן
פּלאַץ אַ רבֿ. אַ פֿאַר שילער, וואָס האָבן זיך געשפּילט אין שנייבאַלעס,
זײַנען געבליבן שטיין מיט פֿאַרריסענע נעז און געמאַכט פֿאַרשיי-
דענע שפּאַט־אויסרופֿן. יהודה־בער האָט זיי רעכט נישט געהערט
און אויף קיינעם זיך נישט אומגעקוקט. עס האָט אים געשווערט די
פֿולע געפּאַקטע וואַליזע, אין וועלכער גאַלדע האָט פֿאַרפּאַקט סלאַיען
פֿאַרגליווערט גענדזנשמאַלץ פֿאַר דער טאַכטער, אַ האַלב טויף פֿלאַשן
ווישניאַק און אַזוי אַנגעמאַכטס. אַ חוץ דעם איז נאָך דאָרטן געלעגן
יהודה־בערס טלית־און־תּפּילין און אַ פֿאַר ספֿרים. יהודה־בער האָט
פֿאַרשטאַנען, אַז וואָס־וואָס, נאָך קיין ייִדיש ספֿר וועט ער בײַ דעם
איידעם זיכער נישט געפֿינען. ער האָט פֿאַרקערעוועט אין אַ זײַטיק
געסל, וואָס האָט געפֿירט אַראָפּ צו דער ווייסל, צוגעגאַנגען צו אַ
געל־געטינקעוועט הויז מיט ברייטע, גויישע פֿענצטער, און איז אַרויף
אויפֿן גאַרן און אַנגעקלונגען.

אַן אַלטע קריסטין אין אַ ווייסן שירץ האָט געעפֿנט די טיר. פֿון
איבערווייניק, האָט זיך צו זײַנע אויערן דערטראַגן דאָס געווייזן פֿון
אַ נײַ־געבוירן קינד. די דיקע באַצלמטע קריסטין, וואָס האָט אויף
אים געקוקט מיט שרעק, דאָס קינדערישע געווייזן און אויך דאָס,
וואָס אויף דער טיר האָט געפֿעלט אַ מזוזה, האָט יהודה־בערן אַרײַנג-

געבראַכט אין פֿאַרלעגנהייט. ער האָט שוין געוואָלט שטעלן אַ טריט אויף צוריק, מיינענדיק, אַז ער האָט דאָ געהאַט אַ טעות. אָבער דאָ איז אים אַקעגנגעקומען אַדערפֿעלד, האָט אים אָנגענומען פֿאַר דער האַנט און אַרײַנגעפֿירט אין אַ גרויס צימער.

— ס'איז דאָ, ס'איז דאָ פּאַניע ראַבין... — האָט ער געזאָגט מיט אַזאַ טאָן, וואָס האָט אין יְהוּד־בערן דערױעקט צוטרוי — רױשקאַ, רױשקאַ! — האָט ער גערופֿן צו רײזלען — מיר האָבן אַ גאַסט. דער טאַטע דײַנער איז געקומען צו פֿאַרן.

רײזל, וואָס האָט פּונקט געהאַלטן אין קאַרמען דאָס קינד, האָט עס אַוועקגעלייגט אין וויגל, האָט פֿאַרשפּיליעט דעם לויזן פֿרימאַרגן־ראַק און איז מיט אַ לײכטנדיק פנים אַקעגנגעגאַנגען דעם פֿאַטער.

יְהוּד־בערט פֿאַרְחידושטער בליק האָט געוואַנדערט פֿון רײזלען אויפֿן קינד, פֿון קינד אויפֿן טאַטן און צוריק אויפֿן קינד. ער האָט געקוקט אויף זיי מיט פֿאַטערלעכער הנאה.

עס איז געווען פּונקט אַזוי ווי ער האָט זיך אין דער היים געהאַט פֿאַרגעשטעלט. רײזל איז צוגעפֿאַלן צום פֿאַטער, האָט דר־אַרצדיק אים אַ קוש געטאָן אין דער האַנט און, אַנווייזנדיק אויף דאָניעלן מיטן קינד, אַ זאָג געטאָן מיט שטאַלץ:

— דאָס איז דער מאַן מײַנער און דאָס איז מײַן טעכטערל.

אין אירע אויגן האָט געשימערט אַ נצחון־פֿייערל.

— קומט דאָך דיר צוויי מזל־טובֿס מיט אַ מאָל... — האָט יְהוּד־בער ברוגזלעך זיך אָפּגערופֿן — אָן אַ טאַטן, אָן אַ מאַמען... — האָט ער צוגעגעבן מיט פֿאַטערלעכן פֿאַרווורף.

ער איז צוגעגאַנגען צו אַדערפֿעלדן, האָט זיך לאַנג און מיט מבינות אנגעקוקט אין זײַן פנים און מיט אַ הספּמהדיקן זשעסט אויסגעשטרעקט צו אים די הענט.

— שלום עליכם, איידעם!

אַ פֿאַררויטלטער האָט אַדערפֿעלד עפעס געשטאַמלט. יְהוּד־בער האָט קוים פֿאַרשטאַנען דעם איידעם שלום עליכם־ענטפֿער.

— זי מיר מוחל, טאטעשי... — האט זיך רייזל געבעטן —
 ס'האט זיך אזוי געמאכט... די חתונה איז געווען א שטילע...
 — יא, א שטילע חתונה... — האט אדערפעלד צוגעגעבן —
 איצט פאניע ראבין, כ'מייך שווער... מארגן גיי איך נאך א מאל צו
 אין דער יידישער גמינע — האט ער א דעצידירטן בליק געווארפן
 אויף רייזלען — דער ראבין וועט מיר טאקע העלפן...
 רייזל האט צו אים א ווונק געטאן... אדערפעלד האט אפגעהאקט
 און, נישט וויסנדיק וואס צו טאן, איז ער צו צום וויגל, האט א כאפ
 געטאן דאס קינד און גענומען עס קושן.
 לויט די ווייכע רייד, וואס מאן-און-ווייב האבן צווישן זיך גע-
 רעדט, האט יהודה-בער אינגעזען, אז זיי האבן זיך גינציק.
 נישט האבדיק בני זיך גאלדען, פאר וועלכער ער האט געפילט א
 באדערפעניש איבערצוגעבן זיין פרייד, האט ער, רייכנדיק צופרידן
 די הענט, זיך אפגערויפן צו דער טאכטער:
 — געלויבט השם יתברך, וואס האט דיר צוגעשיקט דיין זיווג.
 א באשערטע זאך... — האט ער פארגלייזט מיט די אויגן.
 ער האט אויסגעטאן דעם רבנישן קאפעליוש, איז צוגעגאנגען
 אין קאפל צום פענצטער, האט א פיר געטאן מיט דער האנט איבער
 דער פייכטער שויב און אוועקגעשטעלט זיך דאוונען מנחה.

יאטל קאן

א געבעט

גלות-מאטיוון

— א —

אין דער שטילקייט פון נאכט
 בעט איך צו דיר, מנין גאט,
 מנין הארץ איז אנגעלאדן מיט וויי,

דעם צער פֿון דורות האָב איך צו דיר געבראַכט,
 דעם צער פֿון יעדן טראַט,
 וואָס איז געבוירן מיט זיי.

נעם־אויף מנן תפילה,
 וואָס קומט פֿון מננע טיפֿע טיפֿענישן,
 די תפילה וואָס מנן זיידע האָט מיר ירושה איבערגעלאָזן,
 מיט ווערטער שטילע
 וועל איך דיין צאָרן לעשן,
 אין גרויס בטחון וועל איך זיך אויף דיר פֿאַרלאָזן.

ס'איז גרויס דיין וועלט
 און ווונדערלעך איר געשטאַלט,
 יעדער איינער געפֿינט אַ שטיקל ערד פֿאַר זיין געצעלט —
 פֿאַר אונדז איז אַלץ פֿאַרשטעלט,
 אַפֿילו דאָס ביסל ליכט וואָס דו באַהאַלטסט
 פֿון אונדז אין דיין גרויסער וועלט.

— ב —

די נאַכט איז הייליק —
 די נאַכט איז אין ווונדער אנגעהילט,
 שטערן מיט שטערן שפּיגלען זיך איינער אין צווייטן אָפּ —
 שטערן מיט שטערן האָבן זיך פֿאַרשפּילט,
 עפֿן־אויף טיר־און־טויער פֿון דינע הימלען
 הער־צו אונדזער צער — ס'איז ביז אונדזער חלק,
 וואָס דו האָסט אונדז אנגעטיילט
 דאָ, אויף דיין זינדיקער ערד.
 עפֿן דינע הימלען —
 קוק אויף אונדז אַראָפּ!
 דער שונא האָט זיין צאָרן ניט אנגעשטילט —

ער זאָמעלט זיך אויף אונדז פֿון אַלע ווינקלען —
 עס טוט זיך צאָרן און אויג ניט דרימלען,
 איבער אונדזערע קינדער, איבער אונדזער קאָפּ,
 הענגט אָנגערייצט זיך הונגעריקע שווערד.

גאָט, צי ווילסטו אונדז דען פֿאַרטיליקן ?
 ווער וועט בעטן צו דיר אין שטילקייט פֿון נאַכט ?
 ווער וועט טראָגן דיין וואָרט
 פֿון פֿאַלק צו פֿאַלק ?
 דיין הויז וועט דאָך בלייבן פֿאַרשוועכט,
 אויף יעדן וועט זיך אַנגעקרייצט
 דער כּוח פֿון שווערד !
 דיין נאָמען — דיין אייגן נאָמען וועט פֿאַרגיין —
 מיט אונדזער לעצטן געשריי דאָ אויף דער ערד !

— ג —

איך בעט צו דיר אין שטילקייט פֿון נאַכט,
 ווי מיינע זיידעס האָבן געבעטן צו דיר אַמאָל ;
 דו ביסט דאָך, גאָט, דו דאַרפֿסט זיך וואַך,
 און נאָנט דאַרף דיר זיך דאָס געבעט פֿון מיינן קול.

און נאָנט דאַרף דיר זיך מיינן יעדער טרער,
 וואָס דו האָסט פֿאַר מיר אין גלות באַשערט,
 און וואַך און גרייט דאַרף זיך דיין געהער :
 דער שונא האָט אונדז שוין באַלד מיט רשעות פֿאַרצערט !

וויללי גאטליב / לאדזש 1939

פון בוך „דאס ווארט פון צאָרן“

די גיהנום־שמאט

א פֿעלד פֿון מלחמה? א וויטער בית־הקברות?
 צי האָט דאָ די דזשומע אַ יום־טובֿ געפֿייערט?
 צי האָבן זיך שדים, מלאַכי־חבלה,
 צעהוליעט אין טאַנץ פֿון אַ פֿייער אַ ווילדן?
 צי האָט דאָ דער הימל מיט בלוט זיך צערענגט?
 צי האָט זיך דער אַפֿרונט מיט פֿלאַמען צעשפיגן?

קוק, קוק! קוק מיט שרעקן! ווי וועסטו עס רופֿן?
 אַ שטאַט? אַ בית־הקברות? ...

— אַ חורבֿה פֿון הַנוֹעֵר,
 אַ וויסטער בית־עולם פֿון מענער און פֿרויען,
 פֿון מאַמעס און קינדער, פֿון יונגע און אַלטע,
 פֿון קעפֿ פֿון צעקלאַפטע, צערונגעגע מוחות,
 פֿון הענט און פֿון פֿיס, און צעשמעטערטע קערפּערס! ...

זע, ערפֿהלעך־פֿיצעלעך פֿון מאַמע־ליב יונגע,
 צו פֿרי אין דעם טאַל פֿון יסורים געריסן,
 אויף דער שוועל פֿונעם לעבן פֿאַרמשפט צום טויט! ...
 און ברוסטן פֿון פֿרויען, פֿון קערפּער געשניטן,
 געדערעם פֿאַרגליווערט אין לוזשעס¹ פֿון בלוט,
 פֿאַרברענטע אויף קויל און צעטרעטן אין מיסט —
 אַ שחיטה, אַ שחיטה, אַכזריותדיק ווילד!
 אַ ים, אַ גיהנום פֿון טרערן און פֿלאַמען!

¹ אַנגוסן, ווי די שטייענדיקע וואַסערלעך.

נישט מענטשן, נאָר שדים, שאַקאַלן און טיגערס,
 אַ הינטישע סעודה געפראַוועט צוזאַמען.
 און ווייַן האָט געברויזט און גערונען אין טינען,
 געשווימט זיך, גערויטלט דאָס בלוט פֿון קדושים...
 עס האָבן געטאַנצט דאָ די חיות, די ווילדע,
 אַ טאַנץ פֿון טינעלעך, פֿון רוחות אַ שפּיל,
 פֿון מענטשן און חיות, קדושים און שדים,
 צעווילדעטע רוצחים און פֿרויען — אומשולדיק,
 פֿון זייגנדע קינדער, זקנים — צעבראַכן...
 אַ טאַנץ! אַ, שוין איין מאָל געווען דאָס אַ טאַנץ!
 דער ווייַן איז דאָ רויט פֿון באַגינען געפֿלאַסן,
 אין רינשטאַק גערונען, אין גאַס זיך געגאַסן.
 האַרץ! האַרץ! די אַרקעסטערס דאָס טאַנצן באַגלייטן,
 עס שאַלן פּוואַנען, עס בלאָזן טראַמפּייטן —
 פֿיל קינדישע קולות ווי טויזנטער פֿלייטן...
 עס האָבן די קולות צום הימל געשלאָגן
 און ס'האַט אַזוי די ערד פֿון דער טיף אויפֿגעציטערט.
 לאַנג, לאַנג האָט דאָס פֿייער די שמחה באַלויכטן,
 עס קנאַלט און עס דונערט מיט פֿייער און פֿלאַמען...
 — אַ מאַמע, אַ טאַטן, אַ קינד ווער געשאַכטן?
 נו, לעבעדיק, ברידער, קומט טאַנצן צוזאַמען!
 און האַטו אַ שווערד — דו דאַרפֿסט זי נאָר זעטן!
 טויט־אַפּ און דערשטיק די געדאַנקען, געפֿילן,
 נישט קוקן אויף טרערן, נישט האַרען קיין בעטן!
 און ליבסטו דאָס פֿאַטערלאַנד? ווילסטו עס באַפֿרייען?
 דו ביסט דאָך אַ קעמפֿער, טאָ האַרץ נישט קיין שרייען,
 זאַלסטו ברענען און מאַרדן, זאַלסטו קיינעם נישט שענקען!
 דאָס פֿאַטערלאַנד וועט זינען העלדן געדענקען...

און האַסטו געטרונקען שוין בלוט ווי אַ חיה,
און איז דיר שוין וואַרעם, ביסט זאָט, אַ מחיה —
קום, ברודער, צום טאַנצן, עס טאַנצט זיך נאָך פֿרייער,
זאָל טרעשטשען, זאָל קנאַלן, זאָל רוישן דאָס פֿייער!

ס'האַט גאָט אַ מדינה מיט פֿרייהייט באַשאַנקען —
מיט פֿרייהייט פֿון רעכט, פֿון געוויסן און גלויבן...
דער שקלאָף איז באַפֿרייט, ס'איז די קנעכטשאַפֿט געשטאַרבן,
ווי זאָל ער דען, גאָט, זיין באַפֿרייער איצט לויבן?
— „מזין האַר, כ'האַב געבראַכט דיר — אַ מענטש פֿאַר אַ קרבן!“

געבענטשט, אַ, גאָט, זאָלן זיין די הענט! ...

און זעסטו פֿון ווייטן, דאָרט אויפֿן בעלעמער,
די ווייטבלויע פֿאַנען אין שוואַרצן געהילט?
און זעסטו די רייען פֿון בחורים יונגע,
און ווייסטו וואָס יעדערס האַרץ דאָרטן פֿילט?
און זעסטו דאָס פֿלאַמענדע פֿייער אין די אויגן?
דעם קאַפּ שטאַלץ געהויבן, צו דר'ערד נישט געבויגן...
אַ תּפֿילה אַ קורצע — קיין קרעכץ מער, קיין וואָרט...
מיט איין מאָל — זיי גייען, זיי רירן פֿון אַרט,
און צענדליקער ברוסטן — אַ ציטער, אַ קלאַנג,
און ס'הילכט ווי אַ שטורעם אַ ציון־געזאַנג.

עס פֿלאַטערט און פֿלאַטערט די פֿאַן אין דער פֿריי —
אַ דור גאַר אַ נײַער, אַ לעבן אויפֿסני!

און דעמאָלט גערופֿן צו מיר האָט גאָט שטים:
— „איצט רופּ זיי, בן־אדם, אין מדבר און קום!
זאָל בלייבן דער קנעכט דאָרט אין גלות, אין שאַנד —

די פֿרײַע אַליין נאַר באַטרעטן דאָס לאַנד!
 און ווער ס'וויל אין פנים נישט לאָזן זיך שפּניען,
 און ווער עס וויל לעבן צי שטאַרבן אין פֿרײַען —
 דער זאַל זיך ניט שרעקן פֿאַר אַרבעט און פּנין,
 דען לײַדן מוז דער וואָס אַ פֿרײַער וויל זײַן!

די זין פֿון מפּבי

איצט קום, כּוועל דיך פֿירן וווּ בחורים יונגע
 זיך האָבן פֿאַרזאַמלט מיט העלדישן מוט,
 פּדי צו פֿאַרקויפֿן גאַנץ טײַער זייער לעבן —
 געוואַרפֿן זיך דרייסט ווי גיבורים אין קאַמף ...

אויב וועמען פֿון זיי ס'האַט די קויל נאָך געמיטן,
 דעם האָט באַלד די שווערד די אַנטבלויזטע געפֿונען ...
 האָט וועמען די רוצחישע שווערד נישט פֿאַרטיליקט,
 טאָ האָבן אים מענטשן ווי טיגערס צעריסן ...

זיי זײַנען געפֿאַלן צוזאַמען, זיי אַלע,
 ווי זאַנגען אין פֿעלד אונטערן מעסער פֿון שניטער.
 נאָר טײַער פֿאַרקויפֿט האָבן אַלע זייער לעבן,
 אַזוי ווי אַמאָל שוין אין אוראַלטע צײַטן.
 מיר ווייסן, עס האָבן געטאָן דאָס די שטאַלצע
 אַכט הונדערט גיבורים — די זין פֿון מפּבי.

אַ, וויין נישט, בן-אַדם! באַוויין נישט די טויטע,
 וואָס זײַנען אין קאַמף ווי די העלדן געפֿאַלן;
 באַוויין נאָר די ברידער, די שוואַכע, וואָס האָבן
 אין שרעק זיך באַהאַלטן און לעבן געבליבן
 אין טאָג פֿון דעם מוראדיק־גרויזאַמען צאַרן!

באויזיז די וואָס זינען אין פֿערדמיסט געקראַכן
און שטום זיך געקלאַפט אויפֿן האַרצן אַשמנו,
ביז וואָנען עס האָט זיי אויך דאַרטן געפֿונען
די קויל פֿון פֿאַרפֿאַלגער, די האַק פֿון רוצח!

אלחנן וואַגלער / ווילנע 1939

עס שטאַרבט דער שליאַך

פֿון בוך „צוויי בעריאַזעס ביים טראַקט“

— R —

דער דאָרף האָט די קרעטשמע — די דיקע, געלע יידענע —
דערוואַרגן,
ס'האַט געזאָגט נאָך איר קדיש דער שליאַך — מיטן סקריפֿ פֿון אַ ראָד
און אַקסן צעשפאַלטענע,
און די קנייטשן בײַ אים אויפֿן שטערן זינען טיפֿער געוואָרן פֿאַר
זאַרגן,
ער האָט געדאַונט, געבעטן גאַט, אָו בעסער ווערן זאָל אונדזער
וועלט די פֿאַרשפאַלטענע ...

דער אַלכאַווער וואַלד געפרוּווט האָט דערהרגענען דעם באַגינען,
זיין האַר,
צוגערויבט דעם זונאוויפֿגאַנג און מיט פֿורלעך וואָס פֿאַרן
האַט דער גאַסצינעץ² געמינערט דעם קאַרגן מיליאָנער —
און פֿאַר צער,
וואָס די וועלט ווערט ניט בעסער, איז ער קראַנק געוואָרן ...

¹ ברייטער וועג (צו פֿאַרן). — ² אַכסנייה.

די מניין, זינע ליכטיקע גלידער, טוען ווי דעם טראקט, און ס'חזקן פֿון אים די גויים, די וועלדער יאָדלאָווע, און דער לינדער, ווינט, זיין לאַקיי, האָט זיך פֿון שטעלע אַנטזאָגט, געוואָרן אַ בעל־תשובֿה און קלייבט זיך צו פֿליען צום פּוּת־המעריבֿי ...

דער באַרג, דער גרויער רוקן פֿון וועג, איז אַנגעפֿאַלן און די בלאַטעס, אויף זיין אַלטן גוף די טובערקולאָזע, רויטע ווונדן, האָבן די יונגע בעריאָזעס מיט זייערע נאַסע, געלע שאַלן, מיט די אַראָפּגעפֿאַלענע, דורכגערגנטע בלעטער פֿאַרבונדן ...

דער אַוונט איז דורכגעפֿאַרן די געגנט אין אַ שוואַרצן פֿאַעטאָן, מיט זיין גערויש האָט דער שליאַך געטאַן אַ זיפֿן, אַ קרעכץ; און די הענט פֿאַרבראַכן האָט זיין שכן, דער אַלטער, הויכער קליאַן³; — אַ, די בלינדע מכשפֿה, די סאַווע, ווראַזשעט⁴ שלעכטס ...

דעם וועג זינען געקומען געווייר ווערן פֿון די פֿליינען און טאַלן די ברוינע בהמות, די לעצטע טעג דעם יעסיענס, געלעקט דעם חולהס ווונדן, גענומען ראָווען און וויינען, עס זאַלן ניט בלייבן קיין יתומות די בעריאָזעס, די שלאַנקע פֿרינצעסינס.

ס'ליגט קראַנק דער שליאַך, און דער באַנקיר, דער פֿאַרנאַכט, איז געקומען צו ריזטן אויף אַ וואַלקן אים מבַקר חולה זיין, און פֿאַרן פֿאַרשמאַכטן זיידן אַ פֿרעזענט, אַ רפֿואה געבראַכט — די שקיעה, אַ רויטן בוטל וויין.

דער צלם האָט צום שווער זיך אַנגעבויגן, אויסגעזופּט די ריטשקעס די צעשווומענע, דעם קראַנקנס טרערן, און אַ שטראַל פֿון אַוונטשניין, אַ לעפֿל וויין, דערלאַנגט אים און געטשוכעט;

³ בוים. — ⁴ זאַגט־פֿאַרויס די צוקונפט.

נאָר געטאָן אַ ציטער האָט די סטעזשקעלע, דעם שליאַכס לאַמע
האַנט, די אָפגענומענע,

און דער געטראַנק האָט אויפֿן פֿעלד זיך אויסגעפֿליוכעט.

דאָס גראָז, זיין געלע באַרד, נעמט דער וועג מיט די לעצטע
קרעפֿטן זיך רינטן,

ווינל ער איז מער ניט בכוח קיין משאות, לאַסטפֿורן, צו טראַגן;
און פֿון דעם הייליקן אַרט, זיין מירמלנעם שלאָס, איז דער פעסן,
דער געוויטער, געקומען מיט אים ווידוי זאָגן.

ער האָט געגוססט, ניט געקאַנט דערוואַרטן דעם טויט,
פֿאַר יסורים אַליין זיך דערווערגן געוואַלט און מאַכן אַ סוף —
אַראָפּגעשלונגען אַ בייך, אַ פֿור מיט מערן און קרויט,
וואָס האָט זיך געשטעלט דיבאַם אין זיין האַלדו, דעם ראָוו.

וויי! דער וואָגן ליגט דערטרונקען אין טיפֿן, שוואַרצן גראַבן.
דער שליאַך האָט זיך אַ מעשה אָנגעטאָן און דערהרגעט דעם
פֿורמאָן, זיין געוויסן;

און דעם בר־מיננס געליימטע מומע, קאַזיאָן, וועט ניט האַבן,
נעבעך, ווער עס זאָל איר דערלאַנגען צום מויל דעם ביסן...

נאָכן גאַסצינעץ טרויערט זיין זיידע, דער טויבלעכער, סיווער
דין — מיאָר ...

און זיין באַבעשי, די רביצין דרויע, וואָס האָט אויף דער פּאַטילניצע
שטערן — רויטע סטרופּעס⁵ —

פֿליקט זיך די שטרויענע דעכעלעך, אירע שיטערע געלע האַר,
און פֿאַר עצבות האַבן זיך אַינגעבויגן אירע פֿלייצקעלעך, די
פֿאַרשימלטע כאַלופּעס ...

עס באַדויערט אים זיין ריכע בלאַנדע שוועגערין, די מאַדאַם גלובאַק⁶,

⁵ קרעצלעך. — ⁶ נאָמען פֿון אַ שטעטל אַרום ווילנע, ווי היידווישאַק א״א.

און גרילצט מיט די ראדיאס — דערמאנט צום גוטן זיין נאָמען;
און זיין ווינטע, אַרעמע קרובה, די האַרעבאַטע אַלמנה הנדוצישאַק,
דרימלט פֿאַר צער און שליסט צו אירע וויצעס — די קראַמען ...
וואַראַפּעצווע, זיין גלידשוועסטערקינד, די גאַסטפֿרינדלעכע סוחרטע,
קוויטשעט איבערן מת מיט די סיגנאַלן פֿון די לאַקאָמאָטיוון;
און פֿון די שניבעלעך, אירע טראַכאַמע, גרינע אויגן די פֿאַררויכערטע,
שטראַלן פֿון דרייער-לעמפלעך ראַזע, וויניקע טרערן טריפֿן.
בני זיין שטומער עלטער-מומעלען, פֿאַהאַסט, כליפעט די קלויז,
איר קראַנקע האַרץ די פֿיאַלעטע,
און פֿאַר גריזאַטע פֿאַרבראַכן האַט די יענטע אירע אויסגעדאַרטע.
קרומע הענט, די ווערבע-פֿלויטן,
און שאַרקאָושוטשיזנע איז פֿון זינען אַראַפּ, און קושט די ליימיקע
בלאַטעס די ראַפיקע און פֿעטע,
די רויטע ווונדן אויפֿן גוף פֿון וועג, איר שוועסטערקינד דעם טויטן.
זיין שכנה, פֿאַלאַווע, די האַרעפֿאַשנע ערלטע, האַט פֿאַר אַבֿלות
אַ פֿינף געטאַן מיט דער פֿאַבריק-סירענע — אין געוויין זיך
פֿאַרגאַנגען;
און זיין שטיפֿשוועסטער, דונילאָוויטש, האַט מיט נעפלען,
גרויע פֿאַטשיילעס,
די אַזיערעס, אירע זילבערנע טרימאַ-שפיגלען, פֿאַרהאַנגען ...
זיין פֿלימעניצע, יאָד, די עגונה, וואָס לינדט אויף רעוומאַטעס,
איז אין חלשות געפֿאַלן,
און אַסטראָויעץ, זיין קאַטאָווער פֿעטער דער סוכאַטניק, דער לאַמער,
דאָגהט. זיפֿצט. עס רוישן אין געגנט די קרענעצעס און קוואַלן —
דאָס זאָגט ער תהילים נאָכן גאַסצינעץ מיט אַ געיאַמער.

— 1 —

דער טראַקט האַט פֿאַרן שטאַרבן אויסגעטאַן פֿון האַנט זינע תפֿילין,
די לויפֿנדיקע בידנע שוואַרצע פֿערדעלעך מיט זייער שאַרן געשפּאַן;

און דער אַלטער ווינט נעמט פּאָוואָליע דעם באַוויינטן מת אַננהילן מיטן זינדענעם טלית, דעם בלויען ליטווישן טומאַן ...

נאָר דער געווייטער, דער קברן, קען געוויס ניט פּאַרשטיין, נאַכסאַל דער מת האָט זיך געשליפּענעם של-ראָש גיט אויסגעטאַן פּאַרן טויט; דער דורכגעווייקטער שלעפּער מיט די קאַליקע-פּיס זיצט נאָך אַלץ אויפֿן שטיין, שפּילט אויף אַ האַרמאַן און בעטלט אויף ברויט.

דער בעטלער שטעלט זיך אויף, שפּאַרט-אַן זיך אָן שטעקל, נאָר דער אַלטער ווינט הייבט אים אויף פּאַר די האָר די געלע און פּאַרטראַגט אים צום שליאַכס צעפּליקטן, סאַמעטענעם תּפּילין-זעקל, צו דער פּאַרשנייטער, בלויער, אַנגעפּאַלענער יעדנאַסעליע⁷ ...

אַ פּאַראַומערטע בורלאַטשקע טראַגט פֿון מאַרק אָן אייגנס — אַ ליימענע שיסל,

נאָר זי גליטשט זיך אויס און פּאַרלירט עס, צעברעכט; דאָס האָט דער כיטרער געווייטער איר אונטערגעשטעלט אַ פּיסל, פּדי דעם גאַסצינעץ צו טאָן זיך רעכט.

די אַרעמע גויע וויינט און גייט ניט צוריק אין שטעטל מיט לידיקן, זי ווישט זיך דאָס בלוט פֿון די שלייפֿן און וויל דערמיט אַפּצאַלן דעם קרעמער איר חוב; נאָר דער געווייטער וויל דעם וועג, דעם הייליקן מת, ניט באַליידיקן, די שטיקלעך ליים פֿון איר שיסל, ער נעמט אין אַ הויפֿן צונויף ...

דער שליאַך, וואָס געבוירן איז פֿון אַ פּאַרשטויסענעם מענטשנס טריט, גייט אין זיך רו אַרײַן און דער אַלטער ווינט לייגט אים שערבלעך אויף די אויגן;

⁷ איינציקע כאַטע אין פעלד.

און די בעריאזעס האבן די בראַנעס, די אַפגעבלאַקירטע היט, אַראָפּגעפֿליקט פֿון די שייטלען און פֿאַר צער די שטאַלצע קעפּ אַראָפּגעבויגן... —

ס'גייט אַ ברייטבייניקער פֿאַניע און טראַגט אַ זאַק מיט קוקורוזע, נאָר דערשרעקט זיך, וואַרפֿט-אַראָפּ די משא פֿונעם רוקן און נעמט פּאַטשערעס⁸ זאַגן.

ווייל דעם שליאַכס טויטע אויג, די פֿאַרפֿרוירענע לוזשע⁹, האָט זיך צעעפֿנט, גענומען אויף אים קוקן און קלאַגן...

דער צעמזיקטער גאַטפֿאַרכטיקער גוי קען זיך אויף די פֿיס ניט שטעלן, נאָר אַ גרויסע מצווה צו טאָן איז געווען דעם פּראַסטן פּועל באַשערט, ווייל אויפֿן שטיין, אויפֿן שליאַכס פנים, דעם געלן, שיט דער געוויטער פֿון ערלס זאַק — אַרץ-ישׂראל-ערד...

דער סטאַראַויער¹⁰ בוקט זיך פֿאַרן קרייך, בעט אַ רפֿואה-שלימה פֿאַר זיינע קינדערלעך די קראַנקע,

און הייבט זיך אויף און ווערט אין דער בלויער געגנט פּאַמעלעך פּאַרשווינדן,

דערנאָך — אין קליינינקן פֿענצטערל פֿון זיין זעמליאַנקע¹¹ — האָט ער אַ קורניקל¹² נאָכן בר-מינגן אַנגעצונדן...

דער אַלטער ווינט האָט פֿון שליאַך אַראָפּגענומען אַ מאַס, פֿון קאַפּ ביז די קנאַפֿלען,

און מיטן דימענט, דעם סמילקעדיקן קורניקל — דעם ציטעריקן און באַנגן,

צעשניטן די פֿאַרפֿרוירענע לופֿט, דאָס גלאַז, אויף טאַפֿלען און געמייסטערעוועט אַן אַרון פֿאַרן צדיקס דיקן גוף דעם לאַנגן.

⁸ אַוונט-תפילות. — ⁹ בלאַטעס, וואַסער אַנגעקליבן נאָכן רעגן. — ¹⁰ פרומער זקן. — ¹¹ שטיבל פֿון ערד צונויפגעקלעפט, אין דרערד אַרזינגעראַבן. — ¹² אַ לעמפל.

צעוויינט האָט זיך דער צלם, דער בלינדער גאון, און זיין

ריגענדיקע טרער —

אַ טראָפּן סמאָלע, באַגילדט פֿון זיין שכינה, דער לבנה־שניין,
איז אַ סאָפֿירענער, בריליאַנטענער שליסל, כדי דער שליאַך,
זיין שווער,

זאָל קאָנען עפֿענען די הימלען און אין גן־עדן אַרײַן...

דעם גאָסצינעצס האַרבאַטן גוף האָט דער געוויטער מיט שנייען
פֿאַרווייט —

זיך באַמיט, אַז אויך יענע וועלט ליכטיק זיין עס זאָל אים...
און די בעריאָזעס האָבן געירשנט נאָכן טאַטן די דיסענקע, זיין
זילבערנע פֿלייט,

און זיי שפּילן אויף איר דאָס ליד פֿון הבל־הבלים...

דעם שליאַכס מצבֿה איז דער מאַיאַק¹³ — אויף אים צוויי נעסטן
ליידיקע — פֿ"נ. נאָר דער גרויער וואָלף מיט אַ שעפּס אין די ציינער,
און די פּויערימלעך, וואָס פֿירן פֿלאַקס און תבואה צו די פֿעסטן¹⁴,
בלאָנדזשען און זוכן אַצינד זינע געלע ביינער.

אַברהם סוצקעווער / ווילנע 1939

מלחמה

דאָס זעלבע אַש וועט צודעקן אונדז אַלעם:
דעם טוליאַפּאָן — אַ וואַקסן ליכט אין ווינטישן געצאַנק,
די סילוויע אין איר פֿלי, וואָס איז פֿון צו פֿיל וואַלקנס קראַנק,
דאָס קינד וואָס וואַרפֿט אין אייביקייט זיין באַלעם —

¹³ וועגווייזער. — ¹⁴ חגאות.

און בלייבן וועט בלויז איינער, א פאָעט —
 אַ ווילדער שעקספיר, וואָס וועט טאָן אַ זונג מיט קראַפֿט און מוטוויל:
 — מײַן גנײַט אַריאל, ברענג דעם נײַעם גורל וואָס מײַן בלוט וויל,
 און שפּײַ-אַרויס צוריק די טויטע שטעט!

איך וועל שפּרינגען

איך וועל שפּרינגען פֿון איגענעם קאַלכאָוון
 אין אַ ברודערל מײַנס פֿאַרביטן,
 און די זון וועט מיר קופּערנע שטראַל-חובֿן
 אין צעלעכערטער קעשענע שיטן.
 און כ׳וועל נאַכזען, ווי בוריקעס פֿעלדישע
 שלאָגן-אַפּ אין די טויען פֿון קרויט;
 און צוזאַמען מיט הענער צוויי העלדישע,
 וואָס שלאָגן זיך וווּ אויף אַ פּלויט —
 וועל איך אויכעט
 (פֿון וועגן אַ לידל!)
 זיך שלאָגן אויף לעבן און טויט.

חיים גראַדע / 1939

„חורבֿין“

יודע סגי נהור! זינגט...

אנײַ-לעילו חורבֿין,
 אין דער פֿינצטערניש צונויפֿגעטוליעט ליגט דאָס שטעטל.
 קיינער איז איר נישט מִבֿקר-חולה,
 ליגט זי, אַ צונויפֿגעדרייטע קראַנקע אויף אַ בעטל.

¹ דער וואָס פֿאַרשטייט אַ בלינדן.

אָננעגעהילט אין אַ צעריסענער פֿאַטשיילע,
 לעכצט ווי אַ פֿאַרשמאַכטע נאָך אַ טרונק, נאָך אירע זין,
 וואָס וואָגלען ערגעץ וווּ —
 שלאָף, מײַן גרויע מאַמינקע חורבין,
 אַנזלע-לו.

וויל איז דינע קינדער שוין,
 וואָס האָבן זיך דערשלאָגן צו די ברעגן פֿון אַמעריקע —
 ווי צו די וואָס מוזן דאָ פֿאַרבלעבן,
 ווי צו דינע זין די צוואַנציק-דרייסיקיעריקע,
 וואָס מען וויל פֿון דאַנען זיי פֿאַרטרייבן;
 שטייען זיי מיט אויסגעשפּרייטע הענט: ווהיין?
 אַלע טויערן און טירן זינען צו, —
 שלאָף דו איבעריקע חרובֿע חורבין,
 אַנזלע-לו.

הינט האָסטו אַרויסבאַגלייט אַ זון
 אין לאַנד פֿון בלוט און פּאַמעראַנצן — אין דער הייליקער מדינה,
 אַ ווי אַ חתן — און אַ טויטן
 האָסטו אים באַגלייט מיט טעניק, געוויין — און קנאה
 ביז די לעצטע שטעטלדיקע פּלויטן,
 נאָר דו מוזסט דאָ פֿאַרבלעבן ווי אַ שפּין
 אַ פֿאַרוועבטע אין איר טויטער רו —
 וויין ניט, עלנטע באַליידיקטע חורבין,
 אַנזלע-לו.

וויין ניט אויפֿן קול און טענה ניט,
 עס קענען נאָך דערהערן אין דער שענק די שיכורע ערלים,
 גוט איז דעם וואָס קען זיך לייגן שלאָפֿן,
 דער וואָס טרייסלט זיך פֿון פּחד און עס וואַרפֿט פֿון גרויל אים —
 זאָל ער טרייסלען זיך, די אויגן אָפֿן:

זאל ער פֿיבערן און וואַרטן אויף באַגין.
פֿאַר אים איז ניט די נאַכט קיין רו —
וויין ניט אין דער פֿינצטערניש חורבין.
אַנזלע-לו.

נאָר גלייך ווי עס וועט ווערן טאָג
נעם-צוזאַמען די יתומים דענע, הונגעריקע שטעטל,
און מיטן ניגון פֿון „מגילת איכה“
הויקער-זיך צוזאַמען אויפֿן שיידוועג ווי אַ ווערבע, — בעטל
ברויט פֿאַר דענע עופֿהלעך, די בלייכע,
זאָג צו דעם פֿאַרבניפֿאַרער : איך בין
געווען אַמאַל אַ גליקלעכע ווי דו —
און צעקלאָג זיך אויפֿן קול חורבין,
אַנזלע-לו.

יאַמער פֿאַר דעם דורכפֿאַרער אַזוי :
כ׳בין ריך געווען, געהאַנדלט מיטן שטויב פֿון אַלע וועגן — — —
וויי איז מיר, איך בין אַ יורדטע געוואָרן —
וועט דער פֿרעמדער זיך דערבאַרעמען, דעם וועג דיר פֿרעגן,
אַ פֿרוטה צוואַרפֿן — און ווייטער פֿאַרן,
וועסטו זיך באַרימען פֿאַר דער שכנה : איך פֿאַרדין,
מאַרע-דאַליע — טו ווי איך טו,
שלאָף, מנין גרויסע יחסנטע חורבין,
אַנזלע-לו.

טאַמער איז דער דורכפֿאַרער אַן אַכזר,
זאָלסטו זיך מיט די יתומים אויפֿן וועג אַנידערוואַרפֿן,
רים דיין אומגליק, שריי און רעווע,
בענטש אים, אַז ער זאל צו מענטשן אַנקומען ניט דאַרפֿן,
זאָג, דיין בראַך איז גרעסער פֿון דער טבע,
אַז אין דיין היים איז בויכטיפֿוס און שקאַרלאַטין,

און אַ פֿאַרצווייפֿלטע ביסטו —
אפֿשר וועט דער דורכפֿאַרער זיך פֿאַרט מרחם זיין, חורבֿין, —
אַזי-לע-לו.

ווילנע

חנה בלאַנקשטיין / ווילנע 1939

דער דעקֿרעט¹

— 1 —

דער אויטאָ האָט געקלעטערט אַ פֿאַרסאָפּעטער אויף דער באַר-
גיקער גאַס, אַרנינגעפֿאַלן אין גריבער פֿון צעהאַקטן ברוק, געשפרונג-
גען איבער הויכע קופּעס פֿאַרהאַרטעוועטן שניי, געוואָרפֿן זיך אויף
אַלע זייטן. צום סוף אַרױפֿגעפֿאַרן אויפֿן ברייטן בולוואַר און אָפּגע-
אַטעמט מיט די אָפּגעניצטע שטאַלענע לונגען. דער שאַפֿער, אַ זעל-
נער אין אַ לעדערנער קורטקע, האָט זיך אויסגעגלייכט און מער
מיט אַזאַ אַנשטרענגונג נישט געדרייט די ראָד, נישט געטריבן אַזוי
שווער די צעשאַקלטע מאַשין.

די גאַס האָט זיך געצויגן אַ גלייכע, אַ ווייסע, אינגערעמט אין
צוויי שורות פֿאַלאַצן און ווילעס, געבויט אין פֿאַרשיידענע סטילן.
צווישן זיי — פֿינע איזערנע און בראַנדזענע קראַטעס אָדער גע-
טאַקטע באַגילדטע היילצערנע פֿאַרקאַנעס, דורך וועלכע עס האָבן
זיך געזען אַלטע צעוואַקסענע סעדער. די הויכע פֿענצטער פֿון די
פֿאַלאַצן זיינען אָבער געשטאַבען אָפֿענע — אַן שויבן, די רעמען צע-
בראַכן. בלויז וווּ נישט וווּ זיינען געהאַנגען שטיקער גלאַז, דערמאַנט
אין די טייַערע געשליפֿענע שויבן, וואָס האָבן ערשט מיט אַ פֿאַר
יאָר צוריק געפֿינקלט אויף דער זון.

¹ פֿון בוך נאוועלעס מיט אַן אַרנינגפֿיר פֿון מאַקס ווינגרין.

אין די קאלטע, הונגעריקע ווינטערס האט מען די רעמען פֿאַר־ברענט אויף האַליק, די שויבן אויסגעבראַכן און שטיקערוויז פֿאַר־קויפֿט אויפֿן מאַרק. אזוי זינען געשטאַנען די חרובֿע ליידיקע הני־זער. זייערע באַלעבאַטיים זינען זיך צעלאָפֿן, נעלם געוואָרן. אויף דער גאַס האָבן זיך כמעט נישט געזען קיין מענטשן. ברייט און וויסט איז געלעגן דער בולוואַר. נאָר זעלטענע אויטאָמאָבילן האָבן זיך געטראָגן אויפֿן אויסגעטראַטענעם פּאַס פֿונעם וועג און מוראדיק געפֿיפֿט.

ביי אַ צוויי־גאַרנדיקער ווילע פֿון אַ באַוווסטן מאַגנאַט, אַ הויכן שררה, האָט זיך דער שאַפֿער אָפּגעשטעלט. שטאַלצמאַן איז אַראָפּגע־שפרונגען פֿון אויטאָ, געעפֿנט די דעמבענע טיר מיטן געשניצטן הערב, אַרויפֿגעלאָפֿן אויף די מירמלנע טרעפּ און אַריין אין אַ לאַנגן צימער, פֿאָזע דער געוועזענער אַראַנזשערע, וואָס האָט דאָ גאָר נישט לאַנג געשמט מיט אירע זעלטן שיינע אַרכידייען — דעם שטאַלין פֿון זייער באַלעבאַס. אַצינד איז אין דעם הויז געווען אַנגעאַרדנט אַ גאַרקיד פֿאַר די חברים, אַנגעשטעלטע פֿון דעם אַרטיקן שטאַטישן ראַיאָן.

אין לאַנגן עסציימער האָט געווימלט פֿון מענטשן. אַלע טישלעך זינען געווען פֿאַרנומען. אין מיטן שטוב, אַרום אַ פֿאַר לאַנגע, שמאַלע ברעטער, אויף צוויי איבערגעקערטע קאַסטנס, זינען געזעסן אַ צענדליק חברים. ביים אַרינגאַנג איז געשטאַנען נעבן אַן אַרומגעריר־סענעם באַגילדטן פֿאַטעל אַ פֿרוי און קאַנטראַלירט קוויטלעך אויף די פֿאַרציעס.

שטאַלצמאַן האָט זיך אַרומגעקוקט, געזוכט מיט די אויגן. פֿון אַ טישל אין אַ זינט האָט זיך אויפֿגעהויבן אַן עלטערער מאַן, צוגע־וונקען אים, אַ רוף געטאָן: „אַהער!“ שטאַלצמאַן האָט זיך מיט מי דורכגעשטופּט און באַגריסט דעם חבר, דעם געוועזענעם פֿאַרויצער פֿון אַרטיקן אַדוואַקאַטן־ראַט. אויסגעטאָן די וואַרעמע לעדערנע קורטקע, אַ צי געטאָן דעם גאַרטל, דערביי אַנגעטאַפט דעם רעוואַל־ווער ביים רימענעם פּאַס, זיך צוגעזעצט צום טישל, אויסגעצויגן די

פֿיס אין הויכע שטיוול, אַ טרייסל געטאָן מיט דער טשופרינע אויפֿן שטערן און זיך ווינטער גענומען אַרומקוקן. פֿון אַלע זינטן האָט מען אים באַגריסט העפֿלעך, מיט דרך־אַרץ. דער יונגער יוריסט האָט פֿאַרנומען אַ וויכטיקן פֿאַסטן, אַנגעגאַנגען פֿאַר אַ פֿעיקן און ערנסטן, פֿאַר אַ מענטשן מיט אַ שאַרף אויסגעפֿילטער ליניע. מען האָט זיך מיט אים שטאַרק גערעכנט.

— וואָס וועט איר עסן? — האָט ער דערהערט הינטער זיך אַ מיידלשע שטים, אַ שטילע, אַ צעזונגענע — מיר האָבן הינט אַרויס־ באַקומען אַ זעקל מעל, איז פֿאַראַן אויסער קאַשע אויך לאַטקעס.

ער האָט זיך האַסטיק אַ דריי געטאָן, אזוי האַסטיק, אז דערבני איז בני אים אַראַפּגעפֿאַלן די פענסנע:

— פֿון וואָנען האָט איר זיך גענומען? איך זוך איך שוין אַ היפשע וויילע.

— איך בין הינט אַן אַרדנערין; איך וועל אַנך באַלד דער־ לאַנגען עסן.

דאָס מיידל איז געשטאַנען פֿאַר די צוויי מענער אַ קליינע, אַ געלאַסענע, געהאַלטן אַ טעלער אין די בייניקע דינע פֿינגער — אַ ירושה פֿון אַ פֿאַר דורות לערנערס, וואָס זינגען ווינט געווען פֿון וועלכער עס איז פֿיזישער אַרבעט: רבנים פֿון דער אין יענעם קאַנט באַוווּסטער רבנישער דינאַסטיע. זי האָט געקוקט אויף שטאַלצמאַנען מיט אירע וויכע אויגן: — „לאַטקעס, יע?“ — און איז נישט גע־ וואָרן. דער יונגער מאַן האָט אויסגעווישט מיטן טיכל די פֿאַרלאַ־ פֿענע שניבלעך פֿון די פענסנע.

— אַ מאַדנע מיידל! — אַ טראַכט געטאָן און דערשפּירט אַ פֿאַרדראָס, וואָס זי האָט בני אים אַרויסגערופֿן שוין נישט דאָס ערשטע מאַל. דער עלטערער חבֿר, דער אַדוואַקאַט, האָט זיך אַנגערופֿן:

— אַ טיפּיש קליינשטעטלידיק מיידל, אַ לייטשע.

שטאַלצמאַן האָט אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ:

— איר קענט זי?

— איך האב נאך געקענט איר פֿארשטארבענע מאמען. מײן מאַ-
יאַנטעק, איך מײן מײן געוועזענער מאַיאַנטעק, ליגט אויפֿן טראַקט
צו זייער שטעטל. איך קען די גאַנצע משפּחה. דאָ נישט לאַנג איז
בײַ מיר געווען אַ יוד פֿון דאָרטן, דערציילט, אַז דאָס שטעטל בעט
זיך בײַם רבין, ער זאָל אַוועקפֿאַרן. עס איז נאָך אַלץ נישט רויק
אין יענער געגנט, עס בלאַנדזשען נאָך באַנדעס אַרום. אַבער דער
אַלטער רבֿ וויל זענע חסידים אַליין נישט לאַזן. נאָר דאָס אייניקל
זענט, לאה, די קנלעכדיקע יתומה, האָט ער אַפּגעשיקט אַהער, אין
דער גרויסער שטאָט.

אַ ווילע האָבן די מענער געשוויגן, האָט דער אַדוואַקאַט אַפּגע-
רוקט זײַן טעלער, אַפּגעווישט מיט אַ שטיקל גרויע פּאַפּיר די וואַגן
צעס און געצויגן ווײַטער :

— דאָס מיידל האָט זיך גאָר גיך צוגעפּאַסט צו די נײַע באַדינ-
גונגען. אַרבעט שוין אין קאַנצעלאַריע. זי איז אייגנטלעך נישט קיין
שיינע, פֿאַרמאַגט אַבער אַ הונדערט-פּראָצענטיקן ווײַבערשן חזן...
שטאַלצמאַן האָט געשוויגן, קענטיק נישט געוואָלט ווײַטער פֿירן
דעם שמועס. דער עלטערער חבֿר האָט פֿון דער זײַט אַ קוק געטאָן
אויף זײַן פֿאַרטראַכטן פּנים און אַרײַנגעשמיכלט אין דעם וואַלענעם
אַפּגעשאַסענעם שאַליק אַרום האַלדזן.

עס איז אַרײַן אַ געוויקסיקע יונגע פֿרוי, זיך באַגריסט מיט
שטאַלצמאַנען, אויף אַ רגע צוגעהאַלטן זײַן האַנט : „פֿאַר וואָס זעט
מען אײַך נישט לעצטנס?“ — נישט געוואָרט אויף קיין תּשובֿה, פֿאַר-
בײַגעגאַנגען. דאָס עסן פֿאַר שטאַלצמאַנען האָט געבראַכט אַן אַנדער
אַרדנעריין. לאה איז מער נישט צוגעגאַנגען, האָט זיך געשלענגלט
צווישן די טישלעך. אַט כאַפט זי אַן פֿאַר אַ האַנט אַ קאַמאַנדיר, אַ
הויכער שיינער יונג. עס פֿינקלען בײַ זײַן גאַרטל צוויי גרויסע נאָ-
גאַנעס. ער וויל בײַ איר צונעמען דעם טעלער. דאָס מיידל גיט נישט,
לאַכט-אונטער, גלעט אים מיט די וויכע אויגן אירע, דרייט זיך אויס
און גיט ווײַטער. שטאַלצמאַן שטייט-אויף, טוט-אָן די קורטקע, זעגנט
זיך מיטן שכן בײַם טישל. ער גיט פּאַמעלעך אַדורך דעם צימער.

געבן דער וואַנט, בײַ אַ טײַערן מיט בראַנדז אינקרוסטרטן טיש, אַ צעבראַכענעם, אַן אַנגעשפּאַרטן אויף צוויי גראַבע קלעצער, שטייט לאַה און שנײַדט ברויט. די פענעצן זעען־אויס ווי שטיקער ברוינע ליים, ער שטעלט זיך אָפּ:

— איך וועל אויף אײַך וואַרטן אונטן, קומט באַלד.

דאָס מיידל האָט נישט אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ:

— איך קום שוין.

אין דרויסן האָט שטאַלצמאַן גענומען שפּרײַזן אַהין און צוריק איבערן ברייטן טראַטוואַר. פֿון טײַך האָט געבלאַזן אַ קאַלטער ווינט, געבויגן די נאַקעטע ביימער הינטער די פּאַרקאַנעט, געשטאַכן דאָס פנים מיט שאַרפֿע אַנזיקע נאַדלען. שטאַלצמאַנס פֿאַרדראַס איז גע־וואַקסן: וואָס לאַזט זי אים וואַרטן אויפֿן פֿראַסט? און פֿאַר וואָס איז זי צום טישל נישט צוגעגאַנגען? זי מאַכט פשוט חוּזק פֿון אים! דערבײַ — די לעכערלעכע באַדינגונגען, וואָס אַזאַ קליינשטעטלדיק מיידל שטעלט אים. באמת צום לאַכן! ער האָט טיפֿער אַראַפּגערוקט אויפֿן שטערן דאָס הויכע שעפּסענע היטל, געשפּאַנט און ווינטער געטראַכט: וואָס האָט ער איינגטלעך אין איר אַזוינס געפֿונען? און וואָס עפעס פּלאַפּלט דער אַלטער אַדוואַקאַט וועגן באַזונדערן וויכערשן חן, וועגן לייטשיקייט? ער איז אויך אַן אינגעזעסענער ברוזשוי פֿון דעם מין, ווי איר זיידעלע, דער אַכציקיאַריקער רבי ערגעץ דאָרטן. אַליץ איין חברה, און אין תּוך איז לאַה אויך נישט בעסער: שענערע פֿרויען וואַלטן זיך פֿון אים נישט אָפּגעזאַגט. למשל: די געבילדעטע שטאַלצע חבֿרטע איוואַנאוואַ. ווי טיף זי קוקט אים מיט אומעט אין די אויגן אַרײַן און ווי שטאַרק זי האָט הײַנט געדריקט זײַן האַנט, ממש נישט געוואַלט אָפּלאַזן. אַט וועט ער אויפֿהערן עסן אין דער גאַרקײך און פֿאַרגעסן אין דער חסידישער יחסנטע. אַצינד גייט ער תּיכּף אַוועק. אַ שאַד וואָס ער האָט אָפּגעשיקט דעם שאַפֿער.

לייכטע, גיכע טריט הינטער אים. ער דרייט זיך אויס: זי גייט.

אַ קליינע סילוועט טוליעט זיך אין איר קורצן מאַנטעלע. ער נעמט זי אונטערן אַרעם:

— קום, לאהלע, מיר וועלן גיין ערגעץ טרינקען אַ גלעזל טיי.
 — איך האָב קיין צייט נישט. דער אַלטער האָט אָנגעוואָרפֿן אַ
 גאַנצן טיש מיט פּאַפּירן. איך מוז זיי אָפּדרוקן אויף דעם מאַשינדל,
 אָפּזיצן הַנַּנט געוויס שוין ווידער אַ מאָל ביז זיבן אַ זייגער אין
 אָונט.
 — איך וועל דיך אין גיכן נעמען צו מיר אין קאַנצלאַריע, אין
 געריכט.
 — טאַקע? דאָס וואָלט גוט געווען! — דערפֿרייט זי זיך און
 טוליעט זיך צו אים.
 זיי נעמען זיך גיין אַראָפּ צו דער שטאָט צו. אונטן איז דער ווינט
 נישט אַזאַ שאַרפֿער. מען אַטעמט פֿרייער. די זון נידערט ווינט איבערן
 פֿאַרפֿורירענעם טיך. עס לאָזט זיך אַראָפּ די גרויסע רויטע קויל,
 שפּיגלט זיך אין האַרטן אַנז.
 נעבן איר קאַנצלאַריע בלייבן זיי שטיין אונטערן באַלקאָן, היבֿ
 טער די זנילן. ער טוט־אויס די הענטשקעס, גלעט אירע אָנגעפֿרוי־
 רענע באַקן:
 — מײַן סאַמעטענע מיידעלע. — דריקט זי צו צו זיך, פֿאַלט־צו
 נאָ אירע האַלב־אַפֿענע ליפֿן. זי פֿאַרשווינדט אין זינע אַרעמס, ווערט
 זײַנס מיט אים.
 אָן אַטעם רײַסן זיי זיך אָפּ איינער פֿון צווייטן.
 שטאַלצמאַן גלייכט זיך אויס. שווינגט אַ וועלע.
 — די טעג פֿאַר איך אַוועק אויף דער פּראָווינץ. די סעסיע וועט
 זייערן אַ פֿאַר וואַכן.
 — אַווי, ווײַן פֿאַרסטו דאָס מאָל?
 ער רופֿט־אָן עטלעכע שטעטלעך.
 — פֿאַרסט פֿאַרביי אונדז... — רופֿט זי זיך שטיל אָפּ.
 ער לייגט־אָרויף ביידע הענט אויף אירע אַקסלען:
 — פֿאַר מיט מיר, לאהלע! אויב דו ווילסט דווקא, וועלן מיר
 דיך לאָזן רעגיסטרירן, וועסט זיך מײַן ווייב. גוט?
 זי שווינגט. לאָזט־אַראָפּ דעם קאַפּ.

— שווינגסט, לאה? וויסט דאָך, אָו איך קען נישט אַנדערש!
 — מאַכט ער אַן אומגעדולדיקע באַוועגונג — זײַ נישט קיין קינד,
 לאה. פֿאַרשטייט דאָך, אָו מײַנע איבערצײַגונגען דערלאָזן נישט, איך
 זאָל גיין מיט דיר צום רב. דו וויסט דאָס גאַנץ גוט. שפּילסט זיך
 מיט מיר. ביסט אַ פּוסט מיידל. האָסט מיך נישט ליב.
 — אויב איך וואָלט דיך נישט ליב געהאַט, וואָלט איך דיך נישט
 געקושט.

זי גלײַכט זיך אויס. דאָס פֿאַרשמאַכטע לעכצן אין אירע אויגן
 ווערט פֿאַרלאָשן.

— טאָ ווי זשע, ווילסט פֿאַלגן דעם זידן? האָסט צוגעזאָגט,
 ווילסטו נישט אַנדערש?

ס'הערט זיך ווי עמעצער גייט־אַראָפּ פֿון די טרעפּ. דאָס מיידל
 הייבט־אויף דעם קאָפּ. אונטער דעם פֿיטערנעם היטעלע האָבן זיך
 ווי צוויי שוואַרצע שלאַנגען צעלייגט אויף אירע דינע ברעמען. איר
 בליק ווערט שאַרף.

— איך קען נישט אַנדערש.

— טאָ ווייס זשע...

זי איז אָבער שוין אַרײַן אין הויז.

אַן אויפֿגערעגטער שטופּט ער אַרײַן די הענט אין די קעשענעס
 פֿון קורטקע און לאָזט זיך האַסטיק גיין.

— 2 —

פֿאַרן אַוועקפֿאַרן איז שטאַלצמאַן געווען שטאַרק פֿאַרנומען: גע-
 האָט זיצונגען ביז שפּעט אין אָונט, געאַרבעט אין ביראָ, געגרייט
 דעם מאַטעריאַל צו דער נסיעה. דערצו האָט ער געמוזט גיך צוגרייטן
 די לעצטע פֿאַראַגראַפֿן פֿון נײַעם דעקרעט, כדי דאָס איבערצוגעבן
 דער קאָמיסיע פֿאַרן אָפּפֿאַרן. האָט ער זיך גענומען אין די הענט,
 אַרויסגעשלאָגן פֿון קאָפּ דאָס קליינע מיידל מיט אירע לעכערלעכע
 בורזשאַזע פרעטענזיעס.

אויף מאַרגן, בעת דער שאַפֿער האָט מיטאַגצײַט אַ פֿרעג געטאָן

— „אין גארקיד“? — האָט זיך שטאַלצמאַן געכאַפּט, אַז ער האָט פֿון פֿרימאַרגן אָן קיין איין מאָל וועגן לאהן זיך נישט דערמאַנט. — אַהיים! — האָט ער אַ זאַג געטאַן און אַ צופֿרידענער גענומען שמייכלען — גענוג שוין זיך מיט פֿאַרשימלטע גרויפן און טוכלע לאַטקעס אָנגעקאַרמעט, גענוג שוין!

זיין באַלעבאַסטע וועט אים שוין צוגרייטן עסן. פֿאַררויכערט די פיפקע, געקוקט ווי עס צעגייט זיך דער רויך אין דער פֿראַסטיקער לופֿט און ווינטער געשמייכלט:

— אַן אינפֿאַל פֿון אַ מיידל! צוגעזאַגט דעם רבין, דעם זיידן, אַז אָן אַ חופּה וועט זי נישט חתונה האָבן. באמת צום לאַכן. בכלל ווי קומט ער, אַן איבערגעצנגטער קאַמוניסט, צו אַ רבינס אָן אייניקל, אַ יתומה, וואָס האָט איר גאַנץ לעבן פֿאַרבראַכט אין דער פֿינצטערער פֿאַנאַטישער סביבֿה פֿון אַ חסידישן הויף! ער האָט אין אַדעס געזען חסידים. זיי פֿלעגן קומען זיך קורירן ביי זיין פֿאַטער, דעם דאַקטער. זיין פֿאַטער איז אויך געווען אַ פֿאַרטיימאַן, טאַקע אַ גלזכער שידוך! מען וואָלט אים אויסגעלאַכט! — אין גאַנצן אַ רויקער, אַ צעשמייכלטער האָט ער זיך אויסגעצויגן אין אויטאָ, פֿאַרמאַכט די אויגן און געכאַפּט אַ דרעמל.

אין אַוונט איז שטאַלצמאַן געקומען שפּעט אַהיים, זיך צוגעזעצט ווי זיין שטייגער צום שרייבטיש, דורכגעבלעטערט די פּאַפּירן, דורכגעלאָפּן מיט די אויגן דאָס צעטל מיט די נומערן פֿון טעלעפֿאָנען, וואָס האָבן נאַכגעפֿרעגט אויף אים. אַ קוועטש געטאַן מיט די אַקסלען — לאהס נאָמען איז דאָרטן נישט געווען.

אויף מאַרגן האָט לאה ווידער נישט טעלעפֿאָנירט. שטאַלצמאַן איז דעם אַנדערן טאָג ווידער געקומען גאָך דער אַרבעט פֿריער אַהיים, געוואָלט גאָך אַנשרייבן אַ פּאַר נייטיקע בריוו און אויסרוען זיך פֿאַרן אַוועקפֿאַרן. האָט אים אָבער וויי געטאַן דער קאַפּ. האָט ער זיך צוגע-לייגט אויף דער קאַנאַפּע, פֿאַרמאַכט די אויגן, גאָר נישט געקענט איינ-דרעמלען. עס האָט אים געהאַמערט אין די שלייפֿן. פּלוצלונג האָט ער זיך דערמאַנט, ווי לאה האָט אים אויפֿן שטערן אַרויפֿגעלייגט

איר קילע האַנט. דעמאָלט האָט אים אויך וויי געטאָן דער קאַפּ. יענעם אַוונט האָט ער איר צום ערשטן מאל אַ קוש געטאָן. פֿון דעמאָלט אָן פֿלעגן זיי זיך טרעפֿן. ער פֿאַרשטייט, אַז ער האָט זי ליב. און זי? יענעם טאָג, אויף דער גאַס אין פֿראַסט, האָט זי זיך צוגעטויליעט צו אים, זיך באַהאַלטן אין זינע אַרעמס. ס'האָט אַזאַ וואַרעמקייט פֿון איר אַ שלאָג געטאָן: איר הויט אַטעמט שטענדיק מיט היץ, טוט אַ בריי. און פֿון וואָנען נעמט זיך ביי דעם מיידל אַזאַ שטאַלץ? זע נאָר, האָט זיך באַליידיקט, וואָס ער גלייבט נישט אין איר ליבע! מיט אַ מאל ברוגז געוואָרן. אַ מאַטע בלאַסקייט האָט זיך צעלייגט איבער אירע צעפֿלאַמטע באַקן און איר קול האָט געקלונגען אַזוי מאַדנע קאַלט און פֿרעמד.

שטאַלצמאַן האָט אַ פֿאַר מאל איבערגעלייגט אויפֿן קישן דעם שווערן קאַפּ, נישט געקענט אינשלאָפֿן און ווייטער געטראַכט: אַזאַ נאָריש מיידל, אַפֿילו נישט געוואָלט אַ קוק טאָן אויף אים. געעפֿנט די טיר און אַוועק, ווי קיין מאל גאָר נישט. זיך באַליידיקט. אַ קליי-ניקייט! אַ יחסנטע! פֿאַרריסן דאָס קעפל און אַוועק ווי זי קען אים גאָר נישט.

די נאַכט איז שטאַלצמאַן שלעכט געשלאָפֿן. אין דער פֿרי איז אים דער קאַפּווייטיק איבערגעגאַנגען. עס איז אָבער געבליבן עפעס אָן אומרו. איז ער אויפֿגעשטאַנען, האָט זיך צו קיין זאַך נישט גענוי מען, געשפּרעזט מיט גרויסע טרייט איבערן חדר, געקוקט אויפֿן זייגער, אַנגעטעלעפֿאַנירט ערגעץ און תּיכף אַרויסגעגאַנגען.

אין פֿאַדער-צימער האָט אים די באַלעבאַסטע אַפּגעשטעלט:
—סטניטש, אָן טיי אין אַזאַ פֿראַסט! מיינע קיכלעך זינען דאָך

שוין פֿאַרטיק!

די באַלעבאַסטע, אַ געוועזענע רייכע פּריצטע, האָט געציטערט איבערן שכן אירן. געוויסט, אַז צוליב דעם, וואָס שטאַלצמאַן וווינט ביי איר, וועט בלייבן איר ביסל האַב-און-גוטס, וואָס זי האָט מיט אַלע קונצן אַפּגעראַטעוועט פֿון דער רעקוויזיציע. און אַ טובֿה טוט ער איר אויך אַ מאל. דורך זיין פּראַטעקציע איז איר געלונגען אויס-

צובעטן א פאר שיד. דערצו נאך האט דער שכן פאר אלצדינג גע-
צאלט — האט זי אים טאקע גוט אפגעהיט, געזען, אז ער זאל צו
דער צייט אלצדינג האבן.
אבער דעם פרימארגן איז שטאלצמאן אוועק אן טיי.

— 3 —

דער שטאט-ראבינער, א דאקטאר-פילאסאפיע און פאעט, האט
נאר וואס אינגעדערעמלט. געזעסן ביז שפעט אין דער נאכט ביים
פיטשינקן בלעכענעם אייוועלע, געשריבן, געבלענדט די אויגן ביים
אימפראוויזירטן לעמפעלע און אלע וויילע פארריכט דאס פֿעדעמענע
קנייטל אין סלאַקל מיט אייל. געשריבן זכרונות. ביי טאג געהאלטן
דאס העפט אין קיך פֿאררוקט הינטער דער פֿארזשאַווערטער וואַסער-
רינע. מורא געהאט, מען זאל זינע נאָטיצן געפֿינען. נאָר שפעט אין
אָונט אַרײַנגעראַגן אין טאָגבוך די איבערלעבענישן פֿון צערודערטע
טעג. געוואַלט זינע זין לאָזן אַן אַנדענק, אויב עס וועט אים נישט
אויסקומען זיך צו טרעפֿן מיט זיי. זיין ווייב איז שוין לאַנג געלעגן
אין בעט, געבעטן, ער זאל שוין גיין שלאָפֿן, רחמנות האָבן אויף
זינע שוואַכע אויגן. האָט זיך דער ראַבינער געוויצלט:

— אויף די אויגן רחמנות האָבן? מסתמא אויף די שפּאַקולן,
וואָס קאַסטן אַזוי טייער.

קוים זיך אינגעוואַרעמט אונטער די קאַלדרעס, אונטערן פעלין,
קוים אינגעשלאָפֿן, האָט אים עפעס ווי אַ הייב געטאָן. ער האָט דער-
הערט אַ גערויש אונטער די פֿענצטער, אַ הירזשען פֿון פֿערד, אַ
קלאַפּ אונטן אין טיר, דער גוט-באַקאַנטער קלאַפּ מיט דער ביקס
אין דעם אַרײַנגאַנג, וואָס איז פֿאַרשפּאַרט מיט ברעטער. דער ראַבי-
נער איז געלעגן אַנגעשפּאַרט אויפֿן עלנבוֹיגן און זיך צוגעהערט. אַ
וואַרף געטאָן אַ בליק אויף דעם צווייטן בעט: דאָס ווייב איז גע-
שלאָפֿן, געשמאַק אונטערגעכראַפּעט — האָט ער אַראָפּגעלאָזן דעם
קאַפּ אויפֿן קישן, געוואַרט, פֿון ווייטן געהערט, ווי עס עפֿנט זיך דער
פֿאַרבאַריקאַדירטער אַרײַנגאַנג. געהערט האַרטע טריט די טרעפּ אַרויף

— א שאַרפֿער בייזער קלונג אין זיין טיר. דער ראַבינער האָט זיך
א כאַפּ געטאָן, מיט צעשאַקלטע פֿיס אַנגעטאָן די וואַרעמע שטעקשיך.
קוים געטראָפֿן מיט די אַרעמס די אַרבל פֿון פעליך.

— שרהלע, שטיי־אויף!

אַבער זי שטייט שוין אַליין אויף, צינדט־אָן דעם סלאַקל מיט אייל
און ציטערט פֿאַר קעלט און שרעק. פֿון קאַרידאָר גייט־אַרײַן דעם
ראַבינערס דינסטמייַדל:

— אַ רעוויזיע.

אַלע דרײַ שאַרן זיי זיך צו דער טיר:

— ווער איז דאָ? — שטאַמלט דעם ראַבינערס צעבראַכענער
קול.

— עפֿנט, עס איז צו אַיך! — דעם ראַבינערס פֿינגער שפּרינגען־
אַרום. ער קען נישט אַ דריי טאָן דעם שליסל, אַבער אין טיר קלאַפט אַן
אומגעדולדיקע פֿויסט — עפֿנט!
ס'ווייב רוקט זיך פֿאַרויס, וואַרפֿט־אַראָפּ דאָס קייטל, עפֿנט די
טיר.

עס באַווייזן זיך די בלאַנקע באַנגעטן פֿון צוויי ביקסן. עס לאָזט
זיך אַרײַן אַ מאַן אין אַ לאַנגער בורקע. אין דעם גרויסן פֿוטערנעם
היטל זעט ער אויס ביים אומזיכערן שיין פֿון לעמפל אומגעוויינלעך
הויך. נעבן אים שטייט עפעס אַ קליין נפֿש אין גאַנצן פֿאַרהילט
אין פעליך.

דער ראַבינער רירט זיך נישט פֿון אַרט, קוקט אויפֿן הויכן און
קען קיין וואַרט נישט אויסריידן, וואָס אַזוינס זוכן זיי בײַ אים? צי
האַט ער גוט פֿאַררוקט דאָס טאַגבוך? זײַן האַרץ ווערט קאַלט און
צונויפֿגעפּרעסט, דאָס לעמפל ציטערט אין זײַן האַנט. דאָס ווייב
נעמט־צו פֿון אים דעם איילסלאַיק, זיי גייען־אַרײַן אין קאַנצעלאַריע.
— חבֿר ראַבינער! — זאָגט דער מאַן אין בורקע — מיר זײַנען
געקומען, איר זאָלט אונדז מקדש זײַן.

דער ראַבינער לאָזט זיך אַראָפּ אויף דער שטול ביים שרייבטיש.
די שטים קערט זיך אום צו אים. ער רעדט שטיל אַרויס:

— האָט איר פּאַפּירן ?

דער מאַן נעמט אַראָפּ דאָס גרויע פֿוטערנע היטל. שפּיליעט אַפּ די בורקע. בננן גאַרטל פֿון דער לעדערנער קורטקע שטופּן זיך אַרויס פֿון די שייַדן צוויי רעוואָלווערן. ער דערלאַנגט אַ בינטל פּאַפּירן. ווען דער ראַבינער האָט איבערגעלייענט דעם חתנ'ס נאָמען, איז אים טונקל געוואָרן אין די אויגן. אַראָפּגענומען די ברילן, אויסגע- ווישט די גלעזער, אַ קוק געטאָן דעם חתן אין פנים אַרנין: יע, עס איז ער, שטאַלצמאַן; ער דערקענט דאָס שמאַלע געזיכט מיט דער טשוּפּרינע איבערן שטערן, ער האָט זיין בילד געזען אין אַ ציטונג. אַט דאָ נישט לאַנג האָט ער געלייענט אַ באַריכט פֿון זיין דרשה אויף אַ צוזאַמענפֿאַר וועגן דער נײַער קאָדיפֿיקאַציע פֿון בירגעררעכט: רע- ליגיעזע חופּות — האָט ער דעמאָלט געזאָגט — זינען אָפּגעשאַפּט. די רעגיסטראַציע איז נישט מער ווי אַ ציטווייליקער איבערגאַנג. צוליב אַדמיניסטראַטיווע און פּאָליטישע סיבות און צוליב דער אַפּ- געשאַנענקייט פֿון דער באַפֿעלקערונג, וואָס איז נאָך דורכגעדרונגען מיט דער בורזשואַזער פּסיכאָלאָגיע.

מיט אומזיכערע פֿינגער נעמט דער ראַבינער פֿונאַנדער דאָס צווייטע פּאַפּיר: לאַה סווירסקי פֿון גאַסטיניעץ.

— וואָס? אַפֿשער דעם גאַסטיניעצער רבינס אייניקל? ער הייבט- אויף דעם קאַפּ. פֿון געלן פעלץ שייַלט זיך אויס אַ קליין בייגעוודיק מיידל, פֿון איידעלן שמאַלן פנים קוקן אויף אים אַ פּאַר ווייכע פֿאַר- שעמטע אויגן. פֿלינקע הענט וויקלען פֿונאַנדער דאָס וואַלענע טיכל אַרום די טונקעלע האַר.

דער חתן רופֿט זיך אַפּ אַ ביסל אומגעדולדיק:

— די חופּה מוז תיכּף געשטעלט ווערן. פֿאַר טאַג פֿאַרן מיר אַפּ.

דער שליטן וואַרט אונטן.

— די חופּה? אַצינד בני נאָכט איז די קאַנצעלאַריע פֿאַרמאַכט.

איך האָב קיין שרײַבער נישט.

— די זאַך מוז תיכּף דערליידיקט ווערן, חבר ראַבינער. כּוועל

תיכּף שיקן רופֿן אַנער שרײַבער.

די צוויי זעלנער בני דער טיר הייבן-אויף די ביקסן, זינען גרייט זיך אַ לאַז צו טאָן. אַ מיידלש צעזונגען קול פֿאַלט-אַרײַן אין דער מיט:

— חֲבֵר רֵאבִינֶער, מִיר פֿאַרן צום זיידן קיין גאַסטיניעץ.

דער אַלטער דאַקטאָר-פֿילאָסאָף גלייכט-אויס די אַנגעבויענע פלייצעס, שמייכלט אין זײַן גרויער באַרד אַרײַן און טראַכט פֿאַר זיך: טאַקע אַ גלייכער שידוך פֿאַרן גאַסטיניעצער הויף.

עס ווערן אַנגעצונדן נאָך אַ פֿאַר סלאַיקעס אייל. דער ראַבינער טוט-אַן דעם שוואַרצן ראַק, מען שטעלט-אַן דעם סאַמאָוואַר. די זעל-נער פֿירן-אַרײַן דעם שרייבער. נישט געקוקט אויף דעם ראַבינערס קוויטל, וואָס ער האָט געקראַגן, גייט דער ייד אַרײַן נישט טויט און נישט לעבעדיק, מען קלייבט-צוזאַמען פֿון די שכנישע דירות אַ מנין יידן. די פֿלה זיצט אויף דער קאַנאַפֿע, דעם קאַפּ אַנגעשפּאַרט אויפֿן חתנם אַקסל. זי האָט זיך אַנגענעסטלט אין חתנם אַרעם. זי האָט אַנגעדערעמלט. אירע צאַרטע ליפּן זינען האַלב אָפֿן. זי אַטעמט הויך און היימיש, ווי אַן אַנגעמאַטערט קינד. שטאַלצמאַן דעקט זי צו מיט דער פֿאַלע פֿון זײַן בורקע.

דער מנין איז זיך צונויפֿגעקומען. עס האָט זיך ערעגן געפֿונען אַ ביסל ווייניג. דער ראַבינער מאַכט אַ ברכה. אויף דער שוועל פֿון קאַנצעלאַריע באַווייזט זיך די רביצין:

— מזל-טובּ!

זי דערלאַנגט אויף אַ טעצל קיכלעך, אויסגעבאַקט פֿון טונקעלע קאַרענע מעל און איז מכבד מיט זיי.

דאָס פֿאַרפֿאַלק זעגנט זיך. דער ראַבינער באַרירט מיט זײַן האַנט די מיידלס טונקעלע האַר:

— געריס דעם רבין, מײַן קינד.

פֿון הימל לאַזט זיך אַראָפּ אַ בלוילעכער פֿאַרהאַנג — ער שטופּט-פֿונאַנדער די שוואַרצע נאַכטשאַטנס. אויף דער פֿרימאַרגנדיקער ווייס-קייט שניצן זיך אויס די פֿאַרגליווערטע ביימער פֿון בולוואַר.

דער ברייטער שליטן פֿאַרט־אַפּ. עס פֿינקלען פֿון ביידע זינטן פֿון פֿורמאָן די ביקסן פֿון די זעלנער. עס גרויט שטאַלצמאַנס הויכע פֿוטערנע היטל. עס נעענטערט זיך דער באַגינען.

דער ראַבינער, אַן אויפֿגעלייגטער, אַ מונטערער, שטייט ביים פֿענצטער. ער קוקט נאָך דעם שליטן. מאַרגן וועט ער האָבן וואָס צו פֿאַרצייכענען אין זיין העפֿט. און אזוי ווי ער איז אַ ייִדיש־רוסישער אינטעליגענט און געהערט צו דער ראַמאַנטישער תקופֿה פֿון די אַכ־ציקער יאָרן, אַ ״וואַסמי דיעסיאַטניק״², ווי ער רופֿט זיך אליין, דערצו אַ פֿאַעט, אַ ליריקער — זינגט שוין זיין נשמה אַ ליד וועגן וויכע מיידלשע אויגן, וועגן דעקערט און ליבע און וועגן דעם באַגינען, וואָס טרייבט־פֿונאַנדער די נאַכטשאַטנס.

יוסף רובינשטיין / וואַרשע 1939

איך וועל זיך אומקערן ...

איך וועל זיך אומקערן צום לאַנג־פֿאַרלאַזטן בוידעם, מיט קוימענס ליימיקע, מיט רייכיק־שוואַרצע לופֿטן; ביים פֿענצטער אויף אַ שטריק וועט, ווי אַמאַל, זיך הוידען מיט בלייכער שרעק מײַן העמדל אין דער לופֿטן.

איך וועל זיך אומקערן צום דאָך מיט בלויע שפּאַרעס צום סודותדיקן טונקל פֿון די נידעריקע ווינקלען און, ווי אַמאַל, וועל איך מיט פֿיס צעשאַרן דעם גראַבן שטויב — און גלאַז וועט זיך צעפֿינקלען.

² (רוסיש) פֿון די 80ער יאָרן — פֿון 19טן יאָרהונדערט — אַ סלאַבאָן פֿאַר די פֿאַרגייערס פֿון די גרויסע איבערקערענישן אין צאָרישן רוסלאַנד. — רעד.

פֿאַר נאַכט וועלן ווידער זיך די שאַטנס סודען
און איך וועל זיך פֿאַרגנענען מיט האַרצקלאַפּ און וועל הערן :
אין בלויער שטילקייט קרעכצט דער בוידעם
און ס'וויינען אין די שפּאַרעס שטערן.

נחום יוד

צו אַ ייִדישן העלד

ניט אונדזער וועג, דו, זון געטרעיער
פֿון אונדזער גרויסן העלדנשטאַם ;
דיך האָט אַ בלענד געטאַן דאָס פֿייער,
דער הייליקער נביאים-פֿלאַם.
איך ווייס, דיין אַדלערגניסט, דער פֿרייער,
פֿאַרטראַגט ניט אין דער לופֿט קיין סם,
נאַר ס'איז דיין לעבן צו-פֿיל טייער
אים אַפּצוגעבן פֿאַר אַ כאַם !

איך ווייס, עס ברויזן-אויף די תּהומען
פֿון שטורעמס מעכטיקן באַריר ;
איך פֿיל דעם קאַמף פֿון דיין נשמה,
דעם צער וואָס האָט געברענגט אין דיר ;
ניט אונדזער וועג ! און דאָך דיין נאַמען
פֿאַרוואַרצלט זיך אין האַרץ בני מיר,
און מנינע היסטע ברכות שטראַמען
דורך אַלע ימען צו דיין טיר.

3

וו ביסטו, ווו, דערלייזער?

אַברעם לעוו

תפילות פון דער צייט

ארץ־ישראל־מאטיוון

— א —

טרינק מיר אן פֿון ליכטיקן קוואַל,
ווי איך טרינק דאָ אַנעט די ביימער;
ווי ווינטער געוואָי פֿון שאַקאַל,
אַזוי קרעכצן פֿון מידקייט די ביינער.

טרינק מיך אן מיט זון און מיט ליכט,
וואָס שטראַמען־אַראָפּ פֿון די הייכן.
איך גליַנד זיך צו אַ וואַרעם וואָס קריכט
און קען צו דען שנין גיט דערגרייכן.

טרינק מיך אן און הייל־אויסעט דעם וויי,
וואָס ליגט פֿאַרשאַלטן בני מיר אין די גלידער —
און דערהער כאַטש איין מאָל מנן געשריי,
וואָס רייסט זיך אַרויס פֿון די לידער.

דערהער און פֿאַרנעם, און דערפֿיל
אַ אַ מענטש איז דאָ אַזאַ קליינער,
וואָס טוט תפֿילה פֿאַר דיר אין דער שטיל
מיט פשוטע ווערטער, מיט ריינע.

ער בעט זיך בני דיר ווי אַ קנעכט
און וואַרט אויף דען ווונק, אויף דען צייכן;

אַז ניט אייביק וועט הערשן דאָס שלעכטס,
אַז דיין ליכטיקער טאָג וועט אונדז גרייכן;

אַז דער מענטש וועט צוריק ווערן גוט
און באַקומען דיין ברכה און היילונג —
און צוריק וועט דאָס מענטשלעכע בלוט
ווערן טייער און הייליק.

— ב —

געוויין און געשריי און געבייזער
און צו דר'ערד טיף געזונקען דער קאַפּ.
ווי ביסטו, ווי ביסטו, דערלייזער?
מיר וואַרטן דאָך אַלע דיך אָפּ!...

ווי ביסטו, ווי ביסטו, באַפֿרייער,
ווי האַסטו באַהאַלטן זיך, ווי?
מיר גראַבן דאָ קבר נאָך קבר
און ווערן דערטרונקען אין בלוט.

מיר גראַבן דאָ קברים פֿאַר יונגע,
פֿאַר אַלטע, פֿאַר ווייב און פֿאַר קינד.
עס האַט דאָ דער טויט זיך צעקלונגען
און ס'יאַמערט דאָ שרעקלעך דער ווינט.

עס האַט דאָ דער טויט זיך צעפֿאַכעט
מיט ביקס און מיט מעסער און שווערד,
מיר ווערן, ווי שיפֿן צעבראַכן
און מיט בלוט איז באַגאַסן די ערד.

ווי ביסטו, דערלייזער, דו גוטער,
קום און דערמונטער. באַפֿריי —
עס זאַלן די הענט זיך ווי רודער
אַ הייב טאָן מיט מוט פֿון דאָס ניי.

עס זאלן די הענט זיך, די מידע,
טאָן אַ צעפֿאַכע מיט מוט,
די פֿאַרבראַכענע הענט פֿון די ברידער
באַגאַסן מיט אייגענעם בלוט!...

1939

י. פּאַפּיערניקאָוו

זינג, נו, זינג!

זינג, נו, זינג! —
אַז ס'ליגט די וועלט דיר פֿאַר די פֿיס — אַ מת,
אַז יעדע נאַכט, די שלאָפֿלאָזע, איז לאַנג
און יעדער טאָג דערלעבן — איז אַ נס!
אַז טראַכטן טראַכט זיך נאָר פֿון אונטערגאַנג —
ווייל יעדער קלאַנג דערמאַנט אין קלאַנג פֿון שניט
און יעדער שניט דערמאַנט אין ווינד און ווי,
און יעדער אָפּקלאַנג פֿון אַ שניטערליד —
דערמאַנט אין זעלנערמאַרש און אָפּמאַרש ריי נאָך ריי
צו פֿעלדער קעגן פֿייער פֿונעם טויט,
וואָס נעמט זיי אויף אין ברידערקאַמף און קריג
און איז זיי אַלע אויסגלייכן דאָרט גרייט —
נישט אָפּצושיקן זיי אַהיים צוריק,
צוריק צו טאַטע־מאַמע, ווייב און קינד,
צוריק צו ערד, צו פֿי, צו שאָף און רינד,
צוריק צום ברויט פֿון אייגן שווייס און בלוט,
נאָר — גיי און זינג,
אַז ס'ליגט די וועלט דיר פֿאַר די פֿיס — אַ מת
און קוקסט אויף דיין דערלעבטן טאָג, ווי אויף אַ נס.

אַרץ־ישׂראל 1939

ש. איזבאן

צוויי פעלאכן

דערציילונג פונעם פאלעסטינער לעבן

צוויי פעלאכן, אבו טאהיר און ינוס אלי, ביידע אייער-הענדלערס, האבן פאר טאג, מיט פולע קעסטלעך אייער אויף די אקסלען, פאר-לאזט ס'דארף שייך-מוניס. זיי האבן אויפגעהויבן די פיס און דורך הינטער-וועגלעך, פארוואקסענע און פארפלאכטענע מיט געדיכטע קאקטוס-קושאקעס, געשפרייזט קיין יפו.

נאך זעקס חדשים שטרעקן, נישט וועלן פארקויפן יידן קיין פרא-וויאנט, האבן זיי איצט געהאפט צו באניצען דעם האנדל און אין דער זעלביקער צייט אויפמאנען אלטע חובות. הינטער דער שטאט, פארן קווארטאל אבו-קאביר, האבן זיי זיך צוגעזעצט רוען ווי מידע קעמלען. אבר-טאחיר האט אפגעבונדן דעם שווארצן טראלדבייגל. ער האט אראפגענומען די קעפיע¹ פונעם קאפ, וואס איז געווען אין דער מיט אויסגעגאלט, נאקעט ווי א מעטשעט-קופאל, ארויסגעשלעפט דאס חובות-ביכל און א זאג געטאן צו ינוסן:

— בנים לעבן פון אללא! מיט די „יאהוד“ הייב איך אן פון דאס ניי דעם האנדל.

— וועסט קריגן געבראכן און געשלאגן פון דעם שבאב²! — האט ינוס אלי זיך אנגערופן — זיי וועלן דיר נישט לאזן פארקויפן אייער די יידן.

— און האקומא³? זיי האבן נישט מורא פאר האקומא? — האט אבו טאהיר זיך צוריקגעשטעלט אויף די פיס. — האקומא איז מיט זיי, מיט די גיבורים! — האט ינוס אלי א שטאלצער אים פארזיכערט.

¹ אראבישער קאפטון. — ² פעבל, המון. — ³ רעגירונג.

אָבר־טאַהיר האָט אָנגעטאָן די קעפֿיע, באַהאַלטן דאָס חובֿות־ביכל, און זיי האָבן געשפּרייזט ווייטער.

פֿון אַ סטעזשקע, וואָס האָט זיך געשנורט אַרום אַ פֿולן באַיאָרטן פרדס, איז אָנגעקומען אַ יונגע פֿעלאַכקע, געוויקלט אין שוואַרצע פּלאַכטעס. ס'פנים — געצירט אין מעשענע נאַזבענדער און האַלדז־רינגען. די פֿעלאַכקע האָט געטראָגן איבערן קאַפּ אַ וואַסערקרוג. ביי־דע פֿעלאַכן האָבן זי אָפּגעשטעלט.

אַבו טאַהיר האָט געזאָגט :

— פֿאַטמאַ, פֿאַטמאַ, טאַכטער פֿון אַל אַטראַש, פֿון דאָרף אָבו־קאַביר! זאָג דײַן פֿאַטער, אַז כ׳ויל דיך קויפֿן. אַט גיי איך אין שטאַט צו די יאהוד. כ׳וועל האָבן געלט אַ סך. און אַז ער וועט מיר נישט פֿאַרקויפֿן, וועל איך דיך רויבן. זאָג עס דײַן פֿאַטער, אַל אַטראַש פֿון אָבו־קאַביר! זאָג עס, פֿאַטמאַ!

די אַראַבקע, פֿאַרדעקט און פֿאַרוויקלט, פֿול מיט צניעות און באַהאַלטנדיקייט, האָט זיך אַ רוק געטאָן צוריק און אָן איבערגעשראַ־קענע גענומען ציען צום פרדס. דער צעוואַקסענער אָבר־טאַהיר האָט איר נאַכגעשיקט אַ קנויל מיט געלעכטער.

אין יפֿוער אַרײַנפֿאַר, וווּ די קרייצוועגן זײַנען צעלייגט אויף בערגלעך, האָבן די פֿעלאַכן זיך באַגריסט מיט באַקאַנטע גרינסהענד־לערס, מיט אייזל־טרײַבערס און מיט קעמל־פֿירערס. צו ערשט האָבן זיי אַרײַנגעשפּרייזט אין „פֿלאַרענטין־קוואַרטאַל“, וווּ די גאַסן זײַנען באַוויינט מיט ספֿרדישע און אַשכּנזישע יידן. זיי האָבן דורכגעמאַסטן אַ שמאַל געסל און זײַנען צוגעקומען צו אַן אַלטער געבנידע, געמוי־ערט מיט קורקאַר־שטיינער. די אַראַבער האָבן זיך אַוועקגעשטעלט אויף דער שוועל פֿון אַ ייִדישן שפּײַזקלייטל און מיט געמאַכטער פֿרייד האָבן ביידע אַרויסגעשריגן אויף ייִדיש :

— שלום כאַוואַדזשאַ גדליה! וואָס מאַכסטו?

דער קלייטניק, אַן עלטערער ייד, וואָס איז געשטאַנען אַנגע־הויקערט צווישן אַ פֿעסל זייטונעס און אַ קעסטל גערויכערטע הערינג, האָט אַ פֿאַרחידושטער אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ אין דער זײַט צו דער

טיר. דערזען אויף דער שוועל די אראבער, האט ער א געפלעפֿטער גענומען אין דער שטיל זיען דורך די ליפן:

— מײן שווער און ביטער געמיט אויף אנערע קעפ, אויף אנערע הענט און פֿיס, אויף אנער ליב און לעבן! — און ער האט צוגע-געבן אויפֿן קול — שלום עליכם, אַבֿו־טאַהיר!

אַבֿו־טאַהיר, הינטער אים יונס אלי, האָבן זיך אַרײַנגערוקט טי-פֿער אין קלייט אַרײַן און אַרױסגעשטעלט די קעסטלעך מיט אייער.

— וועסט קויפֿן אייער, גדליה?

— ווי לאַנג דײַן חֶבֶרָה וועלן ליגן אין די בערג און שיסן אויף ייִדישע אויטאָמאָבילן, ווי לאַנג מײַנעט הרגענען ייִדן אויף די וועגן

— קען איך בײַ דיר קיין אייער נישט קויפֿן, אַבֿו־טאַהיר!

— מען דאַרף נישט ריידן קיין „פּאַליטיקע“, כאַוואַדזשאַ גדליה!

מען דאַרף נישט — האַט אַבֿו־טאַהיר גענומען איבערקלייבן די אייער

צו פֿינף אין אַ האַנט — קוק, כאַוואַדזשאַ! פֿרישע סחורה. אייער ווי

קוילן. אייער — מעלאַנען! צוואַנציק פּיאַסטער אַ מאַה!

— און פֿאַר צוואַנציק פּיאַסטער אַן אַלף וועל איך דען נעמען?

— האַט גדליה דער קלייטניק אַ שטויס געטאָן פֿון זיך דאָס קעסטל

אייער — ס'ערשטע מוז זײַן שלום אין ארץ־ישׂראל, קענסטו באַ-

שטיין די יאַהוד זאָלן קומען נאָך ארץ־ישׂראל, זאָלן קומען אין די

טויזנטער, אין די מיליאָנען, וועלן זיי בײַ דיר קויפֿן אייער, אלא —

קענסטו נישט באַשטיין...! — זעץ זיך אַליין אויף די אייער און

ברִי זיי אויס...

אַבֿו־טאַהיר, אַן אַנגעצונדענער, האַט אַ שלעפֿ געטאָן אַרױס צום-

דריטן איין קעסטל, דערנאָך סײַצווייטע. ער האַט אַרױסגעכאַפֿט דאָס

וויבֿות־ביכל, צווישן די צוויי טאַוולען געזוכט גדליהס חשבון און

מיטן ווינפֿינגער האַט ער געקלאַפֿט איבער אַן אויפֿגעמישט בלעטל:

— כִּדאַרף נישט, כִּדאַרף נישט זאָלסט קויפֿן. אַט באַצאַל מיר

מײַן געלט!

דער קלייטניק, וואָס איז נישט צוגעגרייט געווען איצטער מסלק

צו זײַן קיין חוֹבֿות, איז געבליבן שטיין אַ פֿאַרלוירענער. ער האַט

געוואָלט אָפּלייגן אויף אַן אַנדער מאָל, אָבער אויפֿן אַנבליק פֿון פֿע-
לאַכס פֿינצטערן פרצוף האָט ער נישט געהאַט די העזה עס צו טאָן
און ער האָט אַרײַנגעקוקט אין ביכל:
— וויפֿל קום איך דיר, אַבו־טאַהיר?
— צוויי פֿונט מיט אַ פֿערטל! — האָט דער פֿעלאַך אַ געשריי
געטאָן.

— וואָס שרײַסטו איבער מיר!
— קומסט מיר געלט, שרײַ איך!
— אויב אַזוי, וועסטו קומען די צווייטע וואָך.
— און דו גלייבסט, אַז אַן געלט וועל איך זיך רירן פֿון דאַנען?
— האָט אַבו־טאַהיר אויפֿגעשרויפֿט ס'קנייטל פֿון דער רעכטער האַל-
בער וואָנצע און ממזריש אַרײַנגעשטאַכן זײַן בליק אין גדליהן.
גדליהן האָט אַרומגענומען אַזאַ שנאה און עקל צום אַראַבער,
אַז ער וואָלט אים וועלן אויסצײלן תּיכּף אויפֿן אַרט דעם גאַנצן חו־ב
און נאָך צולייגן אַ צוגאַב: „נעם און ברעך הענט און פֿיס, נבֿל
מנו־בל!“ ער האָט געוואָסט, אַז אין בײַטל „טאַגט“... און ס'איז אים
קיל געוואָרן. אַ צעקאַכטער איז ער אַרונטער הינטערן קאַנטער, האָט
אַרויסגערוקט דעם שו־פֿלאַד און אַרויסגעכאַפט די לעצטע צענדליק
זילבערנע מטבעות:

— אַט האָסטו איין פֿונט און שרײַב־אויס אַ קוויטונג!
— און די רעשט? — האָבן בײַ אַבו־טאַהירן די אויגן געצאַפֿלט.
— וועסטו קומען אין פֿיר טעג אַרום.
אַבו־טאַהיר האָט גענומען זיך באַראַטן מיט יונס־אַלין, ביידע
פֿעלאַכן האָבן זיך געשושקעט אין די קעפֿיעס אַרײַן, ווי ס'וואָלט
געווען אַ שווערע סוגיא. אַבו־טאַהיר האָט אַרויסגעריסן אַ בלעטל.
יונס האָט דערלאָנגט אַ בלישטיפֿט. מען האָט געדרייט ס'בלעטל
אַהער, און אַז די קוויטונג איז געווען אונטערגעשריבן מיט אַ געציר-
קלטן אַראַבישן פּתבֿ, האָט ער זי אַרײַנגעשטעקט צווישן צוויי פֿינגער,
ווי מען שטעלט־אַרײַן אַ ציגאַרעט, און איז צוגעגאַנגען צום קלייטניק:
— גיב ס'געלט.

- אָהער די קוויטונג! — האָט דער קלייטניק פֿול מיט באַוואַ-
רעניש אַרויפֿגעלייגט זיין האַנט אויפֿן זילבערעגלעט.
דער פֿעלאַך האָט אַ רגע זיך געקווענקלט, דערנאָך האָט ער איי-
בערגגעבן די קוויטונג. מיט די זילבערנע מטבעות אין האַנט האָט
דער קלייטניק זיך געשטעלט אין דער טיר און אַ רוף געטאָן צום
שכן, דעם גרינסהענדלער:
— אַדון שמש, קום-אַרײַן אַ ווײַלע!
ס'איז אַרײַנגעקומען אַן עלטערער תימנער קלייטניק, מיט אַ
באַרד ווי בני אַ תנא. מיט אויפֿגעריסענע, ברוינע אויגן האָט ער באַ-
טראַכט די צוויי אַראַבער ווי פֿרעמדע מחותנים.
— האָסט מיר גערופֿן, שכן?
— כ'וויל, זאַלסט זען ווי כ'גיב זיי געלט.
— אַ קוויטונג האָסטו גענומען? — האָט דער תימנער, מעשה
מבין אין די אַראַבישע שטיק, געפֿרעגט.
— גענומען.
גדליה האָט אַרײַנגעציילט אין אַבו־טאהירס האַנטפֿלאַך אַ צענדליק
זילבערשטיק. דער תימנער האָט מיט פֿליכט אַ קוק געטאָן דאָ אויפֿן
נעמער, דאָ אויפֿן געבער, און איז מיט חשיבות אַרויס.
די פֿעלאַכן זײַנען נישט אָפֿגעטראָטן. אַז אַבו־טאהיר האָט אַרײַן-
געשטעקט ס'געלט אין די הויזן-פֿאַלעס, האָט ער זיך געווענדט צום
קלייטניק:
— גיב נאָך איין פֿונט מיט אַ פֿערטל.
— כ'האַב דאָך דיר געזאָגט, אַז אין פֿיר טעג אַרום.
— כ'וויל נישט וואַרטן.
— האָב איך נישט איצט.
— האָסט נישט? — האָט אַבו־טאהיר אויפֿגעצאָרנט — האָב
איך איצט קיין געלט נישט געקראָגן. גיב-צוריק די קוויטונג.
— האָסט נישט געקראָגן קיין געלט? — זײַנען ביים קלייטניק
די אויגן אַרויסגעשפרונגען פֿון אונטער די קאַלטענעוואַטע ברעמען.
— גיין!

- אַבו־טאַהיר, ביסט משוגע געוואָרן ?
- כ'האַב נישט באַקומען קיין געלט, יאהוד, און דו האַסט מיר נישט באַצאַלט ! — האַט דער אַראַבער זיך צעשרייען.
- כ'קען דיך שוין זיבן יאָר, אַבו־טאַהיר ! וואָס שטעלסטו דאָ אָן ?
- איך בין אָן עדות, אַז דו האַסט אים נישט באַצאַלט — האַט יונוס אַלי, וואָס האַט די גאַנצע צינט געשוויגן, זיך צוגעשטעלט.
- גנבים ! כ'גיי שוין נאָך פּאַליציי !
- דו גייסט נאָך פּאַליציי ? — האָבן ביידע פֿעלאַכן אַרויסגע-קנאַלט מיט אַ געלעכטער, וואָס האַט זיך געקאַלערט אויף די ציין — מיר גייען אַהערברענגען דאָס גאַנצע ענגלישע מיליטער !
- גדליה האַט זיך געטונקען אין שווייס, אויף אַזאַ שווינדל צום פֿולן פֿרימאַרגן, האַט ער זיך נישט געריכט. ס'ערשטע האַט ער אַרבינ-גערופֿן דעם תימנער שכן.
- שמש, האַסט געזען ווי כ'האַב געגעבן געלט ?
- אַוודאי האָב איך געזען !
- און איך האָב געזען, ווי דו האַסט בני אים אַרויסגענאַרט די קוויטונג און נישט געגעבן קיין געלט ! — האַט יונוס־אַלי אַנטקעגן-געטאַנצט.
- קומט אין פּאַליציי, שווינדלערס !
- קומט !
- אויף דער גאַס איז געוואָרן אַן אַנלויה. שכנים פֿון די הנזער, פֿאַרבנייערס האָבן נאָכגעצויגן ווי נאָך אַ לעבעדיקער לוויה. סני ביידע יידישע קלייטניקעס, סני די פֿעלאַכן זינען געגאַנגען צו צוויי. גדליה מיט שמשין פֿון איין זייט, ביידע אַראַבער פֿון דער אַנדערער זייט. פֿון עולם נאָכלויפֿערס זינען געפֿאַלן קולות :
- נישט גוט.
- צוויי עדות קעגן צוויי.
- פּאַליציי וועט נישט קענען גלייבן קיינעם !
- צערייסן דאַרף מען זיי, די גנבים !

— דעם מופֿטיס באַנדע!

— אזאַ חוצפה! צו קומען היינט אין אונדזער שכוונה.

— טשעפעט זיי נישט!

צוקומענדיק צו דער פּאָליציי־סטאַנציע, האָט גדליה זיך אַ ווַזלע אָפּגעשטעלט. ער האָט זיך צוגערוקט נענטער צו די פֿעלאַכן און גע־קוקט אַבו־טאַהירן גלויבן אין די אויגן אַרײַן.

— אין קייטן וועל איך דיך לאָזן פֿירן, הערסט אַבו־טאַהיר?

— און בײַ מיר וועסטו גיין צען יאָר אין תּפֿיסה! — האָט אַבו־טאַהיר אָפּגעענטפֿערט.

דער פּאָליציי־אינספּעקטאָר, אַ שטאַנצער, הויכער ענגלענדער, איז געזעסן איבער אַ שטויס מיט ראַפּאַרטן און נאַכלעסיק געפּיקעט פֿון אַ פֿליקע. דערהערנדיק דאָס אַראַבישע לשון און דאָס ייִדישע לשון, האָט ער זיי אָפּגעשיקט צום קאַרפּאַראַל.

דער קאַרפּאַראַל אַ בלאַנדער ייד, האָט זיי אויפֿגענומען שטיי־ענדיק. ער האָט צוגערופֿן אַ פּאָליציי־מאַן, געהייסן פּראַטאַקאָלירן און זיך געווענדט צו זיי:

— דערציילט.

די יידן האָבן דערציילט, די אַראַבער האָבן דערציילט. בײַ די אַראַבישע אייער־סוחרים איז די מעשה אויסגעקומען לענגער, פֿאַר־פּלאַנטערטער. מיט התלהבות, מיט צעשפּילטע אויגן האָבן זיי אי־בערגעגעבן יעדע איינצלהייט, ווי אַזוי מען האָט זיי צוגעזאָגט געלט און דערנאָך אויסגענאַרט די קוויטונג. און ווען זיי האָבן שוין גע־האַלטן ביים סוף, האָט בײַ אַבו־טאַהירן זיך אַרויסגעכאַפט:

— נישט בלויז וואָס דער ערשטער יאַהוד האָט מיך אָפּגענאַרט, יא, עפֿענדי, נאָר דער צווייטער יאַהוד, דער תּימנער, האָט מיך נאָך געוואַלט שטעכן מיט אַ מעסער. ביים לעבן פֿון נביא! יא, עפֿענדי, ווי ער האָט מיך געוואַלט שטעכן.

דער קאַרפּאַראַל איז אויפֿגעשפרונגען:

— ער האָט דיך געוואַלט שטעכן?

— יא, עפֿענדי, כּוֹזאַל מודה זײַן, אַז כּ'האַב געקראָגן דאָס געלט.

דער קאַרפּאַראַל האָט זיך געשטעלט איבער אים.
 — פֿון וואָנען ביסטו ?
 — פֿון דאָרף שייך מוניס.
 דער קאַרפּאַראַל האָט אים אַראָפּגעלאָזט אַ פּאַטש.
 — און דו, פֿון וואָנען ביסטו ? — האָט ער זיך געווענדט צו
 יונסן.

— פֿון שייך מוניס.
 דער קאַרפּאַראַל האָט אים אַראָפּגעלאָזט אַ צווייטן פּאַטש.
 — כ'קען אַיך, גנבים פֿון שייך מוניס!
 די אויסגעפּאַטשטע אַראַבער האָבן פֿון שרעק זיך צוגעזעצט
 אויף דער ערד. אין דער ערשטער רגע זיך נישט געכאַפּט פֿאַר וואָס
 דער קאַרפּאַראַל האָט זיי מכבד געווען, באַלד אָבער געפֿילט, אַז נאָך
 אַ מאָל וואַלטן זיי נישט בכוח געווען דעם ליגן איבערצודערציילן.
 דער קאַרפּאַראַל האָט צוגערופֿן אַ פּאַליציי-מאַן, וואָס האָט גע-
 האַלטן אין מיטן פּוצן אַ ביקס. צו ערשט האָט ער אים געהייסן די
 פֿעלאַכן רעווידירן און דערנאָך באַפֿוילן :
 — גיי מיט דעם פֿעלאַך. ער וועט דיר ווייזן ס'מעסער מיט וועלכן
 מ'האַט אים געוואַלט שטעכן — און ער האָט זיך אויסגעדרייט צום
 פֿעלאַך — וואָס שטייטו, שעפּס ? געגאַנגען !
 — כ'געדענק נישט, עפֿענדי, צי ער האָט מיך געוואַלט שטעכן
 מיט אַ מעסער צי מיט אַ שטילעט .. .
 — וואָס ?

דער קאַרפּאַראַל האָט אַ כאַפּ געטאַן פֿאַרן האַלדזוטוך איין פֿעלאַך,
 דערנאָך דעם צווייטן, און האָט זיי אַרײַנגעשטופּט אין אַ זײַטיקן
 צימער, וווּ ס'זײַנען געזעסן אַן ענגלישער אַפֿיציר מיט אַן אַראַבער,
 אַ דאַלמעטשער, און געוואַרט אויף אַ פֿאַרהער.
 נאָכן פֿאַרמאַכן די טיר האָט דער קאַרפּאַראַל זיך אַנגערופֿן צו
 ביידע ייִדישע קלייטניקעס :
 — זעט איר, וואָס אַ פֿעלאַך קען אַנבאַקן ! און שולדיק זײַט איר !

וויסן זאלט איר, אז מען גיט אן אראבער פֿון שייך מוניס געלט, מוזן ווייניקסטנס זיין אַ טויף עדות.
— כ'האָב דאָך אָבער געקראָגן אַ קוויטונג! — האָט גדליה גע-
טענהט.

— ווייניק! זיי באַשולדיקן אייך אין אַרויסנאַרן די קוויטונג.
דערצו אַ פֿאַרווך צו דערמאַרדן. ס'איז פֿונקט 291 פֿון קרימינעלן
קאָדעקס. דער ענגלענדער מעג יאָ גלייבן און מעג נישט גלייבן.
פֿון יענער זייט טיר האָבן זיך געהערט קולות. ס'האָט געשריגן
דער ענגלענדער. ס'האָבן געשריגן די אַראַבער. דערנאָך אַ האַלדז-
גאַרגלען, שבוּעות, בענטשווערטער. און ווען די פֿעלאַכן זינען אַרויס-
געקומען, זינען זיי געווען אַנגעטונקען אין זיבן שווייסן.
מען האָט אַריינגערופֿן די יידן. דער פֿאַרהער האָט געדויערט
לאַנג. קרייצפֿראַגעס. דער ענגלענדער האָט געוואָלט זיין „נייטראַל“,
געוואָלט זיין גערעכט צו ביידע צדדים און געזוכט סתירות אין די
רייד. איבערן טיש איז אויסגעוואַקסן אַ נייער שטויס מיט פֿראַטאַקאָלן.
דער אָפֿיציר האָט אַריינגעשיקט די יידן, זיי זאלן שטיין פֿנים
אל פֿנים מיט די אַראַבער. אַליין האָט ער זיך געשטעלט אין דער
אָפֿענער טיר און דורכן דאַלמעטשער געלאָזט הערן:

— שווער צו פֿירן די אויספֿאַרשונג. צוויי יידן, צוויי אַראַבער.
איין עדות טענהט, אז מען האָט געגעבן ס'געלט. דער צווייטער —
אז מען האָט אויסגענאַרט די קוויטונג. אַפֿילו אַ ריכטער מיט צוויי
קעפֿ וועט אויך פֿון די פֿראַטאַקאָלן נישט אַרויסקריכן. מנין פֿאַרשלאָג,
איר זאלט זיך פֿאַרגלייכן. כ'וויל נישט וויסן — האָט דער ענגלענ-
דער זיך פֿאַרשטאַפט מיט די פֿינגער די אויערן — ווער פֿון אייך
איז גערעכט. פֿאַרגלייכט אייך! דערנאָך וועט איר צו מיר אַריינ-
קומען.

ער האָט פֿאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.
אין טונקעלן וואַרטציימער, וווּ איבער דער וואַנט איז געהאַנגען
אויסגעמושטירט אַ שורה ביקסן, האָבן ביידע צדדים זיך אָנגעקוקט
ווי הענער. דער תימנער האָט פֿון אומגעדולד געפויקט מיט צוויי

פֿינגער איבערן אייגענעם שטערן. גדליה האָט זיך גערוקט אַהין, גערוקט אַהער, האָט געוואָרט, ס'זאָל פֿון די אַראַבערס זייט פֿאַלן אַ וואָרט. די שטילקייט איז אַנגעגאַנגען. ער האָט זיך אַנגערופֿן :

— קענסט מיר קוקן אין די אויגן אַרײַן, אַבו־טאַהיר ?

— ביסט אַליין שולדיק, גדליה ! — האָט אַבו־טאַהיר נישט אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ — אַט מאַטערט מען מיך שוין אַ האַלבן טאַג. — האָט מען דאָס געדאַרפֿט ? — האָט דער תּימנער גרינסהענדלער זיך צעקרעכצט.

— פֿאַר וואָס האָסטו, גדליה, מיר נישט געגעבן ס'גאַנצע געלט ? — ביסטו, הייסט עס, מודה, אַז כ'האַב דיר אַ טייל יאָ געגעבן ? — האָט גדליה מיט נצחון זיך אויפֿגעשטעלט און אַנגעכאַפט דעם פֿעלאַך — קום, וועסט עס איבערזאָגן פֿאַרן אַפֿיציר. אַבו־טאַהיר האָט אַנגעשטעלט אַ פנים פֿון אַ תּם :

— כ'האַב גאַר נישט געזאָגט.

— האָסט געזאָגט, פֿעלאַך, האָסט געזאָגט ! — האָט דער ייִדישער קאַרפֿאַראַל אונטערקומענדיק אים געקלאַפט איבער די אַקסלען — איצט קום, וועסט אונטערשרײַבן דעם פּראָטאָקאָל. אין צווייטן צימער, פֿאַרן ענגלענדערס טיש, זינען סײַ די ייִדן, סײַ די אַראַבער געשטאַנען ווי שולדיקע. דער אַפֿיציר האָט כּיטרע געלאַכט.

— איצט קוקט זיך אָן אין די פּנימער און זאָגט, אַז איר האָט נישט איינער צום צווייטן גאַר נישט — צערייס איך די פּראָטאָקאָלן. ווען די אַראַבער האָבן שוין געהאַלטן בײַם נאַכגעבן, האָט אין גדליהן אַליץ גענומען פּראָטעסטירן. די גאַנצע אויספֿאַרשונג איז אויס־געקומען ווי „אַ פּורים־שפּיל“. פֿאַר וואָס עפעס זאָל ער פֿאַרשווינגן אַזאַ עוולה ? פֿאַר וואָס נישט אַרײַנזעצן די עכברושים אין „חד־גדיאַ“ ? אַזוי גלייכט מען אויס סכּסוכים ? און פֿון ווען אָן זיצן אין דער אַרץ־ישראל־פּאַליציי רודף־שלומניקעס ? איז דאָס אויך „ענגלישע פּאַליטיק“ ?

דער אַפֿיציר האָט צוגעשטופּט די אַראַבער. ביידע פֿעלאַכן האָבן

אויסגעשטרעקט צוויי גרויסע ידיים און געווארט אויף שלום. די ידי-
שע קלייטניקעס האבן זיך אפגערוקט פֿון זיי, ווי פֿון טמאים.
אין אַרויסגאַנג אויף די טרעפּ האָט גדליה געלאָזט פֿאַרויס גיין
דעם תּימנער שכן. אַליין האָט ער געקוקט הינטער זיך, גערוקט זיך
אויף צוריק און אַריבערגערעדט צום ענגלענדער :

— כּ'האָב זיי געזאָגט, די פֿעלאַכן : קענען זיי באַשטיין, די יידן
זאָלן קומען אין ארץ-ישראל, זיי זאָלן קומען אין די טויזנטער, אין
די מיליאָנען, וועלן זיי אָפקויפֿן די אייער ; קענען זיי נישט באַשטיין,
זאָלן זיי זיך זעצן אויף די אייער און אַליין זיי אויסברײַען...

די צוקונפֿט, יולי 1939

י. פּאַפּיערניקאָוו / תּל-אַבֿיבֿ

פֿון ציקל „לִידער פֿון דער היים“

מנן היים איז געווען דער קוואַל פֿון מנן אומעט און טרויער,
אַ ברונעם — און שטילן מנן דאַרשט ניט געקענט :
אַ תּפֿיסה וווּ כּ'האָב נישט געפֿונען דאָס טויער
צו קענען אַרויס פֿון די ענגע פֿיר ווענט.

דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פֿינף ברידער — אין איינעם —
האָט יעדער געלעבט פֿאַרשלאָסן ביי זיך אין דער צעל,
אַן אויסוועג געזוכט און, נישט ריינדנדיק קיינער צו קיינעם,
אַ שפּאַן נישט אַריבערגעגאַנגען די אייגענע שוועל...

אַזוי האָט פֿאַרפֿרעמדט אין דער שטום יעדער איינער געליטן
און קיין מאָל זיך איינער צום צווייטן מיט עפעס געווענדט.
אַזוי זינען אַלע געוואַקסן פֿאַרזעגט און פֿאַרשניטן,
און ס'האָבן זיך אָפֿט מאָל געשלאָגן אַכט קעפּ אין אַכט ווענט.

בײַם טאַמנס טיש

דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פֿינף ברידער :
 ס'איז מיטאַג. אַכט טעלער, אַכט לעפֿל, ווי רידער,
 אַכט קעפּ, ווי די אַנקערס, בײַ יעדן געבויגן,
 פֿאַרזונקען אין זיך מיט פֿאַרנעפּלטע אויגן,
 מ'זיצט אַרום טיש, ווי ס'וואַלט קיינער געזעסן,
 מ'עסט, ווי ס'וואַלט יעדער אַליין זיך געגעסן,
 אַליין זיך דאָס האַרץ מיטן מעסער געשניטן,
 ווי יעדער וואַלט וועלן זײַן אָפּגרונט פֿאַרשיטן.
 און שווער, ווי אַ שטיק, איז בײַ יעדן דער ביסן,
 מ'קען נישט צעקײַנען, וואָס יעדער וויל וויסן,
 און פֿרעגט עס בײַ זיך אין פֿאַרביסענעם שווינגן :
 פֿאַר וואָס בלוט פֿון בלוט איז זיך פֿרעמד און נישט אייגן ?
 דער טאַטע, די מאַמע, איין שוועסטער, פֿינף ברידער,
 נאָך מיטאַג צעגייט מען ווי אורחים זיך ווידער
 צוריק אין אַכט וועלטן, צוריק אויף אַכט ימען,
 וואָס ברענגען אין שטורעם אַכט שיפֿלעך צוזאַמען.

4

אויפן שטריק א וויגל מיט גליק

שיקע דריז

סטאַלין האָט געשווירן ¹

סאָוועטישע ליטעראַטור ג' 9,
מעלוכע־פּאַרלאַג, קזעוו, סענטיאַבער 1939

שײַנענ שײַנט דאָס שטערנדל און ס'ווערט שוין האַלבע נאַכט. איז לענין שטיין געבליבן און זיכ טיפּ פֿאַרטראַכט.	לענין האָט מיט סטאַלינען זומער־צײַט שפּאַצירט, און אַ שמועס אַ פֿרײַנטלעכע האַבן זיי געפֿירט.
און געזאָגט צו סטאַלינען: — איכ וויל, אַז מיט דער צײַט זאָל שײַנען אונדזער לעבן, ווי אַט דער שטערן ווײַט.	זיי זײַנען זיכ געגאַנגען, גערעדט ווי גוטע פֿרײַנט, און פּלוצעם האָט אינ הימל אַ שטערן זיכ צעשײַנט.

און אַלע מאָל זאָל שײַנען
און העלער זײַן די שײַן.
און סטאַלין האָט געשווירן,
אַז אַזוי וועט זײַן.

ליולינקע-ליו-ליו

און עס האָט עס קיינער קיינמאָל ניט געזען. ליולינקע-ליו-ליו.	אַפֿ אַ באַרג אַ הויכע און אַפֿ זיבן שטריק האַט אַ וויג געהוידעט אַ וויגעלע מיט גליק.
נאָר אינ ווינטער־צײַטן, זייגער צוועלפֿ באַנאַכט.	הײַן און הער געהוידעט שוין פֿון וויסעכ־ווען.

¹ לשם כאַראַקטעריסטיק אויך מיטן אויסלייג ווערן די דאָזיקע לידער גע-
דרוקט אָן די סוף־אותיות פֿון דער סאָוועטישער אויסגאַבע. צוליב פֿאַרגרינגערונג
גיבן מיר בלויז צו עטלעכע נקודות און דיאַקריטישע צייכנס.

ווען די טיר און פֿענצטער	און דערקענט דאָס וויגל,
ווערן צוגעמאַכט,	און דערזען דאָס גליק.
פֿלעגן מענטשן הערן	וועלפֿ זינען אַנטקעגן
ווי סע בלאָזט אַ ווינט,	אימ דעם וועג פֿאַרלאָפֿן.
ווי דאָס גליק אינ וויגל	נאָר עס האָט די וועלט שוין
כליפּעט ווי אַ קינד.	גאַרניט ניט געהאַלפֿן.
ליולינקע-לייר-ליו.	ליולינקע-לייר-ליו,
איז געקומען לעניב	ליולינקע-לייר-ליו.
מיט זינן שאַרפֿן בליק	

פּרץ מאַרקיש / מאַסקווע 1939

אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן!

דאָ וועט אַן אַפּשטעל זיין! דער הימל איז ווי זינד.
 דאָ וועלן ווייטן לויטערע אַנטפלעקן זיך אין ווונדער;
 באַפֿעלן פֿינעפֿיערעדיקע אַפּגעבן דער צייט
 שטייגט-אויף די שטאַלצע מאַנשאַפֿט פֿון יאָרהונדערט!

פֿון אומעטום זיך הערט דער איבעררוף און רוף
 אויף רעגנבויגיקן געשטעל פֿון הויכן פֿונדאַמענט שוין;
 — אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן, פֿאַר שטייגן באַרג-אַרויף
 און פֿאַר דער פֿרײַהייט, דער אַנטדעקטער, פֿאַר דער מענטשהייט!

עס גייען שטורעמס זיך באַטרינקען מיט דזין מוט,
 דעם הימל שנײַדן מיט דזין רוים אַדורך די שטערן;
 דו האַסט דער ערשטער אַנגעטאַן אין לייב און בלוט
 די העכסטע טרוימען און די ליכטיקסטע באַגערן!

אַ פֿרייד אַזאַ באַוווסט איז נאָר דער ערד
 אין יונגן האַרבסט, אין גאַלדענעם געפֿלאַסטער,
 ווען יעדער פֿרוכט מיט זאַפטן אַנגעגאַסן ווערט
 און ביימער וויגן זיך געבויגן אונטער לאַסטן.

ווען ווינט אין פֿעלד איעדן דורכגייער פֿאַרבעט,
 און זאַנגען שווערע אַנגעלייגט אין סטויגן
 צום הימל אַטעמען מיט פֿרייד און זעט:
 אַהער קום און געניס, אי מענטש, אי פֿויגל!

— אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן, פֿאַר שטייגן גראַד און שווער,
 פֿאַר מי, פֿאַר אויפֿגעאַנגענער, אין בלי און ברכה;
 אַ פֿרייד אַזאַ איז אונדז באַשערט.
 אַ פֿרייד אַזאַ איז אונדז פֿאַרשפּראַכן.

פֿאַר מוט, געוואַגטקייט און געוועלט
 אין שלאַכט מיט פֿינצטערניש ביז לעצטיקן געוועלגער —
 מיר האַבן פֿליגל אויסגעטרוימט און אַנגעטאַן דער וועלט
 און פֿרײַהייט — פֿרײַ געמאַכט פֿאַר פֿעלקער!

און זי, ווי אַ באַלויין, פֿאַר אַלעמען דערלאַנגט
 מיט שטאַלץ פֿון שלאַכט, געוועלטיקייט און גבורה.
 — אַ דאַנק דיר, קאַפיטאַן, פֿאַר אויסגעטרוימטן לאַנד,
 וואָס דו האַסט מיט די הענט געקנאַטן און געפֿורעמט.

און עס מיט ליכט פֿאַרפֿלייצט און אַנגעפֿאַסט אין שטאַל,
 פֿאַרפֿאַנגערט און באַפֿליגלט און גערעטעניש באַפֿעלט דעם;
 דיין נאָמען טראַגט אין האַרצן דאָס דאַנקבאַר פֿאַלק,
 זיין ליבע זינגט זיך אויס דורך בערג און פֿעלדער.

מיט שטאַלץ געפֿולט זיינען די סטרונעס בײַם אַשוג¹,

¹ בײַם באַליבטן פּאַעט.

פונקט ווי מיט פֿיילן, מיט געשליפֿענע, זיין בויגן ;
אין אַנזאַטלען זיין באַרגיק ליד איז איצטער נישט גענוג,
און נישט גענוג איז אים די פֿרייהייט פֿון אַ פֿויגל !

דער חושך אונטער טריט זיך ברעכט און פלאצט,
ס'באַגע'נען שטורעמס פֿריינד ווי פֿייערלעכע צונג ;
אין יעדן טורעמקלאַנג אויף רויטן פלאַץ
זיך הערן טריט דערוועקטע פֿון דער צוקונפֿט !

די קלאַנגען ריפֿן זייען, באַטרונקענע מיט כוח,
נישט בלויז דער אַפֿקלאַנג מיט די ווינטן זיי פֿאַרנעמען,
עס טראַגן שטערן אויף די קעפֿ זיי אין דער הויך,
ווי אַ באַוואַפֿענונג פֿון לידער פֿאַר דעם קרעמל !

— אַ דאַנק דיר, קאַפּיטאַן, פֿאַר העפֿטן שטיין מיט שטיין
און טאַג מיט טאַג — אין פֿינעפֿיאַרן־רונדע ;
פֿון זייער הייך וועט הענט געהערט זיין די פֿאַרטיי
און זען וועט זיך דורך זיי די מאַנשאַפֿט פֿון יאַרהונדערט !

אין רעגנבויגנס העל איז אַנגעטאַן די ווייט
און אין דער צוקונפֿט — וועגן ווירען זיך און קרייצן ;
איעדער קלאַנג פֿון קרעמל־זייגער וועקט די צייט
און זאַגט איר אָן, זי זאַל צו ווונדער גרייט זיין !

— אַ דאַנק דיר, קאַפּיטאַן, פֿאַר דעם באַויליקטן באַגער,
פֿאַר פֿרייד ווי פֿרילינג־שטראַמען באַרגיקע צעריזלט ;
אַזוי טאַמאַל דערפֿרייט דער אויסרוף ערד,
ווי איצט דערפֿרייט דער אויסרוף — קאַמוניזם !

איציק פעפער

פרייד און פריידן

זינגען באַפֿרײַטע און זינגען באַפֿרײַער,
פֿאַלט פֿון די פֿלייצעס די פֿינצטערע קייט,
פֿלאַטערן פֿאַנען — צעכוואַליעטער פֿניער,
ציטערן ציכטיקע טרערן פֿון פֿרייד...

וויקלען זיך, וויקלען זיך, וויקלען זיך וועגן,
שמעקן נאָך וועגן מיט נעכטיקער נויט,
גייען באַפֿרײַטע באַפֿרײַער אַנטקעגן,
גייען מיט פֿאַנען, מיט זאַלץ און מיט ברויט?...

וויקלען זיך, וויקלען זיך, וויקלען זיך שטויבן,
ס'רײַטן שליחים פֿון גליקלעכן לאַנד,
אַלע געיאַגטע, געפֿלאַגטע, דערהויבן,
אַלע דערפֿרייטע דערלאַנגען די האַנט!

האַלדזן זיך ברידער מיט ברידער אין פֿריידן,
האַלדזן זיך פֿאַטערס און מוטערס מיט זיך,
ס'וועט זיי שוין קיינער אַצינד נישט צעשיידן,
ס'וועט שוין די נאַכט ניט פֿאַרגיין אַהין!

מערבֿ-ווינסרוסלאַנד און מערבֿ-אוקראַינע,
רוקנס געבויגענע הייבן זיך גלײַך,
כײַזע ווי די אויגן די גליקלעכע שנינען,
כײַזער ווי עס קלאַפֿן די הערצער בני אַנך!

איצט, ווען איר האַט שוין די קייטן צעריסן,
איצט וועט איר בלײַען, ווי ביימער אין סאַד,
איצט וועט איר קיין מאַל קיין אומגליק ניט וויסן,
לואָו און וואַלאַזשין, און גראַדנע און בראַד!

פֿריד אַנך, אוקראַינער, וויסרוסן און יידן!
 אַנך, די פֿאַרקלעמטע אין קלעמען פֿון תּחום,
 ברענגען מיר מזל און פֿרײַהייט און פֿרידן,
 ברענגען מיר שלום און זאַטקייט און רום!

ס׳פֿלאַטערן פֿאַנען — צעכוואַליעטער פֿייער,
 לויב די צעפענטעטע ווערטער און טריט,
 לויב די באַפֿרײַטע און לויב די באַפֿרײַער,
 לויב אונדזער היימלאַנד, וואָס פֿירט אונדז און היט!

טאַווענישע ליטעראַטור, אַקטיאָבער 1939, קינעו

א. קושניראָוו

ביראָ און בידזשאָן

אויף דער וועלט וויפֿל טינגן פֿאַראַן,
 וויפֿל מעכטיקע, שיינע טינגן.
 נאָר צוויי טינגן — ביראָ און בידזשאָן
 כּוועל מיט קיינע פֿון זיי ניט פֿאַרגלינגן.

ניט דערפֿאַר נאָר, ווייל זיי זינגען שייך,
 ניט דערפֿאַר אויך, ווייל מעכטיק זיי שטראַמען,
 נאָר דערפֿאַר, ווייל זיי האָבן מנן היים
 אַזוי פּרעכטיק באַשענקט מיט אַ נאָמען!

אַ שמחה אין בירעפעלד

— חנה, שטעל־אָוועק דאָ ווייז אַ גאַנצן עמער...
 כּײַן, ניט הינט געדאַכט, געווען אַ קרעמער.

ווער וועט וואַגן הַינט דאָס מיר דערמאָנען, חנה,
אַז מיר זינגען שוין צען יאָר ביראַבידזשאַנער?

— חנה, ווילסט? — פֿון אָנהייב אַלץ דערמאָנען כּוועל דיר:
ווער האָט דאָ געקאָרטשעוועט די ווילדע וועלדער?
וועמעס לייב האָט דאָ דער וויסטער גנוס¹ געביסן?
אַן אַ דאָך ווער פֿלעגט דאָ ווערן אויסגעריסן?
ווער האָט זיך געטרונקען אין פֿאַרפֿלייצונג?
ווער האָט אונטערגעשטעלט דאָ אומעטום אַ פֿלייצע?

— אַך, ווען אַלץ וואַלט צו קאַלינינען² דערגאַנגען,
חנה, כּשווער זיך, אַט אַ דאָ אַן אַרדען³ וואַלט געהאַנגען!
חנה, שוויג, ווען איך האָב חשק ריידן,
אַך, ווי גוט דאָס אַלץ דערמאָנען מיר אין פֿריידן!
וועמעס שטוב איז הַינט אין בירעפֿעלד די שענסטע,
צו דער זון און צו דער וועלט מיט אַלע פֿענצטער?
און צו וועמעס טיש הַינט, קין עין־הרע,
ליבע געסט אַזוי פֿיל זיך צונויפֿגעפֿאַרן?

— אַך, ווי גוט דאָס אַלץ אין פֿרייד דערמאָנען
חנה! דאָס זינגען דאָך אַלץ ביראַבידזשאַנער!
פֿון די אַלטע, פֿון די ערשטע, פֿון די טרייע...
אוי, עס קומט דאָך נאָך אַ מאָל לחיים!
טאַקע נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל לחיים נעמען!
ניט דערמאָנט מיר די צייט די פֿינצטערע — אַט יענע,
ווען איך בין, ניט הַינט געדאַכט, געווען אַ קרעמער...
חנה, ווייז אַהער צו נאָך אַן עמער!

טאָוועטישע ליטעראַטור, מיי 1939, קנעו

1 מיסט. — 2 פרעזידענט פֿון ר"פ. — 3 מעדאַל.

ש. כאלאדעוואקא

דאס זאפטיקע ווארט...

דאס זאפטיקע ווארט פון דער רוסישער שפראך
 עס רעגט מיך אזוי פיל, ס'דערמאנט מיר א סך.
 דער ווארעמער ווינט האט דאס קארן געגלעט
 און שלעכט האב איך רוסיש נאך דעמאלט גערעדט.
 און יידיש געווען נאך אזוי פיל ניט קלאר,
 ווי קאן מען באנעמען, וואס קומט עס דא פאר.
 אין קארן געלעגן בין איך אויף דער וואך,
 געקוקט בארג-ארויף אויף דעם זאמדיקן שליאך.
 און האב איך באמערקט א באוואפנט געשטאלט.
 אהיים שוין געלאפן צום שטיבל אין וואלד.
 און איין מאל דערזען כ'האב אין אפענער ווינט,
 ווי רינטערס מיט ביקסן זיך יאגן פארשיינט.
 און באלד שוין געלאפן, געלאפן געהיים,
 דורך שמאלינקער סטעזשקע צום שטיבל אהיים.
 געלאפן כ'בין גיך איבער נאקעטער ערד,
 פון הינטן געהערט האב איך טופען די פערד.
 מיט אימפעט צעעפנט די סקריפנדע טיר,
 אין איינעם אריין כ'בין מיט ביקסן, מיט פיר.
 מיט שרעק האט די מאמע צעפירט מיט די הענט:
 — מיר זינגען יידן, ס'איז אין אונדז ניט געווענדט.
 און ס'האבן זיך פריילעך די רינטערס צעלאכט,
 א הילך האט געטאן מיר די רוסישע שפראך.

— וואָס רעדסטו, מאַמאַשע, וואָס גייט עס אונדז אָן,
מיט פֿעלקער מיט אַלע מיר גייען אין קאַן.

און שטיין איז געבליבן די מאַמע פֿאַרטראַכט.
שוין, הייסט עס, זיך ווידער געביטן די מאַכט.

און ס'האַט צו מיר איינער געגעבן אַ ווונק :
— נו, ריר זיך נאָר, קליינע, נו, גיב מיר אַ טרונק !

געטאָן האָט די מאַמע די אויגן אַ וויש,
די זעלטענע געסט האָט גערופֿן צום טיש.

פֿון „בעסטן און שענסטן“ פֿאַר זיי האָט געשטעלט,
אַ ביסעלע זאַלץ נאָר צום טיש האָט געפֿעלט.

— אַוודאי געגעבן כ'וואָלט מער, ווען כ'פֿאַרמאַג, —
ווי שולדיק צו זיי האָט די מאַמע געזאָגט :

אַ דאַנק, גאַט, דערפֿאַר, וואָס פֿאַראַנען כאַטש ברויט,
און זאַלץ וועט פֿאַרבניטן אַנדן ראַסל פֿון קרויט.

פֿאַראַנען נאָך ערגערס, אַ דאַנק גאַט דערפֿאַר,
אַזעלכע צניטן, אַ צניט פֿון געפֿאַר.

און איינער פֿון זיי האָט אַ זאָג געטאָן באַלד :
— ניט רויק, אַוודאי, בני וועגן אין וואַלד.

דער וואַרעמער ווינט האָט דאָס קאַרן געוויגט,
דערהערט האָב איך דעמאָלט דאָס וואַרט „באַלשעוויק“.

דאָס רוסיש, וואַרט, וואָס כ'האַב דעמלט דערהערט,
אַצינד צו מײַן מוטערשער שפּראַך שוין געהערט.

דאָס זאַפֿטיקע וואַרט פֿון דער רוסישער שפּראַך
עס רעגט מיך אַזוי, עס דערמאַנט מיר אַ סך.

נח לוריע / 1939

א שטיק געזונט

דערציילונג

— מיר, די האלאפיאטעס¹ — האט נפתלי דער שוסטער וועגן זיך געזאגט — זינען דווקא נישט קיין גיבורים. געווען אמאל, דערציילט מען, אזוינע וואס האבן געקאנט, כ'ווייס דארטן, אויפהייבן אן אקס אדער אנכאפן מיט די הענט די רעדער פֿון א קארעטע אין מיטן גאנג און א פאר פריזישע פֿערד זאלן זיך נישט קאנען רירן פֿון ארט. וועגן אונדזער משפחה האב איך אזוינס נישט געהערט. מיר זינען, אזוי זיך אין דער מאס, נישט צו פֿארזינדיקן. נאר וואָדען?² לעבן האבן מיר ליב לאנג און צו אונדז קלעפט זיך נישט קיין מגפה: מיר וואקסן פֿון א גוטן יאָדער.

נפתליס צונעמעניש איז געווען — אַ שטיק געזונט. געזונטע פֿרויען, קומענדיקע מוטערס, האבן געהאלטן פֿאר א גוטן סימן אים באַגעגענען אין גאס. ער איז געווען דער טאַטע פֿון אלע ציטעריקע אין שטעטל. טאַמער האלטן זיך נישט בל עמעצן קיין קינדער אָדער סע מאַכט זיך אן עופֿעלע אַ שוואַכס, וואָס קריכט נישט אַרויס פֿון קיין שלאַפֿקייטן, קומען די עלטערן צו נפתלין און בעטן — אזוי און אזוי, נעמט עס אויף זיך, אפשר וועט עס דורך אַנד גע- האַלפֿן ווערן...

נפתלי שאַקלט-צו מיטן קאַפּ:

— נו, מילא, כ'האָב אזוי פֿיל, וועט זיין נאָך. אַ ייִנגעלע צי אַ מיידעלע? ווי רופֿט מען עס — זיידל? אַלטע... נו-נו, הלואַי זאַל עס איר זיין צו געזונטע און לאַנגע יאָר.

דער געקומענער שלעפט-אַרויס פֿון דער הינטערשטער קעשענע

¹ „באַרוועסע“, מיט די פֿיאַטעס אין דרויסן. — ² וואָס דען?

אַ היפש טיכל, ער נעמט עס פֿאַר אַזן עק און נפֿתלי פֿאַרן אַנדערן, און אַזוי האַלט מען עס אַ ווײַלע. דערמיט איז דאָס געשעפֿט אַזוי גוט ווי אַפּגעמאַכט. שבת, צום דאַוונען, מאַכט מען דעם נפֿש מי שבי־רכס מיט אַ נײַעם טאַטן און נאָכן דאַוונען גייט נפֿתלי אַרײַן צו די עלטערן נעמען אַ ביסל בראַנפֿן און כאַפֿן אַ קוק אויפֿן זון צי אויף דער טאַכ־טער, וואָס ער האָט זיך אַינגעהאַנדלט. ער קוקט, זײַנע אויגן שמייכ־לעך, שמעלצן זיך פֿאַר נחת, דאָס מויל שיט ווינטשענישן: קיין שלעכטס זאָל צו דיר נישט צושטיין, זאָלסט נישט וויסן פֿון קיין ציינווייטיק און פֿון קיין בויכווייטיק. די באַבע ריווטשע איז שוין, קיין עין־הרע, נײַציק און זי האָט נאָך, הלוואַי ווײַטער, אויף איר לעבן קיין ניס נישט געטאָן, אויף דיר, מײַן קינד, געזאַגט געוואָרן. דאָקטוירים זאָלן טראָגן שפּאַקולן, דיר זאָלן די אויגן לויכטן ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, לײַטן זאָלן זיך שפּיגלען אין דײַן פנים ...

אַזוי האָט מען אַפּגענאַרט אין שטעטל דעם מלאַך־המוות. ער קומט נאָך דער נשמה פֿון אַזוינעם און אַזוינעם, דעם זון פֿון יענעם און יענעם, און דאָ לאַזט זיך אויס, אַז דער נאָמען שטימט טאַקע, אָבער דעם פֿאַטערס נאָמען איז גאָר אַן אַנדערער. מוז ער שוין, דער בייזער שליח, אַוועק צוריק מיט גאַרנישט.

נפֿתלי איז שוין אַן עלטער־זיידע און מע לאַכט פֿון אים: „אַן אַלטער, און יכולט נאָך — אַלע מאָל נײַע קינדערלעך“ ...

טוט עס אים הנאה. ער פֿאַרמאַגט שוין אין שטעטל אַ סך, ווייסט שוין אַליין נישט וויפֿל און וועמען, אין וועלכער שטוב. גייט אין גאַס, דערזעט אַ מיידל, אַ בחורה, אַבי נאָר אַ יונגס, ווינקט ער צו פֿריילעך, קוועלט־אַן, אַ מאָל שטעלט ער זיך אָפֿ, אַ פֿרעג־טאַן: „דאָכט זיך, גיטעלע! כ'געדענק, שוין אַ פּלה־מויד, ווי דען? ... אָדער: דו ביסט נישט מײַנע. ניין? נור־נו, גיי געזונטערהייט“ ...

אויף די חתונות פֿון זײַנע קינדער איז ער אַן אַנגעלייגטער מחותן — מע זעצט אים אויבנאָן, דערנאָך פֿאַרבעט מען אים אויף

די בריתן. ער האט ליב נעמען אַ גלעזעלע און פֿאַרבניסן מיט אַ שטיקל לעקער. אַזוי זינען אים אויסגעפֿאלן אָפֿטע שמחות. און אַט זינען אָנגעקומען יאָרן, וואָס זייער גלייכן איז נאָך נישט געווען, און נישט געהערט געוואָרן: מלחמות, איבערקערענישן, באַג־דעס, פֿאַגראַמען, כאַלערע, טיפּוס. אַלע מאָל עפעס אַ נבי אומגליק, טאָג נאָך טאָג לוויות און געוויינען. נפֿתלי גייט־נאָך ביזן פֿעלד, זעט ווי מע לייגט אין גרוב אַרײַן זינע קינדער און קינדס־קינדער, און קאָן נישט העלפֿן.

מיט אַ מאָל איז אויף אים אָנגעשפרונגען די עלטער. אין גאָס איז ער געגאָן מיט אַראַפּגעלאָזטע אויגן, אויף קיינעם נישט געקוקט, ווי ער וואָלט זיך שעמען, ווי ער וואָלט זיך פֿילן שולדיק, וואָס ער האָט אַזוינס דערלאָזט.

— האָ וואָס וועט איר איצטער זאָגן? — איז עמעצער צוגע־שטאַנען צו אים אין אַ נישט־פֿריילעכער שעה צווישן טאָג און נאַכט. — וואָס קאָן איר זאָגן? — האָט נפֿתלי טרויעריק צעפֿירט די הענט — אַז דער מלאַך־המוות איז גאָר געוואָרן באַלעבאָס! אַמאָל... כּווייט, מענטשן האָבן געהאַלטן, אַז איר האָב עפעס אַ כּוח, מײַן נאַמען קאָן עפעס פּוועלן. מיר וואַקסן פֿון אַ געזונטן יאָדער, וואַקסן מיר. און מיט אַ מאָל איז ליכטיקער געוואָרן. באַלשעוויקעס זינען אַראַפּגעקומען אין שטעטל און מיט זיי — היימישע חבֿרה־לניט, אייגן בלוט. נפֿתליס קינדער האָבן זיך אומגעקערט מיט ווינטאָווקעס³ אין די הענט. אַ גאַנצן טאָג האָט זיך זײַן טיר נישט פֿאַרמאַכט. אַלע מאָל איז אַרײַן אַ באַקאַנט פנים מיט אַ פֿריילעכן: „אַ גוטן מאָרגן, פֿעטער נפֿתלי, מיר זינען דאָ!“ און ער האָט געענטפֿערט מיט אַ שטיקל אויסרייד:

— וווּ זינט איר געווען אַזוי לאַנג? וואָס הייסט, מע לאָזט־איבער אַ שטעטל בניים מלאַך־המוות אין די הענט? אַן עק, זאָל זיך שוין אָנהייבן אַ לעבן.

³ ביקסן.

נאַר ס'איז נאָך געווען ווייט פֿונעם עק.
 ס'האַט זיך געמאַכט, אַז די באַלשעוויקעס האָבן געמוזט אַפטרעטן
 און אין שטעטל האָט זיך אַרײַנגעכאַפּט אַ באַנדע. זי האָט געברענגט
 און געשניטן, מענטשן האָבן זיך געראַטעוועט ווי ווער ס'האַט גע-
 קאַנט. עטלעכע האָבן זיך באַהאַלטן בײַ נפֿתלין. אַ בחור, וואָס האָט
 פֿאַרזאַמט אַוועקצוגיין מיט די זניקע, האָט נישט געוויסט ווי זיך
 אַהינטאַן. נפֿתלי האָט אים דערזען:
 — מענדל, זון מײַנער! — האָט ער אויסגערופֿן, — פֿאַר וואָס
 ביסטו נישט אַוועק מיט אַלעמען? קום גיכער אַהער צו מיר.
 נאַר דער בחור האָט זיך אַלץ אַרומגעדרײַט, געוואַלט ערגעץ
 פֿאַרשטעקן די ביקס.
 — בהמה! — האָט נפֿתלי געזאָגט — נעם זי אַרײַן. זי קאַן צו
 נרץ קומען.
 ס'איז צוגעפֿאַלן אַונט, האָט מען נישט אָנגעצונדן קיין פֿייער,
 נאַר ס'האַט נישט געהאַלפֿן. די באַנדיטן האָבן געטראָפֿן צו דעם
 שוסטערס שטוב אויך אין דער פֿינצטער. דער אַלטער, וואָס איז די
 גאַנצע צײַט געשטאַנען פֿאַר דער שוועל אויף דער וואַך, האָט דער-
 הערט, אַז זיי גייען, איז ער אַרײַן אין שטוב.
 — אַראָפּ אונטן, אונטן! דאָ איז פֿאַר אײַך קיין אַרט נישט! —
 האָט ער געטריבן די פֿרויען מיט די קינדער, זיי זאָלן אַראָפּ אין
 קעלער, וואָס האָט געהאַט אַן אַננגאַנג גלײַך פֿון פֿיר הויז. — דו,
 מענדל, מיט דײַן ביקסל שטעל זיך בײַ דער טיר און איך טויג נאָך
 אויך צו עפעס. איך האָב דאָ אַ וויל העקל. די אינעווייניקסטע טיר
 וועלן מיר אויך פֿאַרשפּאַרן, טאַמער פֿרווון זיי אַרײַן דורכן פֿענצטער.
 אַזוי אַ...
 דער אַלטער איז געווען אויפֿגערעגט. זײַן קול האָט געקלונגען
 אַננשטעלעריש און פֿאַרגלייבט.
 — דו זאָלסט נאַר נישט מורא האָבן, הערסט, וואָס איך זאָג
 דיר? — האָט ער אַננגעטענהט מיטן בחור — אַ קויל אין קאַפּ
 אַרײַן איטלעכן, וואָס וועט זיך נאַר פֿרווון רוקן. דער טויט הייבט-אַן

קריכן צו דיר, איז די גרעסטע סכנה מורא האָבן פֿאַר אים. טרייבן דאָרף מען אים, ווי אַ משוגענעם הונט! גענוג בלוט זיך אָנגעטרונ- קען. אַ פֿינג, מער וועט ער בני מיר קיינעם נישט קריגן. די באַנדיטן האָבן געקלאַפּט, געבראַכן די טיר, און דער אַלטער האָט געשרייען:

— וואָן, פּאַדלע, וואָן! טפֿו אויף אַיך! שייס, מענדל! נאָך אַ מאָל! אַזוי אַ! אַ מכה אין זייט. געהערט, וואָס דער חבֿר האָט גע- זאָגט? מע איז אַוועק נאָר אויף עטלעכע שעה. באַלד קומען זיי צוריק.

און די באַנדיטן, וואָס זינען אַליץ נישט אָפּגעשטאַנען:
— אַט גייען שוין די באַלשעוויקעס, אָן אַ! אַנטלויפֿט, אַ כאַלערע אויף אַיך! ווערט אַנגעוונקען.

און אַז ס'איז געוואָרן ערגער, האָט ער געמונטערט מענדלען:
— שייס, זון מיינער, שייס נאָך, נאָך! ... אוי ... פּלוצעם איז דער אַלטער שטיל געוואָרן. די באַנדיטן האָבן עט- לעכע מאָל אַרבינגעשאָסן אין דער טיר און זינען אַוועק. אַ פנים, מער נישט געוואָלט האָבן צו טאָן מיט דער שטוב, וואָס האָט אַזוי אומגעריכט זיך געשטעלט אַנטקעגן. מענדל האָט אָנגעצונדן אַ שווע- בעלע און דערזען דעם אַלטן אויפֿן פּאַל, זיך אָנגעבויגן צו אים — נפֿתלי האָט נישט געאַטעמט.

גאַנץ פֿרי האָבן זיך אומגעקערט די באַלשעוויקעס.
פֿאַר נאַכט איז געווען די לוויה. דאָס גאַנצע שטעטל איז נאַכ- געגאַנגען. מע האָט גערעדט וועגן דעם, וויפֿל נפֿתלי איז אַלט געווען. „זיבעציק מיט עפּעס“ — פֿלעגט ער ענטפֿערן געוויינלעך, ווען מע האָט געפֿרעגט. נאָר באַהאַוונטע האָבן געשמועסט, אַז ער האָט שוין געהאַלטן אַריבער די אַכציק. נישט מער, די האַלאַפּאַטעס פֿלעגן אומיסטן באַהאַלטן זייערע יאָרן, קיין עין-הרע זאָל זיי נישט שאַדטן. און נאָך האָט מען גערעדט:

נפֿתלי איז געווען און געבליבן „אַ שטיק געזונט“ ביז דער לעצ- טער מינוט. נישט אומיסט האָט מען אים געגעבן אַזאַ צונעמעניש.

דוד האַפּשטיין

צו בייזע פּיננד

איר ווייסט, איר האָט פֿאַרשפּילט דעם קריג,
 איר האָט אַ ביסל פּולווער אין דער האַנט,
 נאָר פֿריי ווי פֿרייער איז ער, דער געדאַנק,
 וואָס האָט דערפֿונדן אים אין גאַנג.
 ווי פֿרייער, איז מײַן לויב און מײַן געזאַנג
 דעם גניסט, דעם מענטשלעכן, וואָס שפּאַנט,
 דעם גניסט, וואָס שטרעכט צו פֿרידן און צו גליק.
 און אים, נאָר אים געזיכערט איז דער זיג.
 און ניט מיט בענקעניש איך שטעל זיך היינט
 אַנטקעגן וויסטע, בייזע פּיננד —
 פֿאַר שטאַלצן פֿרידן און פֿאַר הויכן גליק
 איך טרעט־אַרויס מיט וואָפֿן און מיט קריג.

אונדזער טאַג

עס וועט קיינעם ניט געלינגען,
 עס וועט קיינער ניט דערוועגן
 אונדז פֿאַרטונקלען,
 אונדז פֿאַרפֿלעקן
 אונדזער גרויסן טאַג.
 אַ דורך וויפֿל בייזע צוימען,
 אַלטע דערנערדיקע רוימען
 איז צו זיגן
 אַלץ געשטיגן
 אונדזער גרויסער טאַג.

העכער יעדן ביזן שטרויכל,
 העכער שטעכיקער געמיינקייט
 שפאנט אין הויכן,
 שפריזט אין שיינקייט
 אונדזער גרויסער טאג.
 העכער צוים און העכער ריגל,
 העכער פלאנטער, העכער קליינקייט
 שטייגט באַפליגלט,
 שפריזט אין שיינקייט
 אונדזער גרויסער טאג.

סאָוועטיש, ליטעראַרישער אַלמאַנאַך, 10'9, מאַסקווע 1939

רחל ברימזואל

ווי דער פויגל פריי

טוט דאָס האַרץ
 אַ צאַפּל זיך, אַ ריס —
 פֿיל איך שוין ניט,
 ווי עס טראָגן מיך די פֿיס...
 ריכטט זיך פֿון מײַן האַרץ
 אַ פֿריידגעשריי.
 דוכט מיר, כ׳האַב באַקומען
 פֿליגלען צוויי.
 דוכט מיר, כ׳בין געוואָרן
 צו אַ פֿויגל גלײַך.
 כ׳פֿלי און זע פֿון אויבן,
 ווי מײַן לאַנד איז ריך.

פונקט ווי ס'בויט זיך נעסט
 דער פֿויגל אומעטום,
 איז מײַן היים
 אויף יעדן אָרט, וווּ כ'קום.
 ווי דער פֿויגל, כ'קען ניט לעבן
 אָן געזאַנג.
 זינגען, זינגען —
 דאָס איז שטענדיק מײַן פֿאַרלאַנג.
 זאָל יעדער הערן,
 ווער עס גייט-פֿאַרבײַ,
 דאָס ליד פֿון מענטשן,
 וואָס איז ווי דער פֿויגל פֿריי.

ס'וועט ווידער פֿרילינג זיין

און אויב ס'וועט ווינטער זיין,
 וועט ווידער פֿרילינג זיין.
 אַ בליץ טאָן וועט די זון צו מיר אין שויב מיט שניין ...
 אין דרויסן כ'וועל אַרויס,
 און זיך מײַן פֿרייד וועט גרויס —
 צעגראָבן וועט דעם שניי אַ וואַסערל אַ בלוים ...

סאָוועטישע ליטעראַטור, קגעוו, סעפטעמבער 1939

אַ. קושניראָוו

ליידנשאַפט

איז ליבע און אין פֿריינדשאַפֿט און אין שטרענג
 איז טייער מיר די ליידנשאַפֿט די הייסטע,

זי צינדט, זי ברענט, זי מאכט געוואגטער, דרייסטער,
 נאך כווייס — איר זאד איז אויך פֿון שוים ניט פֿריי.
 דער שוים צערינט, די ליבע דויערט ווייטער.
 און דו, מײַן ליידנשאַפֿט, דו ביסט נאָך מער געלייטערט.

מאָסקווע 1939

איציק פעפער

א באַלאַדע וועגן אַ ברענענדיקן הויז

— 1 —

ערגעץ אין דער מיט פֿון גנצנטן יאָרהונדערט,
 פֿון די ברייטע שליאַכן אָפּגעזונדערט,
 אין אַ טויבער טיפֿעניש פֿאַררוקט,
 אין אַ דאָרף אָן אַרעמען, אָן אַלטן,
 אונטער געסלעך דאָרפֿישע באַהאַלטן,
 האָט אַ יידיש שטיבל זיך געטוקט ...
 שטומע סטעזשקעס פֿלעגן צו דעם שטיבל ווינקען,
 קרומע סטעזשקעס האָבן זיך אין נאַכט געטרונקען
 און געשלענגלט זיך צום שטיבל שטילערהייט.
 אַלע לאַמע וועגן פֿלעגן פֿירן
 צו די שטרוי-געדעקטע קאַלטע טירן,
 צו דער ביטערער און געפֿלדיקער פֿרייד.
 ס'איז געווען אין דאָרף אַ פֿריילעך ערטל
 און געפֿלויגן איז דאָס שוימענדיקע קווערטל
 פֿון דער פֿאַס צו רוישנדיקע בענק.

און געשמעקט האָט דאָ מיט פעלצן זייער
און מיט פויערישן, אַלטן טרויער
און מיט אַלע ריחות פֿון אַ שענק.

— 2 —

ס'האַט געווינט אַ ייד אין יענעם שטיבל.
ווען און ווער האָט אים אַהין פֿאַרטריבן
האַט מען אינעם דערפֿיל ניט געוויסט...
מ'האַט געבראַכט אַהין דעם לעצטן גילן¹,
אַז דער ווייטיק זאָל אין האַרץ זיך קילן,
אַז דער שנאַפּס זאָל ברענען אין דער ברוסט.

ווער זשע זינגען די, וואָס זינגען דאָ געזעסן,
וואָס האָבן זייער היים און ווייב פֿאַרגעסן?
קריפּאַקעס² בערדיקע און הונגעריקע קנעכט,
די לעצטע זאַפֿט האָט שוין דער פּריץ אויסגעזויגן,
איז זיצן זיי מיט צאָרן אין די אויגן
און שעלטן זייער גורל אין די נעכט.

אַט פֿלאַמט דער אַלטער מאיר ביי דעם פֿעסל,
אַט איז לעם³ אים, אין אַלטן טיכל, פֿעסל —
זי מעסט און מעסט די קווערטלעך, אָן אַ שיר:
— איז נאָך אַ קווערטל, מאיר, נאַכעט, נאַכעט⁴,
ס'האַט דער פּאַן הינט מיט זיין שווערד געפֿאַכעט,
ווי אַ הונט געוואָרפֿן זיך אויף מיר!...

— 3 —

אין די הערצער פֿלעגן בושעווען געוויטערס
און געפֿליסט האָט אין די פֿעסלעך דאָס ביטערס

¹ (פּראָווינציאַליזם) גילדן (15 קאַפּיקעס). — ² שוואַרץ־אַרבעטערס (2). —
³ נעבן, בני. — ⁴ נאָך.

און דער האָט זיך אין דאָרף געמערט...
 — מאיר! — פלעג אַ מאָל די אַלטע זאָגן —
 ביטער איז דעם שווערן עול צו טראָגן,
 לאַמיר לעבן ווי דער אייבערשטער באַגערט!

— אפֿשר וואָלטסטו אויך ווי זיי פֿאַרדינען
 בײַ דער ערד דאָס שטיקל ברויט געפֿינען,
 נאָר קיין שענקער זאָלטסטו מער ניט זײַן!...
 טעג האָבן ווי שטיינער זיך געשאַטן
 און דער קייסער האָט דעם ייד פֿאַרבאַטן
 אויסגיסן דעם דורותדיקן פֿײַן.

און געגאַנגען זײַנען טויבע יאָרן
 און געבורעט האָט אין דאָרף דער צאָרן
 קעגן פֿריי, קעגן גלח, קעגן שענק.
 האָט און ווייטיק אין די פּויערישע אויגן,
 און דאָס אַלטע קווערטל איז געפֿלויגן
 פֿון דער פֿאַס צו רוישנדיקע בענק.

— 4 —

אין אַ נאַכט אַזאַ אַן אומגעריכטער,
 ווען אין שענק האָט מען פֿאַרגעסן וואָס הייסט ניקטער,
 נאָר פֿון ביטערניש האָט מען געדענקט דעם סם,
 האָט אַ פֿייער זיך אַ הייב געטאַן פֿון קוימען
 און אַ ריס געטאַן די שוואַרצקייט פֿון די רוימען
 האָט דער אומגעריכטער, פֿליענדיקער פֿלאַם.

מ'איז ווי ווילדע פֿונעם שענק געלאָפֿן:
 — וואָס האָט זיך בײַ נאַכט אין שענק פֿאַרלאָפֿן?
 אַט האָט זיך שוין אָנגעכאַפט דער דאָך!
 ס'האַט דער פֿלאַם אַ הוילער, אַן אַנטבלויזטער

זיך אַ הייב געטאָן נאָך העכער פֿונעם קלויסטער
און געפֿאלן אַ געדיכטער אויפֿן שליאַך.

ס'האַט דער פֿלאַם געשפּאַלטן זיך אויף הונדערט צונגען,
ס'האַבן גלעקער אָנגעהויבן קלינגען,
מ'איז פֿון כאַטעס נאַכטיקע אַוועק
מיטן שלאָף דעם שווערן אין די אויגן,
האַבן הענט צו עמער זיך געצויגן
און געצלמט זיך, מיט גליווערדיקער שרעק.

ס'האַט דאָס טרוקן שטיבל זיך צעפֿלאַקערט
און די פֿינצטערניש, די דאַרפֿישע, געאַקערט,
ס'איז דער ייד געלאָפֿן מיט אַ גוואַלד:
— ראַטעוועט! — האַט זיך זיין קול געטראָגן
און געסקריפעט ווי אַן אַלטער וואַגן
אָדער ווי אַן אַלטע סאַסנע אין אַ וואַלד.

— 5 —

צונגען טראָגן זיך ווי רויטע לעמער,
לעם די כאַטעס פֿינקלען שוין די עמער,
זיי פֿליען אין די קרענעצעס אַליין,
אַט טוט אַ פּליוסק אין זיי דאָס וואַסער
און דער ייד, אַ בלייכער און אַ נאַסער,
הייבט די הענט צום הימל מיט געוויין.

ס'איז דער פּריץ פֿון זיין שטוב אַרויסגעגאַנגען,
ס'איז דער שלאָפֿראַק ווי אַ פֿעל אויף אים געהאַנגען,
ס'האַבן זיבן זיין דעם פּאַן⁵ באַגלייט,
צוואַנציק היטערס האָבן אים באַרינגלט,
ס'האַט אַ שמייכל אין זיין קרומען פּיסק געפֿינקלט,
צו זיין סוויטע זאַגט דער אַלטער שטילערהייט:

— ווער האָט זיי דערלויבט די עמער געמען? —
 ס'טוט אַ פֿונק אַ פֿאַל אויף זינע ברעמען —
 ווער האָט זיי געהייסן העלפֿן אַט דעם זשיד?
 אַלע פֿון דער שטוב, דעם זשידס, צעטרעבן,
 ס'זאָל קיין איינער לעם דער שטוב ניט בליבן,
 כ'האַב ליב קוקן, ווי דער פֿלאַם, דער רויטער, פֿליט!

מיט נאַהניקעס⁶ און מיט בייטשן, מיט פיסטוילן
 האָט די סוויטע פֿונעם פּאַן באַפֿוילן:

— היי, צעגייט זיך אַלע פּאַ כאַטאַם?⁷
 לעם דער שריפֿה בליבן זאָל ניט קיינער!
 — היי, ווער גייט דאָרט מיט אַן עמער? שטיי נאָר,
 קאַנסט פֿאַרזוכן פֿון די שמיץ דעם טעם!

ס'אזי דאָס דאָרף אין מיטן דאָרט געשטאַנען
 און געקוקט, ווי ס'בושעווען די פֿלאַמען
 און צעפּאַלמעסן די ווילדע נאַכט.
 נאָר דער שענקער האָט זיין עמערל גענומען,
 זיך געטראָגן ווי אַ שאַטן צו דעם ברונעם
 און דער פריץ מיט זיין סוויטע האָט געלאַכט...

און דער פֿלאַם האָט זיך אין שוואַרצער הייך פֿאַרשניטן,
 ס'שטייט דאָס שטיבל אין אַ רויטן היטל,
 פֿונקען טראָגן זיך ווי רויטער שניי;
 טוט אַ פֿלאַקער מיט אַ קראַפֿט אַ נייער
 און נאָך העכער פֿונעם פֿליענדיקן פֿניער
 פֿליט דער אַלטער שענקערינס געשריי.

— שאַט! — זאָגט הויך דער פּאַן צו די באַגלייטערס
 און זיין קול ווערט ברוסטקער און ברייטער —

⁵ האָר, פריץ. — ⁶ קאַנטשיקעס. — ⁷ אין די כאַטעס.

עפעס הער איך פֿערדלעך טראָגן זיך אַהער,
ווער קאָן בײַ נאַכט אַהער זיך אַנילן ?
פֿייער־צונגען פֿליען ווי די פֿיילן
און זיי פֿאַלן אויף די שליאַכן שווער ...

און דער שענקער שלעפט די עמערלעך מיט וואַסער,
אַ פֿאַרשוויצטער און אַ מידער און אַ בלאַסער
שלעפט ער קוים די שלעפֿעריקע טריט,
און פֿון ווייטן מיט פֿלאַם פֿאַרצויגן
זאָגט אַ מיידל מיט פֿאַרוויינטע אויגן,
מיט אַ שטילן קול דעם „זאַפֿאָויט“⁸ ...

שמעקט די לופֿט מיט תּבֿואה, מיט פֿאַרברענטער,
ווייטע פֿערדלעך טופֿען נאָנט און בענטער,
און אַט טוט אַ צי דער טרייבער: „סטאַפּ!“
— וועמען האָט די נאַכט אַהער פֿאַרטראָגן ?
ווער האָט עס אַ שפרונג געטאָן פֿון וואָגן
מיט אַ שעפֿסן־היטל אויפֿן קאַפּ ?

ס'איז דער אַלטער פֿרייך בלאַס געוואָרן
און באַקוקט דעם ווייטן גאַסט מיט צאָרן.
און דעם גאַסט האָט גלייך דאָס דאָרף דערקענט,
אין די שאַרפֿע אויגן, ווי צוויי שטערן,
אין די וואַנסן, אין דעם הויכן שטערן,
אין די פֿראַסטע פּויערישע הענט.

— „כּטאַ גאַריט“⁹ — האָט ער אַ הילך געגעבן
און, דערזען ווי פֿונקען פֿליען בעבן,
האַט ער נאָך אַ מאָל אַ פֿרעג געטאָן מיט כּעס.
נאָר דער עולם איז געשטאַנען ווי אַ שטומער

⁸ צוואה. — ⁹ ווער ברענט ?

און דער פֿלאַם האָט זיך געוואָרפֿן אויפֿן זומער
און געפֿאלן אָן אַנטווישטער אויף דער גאַס ...

און מיט אויגן שיכורע, צעגליטע,
האַט אַ לאַנגער נפֿש פֿון דער סוויטע
אויסגעשאָסן אין דער וויסטער נאַכט:
— אַ זשידייוסקע כאַטע פֿלאַקערט, פּאַניע ...
לעשן איז אַ גרויסע האַרעוואַניע ...
— זאָל זי ברענען! — האָט דער פּריץ זיך צעלאַכט.

רויטע צונגען לעקן שוין דעם שנייער,
שטייט אַ קרייז מיט מענטשן אַרום פֿייער
און מע קוקט אין פנים פֿונעם גאַסט,
און דער שפעטער גאַסט, אַן אויפֿגערעגטער,
מיט דער רעכטער האַנט, אַן אויסגעשטרעקטער,
וואַרפֿט-אַראָפּ פֿון אַלעמען די לאַסט.

ס'טוט אַ פֿאַל זיין רעקל אויפֿן וואַג,
אַלע וואַרטן, ער זאָל עפעס זאָגן,
נאָר ער טוט אַ כאַפּ אַן עמער אין די הענט,
טוט דעם עמער אין דער קרענעצע אַ שלידדער
און אַ יאָג צום שוימענדיקן שנייער,
און אַ גאַס אויף ברענענדיקע ווענט.

אַלע קוקן אויפֿן גאַסט און שטוינגען,
אויף זיין פנים דעם באַגניסטערטן און ברוינעם,
און דער ייד קוקט אויף אים און קלערט:
— ווער איז אַט דער מענטש, וואָס ווייסט קיין שרעק ניט,
וועמעס מענטשלעכקייט און דרייסטקייט ווייסט קיין ברעג ניט?
עפעס זעט מען ניט אַזוינע אויף דער ערד!

און דער גאַסט מיט פֿלאַקערדיקע אויגן
האַט די רעטונג פֿון דער קרענעצע געצויגן

און זיין קול איז פֿול געווען מיט מעש :
 — נעמט די עמערס, פויערים, געשווינדער,
 אלע שטאַמען מיר פֿון אַדמס קינדער,
 ס'ברענט אַ כאַטע פֿון אַ מענטשן — לעש !

— 6 —

... און דער עולם האָט דעם ענגן קרייז צעריסן.
 מ'איז אַרויס דעם גרויסן גאַסט באַגריסן.
 עמערס האָבן זיך צעפֿינקלט אין די הענט.
 פאַסעס וואַסער, ווי די לאַנגע שטראַלן,
 זינען מיט אַ שווערן קלונג געפֿאַלן
 אויף די רויטע פֿלאַקערדיקע ווענט.

ס'איז דער פּריץ מיט זיין סוויטע ניט געסטנעט
 און די פֿונקען ווי אַ פֿויגל-סטאַיע¹⁰,
 זינען זיך צעפֿלויגן ערגעץ ווינט.
 און דער עולם האָט געטענהט ראַשיק.
 קוילן האָבן זיך געשאַטן פֿון פּידאַשעק,
 שוואַרצע קוילן ווי די וויסטע צייט.

ס'האַט דאָס דאַרף גערוט מיט שלאַף אויף וויצעס,
 און ווען ערשטע זונען-פֿונקען פֿרייע
 האָבן זיך באַוויזן אויף דער גאַס,
 האָט דער ייד געפֿרעגט ביי אַלע, אַלע :
 — ס'איז אַ מענטש מײַן רעטער, צי אַ מלאַך ?
 און אַ פּויער האָט געענטפֿערט : ס'איז טאַראַס !¹¹

¹⁰ שטאַטע, מחנה. — ¹¹ טאַראַס שעוטשענקאַ, דער גרעסטער אוקראַינער
 פּאַעט, וועלכער איז געווען ... אַן אַנטיסעמיט. — רעד'

— 7 —

צווישן ווייניג-סעדער רוישיקע, געדיכטע,
 ווי אַ ווייטער גרוס פֿון דער געשיכטע
 שטייט דאָס שטיבל נאָך עדי-היום בני דעם שליאָד.
 ס'איז דעם שענקערס נאָמען שוין פֿאַרלאָרן,
 נאָר דאָס שטיבל קוקט פֿון יענע יאָרן
 און דערציילט אַ סך, אַ סך, אַ סך.
 ס'האָט געלעבט אַ מענטש אין יענע יאָרן,
 מיט אַ זויבערן געוויסן, מיט אַ קלאָרן,
 גרויסער אמת איז זײַן האַרץ געווען באַשערט,
 דאָס האָט ער אַ הייב געטאָן די זון דאָרט,
 אין דער נאָכט פֿון גניצנטן יאָרהונדערט,
 און געטראָגן ליבשאַפֿט אויף דער ערד!

י. בוכבינדער

אַן אַנטענע

ווער הערט-אויס און פֿאַרנעמט יעדן ציטער פֿון קלאַנג
 אין דער גאַלדענער ברייט, אין דעם העלן עפֿיר,
 ווער צעשיקט דורך אַ דראַט פֿון דער וועלט דאָס געזאַנג,
 אי צו אַיך, אי צו מיר?
 ווער הערט-אויס און דערציילט יעדן סוד פֿון דער וועלט,
 יעדן שטילן געשפרעך ביים פֿאַרוואַרפֿנסטן ראַנד,
 און אַלין, וואָס איך טראָג אין מײַן האַרצן צעהעלט,
 און די ליבע צום לאַנד?
 אַ שלאַנקע אַנטענע, וואָס שטייט אויף מײַן דאָך,
 זי פֿאַרנעמט און הערט-אויס יעדער לייד און מײַן פֿרייד.

איז געבענטשט זי דו, מענטש, וואָס די האָסט זיך דערטראַכט
דערציילן פֿון ווינטסטן צעשייד.

איך הער־אויס און פֿאַרנעם יעדן ציטער פֿון קלאַנג,
אין דער גאַלדענער ברייט, אינעם העלן עפֿיר,
עס זינגט מײַן אַנטענע איר ליכטיק געזאַנג,
אי פֿאַר אײַך, אי פֿאַר מיר.

*

״ריידן איז זילבער און שווינגן איז גאַלד״,
אַזוי איז דאָס ווערטל, אַזוי זאָגט דאָס פֿאַלק.

דאָס פֿאַלק האָב איך ליב און מײַן פֿאַלק איז מיר טייער,
מײַן האַרץ איז דעם שטענדיק אַ דינער אַ טרייער.

נאָר איצט וויל איך זאָגן אַן אַנדער געדאַנק,
אַט דאָס, וואָס איך טראָג אין מײַן שטילן פֿאַרלאַנג.

כ׳וויל זאָגן פֿאַר די, וועמען גליק ס׳איז באַשערט,
איר זאָלט ניט פֿאַרשווינגן קיין פֿאַלשקייט אויף דר׳ערד.

נאָר זאָגן דעם אמת זאָלסט שטענדיק דעם פֿאַלק,
אויב שווינגן איז זילבער, איז ריידן דאָס גאַלד.

סאַוועטישע ליטעראַטור, אַקטיאַבער 1939, קזעוו

5

צו דער כאראקטעריסטיק פון 1939

א. טשעריקאווער / פאריז 1939

די טראגעדיע פון א שוואכן דור

1

די שווארצעערס צווישן אונדז — און ווער קען איצט זען העל? — באשטייען מיט עקשנות דערויף, אן אַזעלכע רדיפֿות ווי די איצ-טיקע האָט נאָך דאָס ייִדישע פֿאַלק קיין מאָל אין זיין געשיכטע נישט איבערגעלעבט. אַנדערע ווידער זוכן טרייסט אין היסטאָרישע בניִ-שפּילן און וויזן־אַן אויף די אַלטע ווונדן — אויף די קרייצצוגן, אויף צענדליקער אַנדערע ייִדישע פּורעניותן. דער וויכוח איז אין תּוֹך אַ פֿרוכטלאָזער, נישט קיין נייטיקער און אויך נישט זייער קיין קלוגער. מען מעסט נישט יסורים און מען פֿאַרהערט זיך נישט אין צרות. בעת דער חלף ליגט אויפֿן האַלדז זינען היסטאָרישע בניִשפּילן אַ קליינע טרייסט. דיה לצרה בשעתה.

אַבער קלאָר דאַרף זיין איין זאַך: אַז טוביעקטיוו זינען אונדזער־רע יסורים שטאַרקער ווי ווען נישט איז אַמאָל, ווייל מיר זינען גע־וואָרן שוואַכער, שוואַך אין גניסט, שוואַך אין אינעווייניקסטער דיס־

ציפּלין. אונדזער דור, אַ צעשאַטענע מחנה יידן, קוקט מיט חידוש און מיט קנאה אויף דער גניסטיקער גבורה פֿון די אַמאָליקע ייִדישע מאַרטירערס „שהיו מחבבין את הצרות“ — ווי די גמרא דערלויבט זיך צו זאָגן — וואָס האָבן אָנגענומען די באַשערטיקט און דער-הויבן פּינן צו העלדנטום, צו קידוש-השם. לזיכט איז עס אויך דע-מאָלט נישט אָנגעקומען, ווייל פּינן בלייבט פּינן און טויט איז טויט, צי איז דאָס פּינצטערער מיטלעלטרער אָדער אונדזער גליקלעכע צייט פֿון גיפּטיקע גאָזן. אָבער דער רעליגיעזער גלויבן האָט געשאַפֿן אַ טרייסט-פּילאָסאָפּיע פֿון יסורים און האָט נישט געלאָזט פֿאַלן דאָס ייִדישע געמיט. נאָך יעדער גרויסער קאָטאָסטראָפֿע אין לעבן פֿון פֿאַלק פֿלעגט פֿון די חורבות אויפֿגיין אַ נייע שטאַרקונג און אַ חשבון-הנפֿש, וואָס פֿלעגט צו מאַל ברענגען צו אַ גניסטיקער רעוואָלוציע. יידן זיינען געוואָקסן מיט זייערע לידן און גרויסע קאָטאָסטראָפּעס אַן אַ גניסטיקן איבערבראָך זיינען אין דער ייִדישער געשיכטע פּמעט ווי נישט באַקאַנט.

דער קלאַסישער בנישפּיל, וואָס אויף אים ווערט געוויינטלעך אָנגעוויזן, איז יבֿנה נאָכן חורבן ירושלים. אָבער ענלעכע בנישפּילן האָבן מיר לרוֹב אויך אין די ווייטערדיקע יאַרהונדערטער פֿון גלות. נאָך די קרייצצוגן קומט אַ תקופֿה, ווען די לעבנס-נאַרמעס פֿון יידן-טום ווערן איבערגעאַרבעט פֿון דאָס ניי. ס'ווערט פֿאַרשטאַרקט די איינזערנע דיסציפּלין פֿון דין; פֿון יענער צייט דער עיקר שטאַמען די שנאה און נקמה-געפּילן צו די פֿאַרפֿאַלגערס, אויסגעדריקט אין אַ ריי סליחות, דער חרם קעגן די אייגענע מוסרים און ווידערשפּע-ניקע, דער אָנהייב פֿון דער מוסר-ליטעראַטור און, פֿון דער צווייטער זייט, די מיסטישע שטימונגען, וואָס פֿאַרנעמען פּלאַץ נעבן דעם טרו-קענעם דין. נאָכן גירוש שפּאַניע קומט אויף צפֿת מיטן אַר"י הקדוש און עס בליט אויף די קבלה. נאָך די גזירות ת"ח אין אוקראַינע-פוילן באַווייזט זיך אויפֿן אַרייענט די נייע גאולה-באַוועגונג פֿון שבת צבי, וואָס פֿאַרכאַפט אַ האַלבע ייִדישע וועלט. מיט אַ הונדערט יאָר שפּע-טער, אין דער צייט פֿון הינדאָמאַטשינע, באַווייזט זיך אין פּאַדאָליע דער בעש"ט מיט זיין תורה פֿון חסידות, וואָס מאַכט אַ גאַנצע רע-וואָלוציע אינעם ייִדישן לעבן. דער אויסבראָך פֿון אַנטיסעמיטיזם אין מערבֿ-איראָפּע און די פּאַגראַמען אין רוסלאַנד אָנהייב די 80ער יאָרן האָבן געבוירן די נאַציאָנאַלע באַוועגונג, דעם געדאַנק פֿון אַ היים אין ארץ-ישראל, פֿון איין זייט, פֿון אַ פֿריי לעבן אין אַמעריקע — פֿון דער צווייטער, און אַ שאַרפֿע רעוויזיע פֿון מענדעלסאָנס משפּי-

לישער ירושה. איין טייל פֿון דער יידישער אינטעליגענץ אין רוסלאַנד האָט פֿלוצעם דערהערט די שטים פֿון שמש, וואָס קלאַפט אין די לאַדן: „יידן אין שול אַרײַן!“; און אַ צווייטער טייל האָט זיך נאָך מיט מער אימפעט אַרײַנגעוואָרפֿן אין דער טעראַריסטישער באַוועגונג פֿון דער „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“.

און וואָס זעען מיר איצטער ?

2

די טראַגיק פֿון אונדזער דור באַשטייט נישט אַזוי אין דער מאַס יסורים, וואָס איז אויסגעפֿאַלן אויף זײַן גורל, נאָר אין דעם, וואָס דער דור האָט פֿאַרלוירן די אַלטע אמונות און האָט זיך מייאש געווען אין די נײַע. דורך און דורך אינדיווידוואַליסטיש, סקעפטיש און ראַ-ציאָנאַליסטיש, אין אונדזער דור צעפֿרעסן געוואָרן פֿון דער אַסימי-לאַציע — רעכטער אַדער לינקער — און האָט פֿאַרלוירן דעם אַמאָ-ליקן אינהאַלט. איצט שטייט ער אַ פּוסטער, אַן אויסגעטרייבערטער, אַן דער תּמימות פֿון אַ גלייביקן און אַן דעם פּרימיטיוון מוט פֿון אַ קעמפֿער — אַן אַ שום טרייסט אין די יסורים.

מחמת דעם האָבן די זעקס לעצטע יאָרן פֿון האַקנקרייץ-צוג נישט געפֿירט בײַ אונדז צו אַ גניסטיקן איבערבראָך. אַזאַ אינעווייניקסטע רעוואָלוציע איז נישט צו באַמערקן, נישט בײַ די דײַטשישע, עסטריי-כישע און איטאַליענישע יידן, וואָס שטייען שוין אין רעכטן מיטן פֿון פֿייער, און נאָך ווייניקער — בײַ די איבעריקע טיילן פֿונעם מערבֿ-איראָפּעישן יידנטום, און קוים, קוים, — ביים מזרח-איראָפּעישן יידנטום. קיינער האָט אין אונדזער ניקטערער צײַט פֿון אונדזער ראַ-ציאָנאַליסטישן דור נישט דערוואַרט קיין אַמאָליקע „עקידות“ מיטן פֿרײַען ווילן, קיין קידוש-השם מיט די שטאַלצע ווערטער פֿון „עלינו לשבח“ אויף די ליפּן, קיין נקמה-סליחות פֿון דעם מין, ווי „אלהים, אל דמי לדמי“, און קיין נקמה-נעמערס, ווי שמחה פּהן אין וואַרמס אין 1096. אָבער אַ טיפֿע נשמה-אויפֿטרייסלונג און איבערבראָך אין דעם דענקען און אינעם האַנדלען האָט מען געקענט יאָ דערוואַרטן. איז אָבער אונדזער דור זיך געבליבן טרײַ און קיין שום רעוואָלוציעס זײַנען אינעם ייִדישן גניסטיקן לעבן פֿאַר די לעצטע שרעקיאָרן נישט פֿאַרגעקומען. אַלץ איז פֿאַרבליבן פּמעט ווי געווען. אַזוי זײַנען די דײַטשישע יידן, אויס מורא און חשבון די גאַנצע צײַט געווען די

שארפֿסטע קעגנערס פֿון באַיקאַט קעגן דײַטשישע סחורות אין אויס-לאַנד; מיט אַלע מיטלען האָבן זיי, און אויך די עסטרייכישע און איטאַליענישע ייִדן, געפרוּווט די אַלע יאָרן אַינצוּימען די שאַרפֿע פּראָטעסט־באַוועגונג פֿונעם אויסלענדישן ייִדנטום קעגן דײַטשלאַנד. די געשיכטע וועט אַ מאָל אויפֿדעקן, וויפֿל געהיימע תּחנונים־בריוו און שליחים זײַנען ביז די לעצטע געשעענישן געשיקט געוואָרן פֿון דײַטשלאַנד און עסטרייך, און מסתּמא אויך פֿון איטאַליע, צו די בריי־דער־"יאַהודים" אין אויסלאַנד, וועלכע האָבן געבעטן רחמים, אַז מ'זאָל זען אָפהאַלטן ייִדן פֿון באַיקאַט און פּראָטעסטן, ווייל דאָס קען נאָך ברענגען שאַדן. און די "יאַהודים" אין אַמעריקע — דער "אַמעריקאַ־נער ייִדישער קאַמיטעט" — און די ייִדישע נאַטאַבלען אין ענגלאַנד און פֿראַנקרייך האָבן זיי גוט פֿאַרשטאַנען און מיט אַלע כּוחות די אַלע יאָרן געפרוּווט אַינשטילן דעם פּראָטעסט. עס איז גוט באַקאַנט, אַז ווען נישט זײַנע ייִדישע בעלי־יועצים (וואַרבורג אַ"א), וואָלט רו־וועלט נאָך אין 1933 גענומען אַ שאַרפֿן טאַן קעגן היטלערן פֿאַר זײַן ייִדן־פּאַליטיק, און געוויס וואָלט דאָס דעמאָלט מער געהאַלפֿן. עס איז זיכער פֿאַראַן אַ שטיק אמת אין דער ידיעה, אַז ד"ר שאַכטס שאַנטאַזשפּלאַן בנוגע די אומגליקלעכע, פּאַגראַמירטע דײַטשישע ייִדן און די פֿאַרהאַנדלונגען מיט אים פֿונעם פֿאַרשטייער פֿון עוויאַן־קאַ מיטעט ראַבלי, אַן דעם וויסן פֿון דער ייִדישער עפֿנטלעכקייט, האָבן באַקומען דעם שטילן הסכּם מצד איניקע ייִדישע נאַטאַבלען אין אויס־לאַנד. מיט מאַטיוו פֿון תּכלית און פּלומרשטן "פּדיון שבּוים" וויל מען צודעקן די ביטערע חרפה פֿונעם דײַטשי־ייִדישן שקלאַפֿן־האַנדל, וואָס אַפֿילו דער אַרגאַן פֿון לאַנדאַנער "סיטי פֿינאַנשעל ניוס" באַ־צייכנט אים ווי אַ "נישט־אַנשטענדיקן משא ומתן". אַפֿילו די דײַ־טשישע ציוניסטן האָבן אין די פּראַקטישע אינטערעסן פֿון ציוניזם אויסגעפּוועלט אויף די ציוניסטישע קאַנגרעסן, מען זאָל נישט אַננעמען קיין שאַרפֿע רעזאָלוציעס קעגן היטלעריזם. אויף וויפֿל אַזאַ פּאַליטיק פֿון אַ חיי־שעה האָט געהאַלפֿן, ווייסן מיר איצט אַלע.

די נירנבערגער געזעצן און דער אַריער־פּאַראַגראַף פֿערט זײַנען פֿונעם דורכשניטלעכן דײַטשן ייִדן אויפֿגענומען געוואָרן נישט נאָר ווי אַ שווערע גזירה — דאָס וואָלט קיין חידוש נישט געווען — נײַערט אויך ווי אַ גרויסע חרפה פֿאַר ייִדן, און ווי די גרעסטע חרפה איז אויפֿגענומען געוואָרן די גזירה, אַז אַפֿילו דער זכות פֿון אַ פֿראַנט־סאָלדאַט קען ייִדן נישט בײַשטיין. נישט מיט אַ געפֿיל פֿון מוקצה מחמת מיאוס, נאָר מיט אַ געפֿיל פֿון בענקשאַפֿט און קנאה האָט דער

דייטשישער ייד געקוקט אויף די קאָפּעס, פליאָזשעס און ספּאַרט-פלע-צער נאָר פֿאַר אַריער, און ווי אַ קללה פֿון גאָט — אויפֿן שטעמפל „יודע“ איבערן דייטשישן רייכספּאַס. מען האָט זיך די ערשטע צייט געוואָלט אַננריידן, אַז מיינען מיינט מען נאָר די „אַסט-יודען“ און אַז די גאַנצע צרה איז געקומען נאָר איבער זיי. דער „קולטורבונד“ איז נישט געווען קיין אינעווייניקסטע באַדערפֿעניש, נאָר אַ מין אַנשי-קעניש, פּמעט אַ גזירה; האַבדיק די זעלביקע שפּראַך און מענטאַלי-טעט ווי די דייטשן, זינען די דייטשישע יידן נישט פֿעיק געווען צו פֿאַרוואַנדלען דעם „קולטורבונד“ אין אַ קוואַל פֿון אַריגינעלן שאַפֿן. מען האָט נאָך אַלץ נישט פֿאַרשטאַנען, אַז מ'ליגט טיף אין געטאָ, בעת די געטאָ-טויערן זינען שוין געווען פֿאַרהאַקט אויף זיבן שלעסער. יידן פֿון ד"ר נאומאַנס חדר האַבן איבערגעלעבט אַן אמתע טראַגעדיע, וואָס מען לאָזט זיי נישט מיטמאַכן דעם איבער-פּאַטריאַטישן דיי-טשישן שדיס-טאַנץ. און אין איטאַליע האַבן די פּאַטריאַטישע יידן, מיטגלידער פֿון דער פֿאַשיסטישער פּאַרטיי, זיך געלאָזט אויסשליסן, אַבער מיטן גוטן ווילן האַבן זיי די פֿאַשיסטישע רייען נישט געוואָלט פֿאַרלאָזן. פֿאַר קיינעם איז קיין סוד נישט געווען, אַז דער אַמאַליקער ראש-הקהילה פֿון בערלין, ד"ר קאַרעסקי, האָט עטלעכע יאָר נאָכאַ-נאַנד געבאַלעבאַטעוועט איבער די דייטשישע יידן נאָך די אינסטרוק-ציעס פֿון „געשטאַפּאַ“, און פֿון דעסט וועגן האַבן גאַנץ חשובע בער-לינער יידישע עסקנים נישט געשעמט זיך צו וואַרעמען אונטער זינע פֿליגלען. זיין האַנדלונג האָט נישט אַרויסגערופֿן קיין שאַרפֿן ווידער-שטאַנד אַפֿילו אין אויסלאַנד; ער פֿלעגט נאָך די ערשטע צייט קומען אויף אַלגעמיינע יידישע קאַנפֿערענצן — און קיינער האָט אים נישט אַרויסגעטריבן, און די רעוויזיאַניסטן האַבן אים תחילת אַפֿילו גע-נומען אונטער זייער שוץ.

עס איז פּמעט נישט צו גלייבן, אַז די שמד-באַוועגונג צווישן יידן אין די פֿאַשיסטישע און האַלב-פֿאַשיסטישע לענדער האָט זיך פֿאַר די לעצטע יאָרן נישט אַפּגעשטעלט און אין אייניקע ערטער אַפֿילו פֿאַרשטאַרקט, הגם די אומזיניקייט און אומניצלעכקייט פֿון שמד בני דער הערשנדיקער טעאָריע און פּראַקטיק פֿון אַנטיסעמיטיזם שממנט ממש אין די אויגן. אויב מען זאָל גלייבן די צייטונגען, האַבן די קאַטוילישע מיסאַנערן אין בייערן נאָך מיט אַ יאַר-צוויי צוריק גע-פּאַנגען אַ גאַנץ היפשע צאָל יידישע נפֿשות, וואָס האַבן געהאַפּט אויף אַזאָ וועג פּטור צו ווערן פֿון זייער יידישער פּלאַג. אין ווין, וווּ אין 1937 האַבן זיך געשמדט בלויז 613 יידן, זינען אין יאָר 1938 —

דאָס מיינט שוין אונטער היטלערס ממשלה — 5200 יידן „אַרויסגע-
 טראָטן פֿון ייִדישן דת“, ווי מ'שרייבט אונדז פֿון אַ זיכערע קוועלע¹.
 נאָך מאַרץ 1938 האָט דאָרט מיט דערפֿאַלג געאַרבעט אַ פּראָטעס-
 טאַנטישע מיסיאַנערישע אַרגאַניזאַציע („פּאַלוס-וועריק“) און חוץ דעם
 אויך אַ קאַטוילישע. אין אונגערן, וואָס שטייט אָפֿן אונטערן צייכן פֿון
 פֿאַשיזם און ראַסן־טעאָריע, האָבן זיך נאָך פֿאַר די יאָרן 1936 ביז 1938
 אויסגעשמוט ביי 4000 יידן. אין טשעכאָסלאַוואַקיע האָט זיך דער שמוד
 גוואַלדיק פֿאַרשטאַרקט; אין פּראָג אַליין האָבן זיך נאָר פֿאַר די 10
 חדשים פֿון 1938 אויסגעשמוט 203 יידן (דער דורכשניט פֿאַר די
 פֿרײַערדיקע יאָרן איז געווען בלויז 80); שוין נאָך מילכען, ווי
 מ'שרייבט אונדז, זינען אין בראַטיסלאַוואַ אַריבער צום קאַטאָליציזם
 ביי 1600 יידן. דער שמוד האָט זיך פֿאַרשטאַרקט אויך אין פּוילן, וווּ
 דער אַנטיסעמיטיזם האָט אויך פֿאַרקערעוועט אויפֿן וועג פֿון ראַסיזם.
 פֿאַר די לעצטע פֿאַר יאָר האָבן זיך אין וואַרשע געשמוט ייִדישע אַד-
 וואַקאַטן אַליין — 118; איבער 100 יידן אין לעמבערג האָבן זיך
 פֿאַרשריבן אויף די דראַהאַביטשער מיסיאַנערישע קורסן פֿאַר „הכשרה“
 צום שמוד. רעליגיע איז געוואָרן אַ מסחר: אין טשעכאָסלאַוואַקיע גייט
 אַ האַנדל מיט שמוד־סערטיפֿיקאַטן — אפֿשר וועט עס זיין אַ סגולה
 צו אַ וויזע; אַזוי ווערט דער „טויפֿשנין“ אַ „קויפֿשנין“. אין איטאַליע
 האָבן זיך אין 6 חדשים בערך אָפּגעשמוט 3000 יידן — אפֿשר וועט
 דאָס זיין אַ סגולה צו „ראַטעווען“ כאַטש די קינדער פֿון ייִדישקייט...
 פֿון דער צווייטער זייט איז דאָס ייִדישע האַרץ וויכער געוואָרן,
 די האַנט אָפּענער, דאָס ברידערלעכע געפֿיל שטאַרקער. די זייטשישע
 יידן האָבן גוט אַרגאַניזירט פֿאַרשיידענע „וואַלפֿאַרטשטעלעס“, „ווינ-
 טערהילפֿע“ — לויטן זייטשישן מוסטער (דאָס ייִדישע וואַרט „צדקה“
 האָט נישט געשמעקט), „אויסוואַנדערונג־שטעלעס“ (פֿאַרן וואַרט גירוש
 האָט מען מורא געהאַט), „רניכספֿערטרעטונג“ (דאָס וואַרט „וועד
 הקהילות“ האָט נישט געפּאַסט). מען האָט פֿאַרשטאַרקט די ייִדישע
 קולטור־אַרבעט, אַנגעהויבן זיך לערנען עבֿרי און שטודירן העברעיִש
 און אפֿילו ייִדיש; מען האָט מער דערפֿילט דעם פֿאַרבונד מיטן ייִדישן
 פֿלל. אַבער קיין גייסטיקע רעוואַלוציע איז דאָך נישט פֿאַרגעקומען.
 אינעווייניק ביי דער יוגנט האָט געעגבערט דער געדאַנק, אַז די

¹ אַ דריטל פֿון די 4.200 זיינען גרים (חתונה־געהאַטע מיט יידן), וואָס האָבן
 זיך אומגעקערט צוריק צום קריסטנטום.

טאטעס האבן זיי געפירט אויף וועגן פאלשע, אז דער ליבעראליזם און די רעפארעם-יידישקייט האבן געמאכט אויסטריקענען די נאָ-ציאָנאַלע זאַפֿטן. אָבער דער רוב מנין פֿונעם דײַטשישן ייִדנטום האָט זיך נאָך אַלץ געקלאַמערט אינעם אַלטן גאַט פֿון עמאַנציפּאַציע — און נאָר אין אים. די ייִדישע ליבעראַלן האָבן נאָך אַלץ שטאַלצירט מיט זייער געמישעכץ פֿון דײַטשישן ריכט־פּאַטריאַטיזם, סינאַגאָגע־ייִדישקייט און מעטאַפּיזישער „מיסיע“. קיינער געדענקט אַפֿילו נישט דעם נאָמען פֿון יענעם שטילן ייִדישן אַדוואַקאַט אין ליבעק, וואָס דאָס נקמה־פֿייער האָט זיך אין אים אָנגעצונדן און ער האָט אויף דער שוועל פֿון זײַן שטוב דערשאַסן דעם נאַצישן אַגיטאַטאָר אין טאַג פֿון באַיקאַט, דעם 1טן אַפּריל 1933. דער מוטיקער רוף פֿון דער „ייִדישער רונדשוין“ אין יענעם פֿינצטערן טאַג: טראָגט מיט שטאַלץ דעם געלן פֿלעק! איז געבליבן הענגען אין דער לופֿטן; קיינער האָט דעם רוף נישט פֿאַרשטאַנען און די רופֿערס גופֿא האָבן זיך שפּעטער גענומען אַראָפּגליטשן. צווישן דער יוגנט, אמת, האָט זיך באַוווּזן אַ חלוצישע בענקשאַפֿט נאָך ארץ־ישׂראל, אָבער דאָס רוב עליה פֿון די דײַטשישע ייִדן איז אין תּוך געווען אַ רעטונג אין אַ רויקן האַפֿן עד יעבֿוד זעם — אין אַ לאַנד סתּם. און אויך אַט דער שוונג איז אויסגעלאָשן געוואָרן אין די פּוסטע גליקן פֿונעם „טראַנס־פֿער“.

אומבאַגרענעצט האָט אין משך פֿון יאָרן געהערשט די בלינדע אמונה אינעם אַנזערנעם געזעץ פֿון עמאַנציפּאַציע; מיט דער עמאַנציפּאַציע האָט זיך אויסגעשעפּט דער א' און דער ת' פֿון דער גאַנצער ייִדישקייט. די דאָזיקע אמונה איז נאָך לאַנג געווען שטאַרקער פֿון די לייִדן; מען האָט ליב געהאַט דאָס לעבן מער ווי זײַן זינען. און איצט, ווען ס'איז געקומען דער גרויסער בראַך אויף די קעפֿן פֿון די אומגליקלעכע, שטייען זיי פֿאַריאושט און פֿאַרלוירן און ווייסן איר גנטלעך נישט פֿאַר וואָס זיי לייִדן — צוליב אַ לעכערלעכער ראַסן־טעאָריע פֿון אַ פֿאַר צענדלינג ווילדע ברואים? פֿאַר וואָס דאַרפֿן באמת אַטע:סטן און סקעפּטיקערס, אַסימילירטע פּאַטריאַטן אַדער אינ־טעראַנציאָנאַליסטן, גיין אויף קידוש־השם פֿאַר זייער ייִדישקייט? און ווער ווייס, אפֿשר וואָלט דאָס ייִדנטום אין די נאַציסטישע און האַלב־פּאַשיסטישע לענדער אויפֿגעריסן געוואָרן פֿון אינעוויניק, ווען נישט די ייִדישע היסטאָרישע השגחה, וואָס האָט אונטערגעזאָגט די הינטיקע קע המנס דעם געדאַנק אויפֿצובויען די אַנטיסעמיטישע באַוועגונג אויפֿן פּרינציפּ נישט פֿון רעליגיע, נאָר פֿון ראַסע. און פֿון דעם

שטאַנדפונקט אויס איז אפֿשר אמת, אַז ברכה עטָה הקדוש ברוך הוא לייטראַל, וואָס די דאָזיקע אומזיניקע טעאָריע האָט אומזיניק געמאַכט דעם שמד. וואָס וואָלט געוואָרן פֿון אָט די יידן, ווען דורך שמד וואָלט מען געקענט ראַטעווען דעם נפֿש און דעם רכוש? ... וויל מען פֿאַר-גלייכן די גניסטיקע פֿעסטקייט פֿון אַ דור און אַ דור, איז גענוג צו דערמאָנען אַן אַנדער היסטאָרישן עפיזאָד, אין גאָר אַן אַנדער ווינקל פֿון אייראָפּע, בסך-הכל מיט אַ הונדערט יאָר צוריק — די קינדער-קאַנטאַניסטן אין רוסלאַנד בימי ניקאָלעו — קינדער זענען געגאַנגען אויף די שרעקלעכסטע עיבוים און צום טייל אומגעקומען, ווייל זיי האָב זיך גישט געוואָלט לאָזן אָפּשמדן און געוואָלט פֿאַרבלעבן יידן, ווי זייערע טאַטעס און זיידעס.

מיר זענען נישט אויסן צו זאָגן דאָ מוסר — מען שלאָגט נישט קיין געפֿאלענעם. נישט אין מוסר גייט עס, נאָר אינעם מוסר-השכל פֿון אַ גרויסער קאַטאַסטראָפּע.

3

און צי האָבן מיר אַליין זיך וואָס איבערצונעמען לגבי די דייטשי-שע און עסטרייכישע יידן? „גרויסע געשעענישן וואָרפֿן-פֿאַרויס זייער שאַטן“ — זאָגן די ענגלענדער. זעלטן ווער פֿון אונדז האָט אָט די שאַטנס דערבליקט. אייניקע ווילן נאָך איצט נישט זען די סכּנה, וואָס האָט זיך שוין אָנגערוקט, און זיי טרייסטן זיך, ווי יענער געשלאָ-גענער גריכישער פּילאָסאָפּישער סקעפטיקער, וואָס ענטפֿערט אויף דער פֿראַגע, צי שלאָגט מען אים: „דאָס איז נאָך נישט אין גאַנצן קלאָר“... כל זמן מען האָט נאָך די קלעפּ אויף די אייגענע פּלייצעס נישט דערפֿילט, וויל מען דעם חשבון-הנפֿש נישט מאַכן. די גשמה איז נאָך ביז אירע טיפּענישן ביי אונדזער דור נישט אויפֿגעטרייסלט געוואָרן. נאַציאָנאַלער טרויער, פֿרעווייליקע אַבלות — ווער קען אין אונדזער צייט פֿאָדערן אַזעלכע אַלטמאָדישע רעאַקציעס? טאַמער דערקלערן אַ מאָל רבנים אַ תּענית-ציבור, לאַכט מען זיך אויס. אָבער — צדקה, ברידערלעכע הילף? דאָס דאָזיקע געפֿיל איז דאָך אַזוי עלעמענטאַר, פֿון אַלעמען אַנערקענט און פֿאַרשטענדלעך אויך פֿאַרן פּשוטן פֿאַלקסמענטש! האָבן אַ מאָל אונדזערע סטאַטיסטיקערס גע-פרוווט מאַכן אַ חשבון, וויפֿל געלט איז אַריינגעפֿלאָסן לטובֿת די דייטשישע יידן טאַקע פֿון אָט די פֿאַלקסמענטשן און וואָס מאַכט עס אויס אין דורכשניט אויף יעדן יידן אין די לענדער, וווּ עס לעבט

זיך רויק? אויב מיר זאלן נעמען פראנקרײך, וואלט דער דורכשניט אויסגעמאכט מסתמא דרײַ-פֿיר פראַנק אויף אַן „עמך“-מענטש פֿאַר די לעצטע עטלעכע יאָר. די אַזוי גערופֿענע פֿאַלק-זאַמלונגען האָבן אַרײַנגעבראַכט גראַשנס; געגעבן האָט דער עיקר דער רײַכער און אַסימילירטער, געגעבן מיט חשבון — און דערמיט זיך אַנגעקויפֿט נאָך מער תקיפֿות.

אָדער נעמען מיר דעם באַיקאַט. געוויס אַן אומגעזייער־שווערע אויפֿגאַבע צו מאַביליזירן אַ וועלט פֿאַרן באַיקאַט פֿון דײַטשע סחורות. אָבער געבראַכן דעם באַיקאַט האָבן דאָך אין דער ערשטער רײַ — יידן גופֿא. האָבן אונדזערע סטאַטיסטיקער געמאַכט אַ חשבון, וויפֿל ייִדן זײַנען בײַגעשטאַנען דעם נסיון פֿון ביליקער דײַטשישער סחור־רה פֿון נאַצישע מציאות? פֿרעגט די דײַמענט־הענדלערס, די פעלצ־הענדלערס, די ליוועראַנטן פֿון די ביליקע אַרטיקלען פֿאַר די איינ־הייטפֿרײַגעשעפֿטן, די באַזוכערס פֿון פֿילמען וכדומה, וכדומה. מיר האָבן אַליין אַרויסגעשלאָגן פֿון אונדזערע הענט אפֿשר דעם שטאַרקסטן און אפֿשר דעם איינציקן פֿלי־זיין קעגן נאַצי־דײַטשלאַנד, און אַז אי־טאַליע איז אַרײַן אין קאַן מיט אירע ייִדן־דיפֿות האָבן מיר שוין דעם זכרון אין גאַנצן פֿאַרלוירן און האָבן וועגן באַיקאַט אפֿילו ערנסט נישט געוואָלט קלערן. די צאָל רעזאָלוציעס פֿאַר באַיקאַט וואַקסט — און צו דער גלײַכער צײַט וואַקסט אויך די צאָל ייִדישע מענער און פֿרויען, וואָס האַנדלען־אײַן בשתיקה אָדער אפֿן דײַטשישע מציאות. דער דאָזיקער האַנדל האָט זיך נישט אַפּגעשטעלט אפֿילו נאָך די לעצ־טע פּאַגראַמען אין דײַטשלאַנד. אין אַ קאָווער צײַטונג איז אַרויס־געטראָטן אַ רבֿ מיט אַזאַ עפֿנטלעכער באַשולדיקונג: „שעמען זיך נישט־ייִדישע פֿרויען צו לויפֿן קיין אויסלאַנד, וווּ דער חורבן איז געווען (דײַטשלאַנד), אַנגעקויפֿן שײַנע מלבושים און צירונג — געוויס פֿון ייִדישע אויסגעראַבירטע“... דער רבֿ באַהויפֿט, אַז ער קען די נעמען פֿון אַזעלכע ייִדישע דאַמעס אין קאָווער, און פֿאַרענדיקט: „אוי לאותה בושח“ ואוי לאותה כלימה! — אַ חרפה פֿאַר זיך און פֿאַר פֿרעמד־דע!“. אין וואַרשע זײַנען אין 1938 געווען ייִדישע לעדער־סוחרים, וואָס האָבן אימפּאַרטירט לעדער דווקא פֿון דײַטשלאַנד, וויפֿל דאָס קאַסט ביליקער, און אַלע ווייסן זײַערע נעמען; „דאָס אימפּאַרטירטע לעדער־שטאַמט פֿון צוגערויבטן ייִדישן האַב־און־גוטס... וווּ איז זײַער ייִדי־

¹ הרב י. ראָזענסאָן — „שמע קולנו“, אין דער קאָווער „ייִדישע שטימע“, 20סטן נאָוועמבער 1938.

שער פֿבֿוד? — שרײַבט אַן אַנדער צײַטונג³. אין אַרגענטינע איז נאָך די דײַטשישע פּאָגראַמען דערקלערט געוואָרן אַ טרויער; אין אַ רוף צו פֿאַרמאַכן אַלע ייִדישע געשעפֿטן איז פֿאַראַן אַ ספּעציעלע ווענדונג צו יענע יידן, וואָס האַנדלען מיט דײַטשישער סחורה: „זײַט אין די טעג אויפֿריכטיק און אַנזערע געשעפֿטן האַלט אָפֿן!...“ די מזרח־צײַטונג „הצופֿה“ אין ארץ־ישׂראל שרײַבט מיט פֿאַרביטערונג (2טן יאַנואַר 1939), אַז הגם מיטן „טראַנספֿער“ איז שוין כּמעט אויס, ווערן דאָס רובֿ סחורות קיין ארץ־ישׂראל נאָך אַלץ געבראַכט פֿון „היטלערס מדינה“ — און „עס טוט נישט וויי דאָס האַרץ בײַ די ייִדישע סחורים“...

אַדער נעמען מיר די געביטן פֿון דער אַזוי גערופֿענער ייִדישער פּאָליטיק, פֿון אַלע ברייטע פּלענער האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טײַך: עס איז גאָר נישט געוואָרן פֿון דער אידיי וועגן אַ צענטראַלער ייִדיש־שער דעמאָקראַטישער רעפּרעזענטאַנץ. עס איז גאָר נישט געוואָרן אויך פֿונעם ייִדישן אַרבעטער־קאָנגרעס, עס איז גאָר נישט געוואָרן פֿון די אַלע רייד וועגן שאַפֿן אַ צענטער קעגן דער אַנטיסעמיטישער וועלט־פּראָפּאָגאַנדע, וועגן פֿאַראייניקן די הילפֿאַרבעט פֿאַר די פּליי־טיים און פֿון אַ סך אַנדערע כּלל־פלענער, וואָס גייען אונדז אין לעבן. אינעם אַלגעמיינעם סאָציאַל־פּאָליטישן לעבן מערקט זיך די לעצטע יאָרן אַ שטאַרקע טענדענץ צו אונײַקאַציע פֿון פּאַרטייען און ריכ־טונגען: אין הערשנדיקע פּאַרטיי, ווי „איינפֿאַרטייגער־פּאַרטיי“ — אין די דיקטאַטאָרישע לענדער, אַ צונויפֿגיסונג פֿון די פּאַרטייען אין די האַלב־פּאַשיסטישע, אַ „פֿאַלקס־פּראָגראַם“־פֿאַראייניקונג אין די דעמאָ־קראַטישע. און בײַ ייִדן געוועלטיקט פּונקט אַ פֿאַרקערטע נטייה: מער ווי ווען נישט איז האַבן זיך די לעצטע יאָרן צעשפּילט די גע־בליטן פֿון פּאַרטיי־קאָנקורענץ און אַרגאַניזאַציע־פּאַרטיאַליזם. מיר זײַנען נאָך קיין מאָל נישט געווען אַזוי צעטיילט אין מחנות ווי איצט, אין 1939, און די בולטסטע אילוסטראַציע זײַנען די 29 ייִדישע דעלע־גאַציעס אויף דער עוויאַנער קאַנפֿערענץ, וואָס האַבן פֿאַרטומלט די מחנות פֿון די נאַיווע מלוכה־פֿאַרשטייערס מיטן אימפעט פֿון ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכער קאָנקורענץ. און קיין מאָל האַבן נאָך אונדזערע פּראָפּעסיאָנעלע חזוק־מאַכערס נישט געהאַט אַזאַ רעכט צו חזוקן פֿון

³ „הײַנט“ (חאַרשע), 16טן דעצעמבער 1938.

יידישער „אחדות“ ווי אין דער איצטיקער צייט, ווען די וועלט ארום אונדז ברענט און הימלען שרצען וועגן שליסן די יידישע רייען.

און בינתיים, אין דער צייט, ווען אונדזערע דעמאקראטן, נאציאָנאַליסטן, ציוניסטן, טעריטאָריאַליסטן האַלטן אין אַינן אַמפּערן זיך מיטאַנאַנד, האָט דער אמתער תקיף, דער אַסימילאַטאָר, פֿאַרשטאַרקט אַלע זײַנע פּאָזיציעס אינעם ייִדישן געזעלשאַפֿטלעכן לעבן.

4

בז אונדז הערשט אַ פֿאַלשע אַינרײַדעניש, אַז די אַסימילאַציע האָט שוין לאַנג באַנקראַטירט. אמת, טעאָרעטיש האָט זי דעם היסטאָרישן וויפּוח, וואָס איז זינט יאָרן אַנגעגאַנגען צווישן איר און דער נאַציאָנאַלער אידעאָלאָגיע, פֿאַרשפּילט. די אַסימילאַציע האָט איצט נישט קיין צוונצט און קיין געגערס; זייער נוסח קניען איצט איבער מיטלמעסיקייטן. אָבער אויב נישט טעאָרעטיש, איז פֿאַקטיש, אין דער טאַג־טעגלעכקייט, האָט דעם נצחון אָפּגעהאַלטן דווקא די אַסימילאַציע. זי גייט אָפּ און ברייט, דורך טיר־און־טויער — דורך דער מלוכה־שול, דורך דער אַלגעמיינער קולטור, דורך דער לאַנדשפּראַך, דורך דער דערצינונג, דורך דער עקאָנאָמישער צופּאַסונג, דורך דער גאַס און דורך דעם שטייגער לעבן, וואָס ניוועלירן די נאַציאָנאַלע אינדי־ווידואַליטעט און פֿאַרווישן דעם ייִדישן פּרצוף. זי דרינגט טיף אַרײַן אַפּילו אין די רייען פֿון אונדזערע נאַציאָנאַליסטן און ציוניסטן. די אידעאָלאָגיע פֿון אַסימילאַציע עקסיסטירט איצט נישט כּמעט אין איר אַמאָליקער ריינער, כּעמישער פֿאַרעם — זי האָט באַקומען פֿאַרשייִדענע גילגולים און האָט זיך צוגעפּאַסט צו די אומשטאַנדן. זי האָט אַנגענומען די פֿאַרעם פֿון יאַהודימשער ייִדישקייט, פֿון קאַנסטיטאַריע־ייִדישקייט, פֿון ליבעראַלער ייִדישקייט, ווי אין פֿריערדיקן דײַטשלאַנד און עסטרייך, און אויפֿן צווייטן פּאַלוס — פֿון לינקער ייִדישיזאַציע, און אַלע גלייך האַלטן זיי אין איין אונטערגראַבן די אידיי פֿון ייִדישן פּלל, פֿון נאַציאָנאַלער פֿאַראייניקונג, פֿון אויטאָנאָמער ייִדישער פּאַ־ליטיק.

אין דער נאָך־מלחמה־צײַט האָט נאָך מער תקיפּות באַקומען דער פּלוקטאַקראַטישער אַסימילאַטאָר. אין האַרצן איז ער אפֿשר נישט קיין ערגערער ייד ווי אייניקע נאַציאָנאַליסטן און ציוניסטן. ער זאָרגט לטובֿת הכלל — שאַפֿט הילפּספֿאַנדן, טיילט נדבֿות, מאַכט קליין־קאַלאַ־

ניואַציע און קליין־עמיגראַציע. אָבער אַלץ, וואָס ער טוט, טוט ער מיט חשבון און פֿירט זיך בױהאַלטעריע — אין דער סאַציאַלער אַר־בעט, פּונקט ווי אין דער ייִדישער פּאַליטיק. אַזוי העלפֿט ער גערן דער אינפֿילטראַציע פֿון ייִדן־יחידים אין פֿאַרשיידענע לענדער, אָבער פּאַסט־אויף שטרענג, אַז ייִדן זאָלן זיך, חלילה, נישט קאַנצענטרירן צו־פֿיל אויף איין אָרט און נישט אויפֿרעסן די אויגן די שוואַייִזשלאַ. און מער פֿאַר אַלץ פּאַסט ער אויף, אַז די ייִדישע גאַס, דער המוֹך, זאָל נישט קומען צום וואָרט פֿאַר דער אויסערלעכער וועלט, בפרט פֿאַר דער אָפֿיציעלער, זאָל נישט אַרונטעררעסן זיך מאַנאַפּאַל און נישט רייזן אין נאַמען פֿון אַ פֿלל — „מקבלים“ דאַרפֿן נישט האָבן קיין אַמביציעס, בעת עס האָט זיך געשאַפֿן אין לאַנדאָן אַ הילספֿאַנד פֿאַר די ייִדן אין פּוילן און די פּוילישע ייִדישע פֿאַרשטייערס האָבן פֿאַרלאַנגט, אַז מען זאָל זיי אויך אַרעבנעמען אין קאַמיטעט, האָט קלאָר מאַנטעפּיאָרע, אַזאַ פּינ־ליבֿהאַבער פֿונעם „רוח היהדות“ און אַזאַ פּינ־פֿאַרטייקער פֿון דער ייִדישער רעגירעזער מאַראַל, דערקלערט אָפֿן אַז ער איז גרייט צו זאָרגן פֿאַר די פּוילישע ייִדן, אָבער זיצן מיט זיי ביי איין טיש וועט ער נישט...

די אויסערלעכע וועלט, צי איז זי קאָנסערוואַטיוו אָדער דעמאָ־קראַטיש, זעט נאָר אין דער ייִדישע פּלוטאָקראַטיע און אירע מענטשן די אמתע פֿאַרשטייערס פֿון ייִדנטום, און מיט זיי איז איר לייכטער זיך צונויפֿריידן, אין נאַמען פֿון ייִדנטום רעזיס נאָך אַלץ דער גרויס־גבירישער נאַטאַבל און קיינעם פֿאַרט נישט אַפֿן צו פּרעגן אים וועגן אַ לעגיטימאַציע. אָבער נאָך טרויעריקער אים, וואָס ער זאָל נאָר וועלן, קען ער לייכט אַזאַ לעגיטימאַציע קריגן: אין אונדזער שלימזל־דיקער ייִדישער באַלעבאַטישקייט, וווּ פּאַרשטייערס פֿון „עמך“ רייזן אַ סך און טוען פּראַקטיש ווייניק, ווער וועט עס האָבן חשק צו גיין קריגן זיך מיט די תקיפֿים, ווען מען קען דורך זיי אַ מאַל האָבן אַ טובה? ... זיי נאַציאָנאַלע עלעמענטן, וואָס רייזן אַזוי פֿיל וועגן אַ ייִדישער רעפּרעזענטאַנץ אויף דעמאָקראַטישע יסודות, אַרבעטן כּמעט מיט די זעלביקע מעטאָדן ווי די נאַטאַבלען: אינטערווענציע — וואָס מיינט אין תּוך שתדלנות — און אַפּלאַגאַטיק, מיט אַ צומיש פֿון פּראַטעסטן, דער עיקר פֿון די חסידי־אומות־העולם. איז דען דער חילוק שוין אַזוי גרויס? ...

עס איז באמת נישט צו פֿאַרשטיין אַזאַ אויסטערלישע דערשיי־נונג: אינעם אַלגעמיינעם פּאַליטישן לעבן האָבן אַלע פֿעלקער שוין לאַנג געהאַט דורכגעמאַכט זייער רעוואָלוציע. די פּריווילעגירטע קלאַסן

האָבן מער-ווייניק אָפגעטראָטן זייער פּלאַץ דער דעמאָקראַטיע. בכל אופן זינען די פּאָליטישע מעטאָדן דעמאָקראַטיזירט געוואָרן — אין פּאַרלאַמענט, אין דער פּאָליטישער ספּערע בכלל. ביי ייִדן אָבער האַלט מען נאָך ערשט פֿון פֿאַרנט. מען איז גוואַלדיק ראַדיקאַל און דעמאָקראַטיש, ווען עס קומט צו אַלגעמיינע פּאָליטישע פֿראַגעס, אין די ייִדישע קרייזן הערשט נאָך דער גניסס און די מעטאָדן פֿון מלך סאַביעסקיס צייטן; אין דער אינטערנאַציאָנאַלער ייִדישער פּאָליטיק פֿירן נאָך אַלץ די גרענדע די יורשים פֿון די אַמאַליקע קהלשע פּרנסים און תקיפּים — זיי דער עיקר פֿאַרטרעטן אונדז פֿאַר דער וועלט אין מערבֿ-אייראָפּע און אַמעריקע. נאָר אין דער פֿראַגע פֿון ארץ-ישׂראל האַט מען אויסגעלערנט די וועלט, אַז ריידן דאַרף מען מיט דער ציו-ניסטישער דעמאָקראַטיע, אָבער אויך דאָ האַט מען געמוזט גיין אויף קאָנצעסיעס און אַ שידוך טאָן מיט דער פּלוטאָקראַטיע. מיר לעבן אין אַ צייט פֿון „בונט פֿון די מאַסן“ — ביי אַנדערע, אָבער נישט ביי ייִדן אין ייִדישע פּלל-פֿראַגעס.

5

נאָר אין איין לאַנד, אין רוסלאַנד, האָבן מיר געהאַט אַזאַ רעוואַ-לוציע, וואָס האַט ליקווידירט די ממשלה פֿון די תקיפּים אויך אינעם ייִדישן קהלשן לעבן — גראַד אין דעם לאַנד, וווּ זיי זינען נישט מי יודע ווי געווען שטאַרק. אָבער דווקא אין ראַטן-פֿאַרבאַנד האַט די אַסימילאַציע, שוין אין אַ נייעם — פּראָלעטאַרישן — גילגול, אָפּגע-האַלטן אָפּשיר אירע גרעסטע נצחונות. טעאָרעטיש פֿאַרטידיקט דאָ קיינער נישט די אַסימילאַטאָרישע אידעאָלאָגיע. פֿאַרקערט: די מלו-כה גיט (אין די ערשטע יאָרן — רעד) דער ייִדישער באַפֿעלקערונג מיט אַ פֿולער האַנט מיטלען אויף קולטור-אַנשטאַלטן און אויף ייִדי-שער אַרבעט בכלל; ייִדיש איז איינע פֿון די מלוכה-שפּראַכן; נאָך דער צאָל נאָך זינען אין ערגעץ נישט פֿאַראַן (אין די ערשטע יאָרן — ש. ט. ג.) אַזוי פֿיל ייִדישע קולטור-אַנשטאַלטן ווי אין ראַטן-פֿאַר-באַנד, און פֿאַרמעלע ייִדישיסטן קענען זיין ביז גאָר צופֿרידן. העב-רעיש און פּלל-ישׂראל איז כּמעט ווי אַ מלוכה-פֿאַרברעך. אָבער דער מלוכה-ייִדישיזאַציע אין ראַטן-פֿאַרבאַנד פֿעלט אַ צענטראַלע אידיי — צוליב וואָס אייגנטלעך ייִדיש? אויב נישט דאָס נאַציאָנאַלע, היסטאָ-רישע אָדער, זאָגן מיר, רעליגיעזע געפֿיל פֿון פֿאַרבונד מיטן פּלל, טאָ צו וואָס באמת זיין דווקא אַ ייִד אין אַ לאַנד, וווּ מען קען פֿרע-

געניסן די אלגעמיינע ריכערע קולטור? צו וואס שיקן די קינדער דווקא אין א יידישער שול, ווען די אלגעמיינע באוואַפֿנט אַ סך בעסער צום פראַקטישן לעבן? און יידן זינען נאָך גענוג פראַקטיש אויך אינעם פראַלעטאָרישן לאַנד. נאָר צוליב דעם אליין, מען זאל זוכה זיין צו לייענען די שווערע עבֿרי פֿון „עמעס“ און סטאַלינס רעדעס דווקא מיט אותיות מרובעות, בעת מען קען עס האָבן בעסער אין אַריגינאַל? צי לוינט אַ באַפעלקערונג נאָר צוליב דעם אליין פֿאַרעקשנען זיך אויף דעם אַדער אַנדערן אַלף־בית און צי קען בכלל אַ פֿאַלק האָבן אַ נאַציאָנאַלן פּאַטאַס פֿאַר „פראַלעטקולט“ און נאָך דערצו אַן איבערגעקניטן? אַזאַ עקספּערמענט קען מען מאַכן נאָר אויף אַ וויילע און נאָר אויף אַ וויילע קען ער געראַטן. און אין תּוך איז עס נישט מער ווי אַן עפּיזאָד ביים אַפּגעזונדערטן שבֿט יהודה צווישן דניעטער און וואַלאַגאַ.

זעען מיר טאַקע, אַז די קולטור־ייִדישיזאַציע אין ראַטן־פֿאַרבאַנד איז מגולגל געוואָרן אין אַ נאַכמאַכעניש פֿון די אַנדערע „נאַצמינדער־הייטן“ — אַ נאַכמאַכעניש אַן טאַלאַנט און אינהאַלט, מחמת עס פֿעלט דער פּאַטאַס פֿון אַ ווייטערן ציל און גלויבן. עס איז דעריבער קיין חידוש נישט, וואָס די צאַל ייִדישע שולן אין ראַטן־פֿאַרבאַנד האַלט (אין די ווייטערדיקע פּאַר יאָר — ש. ג.) לעצטנס אין איין פֿאַלך, און פֿו 160 טויזנט קינדער אין די דאָזיקע שולן איז נאָך אַ פּאַר יאָר פֿאַרבליבן נישט מער ווי 110 טויזנט; די אַריגינעלע פֿאַרשאַרבעט אין ייִדיש האָט זיך אַפּגעשטעלט און די ייִדישע אינסטיטוטן זינען פּמעט אַלע ליקווידירט געוואָרן. די ליטעראַטור־שאַפֿונג — וואָס אַ יאָר שוואַכער; די ייִדישע זשורנאַלן און פֿאַרלאַגן פֿאַרמאַכן זיך אַדער קוים וואָס זיי לעבן. מען לייענט בכלל אין ייִדיש אַ סך ווייניקער ווי פֿריער. דאָס איז אַפֿן מודה די ייִדישע סאַוועטישע פרעסע גופּא. אַזוי, למשל, שרייבט דער „עמעס“⁴, אַז „אין קיעוו איז פֿאַרבליבן אַ פֿאַרשׁ־אינסטיטוט מיטן נאָמען „קאַבינעט פֿאַר ייִדישער ליטעראַטור, שפּראַך און פֿאַלקלאַר בײַ דער וויסנשאַפֿט־אַקאַדעמיע בײַ דער אוסרר“ — איז דער דאָזיקער קאַבינעט צוזאַמען מיט דער ביבליאָטעק „פֿאַררוקט אויפֿן פֿינפֿטן שטאַק אין איין צימער“, און קיינער אינטערעסירט זיך נישט. אַדער אַן אַנדער פֿאַל: ווען מ'האַט אין מאַסקווע מיט אַפֿיציעלן פֿאַראַד געפֿייערט דעם 20 יאָריקן יובֿל פֿון דער ייִדישער קאַמוניסטי־

⁴ „עמעס“, 24סטן יאַנואַר 1938.

שער ליטעראטור — זינען געקומען, (קלאגט זיך דער „עמעס“) „נישט מער ווי 200 פערזאָן“, הגם מאַסקווע, ווי באַקאַנט, פֿאַרמאַגט אַן עין־הרע אַ ייִדישע באַפֿעלקערונג פֿון אַ 350 ביז 400 טויזנט פֿער־זאָן. די צענטראַלע ייִדישע ביבליאָטעק אין מאַסקווע (געוועזענע ביב־ליאָטעק פֿון „חֶבֶרָה מִפִּיצי השֶׁכֶּלֶח“) פֿאַרמאַגט העכער 28 טויזנט ביכער, און לייצענערס אין גאַנצן 1500. די ייִדיש־קאָמוניסטישע צײַט־טונגען „עמעס“ און „אַקטיאָבר“ האָבן זיך פֿאַרמאַכט; דער „שטערן“ האַלט אויך פֿאַר גסיסה — און וועמען אינטערעסירט דאָס? די באַ־האַלטענע מאַראַנען, וואָס לעכצן נאָך אַן אמת ייִדיש וואָרט, האָבן דאָס אַוודאי נישט דערפֿילט. די סיבה פֿון אַזאַ ירידה איז נישט נאָר די, וואָס צענדליקער ייִדישע שרײַבערס און קולטור־טוערס זיצן אין תּפֿי־סות, נבערט ווײַל קיינער פֿאַרשטייט נישט; צוליב וואָס דווקא ייִדיש? אויף אַ באַדן, וואָס מען שטופּט אַליין אַרויס פֿון אונטער די פֿיס, בויט מען נישט אויף קיין קולטור.

אַבער נאָך וויכטיקער איז, וואָס פֿאַרזאַלעל מיט דער קולטור־ייִדיש־זאַציע, וועלכע האַלט דאָך אויף אַ פֿונק פֿון ייִדישקייט, זאָל זײַן אין אַ באַלשעוויסטישן גילגול, גייט־אַן אַ מעכטיקער פּראָצעס פֿון אַפֿענער אַסימילאַציע. די געמישטע חתונות בײַ דער ייִדישער באַ־פֿעלקערונג אין ראַטן־פֿאַרבאַנד מאַכן־אויס אין דורכשניט נישט ווייִ־ניקער פֿון 20% און אין די גרויסע רוסישע צענטערס דערגייען זיי אַפֿילו ביז 25%. אין אַט די גרויסע רוסישע צענטערס, וווּ עס לעבן הונדערטער טויזנטער יידן, וואַרפֿט מען אַליץ מער און מער אַוועק ייִדיש; די ייִדישע טוערס גייען־אַריבער אויף אַלגעמיינער אַרבעט, זייערע קינדער פֿאַרלאָזן די ייִדישע שולן — און די עלטערן נעמען זיך נישט צום האַרצן. בעת די סאָוועטישע מאַכט האַט מיט אַ פֿאַר יאָר צוריק מתיר נדר געווען אין רוסלאַנד „יאַלקעס“ (ניטל־ביימער), איז אין די ייִדישע שטעטלעך געוואָרן אַ יקות אויף „יאַלקעס“ און אין די ייִדישע שולן פֿון שקלאָוו און קאַפּוליע האַט מען פֿאַר ייִדישע קינדער געפּראָוועט „יאַלקע“, און די שמחה איז געווען זייער גרויס, ווי מיר לייצענען עס, למשל, אין דער צײַטונג „אַקטיאָבר“⁵. אַזעלכע און ענלעכע אילוסטראַציעס קען מען ברענגען אַן אַ סוף. דער מאַס־קווער קאַרעספּאַנדענט פֿון ניו־יאָרקער „טאַג“ האַט מיט אַ פֿאַר יאָר צוריק אַ באַגײַסטערטער געשריבן, אַז „צום ערשטן מאָל אין אונדזער

⁵ „אַקטיאָבר“, 31סטן דעצעמבער 1936.

לאנגער מארטירער-געשיכטע האָט דאָס ייִדישע פֿאַלק געפֿונען דאָ זיין פֿולשטענדיקן תיקון; אין ראַטן-פֿאַרבאַנד „איז נישטאָ אַזאַ זאַך ווי אַנגעצווונגענע אַסימילאַציע“; דער פּראָצעס איז אַ „פֿרייער און נאַ-טירלעכער... און ממילא איז אין אים נישטאָ קיין געפֿאַר“⁶. דער נאַזווער — און אפֿשר שוין גאַר נישט נאַזווער — קאַרעספּאַנדענט פֿון מאַסקווע ווייס נישט, אַז „פֿרייע אַסימילאַציע“ איז שטענדיק גע-ווען די גרעסטע סכּנה פֿאַרן ייִדנטום, אַז מיתה בנשיקה איז דער מיאוסטער טויט פֿאַר אַ פֿאַלק, און אַן עס-האַרץ קען מען ערשט רעכט ווערן, ווען מען וואַרעמט זיך אין די ייִדישע שטעטלעך אַרום דעם פֿרעמדן פֿייערל פֿון „יאַלקעס“.

אַבער נישט אין אַלץ האָבן די ייִדישע קאַמוניסטן געטריי נאָכ-געמאַכט די רוסישע. די לעצטע יאַרן, ווי באַקאַנט, האָט די ראַטן-מאַכט גענומען אין איר פּאָליטיק אַ נײַעם, פּאַטריאַטישן און שאַרף-נאַציאָנאַלן קורס. די רוסישע סאָוועטישע צײַטונגען שרײַבן אַפֿן, אַז פּאַטריאַטיזם איז נישט פֿאַרבונדן מיט דער אַדער אַנדערער מלוכה-סיסטעם: „די ליבע צו דער אייגענער ערד, וואָס איז באַגאַסן מיט שווייס און בלוט פֿון די אומצײליקע אַמאַליקע דורות, און די געטריי-קייט צום אייגענעם פֿאַלק האָבן שטענדיק געלעבט אין די הערצער פֿון די אַרבעטנדיקע מאַסן“⁷; אונדז איז קיין מאַל נישט געווען פֿרעמד דאָס געפֿיל פֿון נאַציאָנאַלן שטאַלץ... די רוסישע געשיכטע איז גע-שאַפֿן געוואָרן פֿון אַ טאַלאַנטפֿולן העלדישן פֿאַלק“⁸. נישט בלויז נאָך אַ באַפֿעל פֿון אויבן, נאַר אויך נאָך אַן אינעווייניקסטער באַדערפֿעניש בײַ די סאָוועטישע מאַסן האָט מען גענומען רעהאַביליטירן און נאַ-ציאָנאַל דערהייבן דעם אַלט-רוסישן העלדן-עפּאָס (די „בילינעס“), די פּאַטריאַטישע פֿיגורן אין דער רוסישער געשיכטע, אַפֿילו אַזעלכע אויסגעדראַשענע, ווי מינין און פּאַזשאַרסקי און איוואַן סוסאַנין — וועגן פּיאַטער דעם גרויסן שוין אַפּגערעדט. אין די פֿאַלקשולן איז אַינ-געפֿירט געוואָרן דאָס לערנבוך פֿאַר רוסישער געשיכטע פֿון שעס-טאַקאוון, געשריבן אין אַ נײַעם, רוסיש-פּאַטריאַטישן גײַסט. אַפֿילו דאָס אַינפֿירן דאָס קריסטנטום אין רוטלאַנד דורכן פֿירשט וולאַדי-מיר דעם הייליקן איז אַפֿיציעל דערקלערט געוואָרן פֿאַר אַ „פּאַזי-טיוון עטאַפּ אין דער געשיכטע פֿון רוסישן פֿאַלק“ („פּראָוודאַ“ פֿון

⁶ „דער טאַג“, 11טן אַפּריל 1936. — „פּראָוודאַ“ (מאַסקווע), 16טן אַפּריל 1938. — „איזוועסטיאַ“ (מאַסקווע), 10טן נאָוועמבער 1930.

14טן נאוועמבער 1936, רעזאלוציע פֿון קאָמיטעט פֿאַר קונסט-אַנגע-
לעגנהייטן). קורץ: מען האָט אַ קערעווע געטאָן די ראָד אויף הונדערט
אַכציק גראַד צוריק און אַפֿילו איבערגעכאַפט די מאַס, ווי עס טרעפֿט
אַ מאָל מיט בעלי-תּשובֿה.

אין דעם מאָמענט האָבן די יידישע נאַכמאַכערס, די זריזין-מקדי-
מין, פּלוצעם פֿאַרלוירן דעם באַדן. „נאַציאָנאַלער שטאַלץ“, „העלדי-
שע געשיכטע“, רעליגיע ווי אַ „פּאָליטיווער עטאַפּ“ — אַנגעווענדט
אין דער יידישער ספֿערע, וואָלט עס באַטנט אַן אומקער צוריק צו
די טראַדיציעס פֿונעם יידישן „קלעריקאַלן נאַציאָנאַליזם“. דערוואַרטן
פֿון די יידישע קאָמוניסטן, אַז זיי זאָלן רעהאַביליטירן די נאַציאָנאַלע
העלדן פֿון דעם יידישן עבֿר, מיט זייער קידוש-השם, אַז זיי זאָלן אַ
שטייגער פּראַווען דעם יובֿל פֿון רמב"ם, ווי דאָס האָט געטאָן די
גאַנצע יידישע וועלט, אָדער דעם יובֿל פֿון יהודה הלוי — דאָס וואָלט
געהייסן פֿאַרלאַנגען פֿון זיי כּמעט זעלבסטמאַרד. דער רוסישער סאַ-
וועטישער מאַסע האָט דער יובֿל פֿון פּושקינען אָדער לאַמאַנאָסאָוון
לחלוטין נישט פֿאַרשאַדט, נישט פֿאַרשאַדט האָט אויך דער יובֿל פֿונעם
גרוזינישן נאַציאָנאַלן פּאָעט רוסטאַוועלי, וואָס האָט געלעבט מיט 800
יאָר צוריק! אָבער דער יובֿל פֿון אַ רמב"ם אָדער פֿון אַ יהודה הלוי
וואָלט מסתּמא יאָ פֿאַרשאַדט. די יידישע קאָמוניסטן פּרוּוון אַ מאָל
יאָ נאַכמאַכן די נישט-יידישע און דערמאַנען ווען-נישט-ווען אויך
יידישע נאַציאָנאַלע פֿיגורן ווי בר-כּוכבֿא, אָבער דאָס איז מער גע-
שטאַמלט ווי גערעדט. און ווי קען עס זיין אַנדערש ביי מענטשן, וואָס
די יידישע געשיכטע הייבט זיך ביי זיי און זינט לענין איז אַרויסגע-
טראַטן קעגן „בונד“ און די יידישע קולטור — זינט מענדעלע מוכר
ספֿרים. דער אַלטער מענדעלע ע"ה! ווען ער וואָלט זיך נאָר דערוווסט,
ווי מען האָט פֿון אים פּלוצעם געמאַכט אַ בראשית! ווער ווייסט נאָך
אַזוי ווי ער, אַז ער איז פּולו המשך.

אין 1937 איז דער „עמעס“ אַרויסגעטראַטן מיט אַ לייטאַרטיקל
„דאָס יידישע פֿאַלק אין דער סאָוועטישער פֿעלקער-משפּחה“, וווּ ער
לייקנט נישט אַפּ דעם עצם פֿאַקט פֿון אַסימילאַציע: „די קאַנטר-רע-
וואָלוציאָנערע נאַציאָנאַליסטן אין אויסלאַנד... ריידן וועגן אַ פּלומרשט
פֿאַרקומענדיקער דורכויסיקער אַסימילאַציע פֿון דער יידישער באַ-
פֿעלקערונג אין ראַטן-פֿאַרבאַנד... יאָ, די ראַמען פֿון דער יידישער
נאַציע, אַזוי ווי זיי פֿאַרשטייען עס, ווערן טאַקע ביי אונדז אין פֿסס"ר
אַפּגעווישט — פּונקט ווי פֿון אַלע נאַציעס און פֿעלקער אין ראַטן-

פֿאַרבאַנד". און ווייטער: „ס'איז, למשל, שווער צו באַשטימען, צי פֿילן מיר אַ ליבע צו אַלעקסאַנדער פּושקינען, ווי צו אַ ייִדישן דיכטער (אַזוי שטייט בפֿירוש! — א. ט.ו.), אָדער מיר זענען צו אים צוגע- בונדן, ווי מענטשן פֿון דער רוסישער נאַציאָנאַליטעט (אַזוי שטייט אויך בפֿירוש!). און ווער גריבלט זיך ביי אונדז אין די נאַציאָנאַלע געפֿילן זייערע צו טאַראַס שעווטשענקאַ, צו שלום-עליכמען אָדער צו רוטאַוועלי?... נישט אַט דער נאַרישער פּלאַנטער אין די מוחות פֿון מענטשן, וואָס ווייסן נישט אין וואָסער לשון זיי ריידן און מיט וואָסערע חושים זיי פֿילן, אינטערעסירט אונדז דאָ, נבערט דער גרונט-חילוק צווישן צוויי סיסטעמעס פֿון נאַציאָנאַלן פֿילן — די אויבן-ציטירטע קלאַרע רוסישע און די, פֿון די ייִדישע קאָמוניסטן, וואָס קענען זיך קיין עצה נישט געבן מיט זייער ייִדישקייט, כּביכול, מיט אַט דער בלינדער קישקע, וואָס לאַזט זיי נישט צו רו. און וויי- טער: „דאָס ייִדישע פֿאַלק אין ראַטן-פֿאַרבאַנד האָט דערלעבט אַזאַ גליק, אַז דער הויפט פֿון דער רעגירונג, דער ח' מאַלאַטאָוו, האָט... געווינדמעט אין תּוך זיין רעדע (אויפֿן אַכטן ראַטן-צוזאַמענפֿאַר) דעם רום פֿונעם ייִדישן פֿאַלק און דעם אַן רחמנותדיקן קאַמף קעגן דעם אַנטיסעמיטיזם. וווּ און ווען איז אַזוינס געהערט געוואָרן? ... און צום סוף: „מאַלאַטאָוו האָט גערעדט אין נאַמען פֿונעם ייִדישן פֿאַלק מיט מער רעכט ווי ווער עס איז פֿון ייִדן ווען עס איז... צי איז דאָס טפּשות אָדער שפּלות, אָבער קיין שום אַנדער נאַציאָנאַלער מינדער- הייט אין ראַטן-פֿאַרבאַנד, חוץ ייִדן, וועט אַפֿילו נישט אַינפֿאַלן צו ריידן מיט אַזאַ לשון, ווי עס פֿלעגן אַמאָליקע יאָרן ריידן נאָר „קאַ- זיאַנע“ ראַבינערס וועגן ליבעראַלע שררות...“

אמת, די ייִדישע פּראַבלעם, וואָס מאַטערט אַ וועלט מיט ייִדן און וואָס איז אַ היפש ביסל קאַמפּליצירטער ווי בלויז די פֿראַגע פֿון אַנטי- סעמיטיזם, איז אין ראַטן-פֿאַרבאַנד פֿאַרענטפֿערט געוואָרן פּשוט ביז גאָר: פֿאַר פּאַגראַמען צעשיסט מען און פֿאַר אַנטיסעמיטישע פּראַ- פּאַגאַנדע כאַפּט מען דעם ריכטיקן פּסק אין „געפּעאָוו“. די חסידים פֿון דער ראַטן-מאַכט קענען זיך דערפֿון נישט אַפּלויבן, און אַפֿילו דער דורכשניטלעכער ייִד, וואָס לינדט אַזוי פֿון די אַנטיסעמיטן אין גאָר דער וועלט, איז גרייט צו מאַכן אַ ברכה. געוויס איז עס היינטיקע צייטן אַ גליק פֿאַר ייִדן, ווען מען טאַר אויף זיי קיין פּאַגראַמען נישט מאַכן. אָבער קען דען דער דאָזיקער נעגאַטיווער פּרינציפּ ווערן אַ שפּיז און אַן אַנהאַלט פֿאַר אַ טויזנטיאַריקן געפֿיל פֿון ייִדישקייט.

וואָס איז אויסגעהאָמערט געוואָרן אין פּנן און לייִדן, אַ דאַמבע קעגן די שמיסנדיקע כּוואַליעס פֿון אַסימילאַציע אויף לינקס?

דאָס ייִדישע נאַציאָנאַלע געפֿיל, וואָס איז אין ראַטן-פֿאַרבאַנד נישט לעגאַליזירט געוואָרן, איז געוואָרן אַן עקספּאַרט־אַרטיקל — אַן אינסטרוקציע פֿאַר די ייִדישע קאַמוניסטישע סעקציעס אין אויסלאַנד, דער עיקר אין ניו־יאָרק און פֿאַריז, וווּ זי פּאַסט זיך גוט אַרײַן און דער אַלגעמיינער דירעקטיווע פֿון „פֿאַלקספֿראַנט“.

אַזוי זעט־אויס דער אינעווייניקסטער חורבן, וואָס די אַסימילאַציע אין אַלע אירע גילגולים האָט אָנגעטאַן. די דאָזיקע חטאים האָבן זיך אָפּגערופֿן. שוין צענדלינגער און צענדלינגער יאָרן, ווי מיר האַלטן אין איין צעטרענצלען דעם גוואַלדיקן רעזערוו פֿון כּוחות, וואָס די אַלטע דורות האָבן אונדז איבערגעלאָזט בירושה, די אַניזערנע גניס־טיקע דיסציפּלין, וואָס זיי האָבן מיט אַזוי פֿיל מי און פּנן געשאַפֿן — און מיר האָבן געמוזט אַ מאַל קומען צו באַנקראַט. אַרײַנגיסן דעם אַלטן וויזן אין די גניע פּלים האָבן מיר נישט פֿאַרשטאַנען. מיר האָבן דערלאָזט די אַסימילאַציע אָפּצוהאַלטן אינעם טאַג־טעגלעכן לעבן, אויף רעכטס און לינקס און צום טייל אויך אין צענטער, בײַ דער פּשוטער מאַסע, די גרעסטע נצחונות. מיר זײַנען געוואָרן פּאַטריאַטן פֿון 70 מדינות און לשונות און פֿון 77 פּאַרטייען. מיר זײַנען אומעטום אַרײַנגעדורנגען מיט אַ פֿאַרשטעלטן פּנים. מיר האָבן זיך באַרײַכערט מיט אַלגעמיינע קולטור־ווערטן און האָבן באַרײַכערט די אַלגעמיינע קולטור מיט אונדזערע בײַטראַגן — אַזוי צי אַנדערש, אָבער די אַלטע ירושה מיט איר אַניזערנעם גניסטיקן ווידערשטאַנד האָבן מיר פֿאַרשווענדט. און אַז ס'איז אויף דער וועלט געקומען די גרויסע קאַ־טאַסטראַפֿע, האָט זי אונדז געפֿונען מיט אַ שוואַכן חוט־השדרה און פֿאַרחלשטן נאַציאָנאַלן ווילן.

6

היטלער, ווין, מינכען — די נאַכט פֿון געשיכטע. דער „גניסט פֿון מינכען“ — אַ קראַך פֿון דער גאַנצער פֿריערדיקער אינטערנאַציאָנאַלער סיסטעם פֿון זיכערקייט און גאַך אַ גרעסערער קראַך פֿון דער גאַנצער סיסטעם ייִדישער זיכערקייט. איראַפּע — אַ שפּיל אין די הענט פֿון דעם שד של מלחמה. אַ סכּנה פֿאַר דער וועלט און אַ טויט־סכּנה פֿאַר ייִדן. עסטרייך און טשעכאָסלאַוואַקיע זײַנען שוין צעריבן

געוואָרן צווישן די מילשטיינער פֿון דייטשישן נאַציונ; די אייראַ-
פעישע דעמאָקראַטיע, וואָס אויף איר איז געהאַנגען און הענגט נאָך
איצט אונדזער גאַנצע האַפֿענונג, האָט מיט חרפה קאָפיטולירט. דער
חורבן פֿון דייטש-עסטרייכישן ייִדנטום, פֿונעם איטאַליענישן, פֿונעם
טשעכאָסלאַוואַקישן, דער האַלבער חורבן אין די האַלב-פֿאַשיסטישע
לענדער, דער שגעון פֿון ייִדן-האַס פֿמעט איבער גאַר דער וועלט; די
געיאָגטע ייִדישע פֿליטים פֿאַר פֿאַרמאַכטע טויערן פֿמעט אין אַלע
לענדער, די היימלאָזע אין די באַראַקן פֿון „קיינעם-לאַנד“, די 192
פֿאַרברענטע שולן אין דייטשלאַנד און עסטרייך (ביזן יאָר 1939 —
רעד’), די שוידערלעכע פֿלאַנמעסיקייט פֿון ייִדן-אויסראַטונג ביזן
שורש. נאָר אַזעלכע איבערמענטשלעכע יסורים האָבן געקענט רירן
דאָס אַיז פֿון אונדזער געדאַנק און שטעלן די פֿראַגע: וווּ איז די
סיבה פֿון אונדזער שוואַכקייט און צי זענען מיר אויף אַ ריכטיקן
וועג? דערפֿילט, אַז מיר גליטשן זיך אין תהום אַרײַן, האָבן מיר זיך
געכאַפט מאַכן אַ חשבון-הנפֿש, אַ רעוויזיע פֿון די ביז-איצטיקע אַמור-
נות און סגולות.

אין דער פרעסע, אין דער ייִדישער און טיילווייז העברעישער,
האָט זיך געלאָזט הערן דער רוף „צוריק אין געטאָ אַרײַן!“ — איזאַ-
לירן זיך פֿונעם אַרומיקן לעבן, אַינגראַבן זיך ווידער אין די אַלטע
ווענט, אויפֿשטעלן צוריק די גיטטיקע דיסטאַנץ צווישן ייִדן און דער
וועלט. פֿאַרבונדן איז מיט דעם אויך געווען דער רוף צו די קוואַלן פֿון
רעליגיע, צו דער אַמונה אין משיחן און בײַ אייניקע — אויך צום
אַלטן „אתה בחרתנו“ און צום גלויבן אין דער ייִדישער מיסיע. בײַ
שלום אַשן האָט זיך די שטימונג אויסגעגאַסן אין אַ פֿאַעטיש-רעלי-
גיעזער קאַנצעפּציע פֿון „יסורים של אַהבה“. בעלי-תשובֿה האָבן
גענומען זוכן די שולד אין ייִדן גופֿא, אין די זינד פֿון ברודערקאַמף.
און אַנדערע ווידער האָבן דערהויבן דעם ייִד ביז אין הימל אַרײַן,
האָבן פֿאַרשאַלטן די גויישע וועלט, וואָס איז כּולה רשעות, און גע-
רופֿן אַפֿטרייסלעך איר שטויב פֿון די פֿיס.

די אַלע טעאָריעס זענען וויכטיק נישט אַליין פֿאַר זיך, נאָר ווי
פּסיכאָלאָגישע דאָקומענטן פֿונעם טיפֿן יאָוש, וואָס האָט אַרומגענומען
דאָס צערודערטע געמיט. אין דער פֿינצטערער נאַכט פֿון געשיכטע
האָט מען פֿאַרלוירן די גלייכוואָג און זיך אַנגעכאַפט אין די אַמאָליקע
אַנשפּאַרן פֿונעם באַמת-ווּנדערלעכן ייִדישן היסטאָרישן זעלבסטדער-
האַלט, אין דער אַלטער ירושה. אַ ראַמאַנטישע בענקשאַפֿט נאָך אַ

פֿאַרזונקענער וועלט, וואָס שנינט דורך די שוואַרצע וואַלקנס פֿון יסור־
רים ווי אַ האַרמאָניע פֿון שלימות.

דער טיפֿער סימבאָלישער זינען פֿון די דאָזיקע רעוויזיעס איז
אַבער נישט פֿאַרשטאַנען געוואָרן. מ'האַט גענומען אָפֿלאַכן פֿון די
רופֿערס צוריק, און נישט בלויז פֿון זייער מליצה און אויפֿגעבלאָזענער
פֿרעמענציעזוקייט, מיט וועלכער זיי האָבן טאַקע אַ היפש ביסל גע-
זינדיקט, נאָר פֿון די זוכענישן גופֿא. פֿון דער באַדערפֿעניש אין אַ
שינוי עורכין, אין אַן איבערשאַצונג פֿון די אַלטע ווערטן. י. אָפֿאָ-
טאַשו האַלט די דאָזיקע אַלע שטימונגען פֿאַר „נאַריש און לעכערלעך“.
זיין הויפֿט־אַרגומענט איז דערבײַ, אַז „רשעות האָט קיין האַפֿט נישט“
און אַז „ביים ערשטן ביסל שיין“ וועלן די יאוש־שטימונגען פֿאַר-
שווינדן. געוויס; זאָל נאָר דאָס ביסל שיין קומען, וועלן שוין יידן
אַלעמען אַריבעריאַגן אין האַפֿערדיקייט און אָפֿטימיזם. אָבער וווּ זעט
י. אָפֿאַטאַשו איצט סימנים פֿון אַזאַ ביסל שיין אינעם אַרומיקן חושך?
ה. ליוויק באַצייכנט די נייע שטימונגען ווי אַ „שפֿלות־קאַמפלעקס“.
אַבער פֿון וואָנען זאָל זיך נעמען שטאַלץ און פֿעסטקייט אין דער
איצטיקער שפֿלדיקער צייט? אַט שרייבט ער ווינטער אַליין: „זאָל
זיין געשרייל, זאָל זיין ציינגעקריץ, זאָל זיין אַפֿילו קללה... מיר
זינען באַרעכטיקט דערצו“ באַרעכטיקט — פֿסיכאָלאָגיש. דער רוף
צוריק איז אַ רעאַקציע קעגן דעם בלינדן בטחון אינעם ראַציאָנאַליזם,
אינעם כוח און אויך אינעם יושר פֿון דעמאָקראַטיע און אין פֿרעמדער
קראַפֿט בכלל. יידן האָבן דעם בטחון געקויפֿט פֿאַר אַ צו־טניערן פֿרייז
פֿון אומבאַגרענעצטער אמונה אין דער אַלמעכטיקייט פֿון עמאַנצי-
פֿאַציע און פֿאַר צו־גרױסע קאַנצעסיעס דער אַסימילאַציע. האָט מען
זיך איצט אַרומגעקוקט, אַז יצא שכרו בהפֿסדו, אַז מ'האַט זיך טועה
געווען אין חשבון און מען שטייט פֿאַר אַ חורבֿה. מען איז גרייט צו
זאָגן, ווי קאַטאַן אין רוימישן סענאַט וועגן צעזאַרן: „פֿאַרשאַלטן זאָלן
ווערן זינע מעלות, וואָס האָבן געבראַכט מײַן פֿאַטערלאַנד צום אָפֿ-
גרונט!“

וואָס מיינען אַזוינס אייגנטלעך די אַזוי גערופֿענע געטאַ־שטימונ-
גען, אויב מען זאָל אָפֿשיילן פֿון זיי דעם היסטערישן אַנוווקס? ה. ליי-
וויק און י. אָפֿאַטאַשו שרייבן ביידע — און אַנדערע זאָגן זיי נאָך —
אַז יידן האָבן קיין מאַל נישט אויסגעקליבן דעם געטאַ מיטן גוטן
ווילן: „אין געטאַ האָט מען אונדז בגוואַלד אַרײַנגעשפּאַרט“. היסטאָ-
ריש איז דאָס נישט ריכטיק. יידן האָבן געהאַט זייערע פֿרײווייליקע
געטאַס. דאָס מיינט: יידישע קוואַרטאַלן, נאָך מיט הונדערטער יאָרן

פֿאַר דעם ווי ס'איז אינגעפֿירט געוואָרן די דאָזיקע פֿינצטערע גזירה און אליין דער נאָמען „געטאָ“. נאָך אין דער פֿרייער אַלכסנדריה של מצרים און אין רוים פֿון אַלטערטום האָבן זיך יידן אליין פֿאַרקליבן אין אָפּגעזונדערטע גאַסן און פֿאַקטיש געבילדעט אַ מין געטאָ. אין פֿרי-מיטלעלטער איז די ייִדישע גאַס אויך געווען מער אַ פֿריווילעגיע ווי אַ גזירה; אַזוי איז דאָס געווען אין שפּאַניע און אַזוי אויך, למשל, בײַ דער גרינדונג פֿון דער דײַטשישער שטאַט שפּייער (סוף 11טן י"ה), וווּ יידן האָבן באַקומען זכּיות צו ווײַנען אין אַ באַזונדערן טײל שטאַט און אַרומרינגלען זיך מיט אַ וואַנט. מיטן גוטן ווילן פֿלעגן יידן דעמאָלט אויסקלייבן דעם „רחובֿ היהודים“ אַנשטאַט דעם „מעמד הגוים“. די ווײַנער „יודענשטאַדט“ אין 14טן און 15טן יאָרהונדערט האָבן יידן געשאַפֿן פֿרײויליק. אין דער ייִדישער גאַס האָבן זיך יידן געפֿילט אויטאָנאָם, פֿרײ אין זײער איבעווייניקסטן לעבן, הימיש; דאָ איז געווען די שול, די ישיבֿה, דאָס קהל־שטיבל; דאָ האָט זיך אויסגעשמידט די איבערלעכע דיסציפּלין; דאָ האָט זיך געשאַפֿן דער אייגענער שטייגער לעבן; און דאָ האָבן זיך אָפּגעשפּילט אלע גײס־טיקע ראַנגלענישן און סאָציאַלע קאַנפֿליקטן. ערשט ווען דאָס געזעץ האָט געמאַכט די יידן פֿאַר געטאָ־קנעכט און אויפֿגעהאַנגען אַ שלאָס אויף די טויערן, איז עס געוואָרן אַ גזירה און אַ קללה. און ווי נאָר עס האָבן אָנגעהויבן בלאָזן די ערשטע ווײַנען פֿון עמאַנציפּאַציע, האָבן זיך יידן פֿרײער פֿאַר אַלץ פֿון דער דאָזיקער קללה באַפֿרײט. און וואָס האָט זיך אַרויסגעשטעלט? באַזונדער ווילן יידן אין געטאָ נישט פֿאַר־בלייבן — און געוויס זײנען זיי גערעכט. — אָבער ברצון איז ווידער פֿאַרבליבן געטאָ, הגם אַן אַ שלאָס און אַן אַ צוואַנג. ווער האָט אַ שטייגער גענויט יידן צו שאַפֿן טיפּיש־ייִדישע קוואַרטאַלן אין לאַנדאָן און ניו־יאָרק אָדער דעם „פלעצל“ אין פּאַריז, אָדער די נאַלעווקעס אין וואַרשע? דאָס עלעמענטאַרע געפֿיל פֿון היימישקייט טרײַבט בכלל מינדערהײטן צו באַזעצן זיך אין באַזונדערע קוואַרטאַלן, און בײַ יידן קומט נאָך צו דער נאַציאָנאַלער אינסטינקט, וואָס פֿאַרהײט דעם ייִדישן מאַסיוו פֿון די אַסימילאַציע־סכּנות. צוויי פּראַצעסן מערקן זיך אין ייִדישן פֿאַלק זײַנט דער עמאַנציפּאַציע; דער אָנגעוויזענער פּראַצעס פֿון קאַנצענטראַציע אין באַזונדערע שטאַטטיילן, וואָס דינט ווי אַ במקום פֿון אַ פֿעלנדיקער אייגענער טעריטאָריע, און דער פּראַצעס פֿון דעצענטראַליזאַציע און צעשטויבונג, וואָס הערשט צווישן די עמאַנציפּירטע טיילן פֿונעם ייִדנטום, וועלכע האָבן פֿאַרלאָזן נישט נאָר טעריטאָריעל די ייִדישע גאַס, נאָר אויך אָפּגעריסן זיך פֿון אירע גײס־

טיקע קוואלן און נאציאנאלער אטמאספֿער. אין דער איצטיקער צײַט, ווען אַרום ברויזט אַ ים מיט שנאה און ס'האַט זיך געעפֿנט אַזאַ תּהום פּסיכישער אָפּגעפֿרעמדקייט פֿון דעם אַרום, האָט זיך פֿאַרשטאַרקט דער צווייטער פּראָצעס, און מען זוכט צו באַהאַלטן זיך ווידער אין דער יידישער גאַס און אין דער אייגענער סביבֿה. קיינער קלייבט זיך נישט בפּועל ממש אויפֿבויען צוריק די געפֿאַלענע ווענט פֿון געטאָ און אַנטשעפּען זיך אַ געלע לאַטע, אָבער מ'איז פּשוט מיט פֿון דער שווערער משאָ מאַדערנער ציוויליזאַציע, פֿונעם סאַציאַל־פּאַליטישן פּלאַנטער און דעם אַרומיקן שגעון פֿון מענטשנהאַס. אַזאַ מידיקייט שפּירט זיך די לעצטע יאָרן (אין די 30ער יאָרן — רעדן) אויך בײַ אַ סך נישט־ייִדן — אַ בענקשאַפֿט נאָך פּשטות, נאָך די פּרי־מיטיווע פֿאַלקס־קוואַלן, בײַ ייִדן איז דאָס אויך אַ פּאַרשפּעטיקטע בענקשאַפֿט צו „גיין אין פֿאַלק אַרײַן“, ווי בײַ די אַמאַליקע רוסישע „נאַראַדניקעס“, מחמת דער מאַסיוו פֿון ייִדישן פֿאַלק איז אין פֿלוג פֿון דער יידישער גאַס גאַר נישט אַרויס און אַרויסנאַרן אים פֿון דאַרטן איז אָפֿילו דער אַסימילאַציע נישט געראָטן.

וואָס זאָלן מיר לייקענען? אויף וויפֿל מיר האָבן נאָך אַ חוש פֿאַר אַריגינעלן שאַפֿן און בויען, שטעקן מיר נאָך אין אַט דער ייִדי־שער גאַס. וואָס איז דען אונדזער ליטעראַטור, אונדזער טעאַטער, די שפּראַך גופּא און די גאַנצע קולטור־באַלעבאַטישקייט אונדזערע, אויב נישט אַ שטיק געטאָ? מיט געטאָ איז פֿאַרבונדן אונדזער היסטאָריזם און פֿון אים ציען מיר די פֿאַלקס־יניקה, אָנזאַפּנדיק אין זיך דעם גלאַנץ און די רחבֿות פֿון אַנדערע קולטורן האַלטן מיר אין איין ראַנגלען זיך מיט זיי און שעפּן אונדזער כּוח פֿונעם ביסל אייגנס. די טראַגעדיע פֿון יענער יידישער אינטעליגענץ, וואָס לעבט זיך אויס פּלומרשט פֿון יענער זײַט, באַשטייט אין דעם, וואָס מיט איין פֿוס שטעקט זי דאָך אין געטאָ און וויל נישט אָדער זי קען נישט באַ־פּרײַען זיך פֿון דער ירושה. הייבט מען אָן זוכן גאַטס ברכה אין דעם אַרעמען אייגנס. מען דאַרף זיך נישט נאַרן: נישט איבער אַלץ אין געטאָ האָט גערוט די שכינה. געווען גענוג חושך און שאַטן און פּלאַג און גייסטיקע ענגשאַפֿט. אָבער דאַרט איז אויסגעלייטערט געוואָרן דער יידישער גניס און דאַרטן האָט זיך געשטאַרקט דאָס פֿאַלק אין זײַנע גרויסע ליידן. און אין דער איצטיקער פּינצטערער צײַט (פֿון די 30ער יאָרן — ש. ד.) ווענדט מען דעם בליק צוריק מיט בענק־שאַפֿט נאָך אַזאַ נשמה־גאַנצקייט, נאָך אַ שטאַרקונג אין די יסורים און מען יאָגט זיך נאָכן בלויזען פּויגל פֿון אַלטן געטאָ. אַ דמיון.

מיט דער בענקשאַפֿט נאָך נשמה־גאַנצקייט זײַנען פֿאַרבוזדן אויך די רעליגיעזע שטימונגען, וואָס האָבן זיך די לעצטע יאָרן באַוווּזן צווישן דער ייִדישער ראַדיקאַלער אינטעליגענץ. דאָס איז אַ בונט קעגן יענעם טרוקענעם ראַציאָנאַליזם, וואָס האָט אומבאַגרענעצט באַ־וועלטיקט די געמיטער פֿון דעם מאָדערנעם דור. בײַ אַ פּאַרק, וואָס איז אַזוי פֿיל יאָרהונדערטער געווען זי „לייבגוואַרדיע פֿון דעזום“, ווי וואָלטער האָט אָנגערופֿן ייִדן, זײַנען אין זייער געשיכטע אַזוי פֿאַר־קנאַטן מיט רעליגיעזע מאַמענטן, האָבן די פֿירשפרעכערס פֿון עמאַנאַ־ציפּאַציע אַינגעפֿירט ראַציאָנאַליסטישע „גאַטעסדינסטן“, רעפּאַרימירט סינאַגאָגנטום אָן נאַציאָנאַלער נשמה. און פֿון דער צווייטער זײַט זײַנען די פֿירערס פֿון דער ראַדיקאַלער באַוועגונג, אין זייער אין־לוג באַרעכטיקטן קאַמף קעגן קלער־קאַליזם, אַליין געוואָרן טכאַ־יאַסטיקערס און פּאַנאַטיקערס, און אויך אָן אַ נאַציאָנאַלע נשמה. ענבונג צו דערמאָנען דעם ברען, מיט וועלכן אונדזערע סאַציאַליסטיש־עמיג־ראַנטן אין לאַנדאָן און ניו־יאָרק האָבן אין די 80ער און 90ער יאָרן געפֿירט זייער קאַמף קעגן דעם אַלטן רבּונו של עולם: זיער אַטעניזם גופּא איז בײַ זיי געוואָרן אַ מיין־רעליגיע. אַפֿילו די נאַציאָנאַלע באַ־וועגונג האָט זיך קיין מאָל נישט געקענט קיין עצה געבן מיט דער דאָמינירנדיקער ראַלע, וואָס זי רעליגיע האָט געשפּילט אין אונדזער געשיכטע, און אַפֿילו אירע בעסטע און פֿיננסטע פֿאַרשטייערס איז נישט געראַטן אויפצובויען אַ סיסטעם פֿון קיום־האומה אויפֿן פּרינ־ציפּ פֿון ראַציאָנאַליסטישן נאַציאָנאַליזם און בלוזער וועלטלעכקייט. צו־שטאַרק זײַנען די נאַציאָנאַלע עמאַציעס בײַ ייִדן איבערגעפֿלאַכטן מיט רעליגיעזע; דער אמאַליקער קידוש־השם האָט זיך נישט געלאָזט אויסניצן נאָר ווי אַן אַרגומענט פֿאַרן רייך־וועלטלעכן נאַציאָנאַלן גע־פֿיל. איצט, אין אַ צײַט פֿון חשבון־הנפֿש, האָט זיך דאָס אַטאָוויסטישע רעליגיעזע געפֿיל דורכגעשלאָגן אַרויף פֿון די טיפּענישן און גענומען נאָגן און מאָנען זײַנע רעכט. בעת קיין ווילנע איז אין ניקאַדזי, אַ צײַטן אַראַפּגעקומען דער ערשטער אוקאַז וועגן רעקרוטישע, אין יאָר 1827 — אַזוי דערציילט אַניזיק־מאיר דיק אין זײַן סיפור „דער ערשטער נאַבאַר“ — האָבן זיך אין יענער נאַכט מענטשן פֿון קליינעם שטאַנד אַוועקגעלאָזט איבער די גאַסן, גענומען קלאַפּן אין ייִדישע טיר־און־לאַדן און שרײַען: „וואָס שלאַפֿט איר? די וועלט שטייט אין פֿלאַמען! ישראל צעלטן ברענען! שטייט־אויף צו עבֿודת־הבורא! — און ווען

איז די וועלט נאך אזוי געשטאנען אין פלאמען, און ווען האבן די יידישע געצעלטן נאך אזוי געברענט, ווי איצט? נישט דאס איז וויכטיק, צי זענען די לאַדן־קלאַפערס גערעכט: מען האָט אונדז מיט געוואָלט פֿאַריאַגט צוריק צום מיטלעלטער — זאָל מען זיך נישט ווונדערן, וואָס עס האָבן זיך ביי אונדז באַוויזן מענטשן, וועלכע ווילן אויך גיטטיק רעסטאָרירן דעם מיטלעלטערלעכן סטיל, דעם אַלט־מאָדישן, אָבער פֿעסטן אין זיין גאַנצקייט.

מיר ווייסן, אז דער רוף צוריק איז אַן אומזיסטער; די אַלטע קוואַלן פֿון רעליגיעזן גלויבן זענען אַ היפש ביסל אויסגעטריקנט — אַפילו אין די פֿאַלקסמאַסן גופּא. אונדזער דור איז צו־ווייניג פֿאַר־גאַנגען אין טקעפּסיס, גלייכגילט און קריטיציזם, ער זאָל זיך ווידער קענען און וועלן אַרומבינדן מיט רצועות. מיר האָבן שוין לאַנג פֿאַר־זיין די אַמאָליקע פּשוטות פֿון רעליגיעזן גלויבן און צוריק אַרביינגיין דעם אַלטן ווייזן אין די אַלטע לאַגלען איז קיינער נישט בכוח. אָבער אויך נישט בכוח זענען מיר אין גאַנצן צו באַפֿרייען זיך פֿון דער באַדערפֿעניש אין אַ יום־טובֿ און פֿון דער קנאה צו דער האַרמאַז־נישער רעליגיעזער וועלט פֿון די אַמאָליקע דורות. מיר זענען מיד פֿון דער גרויער ראַציאָנאַליסטישער וואַכעדיקייט, אַ טראַגעדיע פֿון אַ דור, וואָס פירט אַ געראַנגל מיט זיך אליין, אַ געראַנגל צווישן מאָדערניזם און ירושה אין זיך. אַפילו דער רעוואַלוציאָנער ה. לייזיק, וואָס וואָרנט קעגן אומקער צוריק, קען זיך אויך נישט אַינהאַלטן און פֿאַרענדיקט מיט די ווערטער: „צי מיט תּפֿילין צי אַן תּפֿילין, צי מיט אַ טלית צי אַן אַ טלית — דער שדי ברענט אונדז סיי ווי אויפֿן שטערן“...

אויפֿן זעלביקן שטח פֿון רעוויזיע און תּשובֿה ליגן אויך די על־חטא־שטימונגען בנוגע אונדזערע געזעלשאַפֿטלעכע זינד: דאָס אַמאָז־ליקע פֿייער פֿון מחלוקת און מסירות אין די יידישע קהילות און די הַנּבּייע קליינלעכע ריטערזיען און שנאת־אָחים צווישן פֿאַרטייען און ריכטונגען (פֿאַרגלעך, למשל, דעם אַרטיקל פֿון ש. בן־שלום אין „דבר“) און בכלל דאָס גאַנצע פּעקל יידישע חסרונות. מען זאָגט, אַז ס׳איז איצט נישט די צייט פֿון מוסרן יידן — מוסרן דאַרף מען די וועלט פֿאַר אירע עוולות בנוגע אונדז. אָבער הלוואַי וואָלטן מיר געהאַט דעם מוט און אויך דעם טאַלאַנט פֿון אונדזערע אַמאָליקע בעלי־מוסר — אויף וויפֿל געזינטער דאָס וואָלט געווען ווי דער שאַווינסטיש־אויפֿגעבלאָזענער אַתּהּ בחרתנו! נישט נאָר די נבֿיאים, נאָר אויך די רבּנישע אויטאָריטעטן אין גלות האָבן דעם יידישן גיטט געשטאַרקט

נישט דורך חניפֿה, נאָר מיט שאַרפֿע שטראַפֿרייד, און דווקא אין טעג פֿון גרויסע פֿורעניות. נאָך די קרייצצוגן באַווייזט זיך דער שטרענגער „פֿור חסידים“, נאָך די שרעקלעכע יאָרן פֿון „שוואַרצן טויט“ — דער „פֿור חסידים קטל“, דאָס „זיטנבוך“ (ספֿר מידות) אין ייִדיש, נאָך כמעלניצקיס פּאָגראַמען — דער אַסקעטישער „יסוד יוסף“ און דער „קבֿ הישר“, אין די שווערע טעג פֿון 18טן יאָרהונדערט — דער „מסילת ישרים“ און אין די יאָרן פֿון השפּלה און אַסימילאַציע אין רוסלאַנד קומט-אויף די באַוועגונג פֿון די „מוסרניקעס“, דורכן שימל פֿון סכאַלאַסטיק פֿינקלט דאָ דאָס גאַלד פֿון תשובֿה און אמתן רעלי-גיעזן עקסטאַז. פֿאַר אונדזער פֿינצטערער צייט זינען די האַרבע ווער-טער און די שטרענגע אַבלות פֿון די „מוסרניקעס“ אַ סך מער צוגע-פּאַסט ווי די חדוה, די אַפּטימיסטישע פֿרייד פֿון די חסידים, ישראל טאַגאַנטער, דער פֿירער פֿון די „מוסרניקעס“, פֿלעגט זינען תלמידים שטענדיק דערמאָנען דעם מאַמר פֿון גמרא: „יעדער מענטש דאַרף זיך פֿילן אַזוי ווי די שווערד וואָלט ליגן בנִי אים צו פֿוסנס און דער אַפּענער גיהנום הינטער אים“...

אין אַזאַ צייט איז וויכטיק נישט אַזוי דאָס קלאַגעניש און דער חשבון וועגן די עוולות, וואָס די וועלט באַגייט לגבי אונדז, נאָר אַ סך מער דער חשבון מיט זיך, אונדזערע איגענע עוולות לגבי די ייִדישע פּלל-אינטערעסן און אַ ביסל אויך אונדזערע עוולות לגבי דער וועלט. אין דעם פרט שטייט די השפּלה-ליטעראַטור נישט אין אַן ערך הע-כער פֿון דער איצטיקער. יענע ליטעראַטור איז געווען אַ דידאַקטישע. זי האָט געמוסרט און געלערנט. זי האָט אויפֿגעדעקט די ייִדישע ווונדן. זי האָט אויסגעלאַכט און געשמיסן — און סוף-כל-סוף האָט זי אירס דערגרייכט. אַפֿילו מיט יאָרן שפּעטער האָט ביאַליק נישט געשאַנעוועט דאָס ייִדישע פֿאַלק אין אַ צייט פֿון די צאַרישע פֿורעניות („אכן, חציר העם“...). און אונדזער איצטיקע ליטעראַטור, באַזונדערס די פּוב-ליציסטישע, פֿאַרנעמט זיך אַדער מיט זאָגן אָן אַ סוף איכה, אַדער מיט גלעטן די ייִדישע נאַציאָנאַלע געפֿיין, און מער פֿאַר אַלץ — מיט פֿירן פּאַלעמיק און אַפּוּזוקן די אַנדערש מיינענדיקע. אַט דער קעגנזעטיקער חזוק, דער ביטול און די פּאַרטיי-רעסערינען צעפֿרעסן אונדזער גאַנצן געזעלשאַפֿטלעכן אַרגאַניזם. חזוק און פֿאַרביסענע פּאַ-לעמיק פֿונעם „בונד“ צום אויפֿבוי אין פּאַלעסטינע; חזוק פֿון די ציוניסטן איבער דעם קאַמף, וואָס דער „בונד“ פֿירט אויפֿן אָרט; חזוק און ביטול פֿון זיי ביידע בנוגע די פּלענער פֿון די טעריטאָריאַ-ליסטן; ביטול פֿון די ייִדישיסטן לגבי דער העברעישער קולטור און

קאמף פֿון די העברעיִסטן קעגן ייִדיש; קעגנזייטיקע קאנקורענץ אפֿילו אין דער הילף־ און רעטונג־ארבעט און די גדולה, וואָס יעדערע פֿון די 29 ייִדישע געזעלשאַפטן האָט זוכה געווען צו קומען קיין עוויאַן מיט איר אייגענעם רעטונגפֿלאַן פֿאַר ייִדן און יעדערע האָט געמאַכט רעקלאַמע פֿאַר זיך. זעק מיט חוזק און שפּאַט טראָגן מיר אויף אונ־זיערע פֿלייצעס און זינגען שוין מיד פֿון דער משא. וואָסער מאַס מחלוקת קען זיך פֿאַרגינען אַזאָ שוואַך פֿאַלק ווי ייִדן?

8

אַז דער טיר־עולם־רבי האָט אָפּגענאַרט, זוכט מען דעם סדר־עולם־זוטא. מיר האָבן געשטעלט אויף דער קאַרט פֿון עמאַניפּאַציע און ברידערלעכקייט פֿון אַלע מענטשן — און די קאַרט איז געשלאָגן. אָבער טאַקע דערפֿאַר, ווייל אונדז גייט עס אין לעבן, אין לעבן און טויט, טאַרן מיר נישט לאָזן זיך שפּילן מיט שטימונגען פֿון רעזיג־נאַציע און יאוש. דיכטערישע שפּירעוודיקייט קען נישט ווערן קיין פּראָגראַם, קיין פֿירונג, דיכטערס זינגען וואַרטמאַסטערס און נישט וואַרטפֿירערס, נישט פּאָליטישע פֿירשפּעכערס. נישט אַליק, וואָס איז פּסיכאָלאָגיש באַרעכטיקט, קען און דאַרף ווערן אַ נאַרמאַטיווער פּרינ־ציפּ.

נישט רעזיגנאַציע און דעפּעטיזם דאַרף מען קולטיווירן אין דער שווערער שעה, ניערט, פֿאַרקערט, אויסשמידן דאַרפֿן מיר אַ נייעם נאַציאָנאַלן ווילן, פֿון אַ נייעם מעטאָל, אויב דער אַלטער ברעכט זיך. אונטערן האַמער פֿון די גרויסע יסורים מוז אונדזער שוואַכער דור שטאַרק ווערן — קיין אַנדער אויסוועג איז נישטאָ. מיר האָבן נאָך נישט אַלע וועגן אויסגעפּרוּווט. אפֿשר דאַרף מען דעם וועג זוכן אין גאָר אַנדערע ריכטונגען ווי ביז איצט. אַט אַ שטייגער האָבן מיר אין אונדזער גלות־געשיכטע נישט געפּרוּווט האָבן קיין נאַציאָנאַלע רע־וואָלוציאָנערע באַוועגונג. אונדזער נאַציאָנאַלער באַוועגונג האָט תּמיד געפֿעלט רעוואָלוציאָנערישקייט און אונדזער רעוואָלוציאָנערער — אַ נאַציאָנאַלער מהות. איז מען ביי אונדז געווען רעוואָלוציאָנערן, האָט מען ממילא און אומבאַדינגט געמוזט זיין אויך סאַציאַליסטן — אַדער אין אַ ייִדישיסטישן לבוש, אַדער אין אַ קאַסמאָפּאָליטיש־אַסי־מילאַטאַרישן, און דערמיט אַליין האָט מען גוואַלדיק פֿאַרשמעלערט די סאַציאַל־עקאָנאָמישע און פּאָליטישע באַזע פֿון דער באַוועגונג, מחמת אונדזער פֿאַלק באַשטייט דער עיקר פֿון נישט־פּראָלעטאַריערס.

געוויס קען מען געפֿינען אַ היסטאָרישע דערקלערונג צו אַט דער אויסטערלישער דערשיינונג, וואָס מיר געפֿינען זי נאָר ביי יידן און נישט ביי קיין אנדער אונטערגעדריקטן מיעוט־פֿאַלק. אָבער יידן האָבן גענוג פֿאַררעמטע, פֿאַרשטויסענע און פֿאַליטיש־דערדריקטע, ווען אָפֿילו נישט פֿראַלעטאָריערס, וואָס אַ דאַנק די אומשטאַנדן האָט זיך אין זיי אָנגעזאַמלט אַ גוואַלדיקע אומצו־פֿרידנדיקייט, וואָס זוכט צו ווערן אַקטיוו און וויל נישט זיין מער קיין פֿאַסיווער אָביעקט פֿון כל המינים אַפּוטרופּסים — פֿון רעכטס אַוודאי נישט און אויך נישט פֿון לינקס. מיר קענען און טאָרן זיך אויך נישט אָפּזאָגן, גראַד אין אַזאַ צייט, פֿון בשות־פֿות־דיקן קאַמף מיט די אַלגעמיינע דעמאָקראַטישע און אינטערנאַציאָנאַלע כוחות, וואָס קעמפֿן אין זייערע אינטערעסן מיטן זעלביקן שוואַ. ווי טיף אונדזער אַנטווישונג זאָל נישט זיין, טאָרן מיר נישט אַ מאַך טאָן מיט דער האַנט אויף דער וועלט און אַנבריידין זיך, אַז דורך אַיזאַלאַציע וועלן מיר קענען בעסער ראַטעווען אונדזער קיום. אמת, מיר ווייסן, אַז אָפֿילו די דעמאָקראַטיעס שטייען ביי די טויערן פֿון זייערע לענדער און היטן זיי אָפּ פֿונעם גרויסן שטראַם ייִדישע פּליטים; אַז ווען עס קומט צו תּכלית, איז דער עגאָזיס פֿון דער וועלט גוואַלדיק. אָבער צי זינען מיר דען אַזוי שטאַרק און אויך אַזוי פֿאַרטעמפט, אַז מיר זאָלן זיך אָפקערן פֿון דער גרויסער פּראַ־טעסט־באַוועגונג, וואָס האָט אויפֿגעשטורעמט דעם בעסערן טייל וועלט, באַזונדערס אין אַמעריקע, נאָך די לעצטע פּאַגראַמען אין דעטשלאַנד, און נישט אָפּלערנען פֿון איר, נישט אויסניצן זי? דאָס וואָלט געווען אַ פּוסטער זשעסט פֿון אַ באַנקראַט. מיר ווילן נאָר, אַז מיר זאָלן אין אונדזער קאַמף פֿון בלוטיק פֿאַראַינטערעסירטע נישט פֿאַרלאָזן זיך נאָר אויף פֿרעמדע כוחות און פֿירן אים נישט „אויפֿן גויס נאָמען“, נאָר אונטער אונדזער אייגענער פֿירמע, דער אַלטער פֿירמע פֿון „עם ישראל חי“. מיר ווילן נישט מוותר זיין אויף קיין איין קוצו של יוד פֿון אונדזערע מענטשלעכע רעכט, מעגן מיר זיין ווי געשלאָגן. דער לאַכט, ווער עס לאַכט דער לעצטער, ווילן מיר גיין צוריק אין געטאָ אָדער ריכטיקער — פֿאַרבלייבן מיר אין אַט דעם אויסגעקרוּמטן ייִדיש־לאַנד, מאַכן מיר דאָס ברצון און נישט באַונס. די וועלטקולטור איז אַלעמענס און זי וועט אַנקלאַפֿן אויך אין די פֿאַרמאַכטע טויערן. ווי ביאַליק האָט אַמאָל געזאָגט אין אַ פּריוואַטן שמועס: „בעסער, אַז מײַן בוים זאָל שטיין ביי מיר אין גאַרטן און די גאַלדענע עפל פֿון מײַן בוים זאָלן פֿאַלן אויף יענער זייט פּלויט, ווי דער בוים זאָל שטיין פֿון יענער זייט און גאַלדענע עפל זאָלן אַראַפּפֿאַלן צו מיר אין

גאַרטן אַרײַן פֿאַרטיקערהייט. דעם וועג זײַנען מיר היסטאָריש גע-
גאַנגען, ביז די אַסימילאַציע האָט אונדז פֿון אים נישט אַראָפּגעפֿירט.
אַבער דערצו איז נײַטיק אַ געמיט פֿון שטאַרקונג אין אונדזער
אַפּגעשוואַכטן דור, אַ גײַסטיקע הכשרה. צי וועט אַזאַ אינעווייניקסטע
רעוואָלוציע קומען נאָך אין אונדזער דור — איז שווער צו זאָגן.
אַפֿשר יאָ. ווי עס ווערט געזאָגט בײַ בן-סירא: „כי זהב באש יבֿחן
ובן-אדם בכור עוני“ — גאַלד ווערט געפרוּווט אין פֿײַער און דער
מענטש אין טיגל פֿון פֿײַן.

מאַרק שאַגאַל / פֿאַרײַז 1939

קינסטלערס און יידישע קינסטלערס

עס איז הײַנט אַ צײַט גאַר נישט קײַן „קינסטלערישע“. אין
דער לופֿט שוועבט מלחמה, וועלכע די שונאים פֿון מענטשן און קול-
טור ווילן אַרויסרופֿן. נאָך ביטערער איז אונדז, יידן. כאָטש עס האָבן
זיך געענדערט אונדזערע „פֿערזענלעכע“ חשבונות מיטן שונא —
האָבן זיך אָנגעהויבן די אַלגעמײַנע חשבונות, ווען מיר וועלן שפּילן,
האַף איך, אונדזער מאַראַלישע און פֿיזישע ראַלע, גלײַך מיט אַנדערע.
אַבער אַפֿילו אין אַנבליק פֿונעם פֿײַער קאַנען מיר נאָך רײַדן וועגן
אונדזערע אויפֿגאַבן אין קולטור און קונסט.

איז דאָס נישט אַ סימן פֿון אונדזער לעבנס-פֿעיקייט ווי אַ פֿאַלק?
מיר האָבן שוין איצט אַ סך מיטעלע און העכערע (ווי מיטעלע
באַגאַבונגען) פֿאַרשטענדענישן אין מאַלערייַ; מען פֿאַלט שוין אַרײַן
אין טאָן און נוסח פֿון גאַנץ לײַטישער מאַלערייַ — ווי בײַ אַ סך פֿעל-
קער און נאָך אַפֿשר אַ ביסל ראַפֿינירטער.

... אַלנפֿאַלס, דער „לײַכטער וועג“ אין קונסט קען נישט זײַן אונ-
דזערער. אויב די אַפֿיציעלע אַקאַדעמיע איז דיסקרעדיטירט, דאַרפֿן
מיר דורכגיין נאָך אַ שווערערן „סטאַזש“, ווי אין ראַפֿאַעלס צײַטן,
און דערצו נאָך אינעם ליכט פֿון פֿיל הײַנטיקע סאַציאַלע און פֿסיכאָ-
לאָגישע פֿראַבלעמען. בעיקר, ווען מען באַטראַכט דעם וועג פֿון אַ
יידן-קינסטלער, וועלכער איז געווען און איז נאָך איצט אַ לופֿט-

מענטש. עס קען זיך נישט צוקלעפן צו אונדז די גרינגקייט, דער מאַניעריזם און שמירערניי.

אויב מיר גיבן נישט אין קונסט פֿון זיך דאָס גאַנצע לעבן, אויב מיר זינען אין קונסט אויף אונדזער שטייגער נישט קיין עקסטרעם־מאַקסימאַליסטן — זינען מיר גאָר נישט.

נישט אומזיסט זינען די קינסטלערס איזראַעלס, ליבערמאַן גע־בליבן מיט זייער גאַנצער פֿעיקייט נאָר בירגערלעכע קינסטלערס. און צום גליק פֿון פּיסאַראַ, וועלכער איז געווען ווייניקער „בורזשואַ“, איז ער אַרײַן אין דער רעוואָלוציאַנערער גרופּע פֿון אימפרעסיאָניסטן, כאַטש ער איז נישט געוואָרן נישט קיין סעזאָן און נישט סיראַ, אויף וועמען, אגבֿ, ער האָט געהאַט השפּעה.

ווייל אין זיי, אין די דערמאָנטע ייִדישע קינסטלערס, איז געווען מער דאָס שלאָפֿנדיקע בירגער־וועזן ווי דער רעוואָלוציאַנערער קינסט־לערניסט פֿון אַ סעזאָן, גרונעזאַלד, סיראַ, גרעקאַ, רעמבראַנדט, גאַיאָ און באַסקי.

יא, מיר קינסטלער־יידן זינען הנינט ווי גראַז, אַפֿילו שײַן גראַז — נאָר אויף אַ בית־עלמין. און מיר טוט וויי, וואָס פֿון מיר גייט אַרויס אַזאַ וואָרט. ווייל אין תּוך בין איך קיין מאָל גאָר נישט קיין פעסימיסט, גאָר פֿאַרקערט. די ייִדישע קינסטלערס (און איך נעם זיך נישט קיין רעכט צו ריידן אין זייער נאָמען) זינען אַפֿט אַרעמע מענ־טשן, אָן פֿאַטערלאַנד, אָן פֿרײַנד, אָן „מעצענאַטן“, צעברוגזטע און צעקריגטע צווישן זיך און מיט זיך אַליין, אָן רעספעקט, דאַכט זיך, צום צווייטן.

צי פֿאַרגעסן מיר, אַז מיר דאַרפֿן טאַקע געבן דעם בנשפּיל, ווי עס איז געווען אין אַנדערע לענדער און צייטן? האָבן נישט די קינסט־לערס די ערשטע געגעבן אַ שטויס פֿאַר אַנדערע קולטורן אין לעבן, פֿאַר ליטעראַטור און טעאַטער?

האָבן מיר דען, יידן, אַמאָל און איצט, אין אַלע צייטן און לעג־דער — אַפֿילו אַ שטיקל סימן פֿון אַ טרעטיאַקאָו און שטשוקין אין רוסלאַנד, פֿון אייניקע אין פֿראַנקרײַך, פֿון אַ באַרנעס אין אַמעריקע? די בורזשואַזע יידן, אַנטשולדיקט מיר פֿאַרן וואָרט, לעבן־איבער הייליק זייערע געפֿילטע פֿיש... און העלפֿן אונדז נישט. און אויב יא, איז עס אַ ביסל, פֿון דער ווינטן. זיי שעצן טייל מאָל געלט און טיטל און אפֿשר דעם מענטש, וואָס האַלט די פען אין האַנט, אויס מוראַ, ער זאָל זיי נישט באַשרייבן גוט אַדער שלעכט. עס קאַכט אין

מיר מײַן גאַנצער גוף און נשמה, ווען איך זע זיי און רייד וועגן דעם. ליידער שטייען אונדזערע דעמאָקראַטישע, אינטעלעקטועלע און שרייב-בעריקרייזן אויך פֿון דער ווייזטן.

עס איז, אפֿשר, אונדזער שולד, אַלעמענס שולד, דער נידעריקער געשמאַק און באַציונג צו קונסט, וועלכער איז נידעריקער בײַ אונדז ווי בײַ אַנדערע פֿעלקער אין די זעלביקע קלאַסן.

מען דאַרף זײַן, טאַקע, אַ „מלאך“, אויף צו האָבן פאַטאַס און צו האָבן הײַנט אַ מיסיע אין קונסט.

... די יידן האָבן פֿאַרלוירן זייערע אַמאָליקע רעליגיעזע צילן, ספיריטועלע קראַפֿט. זיי פֿאַרלירן הײַנט זייערע מאַטעריעלע קאַפּי-טאַלן, פֿאַרטריבענע דורך פֿאַרעסן זיי אויף. עס וועט פֿון זיי גאַר נישט בלייבן. דאַרפֿן דאָך בײַ זיי אויפֿגעוועקט ווערן די העכערע צילן, דער שווינג צו פֿאַרטיידיקן אונדזער קונסט און קול-טור. מען וועט דאָך מיט זיך אין קבר גאַר נישט נעמען. האָט דאָס גרויסע פֿאַלק אָפּגעשפּילט זײַן שפּיל?

און די יידן, וועלכע האָבן געגעבן אויף „פּושקע“, אויף ערד קויפֿן, פּדי דערמיט זיך צו „ראַטעווען“ פֿאַר דער אייביקייט — ווען וועלן די יידן פֿאַרשטיין, אַז מיט העלפֿן די קולטור און די יידישע קונסט קען מען אויך „פֿאַראַייביקן“ דעם אייגענעם נאַמען און אין דער זעל-ביקער צײַט לאַזן פֿונדערוואַקסן די קונסט און קולטור, וואָס איז איינער פֿון אונדזערע וויכטיקסטע אויפֿטוען אויף דער וועלט.

אַהרן צײַטלין

פּראָבלעמען פֿון יידישן אַפּווער

מיר לעבן אין אַ צײַט, ווען פֿעלקער און רעזשימען נייטיקן זיך אין רעקלאַמע נישט ווייניקער ווי האַנדל-פּירמעס אָדער טעאַטער-„סטאַרן“, וואָס האַלטן אויס ספּעציעלע פּובליסיטי-אַגענטן. אונטערן נאַמען פֿון „פּראָפּאַגאַנדע“ גייט-אַן אַ סיסטעמאַטישע זעלבסט-רעקלאַ-מע פֿון שיטות און מלוכות. און ווער וועט זיך אונטערשטעלן צו זאַגן, אַז די פּראָפּאַגאַנדע-אַקציע פֿון מוסאָליניזם און היטלעריזם, אַנגע-

פֿירט פֿון אַזעלכע פּובליסיטי־שעפֿן ווי געבעלס צי אַלפֿיערי, האָט נישט געגעבן קיין רעזולטאַטן? אַפֿילו דאָס יחסנדיקע ענגלאַנד האָט געמוזט אויפֿשטעלן אַן אייגענעם פּראָפּאָגאַנדע־אַפּאַראַט, אַוועקשטעלן זיך אויפֿן פֿעלקער־יאַריד און נעמען לויבן די אייגענע סחורה צו גלניך מיט די אַנדערע, ווייניקער יחוסדיקע מאַרקשרייערס.

נייטיקן זיך יידן אין רעקלאַמע? אין פֿלוג — נישט. יידן האָבן גרויס פּובליסיטי. מיר ווערן רעקלאַמירט אין וועלטמאַסשטאַב. די יידן־פֿראַגע איז נאָך קיין מאָל נישט געווען אַזוי „פּאָפּולער“, דער „אינטערעס“ פֿאַר יידן — קיין מאָל נישט אַזוי גרויס ווי די לעצטע צייטן. און דאָס מערקווערדיקסטע: די רעקלאַמע מאַכט מען אונדז אין גאַנצן אומזיסט. זעה מלאכתו נעשית על ידי אחרים. מיר דאַרפֿן נישט, ווי אַנדערע, אויפֿשטעלן אייגענע רעקלאַמע־אַפּאַראַטן. פֿאַר אונדזער פּאָפּולאַריטעט זאָרגן די פֿריינד אונדזערע, די אומות העולם.

יא, קיין געלט קאָסט זי אונדז נישט, די פּובליסיטי. אָבער בלוט און טרערן קאָסט זי אונדז יא. וואָרעם — עס איז אַ פּראָפּאָגאַנדע אַ נעגאַטיווע. פּובליסיטי à rebours — טרויעריקע באַרימטקייט. פּאַ־גראַם־רעקלאַמע, אויסראַטונג־אַגיטאַציע, גרויס־קאַמפּאַניע פֿון בילבול, האָס און פֿאַרניכטונג.

יידן, אין פֿלוג אַ פֿאַלק פֿון סוחרים, האָבן עדי־היום נישט פֿאַר־שטאַנען דעם סוד פֿון נאַציאָנאַלער זעלבסט־רעקלאַמע. ריזיקע אוצרות פֿון טויזנט יאָר יידישע קולטור ליגן פֿאַרחתמעט און פֿאַרפּאַקט אין קעלערס. דער ייד לאַזט זיך פּאַסיוו „רעקלאַמירן“ פֿון אַנדערע. ער אַליין האָט כּמעט גאַר נישט געטאָן צו ווייזן דער וועלט זיין פּנים. אין בעסטן פֿאַל איז ער יוצא געווען מיט חכמת־היהדותדיקער אַפּאַ־לאַגעטיק. אַ ביסל האָט אים רעקלאַמירט דער ציוניזם, אָבער איי־גנטלעך נישט אים, נישט דעם אַזוי גערופֿענעם גלות־ייד, נאָר אַ ייד פֿון דער צוקונפֿט. פֿאַרקערט: דעם גלות־ייד האָט די דאָזיקע פּובליסיטי איבערגעלאָזט אין געדיכטן שאַטן, כּדי אויף דעם שאַטן־הינטערגרונט זאָל העלער אויפֿגיין דאָס ליכט פֿון אַ נייעם יהודה. דער לעבעדיקער ייד איז נאָך אַלץ געבליבן לעגענדע. ער איז נאָך אַלץ נישט אַרויס פֿון דער פֿעלקער־מיטאַלאַגיע. דער „דעאוס איג־נאַטוס“ פֿון דער געשיכטע איז נאָך אַלץ — דער „יודעוס איגנאַטוס“. דער ייד שרעקט. ער שרעקט ווי אַלדאָס אומבאַקאַנטע. און דאָרט, וווּ ס'איז דאָ שרעק, זינען די אויגן גרויס, און וווּ די אויגן זינען גרויס, קען די האַנט ווערן ווילד און הרגענען. פֿון שרעק ביז רציחת

איז איין שפאן. דער מערדער איז אָפֿט דער גרויסער פּחדן, דער וואָס זײַן פּחד האָט דערגרייכט דעם הויכפּונקט.

מיר האָבן גאָר נישט געטאָן, כדי אָפּצושוואַכן דעם וועלט־פּחד פֿאַר אונדז. די וועלט האָט זיך אויסגעמאַלט אַ טיזול אויף דער וואַנט און אים אַ נאָמען געגעבן ייִד. וואָס האָבן מיר — אין גאַנג פֿון דורות — געטאָן, כדי צו ווערן אויס „שרעקלעך“?

אונדזער שרעקגעשפענסט אויף דער וואַנט איז געוואָקסן וואָס מער עס זײַנען געוואָקסן די אינערלעכע סתירות פֿון דער וועלט. וואָס קראַנקער די וועלט איז געוואָרן, אַלץ ווילדער האָט זי זיך גע־וואָרפֿן אויף דעם אַביעקט פֿון איר פּחד. ייִדן קענען זאָגן מיטן לשון פֿון ר' נחמן וועגן זײַנע פֿאַרפֿאַלגערס: „זיי האָבן זיך אויסגעקלערט אַן אייגענעם ר' נחמן און רודפֿן אים“. די וועלט האָט זיך אויסגע־קלערט איר ייִד. וואָס האָט דער ייִד געטאָן, זי זאָל אים דערזען אַ נישט־אויסקלערטן, אַן אמתדיקן?

פֿראַגן באַראַגן, אין זײַן ענגלישער געשיכטע פֿון די ייִדן, האָט אייגענע היסטאָריאָסאָפֿישע קאַנצעפּציעס. איינע פֿון זיי איז: אַנטי־סעמיטיזם איז, אזוי צו זאָגן, אַן אינערלעך גוישע מחלה און מ'דאַרף דעם קאַמף קעגן אים איבערלאָזן פֿאַר די „טובֿים שבגוים“. ס'איז דאָך זייער קרענק — טאָ זאָלן זיי אַליין זוכן די תּרופֿה. פֿאַר ייִדן איז גלייכער נישט צו קעמפֿן מיטן דרויסן, נאָר זיך פֿאַרטיפֿן אין אייגענעם נאַציאָנאַלן מהות, בויען אינעווייניק. וואָס האָט דען אויפֿ־געטאָן דער ייִדישער קאַמף מיטן אַנטיסעמיטיזם? די בילבולים זײַנען די זעלביקע פֿון אַפֿיאַנס צײַטן ביז איצט. ס'איז אַ סיזיפֿוס־אַרבעט.

איך מיינ אָבער, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ טעות. אַ ייִדי־שער קאַמף קעגן שנאת־ישׂראל האָט, צום באַדויערן, קיין מאָל נישט עקסיסטירט. קאַמף איז סטראַטעגיק, און סטראַטעגיקערס זאָגן, אַז די בעסטע פֿאַרעם פֿון פֿאַרטיידיקונג איז דער אַנגריף. מיר רייזן דאָ נישט, פֿאַרשטייט זיך, פֿון „אַנגריף“ אינעם זינען פֿון דער באַרימטער זקני־ציון־פֿעלשונג. מיר רייזן פֿון גיטטיקער איניציאַטיוו. ייִדן האָבן געטאָן איינס: זיי האָבן אָפּגעשריגן גזירות. אַ מאָל איז עס געלונגען, אַ מאָל — נישט. אָפּשרײַען גזירות — אַט דאָס איז דער געשיכט־לעכער וועג פֿונעם ייִדישן „קאַמף“ מיטן אַנטיסעמיטיזם. אָבער אָפֿ־שרײַען הייסט נישט איבערצײַגן. אַראַפֿרייסן זיך אין דער לעצטער מינוט פֿון תּליה־שטריק איז נאָך ווייניק. ייִדן זײַנען באַגאַנגען דעם היסטאָרישן פֿעלער פֿון — נישט־פּראָפּאַגאַנדע. ייִדנטום איז קיין מאָל

נישט געווען אינגעשטעלט פראָזעליטיש. ס'איז געווען אַ מעלה און אַ חסרון. יידן זינען נישט געגאנגען צו דער וועלט מיט זייער אמת. די שאולס זינען געגאנגען צו דער וועלט נישט מיט קיין יידישן אמת. זיי זינען געוואָרן פאָלס. יידן גופא זינען געבליבן אַ סוד. מיר האָבן פֿאַר אונדזערע ווערטן נישט געזוכט קיין אָפּנעמעריס. מיר זינען געווען קינסטלערס פֿון אַן אייגענער גרויסער קולטור, נאָר אַן אימפרעסאָריאַ און אַן פּאַזיטיווער רעקלאַמע.

די אַפּאָלאָגעטישע ליטעראַטור פֿון די דזשישישע יידן איז געבליבן ליגן אין דעם אייביקן קאַסטן פֿון שמות. דאָס אייגענע מיט דעם ביסל אַפּאָלאָגעטיק און סתם „יודאיקאַ“ אין אַנדערע לשונות. ס'איז געווען הויז-געבאַקענע, בעסער אַדער ערגער געמאַכטע ליטעראַטור, ס'איז קיין מאָל נישט דערגאנגען צום נישט-ייד. ס'האַט געשמעקט מיט פריידיקט, מיט סינאָגאָגע, מיט עקזענטעטיק, מיט האָ-מילעטיק, מיט וואָס איר ווילט — קיין פּראָזעליטן האָט עס אַוודאי און אַוודאי נישט געקענט שאַפֿן.

נאָר לאַמיר נישט ריידן אַזש פֿון פּראָזעליטיזם. דאָס זעט דאָך אויס צו זיין הוילע פֿאַנטאַזיע, אויב נישט צו זאָגן: לצנות און לזעגן לרש. טאַקע נאָר די פֿאַנטאַזיע, וועט איר זאָגן, קען האָבן אַזאַ חוצפה זיך צו דערריידן צו אַזעלכע זאַכן גראַד בימי היטלער. רעכט. נו, אָבער פּראָפּאָגאַנדע פֿון ווערטן, געפֿירט נעצזייטיק, מיטן גאַנצן נייטיקן אַפּאַראַט, פּאַזיטיווע רעפּרעזענטירונג פֿון יידישן גניס, אויפֿקלערונג אַנשטאַט פֿאַרענטפֿערונג און איבערצייגונג, אַנ-שטאַט גזירות-אַפּשריט — צי דאַרף דאָס נישט ווערן די צענטראַלע פּראָגראַם בני יידן?

עס דאַרף בני אונדז ענדלעך געשאַפֿן ווערן אַ צענטראַלער יידי-טער פּראָפּאָגאַנדע-אַמט, אַ מין יידיש פּראָפּאָגאַנדע-מיניסטעריום און זאָל אַט די אינסטיטוציע אויפֿשטעלן אַ מעכטיקן מאָדערנעם אַפּאַראַט פֿאַר געזונטער, אייגענער, נישט דורך שוואַים געמאַכטער, פּובליסיטי. פּובליסיטי פֿאַר ווערטן אין די ראַמען פֿון געשיכטלעכער דרייטויזנט-יאָריקייט; פּובליסיטי פֿאַר ווערטן „ממצרים ועד הנה“, פֿון די עשרת הדברות ביז ר' נחמנס מעשיות און ביז דער סאַמע לעצטער און גניסטער מאַניפֿעסטירונג פֿון יידישער גניסטיקייט; פּובליסיטי אין אַלע פֿאַרמען און געשטאַלטן. בוך, בראַשור, בילד, ראַדיאָ, אויסשטע-לונג.

אַט האָבן די נאַצים געמאַכט אַן אויסשטעלונג „דער אייביקער ייד“. וווּ איז געווען די יידישע קעגן-אויסשטעלונג?

די קינדער פֿון עמלק זאָגן, אַז מיר זענען דעגענערירט. וווּ איז אַ קונסט־אַלבאָם, וואָס זאָל ווייזן דער וועלט די ספעציפֿיש־ייִדישע ראַסן־שיינקייט?
אַמעריקע, אַמעריקאַנער יידן וואָלטן געקענט און געדאַרפֿט ערנסט אַ טראַכט־טאָן וועגן שאַפֿן אַזאַ אינסטיטוציע. פֿון דאַרט דאַרף גיין — אויף דער וועלטשפּראַך, ענגליש — דער שטראָם פֿון ייִדישער פּראָפּאַגאַנדע, די איידעלע אָפּענסיווע פֿון ייִדישן גניס.

1939

לעאָ קעניג / לאַנדאָן, 1939

דאַרף די ייִדישע ליטעראַטור אַ מיסיע?

... איך ווייס, אַז די ייִדישע ליטעראַטור (ווי דער „ייִדענשאַפֿט“ בשעתו און נאָך אַצינד) האָט געקענט אַרויסרופֿן די געוויסע קריטיק פֿון די געוויסע מיטגלידן און רוח־היהדות־אידעאָלאָגן — ד"ה פֿון די טראַדיציאָנעלע ייִדנטום־פּאַרשערס, וועלכע זוכן שטענדיק און מוזן שטענדיק האָבן עפעס אַ ייִדישן גניס, אַ ייִדישע מיסיע פֿאַר דעם ייִדישן לעבן, וואָס האָט אינעם לויף פֿון צוויי טויזנט יאָר קיין גרויסע לעבעדיקע און נאַרמאַלע נאַציאָנאַלע פּאַרמען נישט געהאַט.

„סטאַטוס — האָט אַחד־העם פֿון איין זייט, און די הערמאַן קאַהענס און יעקב וואַסערמאַנס פֿון דער אַנדערער זייט געטענהט צו פּאַליטיש־שע ציוניסטן — איר קענט דאָך בויען אַ ייִדישע מלוכה, ווי אַלע אַנדערע מלוכות... וואָס פֿאַר אַ ייִדיש פנים וועט זי האָבן? איר זייט דאָך אַסימילאַטאָרן!“

מיט דער אייגענער טענה קענען קומען די יהדות און מיטגלידן אידעאָלאָגן צו דער ייִדישער ליטעראַטור: איר בויט אַ ייִדישע ליטע־ראַטור גלייך מיט אַלע ליטעראַטורן; איר שרייבט דערהיילונגען, ראַט־מאַנען, לידער און עסייען גלייך ווי אַלע שרייבערס אין אַלע אַנדערע ליטעראַטורן... איר האָט סאָציאַליסטישע, בורזשואַזע, קליינבירגער־לעכע און אַפֿילו נאַצי־געשטימטע שרייבערס ווי אַלע ליטעראַטורן... טאָ וווּ איז אַינער ייִדישקייט? ... איר האָט דאָך אויפֿגעבויט אַן אַסימילירטע „גוישע“ ליטעראַטור... אַזאַ נאַציאָנאַלע ליטעראַטור,

ווען זי וועט זיך צעוואַקסן, וועט זי דאָך אונדז ברענגען צום אונ-
טערגאַנג... .

די טענה — זאָג איך — קענען אויך אַנדערע מיטיאָן און רוח-
היהדות יידן האָבן צו אונדזער שיינער יידישער ליטעראַטור.

און אויב זיי זענען נאָך נישט אַרויס מיט דער „קריטיק“, איז
ווייל די יידישע ליטעראַטור האָט זיי נאָך נישט דירעקט פֿאַרטשעפעט:
„נישט געשטעלט אין געפֿאַר“ זייער בירגערטום ווי די פֿראַיעקטירטע
יידישע מלוכה, און נאָך נישט גענוג צעשטערט זייער אַטאָויסטישן
און האַלב-באַוווּסטזיניקן מאַראַניזם.

אַבער דאָס געפֿיל האָבן זיי שוין: זיי האַלטן, אָז די יידישע שרנ-
בערס זענען עפעס גאַר קיין יידן נישט. ווי קען מען זיין גוטע, אמתע
יידן, ריינדיק אזוי הויך אָן קיין שום אַפֿאַלאָגעטיק וועגן יידן און
אָן אַ מיסטעריעזער מיסיע... וועגן יידישקייט און יידן דאַרף מען
הייליק שווייגן מיט פֿאַרגלאַצטע אויגן...

דער מאַראַן האָט מסתמא שטענדיק געקוקט אויף דעם „אַפֿענעם
יידן“ ווי אויף אַ גיסט-אַרעמען יידן, אַ ייד אָן טיפֿע געהימע יסורים
און לידן.

אונדזער ליטעראַטור איז געווען נאַרמאַל, כמעט אַסימילירט
„גוייש“.

כמעט... ווייל סוף-כל-סוף זענען מיר דאָך „יידישע גולנים“ און
אַפֿילו די געזיגטסטע און נאַרמאַלסטע יידישע שרנבערס זענען ניט
אין גאַנצן פֿריי פֿון פֿאַרשיידענע יידישע „פינטעלעך“ און קאַמ-
פלעקסן... און דער עיקר: אַ נאַציאָנאַל שפּראַך איז טאַקע „כמו“ אַ
לאַנד, אַבער ס'וואַלט דאָך געווען גוט (אוי, ווי גוט!), ווען די שפּראַך
האַט אַ לאַנד, אַדער „דאָס לאַנד“ האָט „די שפּראַך“. אַבער ווי אַ
גרויסער נאַרמאַליזירנדיקער — נאַציאָנאַל-פּסיכאָלאָגישער — פֿאַק-
טאָר איז די יידישע ליטעראַטור דאָך געווען, הגם זי האָט ביז איצט
נישט געהאַט קיין אויסערגעוויינטלעכע מיסיעס.

און האָט דער מאַנגל אין אַ מיסיע, חלילה, געשטערט דער אַנט-
וויקלונג און דעם וווקס פֿון אונדזער יונגער ליטעראַטור?

לאַמיר נעמען די לעצטע פֿהעציק יאָר — פֿון סוף 19טן יאָרהונ-
דערט אָן / רעד' מוסט — כמעט די גאַנצע מאַדערנע געשיכטע און
אַנטוויקלונגס-תּקופֿה פֿון אונדזער יידישער ליטעראַטור: ס'איז אמת,
אָז אַ היינע און אַ מאַרסעל פּרוסט (אנב, נאָר אַ האַלבער ייד) האָט

די יונגע יידישער ליטעראטור נאך נישט ארויסגעגעבן. אבער ווען מען זאל פארגלייכן די שעפערדישע פאטענצן פון אונדזערע מענדעלע, שלום עליכם, פריץ ביאליק, אש, רייזען, יהואש, ליעסין, שאפירא, ווייסנבערג, לייוויק, אפאטאשו און נאך צענדליקער אנדערע וויכטיקע יידישע שעפערדישע פוחות מיט די פֿרעמדשפראכיקע זאנגוויילס, וואָ סערמאנס, צווינגס, פֿויכטוואַנגערס א״א, איז בײַ מיר קיין ספֿק נישט. אַז די ערשטע וועלן געווינען, נישט קוקנדיק דערויף, וואָס די לעצטע האָבן מיר פֿון דעם אייבערפלעכלעכן גלאַנץ פֿון אייראָפּעישקייט און קולטור, און האָבן אין גינסטיקערע קינסטלערישע און מאַטע-ריעלע באַדינגונגען געאַרבעט.

און אפֿשר טאָקע, הויפטזאַכלעך, דערפֿאַר ווײַל אונדזער יידישע ליטעראַטור האָט קיין אַנדער מיסיע נישט געהאַט ווי צו בילדן — דערצײעריש און קינסטלעריש — די יידיש-ריינדדיקע מאַסן, און זײַערע דיפֿערענצירטע קלאַסן און אידייען-אינטערעסן. מיט אַ פֿאַר אויסנאַמען און אַפֿנייגונגען, איז אין אַלגעמיין די יידישע ליטעראַטור דורכגעדרונגען געווען מיט אַזאַ דינאַמישן ראַציאָנאַלן גינסט: מען האָט פֿון זיך אַליין אָפּגעלאַכט; מען האָט זיך אַליין קריטיקירט; דער ייד איז אין דער יידישער ליטעראַטור באַהאַדלט געוואָרן ווי אַ לעבעדיקער מענטש און נישט ווי אַ היסטאָרישער ספֿינקס, אַ מיסטע-ריעזע פֿראַבלעם.

מיר האָבן נישט געהאַט קיין מיסיע (כאַטש עס זײַנען, נאַטיר-לעך, געמאַכט געוואָרן אַ פֿאַר פֿרווון עפעס אַזעלכעס אויך אין אונדזער ליטעראַטור אַרײַנצושמוגלען) און דערפֿאַר איז אונדזר ליטעראַטור פֿול געוואָרן מיט לײַב-און-לעבן — מיט מוסקולן און מיט געלעכטער, מיט בויענדיקער זעלבסטקריטיק — אַלץ מעלות וואָס פֿעלן די ״הויך-קולטורעלע״ אַבער קינסטלעריש אַנעמישע ייִדן-שרײַבערס, פֿון די רײַכע אייראָפּעישע שפּראַכן, וועלכע האָבן אפֿשר יאָ געהיימע מיסיעס אַדער ווילן זיך אַיננריידן, אַז זײ האָבן אַזעלכע מיסיעס.

און איצט האָט מען אָנגעהויבן אויך פֿאַר אונדזער נאַרמאַלער יידישער ליטעראַטור זוכן אַ מיסיע, און ווער? יידישע שרײַבערס.

ווער עס פֿרוווט אַנמעסטן אַ געאַגעטאַ-שטרײַמל אויף דער ייִדי-שער ליטעראַטור, ווער — אַ רעליגיעז-מיסטישע יאַרמולקע און ווער — גאַר אַ סאַן-קילאַט-מיצל — — —

נאָך וואָס און פֿאַר וואָס?

צוליב דער אַלגעמיינער רעאַקציע — ווײַל ס׳איז אַזוי צו זאַגן אינעם גינסט פֿון דער פֿינצטערער צײַט? ...

ביאָביבליאָגראַפֿיע

זײַ, אָבער געוואָרן אַן אַרבעטער. אין בוקאַרעשט, פאַריז און מאַסקווע (סוף 1936), ווי בעת די באַקאַנטע פּראָצעסן אַרעסטירט און פאַרשיקט געוואָרן. אָבער אין 1941, באַפּרייט, אַוועק קיין סאַמאַרקאַנד, צוזאַמען מיט מאַסן פּלי-טימ, און ווי אַ שרעבער און קולטור-טוער געפאַרן אין 1947 קיין טשערנאָ-וויץ און קעשענעוו, ווי אַ טאַגעבער, וואָס רופּט צו מענטשלעכער אַחרייות, צו עטישער דערהויבנקייט. זײַנע ער-שטע ביכער: דערפאַר, לידער, 1936 בוקאַרעשט; אַ ראַמאַן ייִדישע שני-דערט.

אַלטער עסטלין, פּסעוודאָנים פון אַרע טערעברעניק, געב' 1889 אין טשערני-גאָו, פאַר רעווי אַרבעט געזעסן אין טורמע, באַפּרייט אין 1908, אַוועק קיין אַמעריקע, געווען סטאַליער און אַרומ-געפאַרן איבער פּ"ש, דרוקנדיק פון 1919 לידער. זײַנע ערשטע ביכער: קנויטן, 1927 שיקאַגע, אונטער דער לאַסט, 1936 שיקאַגע; לידער פון אַ מזבּרניק, 1954 מילוואַקי.

ירחמיאל שטייגמאַן — געב' 1900 אין לאַמזשע, דערצויגן אין אַ דאָרף, געדינט אין פּוילישן מיליטער און דער-בוטירט אין ליטעראַטן-קריז פון זײַן היימשטאַט אין זשורנאַל „טשפּון“, לאַמזשע 1927, און באַלד אָנגעהויבן מייטאַרבעטן אין צשטונגען און ליטע-ראַרישע זשורנאַלן פון ביאַליסטאָק און וואַרשע. אין בוכפאַרעם: גאַלדענע פּע-דעם, 1927 וואַרשע.

שיקע (יהושע) דריז — סאַוועטישער ליריקער מיט דראַמאַטישע אַקצענטן. געב' 1904 אין אַ שטעטל בני קעווי. גע-ענדיקט אַ לערער-אינסטיטוט און אַרײַן פּרײַויליק אין רויטער אַרמיי, דער-דינט צו אייבער-לייטענאַנט און זײַנע-דיק אין 1939-1941 אין שטעטלעך פון דער גרענעץ מיט גאַליציע, געהאַלפּן פּליטים אַנטלאָפּענע פון די נאַצעס, אויך געליטענע פון סאַווי רעזשים. דיכטער פון קינדער-לידער, איז איי-גע פון זיי, אַ וויגליד פאַר אַ שפּין, איינע פון די רירנדיקסטע חורבן-גע-זאַנגען, ווי סיליד „דער בוימ“, וואָס איז געוואָרן אין פּרינע מדינות אַ פאַ-טעטיש נאַציאָנאַל געזאַנג. זײַנע ערשטע ביכער לידער: ליכטיקע וואָס, כאַקאָוו קעווי 1930; שטאַלענער כּות, 1934. געווינט אין מאַסקווע.

לייב מאַרגנטוי, פּסעוודאָנים פון חיים-לייב סאַפּאַזשניק, געב' 1904 אין מינסק, פּאַלעסיע, בני אַרבעטערס, גע-לערנט אין אַ ייִדיש-העברעיִשער פּאַלק-שול, געוואָרן אַ שוסטער. 1941-1945 געווען ווי אַ פּליט אין סאַמאַרקאַנד, אין 1947 צוריק אין פּוילן און פון 1957 אין מדינת ישׂראל, ליריקער. זײַנע ערשטע ביכער: אויף פּאַליעסטר ערד, 1937 פינסק-וואַרשע; אונטער פּאַליעסטר הימלען, 1941 מינסק; רוי-נען אין זון, 1949 לאַדזש; בני דער אַרבעט קלינגט דאַס ליד, 1950 וואַרשע.

מאַטל סאַקצווער — בעסאַראַבער דיכ-טער, געב' 1907 אין לעאַווע, פון דר-רות שניידערס. געלערנט אין גימנאַ-

מקורים: זלמן רייזען — לעקסיקאָן פון דער ייִדישער ליטעראַטור, פרעסע און פּילאָלאָגיע און לעקסיקאָן פון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור.

מוסטער ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור
 דערשינען מיט דער סובסידיע פֿון יוסף ליפשיץ-פֿאַנד
 אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראָזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַווסקי — ייִד' פֿאַלקסלידער, 3טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (4) מענדעלע — מסעות בנימין השלישי, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (5) לייב נייִדוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַג (208 זייטן)
- (6) יעקבֿ דינעזאָן — יאַסעלע קריזיס, 3טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (7) משה בראַדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפֿל' (272 זי')
- (8) אליהו בחור — בַּב־בוך, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (9) דוד פֿינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 3טע אויפלאַגע (352 זייטן)
- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (216 זייטן)
- (11) י. ל. פֿרץ — אין 19טן יאַרהונדערט, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (12) י. ל. פֿרץ — אין 20טן יאַרהונדערט, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (13) מאַריס ראָזענפֿעלד — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (240 זייטן)
- (14) האַפֿשטיין — כאַריק — פֿעפֿער, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספֿעקטאָר — דער ייִדי מוזשיק, 2טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (16) ה. לייזיק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם מענדל, 3טע אויפלאַגע (272 זייטן)
- (18) אַברהם גאַלדפֿאַדען — אויסג' שריפֿטן, 2טע אויפלאַגע (256 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאָי — הער גאַלדענבאַרג
 (פֿיאַנערן אין אַמעריקע), 2טע אויפלאַגע (312 זייטן)
- (20) ח. נ. ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (296 זייטן)
- (22) מענדעלע מוכר־ספֿרים — פֿישקע דער קרומער, (256 זייטן)
- (23) יוסף אַפֿאַטאַשו — אין פּוילישע וועלדער, (416 זייטן)
- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (304 זייטן)
- (25) יהואַש — אויסגעקליבענע שריפֿטן, (320 זייטן)
- (26) גליקל האַמיל — זכרונות, (352 זייטן)

- (27) שלום עליכם — טביה דער מילכיקער, 3טע אויפלאגע (288 זייטן)
- (28) אברהם רייזען — אויסג' שריפטן 2טע אויפלאגע (320 זייטן)
- (29) די פרוי אין דער יידישער פאָעזיע — אַנטאָלאָגיע (416 זייטן)
- (30) ר' נחמן בראַצלעווער — סיפורי־מעשיות, 2טע אויפלאגע (224 זייטן)
- (31) מרדכי אַלפערטאָן — אין אַרגענטינע (320 זייטן)
- (32) פרץ הירשביין — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זייטן)
- (33) יידיש אין ליד — אַנטאָלאָגיע (264 זייטן)
- (34) מנחם באַרייאַג — דער פֿרעמדער, זאָול רימער (320 זייטן)
- (35) ווען אַ פֿאָלק דערוואַכט — מדינת ישראל (464 זייטן)
- (36) נוסח העכלל — אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (37) ז. סעגאַלאַוויטש — לידער, דערציילונגען, זכרונות (352 זייטן)
- (38) מעשה־בוך, פֿון 1602 (368 זייטן)
- (39) אונטער אַקופאַציע: עוזר וואַרשאַווסקי — שמוגלערס. (328 זייטן)
- (40) ערב חורבן: מ. בורשטין/מאַזאַוויע און 14 פּאָעטן (256 זייטן)
- (41) חורבן: פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע — אַנטאָלאָגיע (432 זייטן)
- (42) ווידערשטאַנד און אויפֿשטאַנד/פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע (336 זייטן)
- (43) איציק מאַנגער — לידער, פּראָזע, עסייען (384 זייטן)
- (44) דוד בערגעלסאָן — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זייטן)
- (45) משה נאָדיר — הומאַר, קריטיק, ליריק (288 זייטן)
- (46) דאָס קינד אין ייִד' פּאָעזיע און פּראָזע — אַנטאָלאָגיע (320 זייטן)
- (47) י. אַקסנפֿעלד — שטערן־טיכל, ערשטער ייִד' רעקרוט (288 זייטן)
- (48) פּליטים צווישן פֿייערן, אַנטאָלאָגיע (304 זייטן)
- (49) אויסגעוואַרצלטע און איינגעוואַרצלטע, אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (50) דרום־אַפֿריקאַניש, אַנטאָלאָגיע (360 זייטן)
- (51) שלום אַש — פֿון שטעטל צו דער גרויסער וועלט (400 זייטן)
- (52) דער אַרבעטער־דור אין אַמעריקע (224 זייטן)
- (53) עבֿרי־טייטש / צאינה וראינה (368 זייטן)
- (54) טשילעניש — אַנטאָלאָגיע (272 זייטן)
- (55) אין דעם אייגענעם לאַנד, 25 יאָר ישראל (568 זייטן)
- (56) שלום אַש — אַנקל מאַזעס, ראַמאַן (264 זייטן)
- (57) יעקבֿ גאַרדין — 3 דראַמעס (352 זייטן)
- (58) באַזיליאַניש — אַנטאָלאָגיע (352 זייטן)

- (59) פֿון דור צו דור: א. וויטער, ד. איינהאַרן, ז. י. אַנכי (368 זייטן)
- (60) מאַקס וויינרײַך — אויסגעקליבענע שריפֿטן (416 זייטן)
- (61) אין סאַוועטישן פֿרילינג — אַנטאַלאָגיע (248 זייטן)
- (62) קאַנאַדיש — אַנטאַלאָגיע (448 זייטן)
- (65) דוד איגנאַטאָו — אויסגעקליבענע שריפֿטן (336 זייטן)
- (64) פֿון רעוואָלוציע צו תּשׁוּבָה: לייב פֿינבערג (280 זייטן)
- (65) י. י. זינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן (312 זייטן)
- (66) אַרגענטיניש: דער חלום פֿון פֿעלד / אַנטאַלאָגיע (320 זייטן)
- (67) משה קולבאַק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)
- (68) אין פּאַגראַם — אַנטאַלאָגיע (304 זייטן)
- (69) אונדזערע קריטיקערס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זייטן)
- (70) צווישן שטאַטישע ווענט / 2 טעער באַנד אַרגענטיניש (496 זייטן)
- (71) עלטערן און קינדער — אַנטאַלאָגיע (360 זייטן)
- (72) משלים בני יודן / אַנטאַלאָגיע (288 זייטן)
- (73) געזאַנגען פֿאַר עמד / אַנטאַלאָגיע (224 זייטן)
- (74) נאַרד אַמערקאַניש / אַנטאַלאָגיע (272 זייטן)
- (75) גייט אַ יוד קיין ארץ־ישׂראל / פֿון דער יוד' ליט' (256 זייטן)
- (76) דער פֿרילינג פֿון „די יונגע“ אין אַמעריקע, איראַפּע, ישׂראל (320 זייטן)
- (77) געלעכטער אויף אַן אמת (256 זייטן)
- (78) מערב־אייראָפּעיִש / פֿראַנקרײַך, ענגלאַנד, בעלגיע, האַלאַנד (336 זייטן)
- מיט דער סובטידיע פֿון דוד טוריאַנסקי־פּאַנד
- (79) 1939 אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אַנטאַלאָגיע (288 זייטן)
- אין 1979 דערשיינט נאָך :**
- (80) וואַרשע.
- אין 1980 וועלן אַרויס די בענד :**
- (81) דער אמת דורך געלעכטער
- (82) י. י. טרונק — אויסגעקליבענע שריפֿטן
- (83) פֿאַרן טעאַטער / 10 איינאַקטערס
- (84) ווילנע.

ANTOLOGIA

1 9 3 9
EN LA
LITERATURA IDISH

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1 9 7 9

ATENEIO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO
Pasteur 633 - 3° Buenos Aires

PARA USO PERSONAL SIN FINE COMERCIALES